CONFERENCE BOOK

GLOBE 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES
OCTOBER 1 - 6, 2026
BARSELONA

ISBN: 78-625-8795-55-4
Published by : Academy Global Publishing Hose

GLOBE CONGRESS

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
OCTOBER 1 - 6, 2026
BARSELONA

Edited By
ASSIS. PROF. DR. AMANEH MANAFIDIZAJI

Issued: 28.10.2026
ISBN: 78-625-8795-55-4

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :
In the conference 17 papers have been presented by Turkish participants and 22 papers by international participants.
Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an "official assignment letter"

The Contents Of This Book Are Solely Those Of The Authors.
Bu Kitabın içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

Web: www.globekongre.org Contact: globekongre@gmail.com

CONFERENCE ID

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
OCTOBER 1 - 6, 2026
BARSELONA

ORGANIIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey – Iran- Indonesia- Kazakhstan – Iraq - North Macedonia- Albania – Hungary- Senegal – Philippines- Uzbekistan

PRESENTATION
Oral presentation

No part of this book may be reprinted or reproduced or utilized in any form or by any electronic, mechanical or any other means, now known or hereafter invented, including photocopying and recording, or in any form of information storage or retrieval systems, without permission from the publishers.
Academy Global–2026©

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Prof. Dr. Hülya Çiçek - Gaziantep Universitesi

Prof. Dr. Ali Bilgili - Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Naile Bilgili - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Başak Hanedan - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Hajar Huseynova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Dwi Sulisworo - Ahmad Dahlan University

Prof. Zain Musa - Royal Academy of Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain - NICMAR University

Prof Yakup Babayev - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Suyatno - Ahmad Dahlan University

Prof. Dr. Al-Rashiff H. Mastul -Mindanao State University

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy - Mindanao State University

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Belkıs Özkara - Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna - Zarmed University

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sıddık BAKIR - Ataturk Universitesi

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Batman Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Dicle Üniversitesi

Assoc. Prof. Dody Hartanto - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Nazile Abdullazade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Erkan EFİLTİ - Kırgızistan-Türkiye Manas University

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - New Bulgarian Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari - Tebriz Universitesi

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş - Gazi Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - İnönü Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sevra Fırıncıoğulları

Assist. Prof. Ihwan Ghazali - Technic University of Malaysia

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan- Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Dicle Üniversitesi

Lecturer Mehmet Nuri Ödük - Selçuk Üniversitesi

Dr. Fatih İ. Kurşunmaden - Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou –

Dr. Dadash Mehravari - Tebriz Universitesi

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Gültekin Gürçay

Dr. Amaneh Manafidizajı

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Hülya Çiçek – Turkiye

Prof. Dr. Emine Koca – Turkiye

Prof. Dr. Fatma Koç – Turkiye

Prof. Dr. Valide Paşayeva - Türkiye

Prof. Dr. Ali Bilgili - Turkiye

Prof. Dr. Naile Bilgili - Turkiye

Prof. Dr. Başak Hanedan – Turkiye

Prof. Dr. Aysel Güven - Turkiye

Prof Dr. Bülent Kurtişoğlu – Turkiye

Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan

Prof. Dr. Dwi Sulisworo – Indonesia

Prof. Dr. Natalia Latygina – Ukraina

Prof. Dr. Yunir Abdrahimov – Russia

Prof. Muntazir Mehdi – Pakistan

Prof. Dr. T.Venkat Narayana Rao – India

Prof. Dr. İzzet Gümüş – Turkiye

Prof. Dr. Mustafa Bayram – Turkiye

Prof. Dr. Saim Zeki Bostan – Turkiye

Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China

Prof. Yakup Babayev - Azerbaijan

Prof. Dr. Suyatno – Indonesia

Prof. Dr. Zain Musa – Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain – India

Prof. Mehdi Mohammadzade – Iran

Prof. Dr. Ika Maryani – Indonesia

Prof. Dr. Guler Yenice – Turkiye

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi – Turkiye

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna – Uzbekistan

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı – Türkiye

Prof. Dr. Belkıs Özkara – Türkiye

Prof. Dr. Al-Rashiff Hamjilani Mastul – Philipinnes

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy – Philippines

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Sıddık Bakır – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Meryem Öztürk - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Turkiye

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Sevra Fırıncıoğulları - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet Aydın – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Dilorom Hamroeva - Ozbekistan

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari – Iran

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - Bulgaria

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Ümit Ayata – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev - Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Okan Sarıgöz – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Eda Bozkurt – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Ahmet Topal – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Sandeep Gupta – India

Assoc. Prof. Dr. Veysel Parlak – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Mahmut İslamoğlu – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova – Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Ali Vandshoari – İran

Assoc. Prof. Dr. Dinara Fardeeva – Rusya

Assoc. Prof. Dr. Göksel Ulay – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Erkan Efilti - Kirgizhstan

Assist. Prof. K. R. Padma – India

Assist. Prof. Dr. Omid Afghan - Afghanistan

Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan Alanazi - Saudi Arabia

Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich Altayev - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Amina Salihi Bayero – Nigeria

Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif Fakheer - Jordania

Assist. Prof. Dr. Dody Hartanto - Indonesia

Assist. Prof. Dr. Ihwan Ghazali - Malaysia

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heyladou – Iran

Assist. Prof. Dr. Bazarhan İmangalieva - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı Jaylıbay - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Mamatkuli Juraev – Ozbekistan

Assist. Prof. Dr. Kalemkas Kalibaeva – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Bouaraour Kamel – Algeria

Assist. Prof. Dr. Alia R. Masalimova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Amanbay Moldibaev - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Ayslu B. Sarsekenova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Bhumika Sharma - India

Assist. Prof. Dr. Gulşat Şugaeva – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. K.A. Tleubergenova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Cholpon Toktosunova – Kirgizia

Assist. Prof. Dr. Hoang Anh Tuan – Vietnam

Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Türkiye

Assist. Prof. Dr. Botagul Turgunbaeva - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Dinarakhan Tursunalieva - Kirgizia

Assist. Prof. Dr. Yang Zitong – China

Assist. Prof. Dr. Gulmira Abndirasulova – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa

Assist. Prof. Dr. Murat Genç – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India

Assist. Prof. Dr. Vaiva Balciuniene – Lithuania

Assist. Prof. Dr. Meltem Avan – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu - Azerbaijan

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade – Azerbaijan

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Raihan Yusoph – Philippines

Dr. Que-Nhu Duong - Vietnam

Dr. Fatih İ. Kurşunmaden – Turkiye

Dr. Mehmet Nuri Ödük – Turkiye

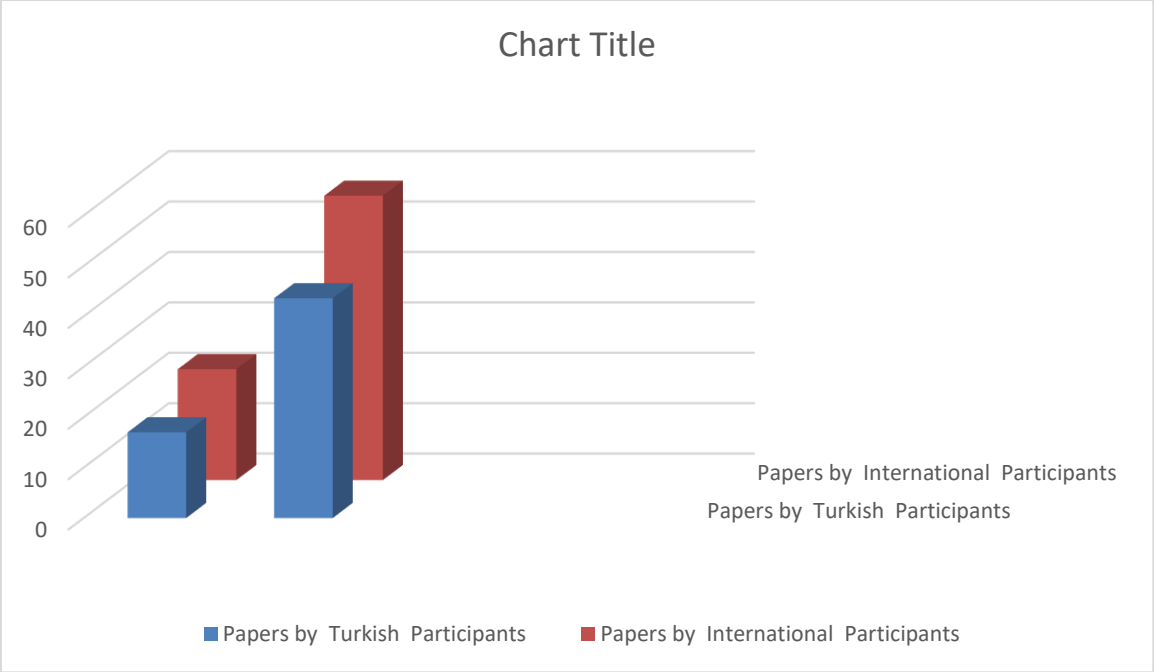
Dr. Ayşe Baran - Turkiye

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan

Dr. Sonali Malhotra – India

Dr. Amaneh Manafidizaji – Iran

	Number of paper	*%*
Papers by Turkish Participants	17	43,59
Papers by International Participants (10 Countries)	22	56,41

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
OCTOBER 1 - 6, 2026
BARSELONA

NO : **AC- 2G - 2026. 366B– 3875**
Konu : Akademik Teşvik Uygunluk Belgesi 20/10/2026

İLGİLİ MAKAMA

Academy Global Conferences tarafından düzenlenen **GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES** kongresi 1- 6 Ekim 2026 tarihlerinde Barselona'da 11 farklı ülkeden akademisyenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Kongre kapsamında sunulan 39 bildirinin 17'si Türkiye'den, 22'si ise farklı 10 ülkeden katılan akademisyenler tarafından sunulmuştur. Kongre, 16 Ocak 2020 Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğine getirilen "Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurt dışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışında en az beş farklı ülkeden sözlü tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarıdan fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır." değişikliğine uygun olarak düzenlenmiştir.

Bilgilerinize arz ederiz

Saygılarımızla

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Personel Daire Başkanlığı

Sayı : E-16710634-03-903.07.02-2300384284 01.12.2023
Konu : Doç.Dr.Elif AKPINAR KÜLEKÇİ'nin Görevlendirilmesi

MİMARLIK VE TASARIM FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA

İlgi : 29.11.2023 tarihli ve E-53120705-000-2300381989 sayılı belge.

Fakülteniz Peyzaj Mimarlığı Bölümü öğretim üyelerinden Doç.Dr.Elif AKPINAR KÜLEKÇİ'nin, Yükseköğretim Genel Kurulunun 15.06.2023 tarihli, 10 sayılı oturumunda alınan 2023.10.183 sayılı kararı gereğince Doçentlik Başvuru Şartlarında bulunan ve doçent olacak adaylardan istenen "Diğer uluslararası/ ulusal bilimsel toplantının düzenleme komitesinde resmi olarak görevlendirilmiş üniversite akademisyen temsilcisi bulunması zorunludur." maddesi gereğince, Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz ve gündeliksiz olarak görevlendirilmesi Rektörlüğümüzce uygun görülmüştür.

Bilgilerini ve gereğini rica ederim.

Prof.Dr. Ömer ÇOMAKLI
Rektör

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Doğrulama Kodu: 87c7a395-d4b6-4f7a-abc6-5dee8674e3d1 Doğrulama Adresi: https://www.turkiye.gov.tr/ataturk-universitesi-ebys

Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü 25240 Erzurum
Tel: +90 442 2311023
Elektronik Ağ: www.atauni.edu.tr
Kep Adresi: atauni@hs01.kep.tr
Bilgi: Mehmet KOÇ
Faks: +90 442 2361014
E-Posta: personel@atauni.edu.tr

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING, ARCHITECTURE, MATHEMATICS and APPLIED SCIENCES
GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH and SPORT SCIENCES

October 1 - 6, 2026
BARSELONA

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=fOYazCWBmbAiWrHygjKSjkbbSvotfd.1

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- **Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderator olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.**
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- **Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmamasını moderatörler temin edecektir.**
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- **Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.**
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- **Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.**
- Sunum yapmak zorunludur. **Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması sözkonusu olamaz.**
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.
- **SADECE ÇALIŞMADA YAZAR OLARAK GEÇEN KİŞİLER SUNUM YAPABİLİR !**

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of "Meeting ID
- or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH and SPORT SCIENCES October 1 - 6, 2026 BARSELONA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
2 Ekim / October 2, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Doç. Dr. Alper Yusuf Köroğlu**	1	ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MIDWIFERY EDUCATION AND THE HOLISTIC NATURE OF MIDWIFERY: A SCOPING REVIEW	İmran Aslan Filiz Okumuş
		2	TÜRKİYE'DE DOĞURGANLIĞIN ÇEYREK ASIRLIK DÖNÜŞÜMÜ (2001–2025): TÜİK VERİLERİYLE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ	İmran Aslan Filiz Okumuş
		3	SLEEPY BODIES, DECLINING MOVEMENT: EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN DAYTIME SLEEPINESS AND PHYSICAL ACTIVITY IN ADOLESCENTS	Öğr. Gör. Dr., Bekir Tokay Prof. Dr., Mustafa Akıl
		4	DOES ACADEMIC ACHIEVEMENT REDUCE EMOTIONAL EATING? THE PROTECTIVE ROLE OF PHYSICAL ACTIVITY IN ADOLESCENTS	Prof. Dr., Mustafa Akıl Öğr. Gör. Dr., Bekir Tokay
		5	ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DİJİTAL İÇERİK TÜKETİMİ: PASİF İZLEMEDEN İNTERAKTİF DENEYİME KARŞILAŞTIRMALI BİR DERLEME	Doç. Dr. Alper Yusuf Köroğlu
		6	ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE GELİŞİMSEL TAKİP: GELENEKSEL KLİNİK ÖLÇEKLERDEN DİJİTAL EBEVEYN BİLDİRİM PLATFORMLARINA KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME	Doç. Dr. Alper Yusuf Köroğlu
		7	CONE-BEAM COMPUTED TOMOGRAPHY IN ORTHODONTICS AND PEDIATRIC DENTISTRY: CURRENT INDICATIONS, DIAGNOSTIC CONTRIBUTIONS, AND RADIATION SAFETY	Öğr. Üyesi Gizem Yazdan Özen Dr. Öğr. Üyesi Ali Kağan Özen Dt. Nesli Damla Deniz
		8	THE EFFECTS OF PILATES ON DYSMENORRHEA PAIN	Ebe /Yüksek Lisans Öğrencisi İremsu Kırpık O . Dr.Öğretim Üyesi Hilal Özbek
		9	A STUDY ON THE EVALUATION OF PACKAGED BABY BISCUITS	Assist. Prof. Dr. Çiler ÖZENİR

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING, ARCHITECTURE, MATHEMATICS and APPLIED SCIENCES October 1 - 6, 2026 BARSELONA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
2 Ekim / October 2, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Assist. Prof. Dr. Hayriye Güçkır Çakır**	1	A SECOND-ORDER HYBRID TECHNIQUE FOR THE NUMERICAL TREATMENT OF SECOND-ORDER FREDHOLM INTEGRO-DIFFERENTIAL EQUATIONS	Assist. Prof. Dr. Hayriye Güçkır Çakır Assist. Prof. Dr. Fırat Çakır
		2	NUMERICAL SOLUTION OF NONLINEAR SECOND-ORDER FREDHOLM INTEGRO-DIFFERENTIAL EQUATIONS WITH A BOUNDARY LAYER USING A SECOND-ORDER COMPUTATIONAL SCHEME	Assist. Prof. Dr. Hayriye Güçkır Çakır Assist. Prof. Dr. Fırat Çakır
		3	COULD WIDE-BUNDLE GEOMETRY PROVIDE GAMA ATTENUATION PARAMETERS AS ACCURATE AS THOSE FROM NARROW-BUNDLE GEOMETRY?	CANSU YILMAZ ZEYNEP ER CÜNEYT ÇELİKTAŞ
		4	THE EFFECT OF IMAGE ENHANCEMENT TECHNIQUES ON DEEP LEARNING-BASED CLASSIFICATION PERFORMANCE IN BRAIN TUMOR MRI IMAGES	Assistant Professor Olcay PALTA Professor Doctor Hanifi GÜLDEMIR Professor Doctor Musa ÇIBUK
		5	EXPLAINABLE ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN BRAIN TUMOR MRI CLASSIFICATION: A COMPARATIVE ANALYSIS BASED ON GRAD-CAM AND GRAD-CAM++	*Assistant Professor Olcay PALTA Professor Doctor Musa ÇIBUK Professor Doctor Hanifi GÜLDEMIR
		6	THE ENVIRONMENTAL IMPACT OF INPUT USE IN AGRICULTURAL ENTERPRISES ENGAGED IN CROP PRODUCTION	Kardelen UĞUR Zuhal KARAKAYACI

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING, ARCHITECTURE, MATHEMATICS and APPLIED SCIENCES October 1 - 6, 2026 BARSELONA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
2 Ekim / October 2, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**Prof. Dr. Péter Molnár**	1	IMPACTS OF OPEN-PIT COPPER AND GOLD MINING ON SOIL HEAVY METAL ACCUMULATION AND NATURAL FOREST VEGETATION IN THE ALMALYK MINING REGION OF UZBEKISTAN	Prof. Dr. Bakhtiyor Rakhimov Dilnoza Karimova Sherzod Tursunov
		2	CARBON SEQUESTRATION POTENTIAL AND ECOSYSTEM SERVICES OF AVICENNIA MARINA MANGROVE FORESTS ALONG THE QATARI COASTLINE: A FIELD-BASED AND SATELLITE MONITORING STUDY	Assoc. Prof. Dr. Jassim Al-Hajri Aisha Al-Muhannadi Mohammed Al-Kaabi
		3	LIMESTONE AND GABBRO QUARRYING IN ARID ENVIRONMENTS OF QATAR: DUST EMISSIONS, DESERT VEGETATION LOSS AND POST-MINING LAND REHABILITATION APPROACHES	Dr. Khalid Al-Mannai Maryam Al-Kuwari Prof. Dr. Abdulrahman Al-Sulaiti Noora Al-Marri Assist. Prof. Dr. Hamad Al-Naimi
		4	RIVERBED SAND AND STONE MINING IN THE SYLHET REGION OF BANGLADESH: EFFECTS ON RIPARIAN FOREST ECOSYSTEMS, RIVERBANK EROSION AND LOCAL LIVELIHOODS	Asst. Prof. Dr. Kamrul Hasan Talukder
		5	MANGROVE FOREST DEGRADATION IN THE SUNDARBANS: A GIS-BASED ANALYSIS OF SALINITY INTRUSION, ILLEGAL LOGGING AND COMMUNITY-BASED CONSERVATION STRATEGIES IN BANGLADESH	Prof. Dr. Abul Kalam Chowdhury Sabrina Haque Md. Imran Hossain Dr. Rumana Sultana
		6	ASSESSING THE ENVIRONMENTAL AND SOCIOECONOMIC CONSEQUENCES OF THE BARAPUKURIA UNDERGROUND COAL MINE ON SURROUNDING AGRICULTURAL LAND, GROUNDWATER LEVELS AND FOREST RESOURCES IN NORTHWESTERN BANGLADESH	Md. Rafiqul Islam Dr. Nusrat Jahan Tanvir Ahmed Assoc. Prof. Dr. Shahida Akter Mahmudul Hasan Farzana Rahman
		7	CLIMATE CHANGE, DROUGHT STRESS AND TIMBER PRODUCTION IN HUNGARIAN BEECH AND OAK FORESTS: IMPLICATIONS FOR SUSTAINABLE FOREST MANAGEMENT POLICIES UNDER EUROPEAN UNION REGULATIONS	Prof. Dr. Péter Molnár Anikó Farkas

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING, ARCHITECTURE, MATHEMATICS and APPLIED SCIENCES October 1 - 6, 2026 BARSELONA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
2 Ekim / October 2, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	**Prof. Dr. Péter Molnár**	1	SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF ZEOLITE-BASED ADSORBENTS FROM NATURAL CLINOPTILOLITE FOR THE REMOVAL OF HEAVY METAL IONS FROM INDUSTRIAL WASTEWATER	Prof. Dr. Ivan Georgiev Petrov
		2	EFFECT OF SOL-GEL PROCESSING PARAMETERS ON THE MICROSTRUCTURE, PHASE COMPOSITION AND PHOTOCATALYTIC ACTIVITY OF NITROGEN-DOPED TITANIUM DIOXIDE THIN FILMS	Assoc. Prof. Dr. Maria Dimitrova Stoyan Kolev Dr. Elena Todorova Nikolay Ivanov Desislava Angelova
		3	INVESTIGATION OF THE THERMODYNAMIC PROPERTIES AND CORROSION BEHAVIOR OF ALUMINIUM–ZINC ALLOYS MODIFIED WITH RARE-EARTH ELEMENTS IN NEUTRAL CHLORIDE MEDIA	Prof. Dr. Rustam Nazarov Farrukh Saidov Dilnoza Rahimova
		4	PHYSICOCHEMICAL PROCESSING OF LOCAL KAOLIN CLAYS FOR THE PRODUCTION OF ALUMINA-CONTAINING COAGULANTS BY ACID LEACHING AND THERMAL ACTIVATION	Assist. Prof. Dr. Firuz Qodirov Shahlo Mirzoeva
		5	GREEN SYNTHESIS OF SILVER NANOPARTICLES USING JUTE LEAF EXTRACT AND THEIR INCORPORATION INTO CHITOSAN-BASED FILMS FOR ANTIBACTERIAL FOOD PACKAGING APPLICATIONS	Prof. Dr. Mohammad Rafiqul Islam Nusrat Jahan Dr. Tanvir Ahmed Sadia Afrin Md. Kamrul Hasan Farhana Akter
		6	CATALYTIC PYROLYSIS OF WASTE POLYETHYLENE AND POLYPROPYLENE OVER MODIFIED HZSM-5 CATALYSTS FOR LIQUID FUEL PRODUCTION: KINETIC AND PRODUCT DISTRIBUTION ANALYSIS	Assoc. Prof. Dr. Shahidul Alam Rumana Chowdhury Md. Arifur Rahman Dr. Tahmina Sultana
		7	DEVELOPMENT OF RICE HUSK ASH-DERIVED MESOPOROUS SILICA AS A LOW-COST SUPPORT FOR NICKEL CATALYSTS IN THE HYDROGENATION OF VEGETABLE OILS	Mahmudul Hasan Chowdhury
		8	OPTIMIZATION OF BIODIESEL PRODUCTION FROM WASTE PALM COOKING OIL USING CALCIUM OXIDE CATALYST DERIVED FROM EGGSHELL WASTE VIA RESPONSE SURFACE METHODOLOGY	Prof. Dr. Nor Azlina Abdullah Lim Wei Keat Dr. Muhammad Hafiz Ramli Siti Aisyah Kamaruddin Rajesh Kumar Subramaniam

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH and SPORT SCIENCES October 1 - 6, 2026 BARSELONA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
2 Ekim / October 2, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	**Assoc. Prof. Dr. Katalin Horváth**	1	EFFECTS OF A 12-WEEK HIGH-INTENSITY INTERVAL TRAINING PROGRAM ON CARDIOMETABOLIC RISK MARKERS AND AEROBIC CAPACITY IN SEDENTARY UNIVERSITY STUDENTS	Prof. Dr. Zoltán Kovács Eszter Nagy Dr. Bence Tóth
		2	THE RELATIONSHIP BETWEEN REGULAR RECREATIONAL SWIMMING, BODY COMPOSITION AND PERCEIVED QUALITY OF LIFE AMONG MIDDLE-AGED WOMEN: A CROSS-SECTIONAL STUDY	Assoc. Prof. Dr. Katalin Horváth
		3	ASSESSMENT OF PHYSICAL ACTIVITY LEVELS, SLEEP QUALITY AND ACADEMIC STRESS IN ADOLESCENTS: EVIDENCE FROM SECONDARY SCHOOLS IN TIRANA	Prof. Dr. Arben Hoxha Elona Shehu Assist. Prof. Dr. Klodian Dervishi Ermira Kola Dr. Besnik Leka
		4	INJURY PREVALENCE, RISK FACTORS AND RETURN-TO-PLAY TIMELINES IN ALBANIAN PROFESSIONAL FOOTBALL PLAYERS DURING A COMPETITIVE SEASON	Dr. Erion Mema Anila Gjoka
		5	THE IMPACT OF A STRUCTURED MULTICOMPONENT EXERCISE INTERVENTION ON BALANCE, MUSCLE STRENGTH AND FALL RISK IN OLDER ADULTS LIVING IN NURSING HOMES	Prof. Dr. Goran Stojanovski Assoc. Prof. Dr. Marija Petrovska Aleksandar Nikolovski Ivana Trajkovska Assist. Prof. Dr. Dejan Georgievski Elena Dimitrova
		6	NUTRITIONAL HABITS, HYDRATION STATUS AND ENERGY AVAILABILITY IN YOUNG ELITE ATHLETES: IMPLICATIONS FOR PERFORMANCE AND LONG-TERM HEALTH	Assist. Prof. Dr. Biljana Ristovska Stefan Jovanovski Dr. Vesna Angelovska Nikola Kostovski
		7	PHYSICAL EXERCISE AS AN ADJUNCT THERAPY FOR ANXIETY AND DEPRESSIVE SYMPTOMS IN YOUNG ADULTS: A SYSTEMATIC REVIEW OF RANDOMIZED CONTROLLED TRIALS	Dr. Tamara Velkovska
		8	PREVALENCE OF OVERWEIGHT AND OBESITY AND ITS ASSOCIATION WITH SCREEN TIME AND PHYSICAL INACTIVITY AMONG PRIMARY SCHOOL CHILDREN IN KAZAKHSTAN	Prof. Dr. Nurlan Abenov Aigerim Sadykova Assoc. Prof. Dr. Yerlan Zhakupov Dana Kassymova Arman Tokhtarov

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH and SPORT SCIENCES October 1 - 6, 2026 BARSELONA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
2 Ekim / October 2, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 13	**Dr. Mariana Castro Vieira**	1	PREVALENCE AND RISK FACTORS OF HYPERTENSION AMONG ADULTS IN RURAL MOUNTAIN COMMUNITIES: A CROSS-SECTIONAL POPULATION-BASED STUDY IN WESTERN GEORGIA	Prof. Dr. Giorgi Beridze Nino Kapanadze Dr. Tamar Lomidze
		2	ANTIBIOTIC PRESCRIBING PATTERNS AND AWARENESS OF ANTIMICROBIAL RESISTANCE AMONG PRIMARY CARE PHYSICIANS IN TBILISI: A MIXED-METHODS EVALUATION	Assoc. Prof. Dr. Levan Tsiklauri
		3	EVALUATION OF MATERNAL AND NEONATAL HEALTH OUTCOMES FOLLOWING THE IMPLEMENTATION OF REGIONAL PERINATAL CARE CENTERS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: A TEN-YEAR RETROSPECTIVE COHORT ANALYSIS	Prof. Dr. Ion Rusu Elena Ciobanu Assist. Prof. Dr. Victor Munteanu Ana Moraru Dr. Sergiu Lungu
		4	IMPACT OF THE FAMILY HEALTH STRATEGY ON HOSPITALIZATIONS FOR PRIMARY CARE-SENSITIVE CONDITIONS IN NORTHEASTERN BRAZIL: A LONGITUDINAL ECOLOGICAL STUDY OF MUNICIPAL DATA	Prof. Dr. João Pereira da Silva Ana Carolina Souza Dr. Rafael Oliveira Costa Beatriz Mendes Almeida Assoc. Prof. Dr. Lucas Ferreira Rocha Camila Ribeiro Santos
		5	LONG-TERM NEUROLOGICAL AND DEVELOPMENTAL OUTCOMES IN CHILDREN WITH CONGENITAL ZIKA SYNDROME: A FIVE-YEAR FOLLOW-UP OF A MULTICENTER COHORT IN PERNAMBUCO	Dr. Juliana Barbosa Teixeira Mateus Cardoso Pinto Assoc. Prof. Dr. Fernanda Lima Carvalho Gabriel Araújo Nunes
		6	ASSOCIATION BETWEEN ULTRA-PROCESSED FOOD CONSUMPTION AND METABOLIC SYNDROME AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN SÃO PAULO: A CROSS-SECTIONAL ANALYSIS USING DIETARY RECALL DATA	Dr. Mariana Castro Vieira
		7	BARRIERS TO ACCESS AND UTILIZATION OF MENTAL HEALTH SERVICES AMONG ADOLESCENTS IN METRO MANILA: A QUALITATIVE STUDY OF STUDENTS, PARENTS AND SCHOOL COUNSELORS	Prof. Dr. Maria Cristina Santos Jose Miguel Reyes Assist. Prof. Dr. Angelica Dela Cruz Paolo Villanueva Kristine Joy Mendoza

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES October 1 - 6, 2026 BARSELONA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
2 Ekim / October 2, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Assoc. Prof. Dr. Semra TETİK**	1	EVALUATION OF ORGANIZATIONAL COMMITMENT AMONG BLUE-COLLAR EMPLOYEES IN TERMS OF DEMOGRAPHIC FACTORS	Assoc. Prof. Dr. Semra TETİK
		2	THE RELATIONSHIPS BETWEEN CAREER STRESS, EMOTIONAL INTELLIGENCE, SELF-EFFICACY, AND PSYCHOLOGICAL RESILIENCE: A CASE OF VOCATIONAL SCHOOL STUDENTS	Assoc. Prof. Dr. Semra TETİK
		3	EXPORT RESTRICTIONS AND CRITICAL RAW MATERIAL TRADE IN A GLOBAL PRODUCT-LEVEL PANEL	Arş. Gör., Bilal Orhan Prof. Dr., Muhammed Benli
		4	INCUMBENT ADVANTAGE AND EXPORT REALLOCATION IN AI-ENABLING GOODS TRADE	Arş. Gör., Bilal Orhan Prof. Dr., Muhammed Benli
		5	SAĞLIK HİZMETLERİ KALİTESİNİN ÖLÇÜLMESİNDE SERVQUAL SKORLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ: YÜKSEK ÖĞRETİM KURUMU (YÖK) TEZ VERİ TABANI ÜZERİNDE YAPILMIŞ BİR ARAŞTIRMA	Doç.Dr .İzzet Aydemir Prof.Dr. İmran Aslan
		6	TÜRKİYE'DE TRAFİK KAZALARINA BAĞLI YAŞAM YILI KAYBININ TÜİK VE KÜRESEL HASTALIK YÜKÜ VERİLERİYLE İNCELENMESİ	Prof.Dr. İmran Aslan Doç.Dr .İzzet Aydemir
		7	SAĞLIK HİZMETLERİNDE DİL AYRIMCILIĞI	Dr. Öğretim Üyesi Dilan Mızrak
		8	FİNANSAL OKURYAZARLIK DÜZEYİNİN KAMU KAYNAKLI EKONOMİK DESTEKLERE ETKİSİ: AYDIN İLİ ÖRNEĞİ	Dr. Öğr. Üyesi Emine Ebru BOZÇELİK
		9		

No:3

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES October 1 - 6, 2026 BARSELONA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
2 Ekim / October 2, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Doç.Dr. Hilal Süreyya Yılmaz**	1	NOLAN SİNEMASINDA ZAMAN: MEMENTO, INTERSTELLAR VE TENET ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ	Doç.Dr. Hilal Süreyya Yılmaz
		2	TÜKETİM TOPLUMUNDA ÖZNE: *THE SUBSTANCE VE NOMADLAND* FİLMLERINDE METALAŞMA VE DİRENİŞ	Doç.Dr. Hilal Süreyya Yılmaz
		3	THE LIFE, INSTRUMENTAL COMPOSITIONS, AND ANALYSIS OF THE HÜSEYNÎ SAZ SEMÂÎSİ OF KEMÂNÎ AYDIN NAFİZ ORAN	Doç. Dr. Ahmet Hakan BAŞ Dr. Dilek YÜZLÜER
		4	A NEW FIELD IN THE MEDIA SECTOR: SYNTHETIC JOURNALISM	Assoc. Prof. Dr. Hakan YUKSEL
		5	THE CHANGING AND TRANSFORMING PHENOMENON OF VISUAL NARRATIVE IN INTERNET MEDIA	Assoc. Prof. Dr. Hakan YUKSEL

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES October 1 - 6, 2026 BARSELONA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
2 Ekim / October 2, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI**	1	POLITENESS AS A LINGUISTIC AND PRAGMATIC CATEGORY IN ENGLISH AND UZBEK DISCOURSE	Prof. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna
		2	A LOOK AT WOMEN'S WORKING CONDITIONS IN THE BRITISH ARISTOCRACY, BASED ON ANNE BRONTE'S NOVEL "AGNES GREY"	Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI
		3	SİBER PSİKOLOJİNİN ÖNEMİ, ALINACAK ÖNLEMLER ve GELİŞTİRİLECEK YÖNLER	Öğr.Gör.Burcu GÜLDÜREN FİDANCI
		4	REASSESSING DEISM THROUGH MĀTURĪDĪ THEOLOGY: REASON, REVELATION AND HUMAN RESPONSIBILITY	Doctoral Lecturer, ASLI MENEKŞE

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES October 1 - 6, 2026 BARSELONA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
2 Ekim / October 2, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	**Dr. Teresa Aquino**	1	REVITALIZATION OF TRADITIONAL BATIK ART THROUGH CONTEMPORARY DESIGN PRACTICES IN INDONESIA	Prof. Dr. Agus Santoso Rina Prameswari
		2	CULTURAL SYMBOLISM IN BALINESE PAINTING AND ITS TRANSFORMATION IN MODERN VISUAL ARTS	Dr. Made Wirawan Ketut Sari
		3	CONTEMPORARY FILIPINO STREET ART AS A MEDIUM OF POLITICAL EXPRESSION AND SOCIAL COMMENTARY	Carlos Dela Cruz Assoc. Prof. Dr. Miguel Reyes Ayu Lestari
		4	PRESERVATION OF INDIGENOUS ART FORMS IN PHILIPPINE RURAL COMMUNITIES THROUGH DIGITAL ARCHIVING	Dr. Liza Fernandez Ana Santos Roberto Villanueva
		5	THE ROLE OF FILIPINO CINEMA IN SHAPING NATIONAL IDENTITY IN THE 21ST CENTURY	Prof. Dr. Juan Bautista Elena Garcia Marco Lopez
		6	VISUAL NARRATIVES IN FILIPINO CONTEMPORARY PHOTOGRAPHY AND URBAN TRANSFORMATION	Dr. Teresa Aquino Assoc. Prof. Dr. Paolo Mendoza
		7	TRADITIONAL WEAVING TECHNIQUES AND THEIR INTEGRATION INTO MODERN FILIPINO FASHION DESIGN	Assoc. Prof. Dr. Regina Salazar Isabel Cruz Daniel Torres Maria Velasco
		8	AFRICAN MASK ART AND ITS INFLUENCE ON CONTEMPORARY SENEGALESE SCULPTURE	Prof. Dr. Mamadou Diop Aissatou Ndiaye

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES October 1 - 6, 2026 BARSELONA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
2 Ekim / October 2, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	**Assoc. Prof. Dr. Katalin Horváth**	1	DIGITAL TRANSFORMATION AND PRODUCTIVITY GROWTH IN CENTRAL EUROPEAN SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES: EVIDENCE FROM HUNGARIAN MANUFACTURING FIRMS BETWEEN 2010 AND 2024	Prof. Dr. László Kovács Eszter Szabó Dr. Gábor Tóth
		2	INFLATION EXPECTATIONS, MONETARY POLICY CREDIBILITY AND HOUSEHOLD CONSUMPTION BEHAVIOUR IN HUNGARY DURING THE POST-PANDEMIC PRICE SHOCK	Assoc. Prof. Dr. Katalin Horváth
		3	THE ROLE OF REMITTANCES IN POVERTY REDUCTION AND HOUSEHOLD INVESTMENT DECISIONS IN ALBANIA: A REGIONAL ANALYSIS OF RURAL AND URBAN AREAS	Prof. Dr. Arben Hoxha Elira Dervishi Assist. Prof. Dr. Klodian Shehu Ermira Leka
		4	TOURISM-LED GROWTH HYPOTHESIS AND ITS SUSTAINABILITY IN THE WESTERN BALKANS: AN ECONOMETRIC ASSESSMENT OF THE ALBANIAN COASTAL ECONOMY	Dr. Blerina Kola Ardit Muça
		5	FOREIGN DIRECT INVESTMENT, INSTITUTIONAL QUALITY AND EXPORT DIVERSIFICATION IN NORTH MACEDONIA: IMPLICATIONS FOR EUROPEAN UNION ACCESSION	Prof. Dr. Aleksandar Stojanovski Marija Petrovska Assoc. Prof. Dr. Nikola Trajkovski Elena Georgievska Dr. Besim Ademi
		6	YOUTH UNEMPLOYMENT, SKILLS MISMATCH AND LABOUR MIGRATION FROM NORTH MACEDONIA TO THE EUROPEAN UNION: CAUSES, CONSEQUENCES AND POLICY RESPONSES	Ivana Dimitrova
		7	FISCAL DECENTRALIZATION AND REGIONAL ECONOMIC DISPARITIES IN NORTH MACEDONIA: A PANEL DATA ANALYSIS OF MUNICIPAL REVENUES AND PUBLIC SPENDING EFFICIENCY	Assist. Prof. Dr. Dragan Nikolovski Snezhana Ristovska Prof. Dr. Vesna Angelovska Goran Jovanovski Dr. Ardita Rexhepi Filip Velkovski

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES October 1 - 6, 2026 BARSELONA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
2 Ekim / October 2, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 13	**Assoc. Prof. Dr. Noor Sabah Al-Obaidi**	1	PSYCHOLOGICAL DISTRESS, POST-TRAUMATIC STRESS SYMPTOMS AND ACCESS TO MENTAL HEALTH SERVICES AMONG INTERNALLY DISPLACED ADULTS IN POST-CONFLICT REGIONS OF NORTHERN IRAQ: A CROSS-SECTIONAL STUDY	Prof. Dr. Ahmed Kadhim Al-Saadi Zainab Hussein Jaber Dr. Mustafa Abdulameer Al-Khafaji Assoc. Prof. Dr. Noor Sabah Al-Obaidi
		2	PREVALENCE AND PSYCHOSOCIAL PREDICTORS OF DEPRESSIVE SYMPTOMS AMONG OLDER ADULTS RECEIVING PRIMARY HEALTH CARE IN KARAGANDA REGION: IMPLICATIONS FOR GERIATRIC MENTAL HEALTH SERVICE PLANNING	Assoc. Prof. Dr. Gulnara Ospanova Askar Temirbekov Madina Kassymova
		3	PATIENT SATISFACTION, THERAPEUTIC ALLIANCE AND TREATMENT ADHERENCE IN OUTPATIENT PSYCHIATRIC SERVICES OF ALMATY AND ASTANA: A MULTICENTER EVALUATION OF SERVICE QUALITY IN KAZAKHSTAN	Aigerim Bekova Prof. Dr. Yerlan Serikbayev Dana Zhumabekova Dr. Nurlan Abdikarimov Assel Tulegenova
		4	DIGITAL MENTAL HEALTH INTERVENTIONS AND TELEPSYCHOLOGY USE AMONG ADOLESCENTS IN URBAN AND RURAL AREAS OF EAST JAVA: ACCEPTABILITY, ENGAGEMENT AND PERCEIVED EFFECTIVENESS	Assist. Prof. Dr. Nur Aini Wulandari
		5	THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL SUPPORT, RELIGIOUS COPING AND QUALITY OF LIFE AMONG CAREGIVERS OF PATIENTS WITH SCHIZOPHRENIA IN YOGYAKARTA AND CENTRAL JAVA, INDONESIA	Prof. Dr. Dewi Lestari Putri Agus Wibowo Dr. Rina Kartikasari Muhammad Fajar Hidayat Indah Permata Sari Andi Prasetyo
		6	HEALTH LITERACY, MENTAL HEALTH HELP-SEEKING ATTITUDES AND STIGMA TOWARD PSYCHIATRIC SERVICES AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN ISFAHAN AND SHIRAZ: A STRUCTURAL EQUATION MODELING APPROACH	Prof. Dr. Ali Asghar Mohammadi Dr. Leila Hosseini Fard Sara Jafari Amir Hossein Sadeghi Narges Bahrami
		7	THE EFFECTIVENESS OF GROUP-BASED ACCEPTANCE AND COMMITMENT THERAPY ON DEPRESSION, ANXIETY AND PSYCHOLOGICAL FLEXIBILITY IN WOMEN WITH TYPE 2 DIABETES ATTENDING PRIMARY HEALTH CARE CENTERS IN TEHRAN: A RANDOMIZED CONTROLLED TRIAL	Mohammad Reza Karimi Assist. Prof. Dr. Fatemeh Moradi Hossein Ahmadi Nejad Maryam Rezaei Tabar

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Contents

THE RELATIONSHIPS BETWEEN CAREER STRESS, EMOTIONAL INTELLIGENCE, SELF-EFFICACY, AND PSYCHOLOGICAL RESILIENCE: A CASE OF VOCATIONAL SCHOOL STUDENTS 1

EVALUATION OF ORGANIZATIONAL COMMITMENT AMONG BLUE-COLLAR EMPLOYEES IN TERMS OF DEMOGRAPHIC FACTORS 12

INCUMBENT ADVANTAGE AND EXPORT REALLOCATION IN AI-ENABLING GOODS TRADE 20

EXPORT RESTRICTIONS AND CRITICAL RAW MATERIAL TRADE IN A GLOBAL PRODUCT-LEVEL PANEL ... 34

TÜRKİYE'DE TRAFİK KAZALARINA BAĞLI YAŞAM YILI KAYBININ TÜİK VE KÜRESEL HASTALIK YÜKÜ VERİLERİYLE İNCELENMESİ 46

SAĞLIK HİZMETLERİ KALİTESİNİN ÖLÇÜLMESİNDE SERVQUAL SKORLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ: YÜKSEK ÖĞRETİM KURUMU (YÖK) TEZ VERİ TABANI ÜZERİNDE YAPILMIŞ BİR ARAŞTIRMA 62

SAĞLIK HİZMETLERİNDE DİL AYRIMCILIĞI 79

FİNANSAL OKURYAZARLIK DÜZEYİNİN KAMU KAYNAKLI EKONOMİK DESTEKLERE ETKİSİ: AYDIN İLİ ÖRNEĞİ 80

TÜKETİM TOPLUMUNDA ÖZNE: *THE SUBSTANCE* VE *NOMADLAND* FİLMLERINDE METALAŞMA VE DİRENİŞ 81

NOLAN SİNEMASINDA ZAMAN: *MEMENTO, INTERSTELLAR* VE *TENET* ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ 92

KEMANİ AYDIN NAFİZ ORAN'IN HAYATI, SAZ ESERLERİ VE HÜSEYNİ SAZ SEMAİSİNİN ANALİZİ 102

İNTERNET MEDYASINDA DEĞİŞEN VE DÖNÜŞEN GÖRSEL ANLATI OLGUSU 118

MEDYA SEKTÖRÜNDE YENİ BİR ALAN: SENTETİK HABERCİLİK 129

POLITENESS AS A LINGUISTIC AND PRAGMATIC CATEGORY IN ENGLISH AND UZBEK DISCOURSE 140

ANNE BRONTE'UN "AGNES GREY" ESERİNDEN HAREKETLE İNGİLİZ ARİSTOKRASİSİNDE KADININ ÇALIŞMA KOŞULLARINA BAKIŞ 146

SİBER PSİKOLOJİNİN ÖNEMİ, ALINACAK ÖNLEMLER ve GELİŞTİRİLECEK YÖNLER 149

REASSESSİNG DEİSM THROUGH MĀTURĪDĪ THEOLOGY: REASON, REVELATİON AND HUMAN RESPONSİBİLİTY 166

REVITALIZATION OF TRADITIONAL BATIK ART THROUGH CONTEMPORARY DESIGN PRACTICES IN INDONESIA 181

CULTURAL SYMBOLISM IN BALINESE PAINTING AND ITS TRANSFORMATION IN MODERN VISUAL ARTS 182

CONTEMPORARY FILIPINO STREET ART AS A MEDIUM OF POLITICAL EXPRESSION AND SOCIAL COMMENTARY 183

PRESERVATION OF INDIGENOUS ART FORMS IN PHILIPPINE RURAL COMMUNITIES THROUGH DIGITAL ARCHIVING 184

THE ROLE OF FILIPINO CINEMA IN SHAPING NATIONAL IDENTITY IN THE 21ST CENTURY 185

VISUAL NARRATIVES IN FILIPINO CONTEMPORARY PHOTOGRAPHY AND URBAN TRANSFORMATION 186

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

TRADITIONAL WEAVING TECHNIQUES AND THEIR INTEGRATION INTO MODERN FILIPINO FASHION DESIGN 187

AFRICAN MASK ART AND ITS INFLUENCE ON CONTEMPORARY SENEGALESE SCULPTURE 188

DIGITAL TRANSFORMATION AND PRODUCTIVITY GROWTH IN CENTRAL EUROPEAN SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES: EVIDENCE FROM HUNGARIAN MANUFACTURING FIRMS BETWEEN 2010 AND 2024 189

INFLATION EXPECTATIONS, MONETARY POLICY CREDIBILITY AND HOUSEHOLD CONSUMPTION BEHAVIOUR IN HUNGARY DURING THE POST-PANDEMIC PRICE SHOCK 190

THE ROLE OF REMITTANCES IN POVERTY REDUCTION AND HOUSEHOLD INVESTMENT DECISIONS IN ALBANIA: A REGIONAL ANALYSIS OF RURAL AND URBAN AREAS 191

TOURISM-LED GROWTH HYPOTHESIS AND ITS SUSTAINABILITY IN THE WESTERN BALKANS: AN ECONOMETRIC ASSESSMENT OF THE ALBANIAN COASTAL ECONOMY 192

FOREIGN DIRECT INVESTMENT, INSTITUTIONAL QUALITY AND EXPORT DIVERSIFICATION IN NORTH MACEDONIA: IMPLICATIONS FOR EUROPEAN UNION ACCESSION 193

YOUTH UNEMPLOYMENT, SKILLS MISMATCH AND LABOUR MIGRATION FROM NORTH MACEDONIA TO THE EUROPEAN UNION: CAUSES, CONSEQUENCES AND POLICY RESPONSES 195

FISCAL DECENTRALIZATION AND REGIONAL ECONOMIC DISPARITIES IN NORTH MACEDONIA: A PANEL DATA ANALYSIS OF MUNICIPAL REVENUES AND PUBLIC SPENDING EFFICIENCY 196

PSYCHOLOGICAL DISTRESS, POST-TRAUMATIC STRESS SYMPTOMS AND ACCESS TO MENTAL HEALTH SERVICES AMONG INTERNALLY DISPLACED ADULTS IN POST-CONFLICT REGIONS OF NORTHERN IRAQ: A CROSS-SECTIONAL STUDY 197

PREVALENCE AND PSYCHOSOCIAL PREDICTORS OF DEPRESSIVE SYMPTOMS AMONG OLDER ADULTS RECEIVING PRIMARY HEALTH CARE IN KARAGANDA REGION: IMPLICATIONS FOR GERIATRIC MENTAL HEALTH SERVICE PLANNING 198

PATIENT SATISFACTION, THERAPEUTIC ALLIANCE AND TREATMENT ADHERENCE IN OUTPATIENT PSYCHIATRIC SERVICES OF ALMATY AND ASTANA: A MULTICENTER EVALUATION OF SERVICE QUALITY IN KAZAKHSTAN 199

DIGITAL MENTAL HEALTH INTERVENTIONS AND TELEPSYCHOLOGY USE AMONG ADOLESCENTS IN URBAN AND RURAL AREAS OF EAST JAVA: ACCEPTABILITY, ENGAGEMENT AND PERCEIVED EFFECTIVENESS 200

THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL SUPPORT, RELIGIOUS COPING AND QUALITY OF LIFE AMONG CAREGIVERS OF PATIENTS WITH SCHIZOPHRENIA IN YOGYAKARTA AND CENTRAL JAVA, INDONESIA . 201

HEALTH LITERACY, MENTAL HEALTH HELP-SEEKING ATTITUDES AND STIGMA TOWARD PSYCHIATRIC SERVICES AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN ISFAHAN AND SHIRAZ: A STRUCTURAL EQUATION MODELING APPROACH 202

THE EFFECTIVENESS OF GROUP-BASED ACCEPTANCE AND COMMITMENT THERAPY ON DEPRESSION, ANXIETY AND PSYCHOLOGICAL FLEXIBILITY IN WOMEN WITH TYPE 2 DIABETES ATTENDING PRIMARY HEALTH CARE CENTERS IN TEHRAN: A RANDOMIZED CONTROLLED TRIAL 203

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

THE RELATIONSHIPS BETWEEN CAREER STRESS, EMOTIONAL INTELLIGENCE, SELF-EFFICACY, AND PSYCHOLOGICAL RESILIENCE: A CASE OF VOCATIONAL SCHOOL STUDENTS

Doç. Dr. Semra TETİK

Manisa Celal Bayar University,

semratetik@hotmail.com - ORCID ID: 0000-0001-6266-8178

ABSTRACT

Career stress refers to the intense anxiety and pressure students experience regarding their post-graduation employment processes, professional development, and adapting to the dynamics of the labor market. Emotional intelligence an individual's ability to regulate their own emotions and understand the feelings of others plays a critical role in managing stress during the job search process. Students with high levels of self-efficacy which represents a person's belief in their ability to achieve a specific goal do not perceive career stress as a threat but rather transform it into a coping mechanism. Psychological resilience, defined as the ability to cope with challenging conditions and obstacles, ensures that students are minimally affected by adverse conditions in the labor market. The primary objective of this study is to examine the relationships among career stress, perceptions of self-efficacy, levels of psychological resilience, and emotional intelligence among vocational college students who are expected to enter the workforce soon. The research data were collected using a survey. The study sample consists of 89 students enrolled at a university's vocational school who volunteered to participate in the survey. The results of the study revealed positive correlations between emotional intelligence, self-efficacy, and psychological resilience, while negative correlations were found between career stress and emotional intelligence, self-efficacy, and psychological resilience. Accordingly, it can be concluded that as students' levels of emotional intelligence, self-efficacy, and psychological resilience increase, their career stress will decrease.

Keywords: Career stress, Emotional intelligence, Self-efficacy, Psychological resilience

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

1. INTRODUCTION

Today, career-based achievements and professional development goals rank among people's top priorities. The competitive nature of the business world and its ever-changing demands cause individuals to face high expectations and challenges as they advance in their careers. These challenging processes also bring with them stress and other negative consequences (Erdoğan et al., 2009; Kahraman, 2023). Since college years are a period when young people must make important decisions about their future, it is inevitable that they will experience career-related stress and face difficulties in making career decisions (Polat, 2022). Stress is a holistic process of exhaustion and tension that pushes the limits of a person's physical and mental capacity; it manifests as constant alertness, an inability to relax, and inner restlessness (Lovibond and Lovibond, 1995; Oral et al., 2024). The concept of a career is defined as a dynamic process in which an individual must make decisions throughout their development, shaped by the interplay of opportunities and experiences (Nordvik, 1996; Aşık and Akgül, 2022). A career is an element that influences an individual's standard of living and permeates nearly every aspect of life (İpek et al., 2024). Career stress, on the other hand, can be defined as the psychological and physical strain an individual experiences in the face of expectations, responsibilities, and uncertainties related to their professional life (Boğazlıyan et al., 2023). In other words, career stress is a state of cognitive and emotional tension resulting from the uncertainties, role conflicts, performance pressure, and future anxieties an individual encounters in their professional or academic life (Lazarus and Folkman, 1984). Özden and Sertel Berk (2017), on the other hand, categorized career stress into three types: pressure to find a job, career uncertainty, and lack of information and external conflict (Türkmen and Bilgin, 2023).

Emotional intelligence encompasses all the social, personal, and emotional skills an individual needs to overcome the problems they encounter (Doğan and Şahin, 2007; Öztürk and Barutçu, 2022). The concept of emotional intelligence, which has gained prominence in behavioral and social sciences in recent years, is recognized as a critical factor that directly influences both individual development and professional performance (Sharma, 2008; Türkmen and Doğan, 2021). Mayer and Salovey (1993) defined emotional intelligence as the ability to accurately understand what both oneself and others are feeling and to use this information wisely in one's decisions and behaviors (Gül et al., 2014). Emotional intelligence is defined as an individual's ability to recognize and understand their own emotions and those of others, and to manage their behavior and relationships by drawing on this awareness. Emotional intelligence is a flexible, learnable ability and a process that begins physically and continues mentally (Bradberry and Greaves, 2017; Altıntaş and Çetinkaya, 2022). Bar-On (1997) views emotional intelligence as a set of abilities and skills that directly shape both a person's success in life and their overall psychological well-being (Akçay and Çoruk, 2012). According to Goleman (1995), emotional intelligence is the ability to understand and manage both one's own emotions and the emotions of others, and to use this knowledge appropriately in one's relationships (Uçar et al., 2022). In other words, emotional intelligence involves understanding and effectively assessing emotions; it does not mean acting solely based on the desires of others or solely on one's own desires (Ordun and Akgün, 2018).

Self-efficacy refers to an individual's belief in their ability to perform a specific action (Bandura, 1997). This concept can be defined as an individual's confidence in their capacity to succeed and is closely related to their motivation, learning process, and emotional well-being. According to Bandura (1989), individuals with high self-efficacy exert greater effort in challenging tasks, are more persistent in their pursuit of success, and tend not to give up despite setbacks. Self-efficacy refers to a person's belief in their ability to cope with stressful and

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

challenging life events in general (Scholz and Schwarzer, 2005; Aypay, 2010). At the core of self-efficacy lie the answers an individual seeks regarding their ability to perform the tasks expected of them. An individual's belief in their self-efficacy is also related to their motivation to perform a task and their success (Yüksel, 2025). In other words, it is the individual's belief in and confidence in their ability to solve problems (Erdoğdu and Yüzbaş, 2018). Generally speaking, self-efficacy is an individual's perception of their own ability to perform a specific behavior, task, or performance (Cassidy and Eachus, 2002; Arslan, 2019).

Psychological resilience is a concept that focuses on how a child copes with stress and recovers from trauma; it is associated with positive development—such as adaptation and competence resulting from positive coping—as well as the ability to look toward the future and maintain hope (Murphy, 1987; Erkoç and Danış, 2020). Psychological resilience is the ability to achieve positive outcomes despite the difficulties and serious hardships encountered during the process of adaptation or development (Masten, 2001). Wagnild and Young (1993) define psychological resilience as a personality trait that reduces the negative effects of stress and supports the development of healthy adaptation (Basım and Çetin, 2011). Career planning is the process of building a professional life that aligns with one's interests and abilities. This process involves more than just choosing a profession; it also requires individuals to understand themselves and take long-term steps. However, individuals often face many challenges and experience stress during this process. In particular, university students' ability to cope with the challenges they face (psychological resilience) and to look toward the future with hope plays a major role in their ability to plan their careers effectively. Therefore, it can be said that there is a relationship between psychological resilience and career-related stress (Avcı et al., 2026).

The purpose of this study is to examine the relationships among career stress, emotional intelligence, self-efficacy, and psychological resilience based on students' perceptions. It is anticipated that the findings will serve as a basis for future scientific research and practical applications in this field.

2. METHOD

2.1. Purpose of the Study

The purpose of this study is to examine the relationships among career stress, emotional intelligence, self-efficacy, and psychological resilience based on the perceptions of students enrolled in various programs at a vocational school affiliated with a public university.

2.2. Research Model and Hypotheses

In line with the purpose of the study, the research model and hypotheses were formulated as follows.

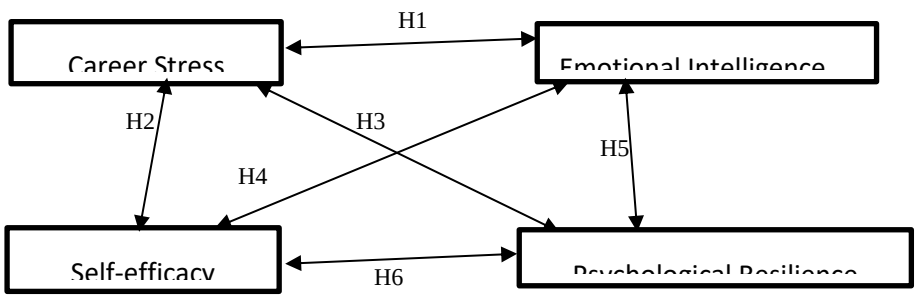

Figure 1. Research Model

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

H1: There is a negative and significant relationship between students' perceived career stress and their emotional intelligence levels.

H2: There is a negative and significant relationship between students' perceived career stress and their self-efficacy levels.

H3: There is a negative and significant relationship between students' perceived career stress and their psychological resilience levels.

H4: There is a positive and significant relationship between students' perceived emotional intelligence levels and their self-efficacy levels.

H5: There is a positive and significant relationship between students' perceived emotional intelligence levels and their psychological resilience levels.

H6: There is a positive and significant relationship between students' perceived self-efficacy levels and their psychological resilience levels.

2.3. Population and Sample

The population of the study consists of students enrolled at a vocational college affiliated with a public university during the 2025–2026 academic year. The sample consists of 89 students selected through random sampling who voluntarily participated in the survey. The research data were collected between May 25, 2026, and June 10, 2026.

2.4. Data Collection Tools

In this study, which was conducted using quantitative research methods, a survey was used to collect data. The following instruments were used to collect data: the "Career Stress Scale," the "Schutte Emotional Intelligence Scale," the "Self-Efficacy Scale," and the "Psychological Resilience Scale," all of which included questions regarding personal information.

Career Stress Scale: The scale was developed by Choi et al. (2011) to identify the sources of stress and challenges related to career that university students experience. The adaptation of the scale into Turkish and the evaluation of its psychometric properties were conducted by Özden and Sertel-Berk (2017). Consisting of a total of 20 items and three dimensions (career uncertainty and lack of information, pressure to find a job, and external conflict), this scale is scored using a five-point Likert-type scale ranging from 1 (Strongly Disagree) to 5 (Strongly Agree). The scale's Cronbach's alpha internal consistency coefficient was found to be .94, a very high and reliable value. In this study, however, the Cronbach's alpha internal consistency coefficient was found to be .91. The career-related stress levels of the students participating in the study were assessed based on the total scale score. A high score on the scale indicates a high level of career stress.

Schutte Emotional Intelligence Scale: The Schutte Emotional Intelligence Scale, administered to determine the emotional intelligence levels of the students participating in the study, was developed by Schutte et al. (1998), revised by Austin et al. (2004), and adapted into Turkish by Tatar et al. (2011). The scale consists of 41 statements and three subscales (emotion recognition, emotion regulation, and optimism). It is a five-point Likert-type scale rated on a scale ranging

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

from “Strongly Disagree (1)” to “Strongly Agree (5).” The reliability coefficient of the scale was determined to be 0.82. In this study, however, the reliability coefficient of the scale was found to be 0.83. The emotional intelligence levels of the students participating in the study were assessed based on the total scale score. A high score on the scale indicates a high level of emotional intelligence.

Self-Efficacy Scale: The Generalized Self-Efficacy Expectancy Scale, developed by Jerusalem and Schwarzer (1992) to measure participants’ self-efficacy and adapted into Turkish by Yeşilay (1996), was used. The scale, consisting of 10 entirely positive items, was designed as a 4-point Likert scale. The scale’s reliability coefficient was determined to be $\alpha = .86$. In this study, the reliability coefficient was found to be $\alpha = .82$, and the scale was converted to a 5-point Likert scale. The self-efficacy scale is scored on a scale ranging from “Strongly Disagree” (1) to “Strongly Agree” (5). A higher score on the scale indicates a higher level of self-efficacy.

Psychological Resilience Scale: To measure students’ levels of psychological resilience in this study, the Psychological Resilience Scale—developed by Smith et al. (2008) and adapted into Turkish by Doğan (2015)—was used. The scale, which is based on individual perception, consists of 6 items on a 5-point Likert scale. The items on the scale are scored on a scale ranging from “Not at all appropriate” (1) to “Completely appropriate” (5). After reverse-scoring the reverse-scored items, higher scores on the scale indicate a strong level of psychological resilience.

3. FINDINGS

Table 1. Distribution of Demographic Characteristics

Variable	Group	Frequency	Percent (%)
Gender	Female	39	43,8
	Male	50	56,2
	Total	89	100,0
Grade Level	1st Grade	42	46,2
	2nd Grade	47	52,9
	Total	89	100,0

As shown in Table 1, of the 89 students who participated in the study, 43.8% (n=39) were female and 56.2% (n=50) were male. Among the students who participated in the study, 46.2% were first-year students and 52.9% were second-year students.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Table 2. Relationships Among Variables and Correlation Coefficients

Variables		Career Stress	Emotional Intelligence	Self-Efficacy	Psychological Resilience
Career Stress	r	1	-,158**	-,145**	-,215*
	p		,002	,004	,043
	N	89	89	89	89
Emotional Intelligence	r	-,158**	1	,539**	,314**
	p	,002		,000	,000
	N	89	89	89	89
Self-Efficacy	r	-,145**	,539**	1	,394**
	p	,004	,000		,000
	N	89	89	89	89
Psychological Resilience	r	-,215*	,314**	,394**	1
	p	,043	,000	,000	
	N	89	89	89	89
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).					
*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).					

As shown in Table 2, there is a negative and statistically significant relationship between career stress and emotional intelligence, self-efficacy, and psychological resilience. There is a positive and statistically significant relationship among emotional intelligence, self-efficacy, and psychological resilience.

The relationships (correlations) between each variable and the others can be interpreted in detail as follows.

A weak, negative correlation ($r = -0.158$; $p < 0.01$) was found between career stress and emotional intelligence. Accordingly, as the career stress levels of the students in the study increased, their emotional intelligence levels decreased. In other words, as emotional intelligence levels increased, career stress levels decreased. This finding supports Hypothesis H1.

A weak, negative correlation ($r = -0.145$; $p < 0.01$) was found between career stress and self-efficacy. Accordingly, as the career stress levels of the students in the study increased, their levels of self-efficacy decreased. In other words, as levels of self-efficacy increased, levels of career stress decreased. This finding supports Hypothesis H2.

A weak, negative correlation ($r = -0.215$; $p < 0.05$) was found between career stress and psychological resilience. Accordingly, as career stress levels increased among the students in the study, their levels of psychological resilience decreased. In other words, as levels of psychological resilience increased, career stress levels decreased. This finding supports Hypothesis H3.

A positive, moderate, and statistically significant correlation was found between emotional intelligence and self-efficacy ($r = 0.539$; $p < 0.01$). Accordingly, it can be concluded that students with high emotional intelligence also have high perceptions of self-efficacy. This finding supports Hypothesis H4.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

A positive and moderately significant correlation ($r = 0.314$; $p < 0.01$) was found between emotional intelligence and psychological resilience. Accordingly, it can be concluded that students with high emotional intelligence also have high psychological resilience. This finding supports Hypothesis H5.

There is a moderate positive correlation between self-efficacy and psychological resilience ($r = 0.394$; $p < 0.01$). Accordingly, it can be concluded that as students' self-efficacy increases, so does their psychological resilience. This finding supports Hypothesis H6.

4. CONCLUSION

The purpose of this study was to examine the relationships between career stress, emotional intelligence, self-efficacy, and psychological resilience specifically among college students. According to the research findings, there is a negative and significant relationship between career stress and self-efficacy, psychological resilience, and emotional intelligence. In contrast, there are positive and significant relationships among the variables of self-efficacy, psychological resilience, and emotional intelligence.

The empirical findings are consistent with theoretical expectations in the literature and shed light on students' career development processes. The most striking finding of the study is that career stress has a negative and significant relationship with self-efficacy, psychological resilience, and emotional intelligence.

It appears that students who believe in their own abilities and skills (self-efficacy) view the process of finding a job or climbing the career ladder not as a threat, but as a step to be overcome. Students who can demonstrate flexibility in the face of future uncertainties and recover quickly from challenges (those with high psychological resilience) appear to experience lower levels of career-related stress. It is understood that students who can manage their emotions and build healthy relationships with those around them are able to manage the stress associated with the career planning process. In addition, the research findings have shown that the variables of self-efficacy, psychological resilience, and emotional intelligence have a positive and significant relationship with one another. This indicates that these three concepts feed into and reinforce one another. A student with high emotional intelligence increases their sense of self-efficacy by managing their emotions effectively; this sense of self-efficacy, in turn, helps the individual remain psychologically resilient in the face of challenges. Consequently, an increase in one of these variables boosts the others as well, serving as a protective factor against career-related stress.

In conclusion, the key to helping college students cope with the intense career-related stress they experience before graduation lies not only in imparting technical knowledge but also in strengthening their psychosocial capital. In this regard, it is of the utmost importance for university career centers and psychological counseling units to work in coordination to organize group activities that develop students' emotional intelligence, offer mentoring programs that enhance their sense of self-efficacy, and develop support mechanisms that increase their psychological resilience.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

REFERENCES

Altıntaş, M., ve Çetinkaya, F. F. (2022). Duygusal Zekâ ve Genel Öz Yeterliğin Öğrenmeye İlişkin Tutuma Etkisinde Eleştirel Düşünme Eğiliminin Aracı Rolü: Üniversite Öğrencilerinde Bir Araştırma. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 57(4), 3192-3211.

Akçay, C., ve Çoruk, A. (2012). Çalışma Yaşamında Duygular ve Yönetimi: Kavramsal Bir İnceleme. *Eğitimde Politika Analizi Dergisi,* 1(1), 3-25.

Arslan, A. (2019). Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Sosyal Kaygıları ve Genel Özyeterlik Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *International e-Journal of Educational Studies (IEJES),* 3 (6), 78-96.

Aşık, G., ve Akgül, H. (2022). Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Stresleri, Kariyer Kararında Ailenin Etkisi ve Kariyer Kararı Verme Yetkinlik Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 19(1), 192-212.

Austin, E. J., Saklofske, D. H., Huang, S.H.S., McKenney, D. (2004). Measurement of Trait Emotional Intelligence: Testing and Cross-Validating a Modified Version of Schutte et al.'s (1998) Measure, Personality and Individual Differences, 36, 555—562.

Avcı, A., Mert, E., ve Serinkan, C. (2026). Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Dayanıklılık ve Kariyer Planlama Algılarının Değerlendirilmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15 (2), 643-656.

Aypay, A. (2010). Genel Öz Yeterlik Ölçeği'nin (GÖYÖ) Türkçe'ye Uyarlama Çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 113-131.

Bandura, A. (1989) Social Cognitive Theory. In R.Vasta (Ed.), Annals of Child Development. Vol.6, Six Theories Of Child Development, pp.1-60, Greenwich, CT: JAI Pres.

Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy: The Exercise Of Control*. New York: Freeman.

Bar-On, R. (1997). *Bar-On Emotional Quotient İnventory: A Measure Of Emotional İntelligence*. Toronto, ON: Multi-Health Systems Inc.

Basım, H. M., ve Çetin, F. (2011). Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nin Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(2), 104-114.

Boğazlıyan, E. E., Yalçın, S. B. ve Avşaroğlu, S. (2023). *Kariyer Stresi Ve Kariyer Adanmışlığı İlişkisinde Bir Yordayıcı Olarak Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumun İncelenmesi: Necmettin Erbakan Üniversitesi Pedagojik Formasyon Öğrencileri Örneği*. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12(2), 613-620.

Bradberry, T. ve Greaves, J. (2017). *Duygusal Zekâ 2.0*. Sola Yayınları, İstanbul. (Çeviren: Azmi Ulaş). Can, A. (2017). SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi. Ankara: Pegem Akademi.

Cassidy, S., ve Eachus, P. (2002). Developing The Computer User Self-Efficacy (CUSE) Scale: Investigating The Relationship Between Computer Self-Efficacy, Gender and Experience With Computers. *Journal of Educational Computing Research*, 26(2), 133-153.

Choi, B. Y., Park, H. R., Nam, S. K., Lee, J., …, ve Lee, S. M. (2011). The Development And Initial Psychometric Evaluation of The Korean Career Stress Inventory for College Students. *Career Development Quarterly*, 59, 559-572.

Doğan, T. (2015). Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği'nin Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 93-102.

Doğan, S. ve Şahin, F. (2007). Duygusal Zekâ: Tarihsel Gelişimi ve Örgütler İçin Önemine Kavramsal Bir Bakış. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 231–252.

Erdoğdu, Y. A., ve Yüzbaş, D. (2018). Lise Öğrencilerinin Okula Bağlilik İle Genel Öz-Yeterlilik Düzeyleri Arasindaki İlişki. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 3(32), 205-227.

Erkoç, B. ve Danış, M.Z. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Sağlamlık Düzeylerinin Tespit Edilmesine Yönelik Bir Araştırma. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 34-42.

Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence*, New York, Bantam.

Gül, H., İnce, M., ve Korkmaz, O. (2014). Çalışma Yaşamında Duygusal Zeka ve Bireylerin Duygusal Zeka Düzeylerini Kullanabilme Becerileri Üzerine Bir Araştırma. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 30-49.

İpek, Y., Arıcan, S. ve Doğan.(2024). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Öğretim Süreçlerinin Kariyer Eğilimi ve Stresi Açısından İncelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 368-395.

Jerusalem, M., ve Schwarzer, R. (1992). *Selfefficacy as a Resource Factor İn Stress Appraisal Processes*. In Self-efficacy: Thought Control of Action. Editor: Ralf Schwarzer, Washington, DC: Hemisphere 195-213.

Kahraman, F. (2023). Sağlık Eğitimi Alan Üniversite Öğrencilerinde Kariyer Stresinin Kariyer Geleceği Üzerindeki Etkisi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (34): s. 487-502.

Lazarus, R. S., ve Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. NY: Springer Publishing Company.

Lovibond, P. F., ve Lovibond, S. H. (1995). The Structure of Negative Emotional States: Comparison of the Depression Anxiety Stress Scales (DASS) with the Beck Depression Anxiety Inventories. *Behaviour Research and Therapy*, 33(3), 335- 343.

Masten, A. S. (2001). Masten, Ordinary Magic: Resilience Processes in Development. *American Psychologist*, 56(3), 227-238.

Mayer, J.D. ve Salovey, P. (1993). The Intelligence of Emotional Intelligence. *Intelligence*, 17, 433-442.

Murphy, L. B. (1987). *Further Reflections on Resilience*. (Ed: E. J. Anthony ve B. J. Cohler) The Invulnerable Child. New York: The Guilford Press.

Nordvik, H. (1996). Relationships between Holland's Vocational Typology, Shein's Career Anchors and Myres-Briggs' Types. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 69(3), 263-275.

Oral, T., Yıldırım, D., ve Gülşen, S. (2024). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinde Kariyer Stresinin Yordanmasında Algılanan Kariyer Hedefi Tutarsızlığı Ve Algılanan Stresin Rolü. *Uluslararası Psiko-Sosyal Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(7), 93-109.

Ordun, G., ve Akün, F. A. (2018). Kişilik ve Duygusal Zekâ: Y Kuşağıyla İlgili Bir Araştırma. *R&S - Research Studies Anatolia Journal*, 1(2), 376-384.

Özden, K., ve Sertel-Berk, Ö. (2017). Kariyer Stresi Ölçeği'nin (KSÖ) Türkçe'ye Uyarlanması ve Psikometrik Özelliklerinin Sınanması. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 37(1), 35-51.

Öztürk, R., ve Barutçu, E. (2022). Duygusal Zekâ ile Duygusal Emek Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: PAÜ Hastanesi Örneği. *Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 6(12), 57-81.

Polat, F. B. (2022). Kariyer Stresinin ve Kariyer Kararlılığının Psikolojik İyi Oluş Üzerindeki Etkisi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 62-80.

Scholz, U. ve Schwarzer, R. (2005). The General Self-Efficacy Scale: Multicultural Validation Studies. *The Journal of Psychology*, 139 (5), 439-457.

Schutte, N.S., Malouff, J.M., Hall, L.E., Haggerty, D.J., Cooper, J.T., Golden, C.J., Dornheim, L. (1998). Development and Validation of a Measure of Emotional Intelligence. *Personality and Individual Differences,* 25, 167-177.

Sharma, R. R. (2008). Emotional İntelligence From 17th Century to 21st Century: Perspectives and Directions for Future Research. *The Journal of Business Perspective*, 12(1), 59-66.

Smith, B. W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P., ve Bernard, J. (2008). The brief resilience scale: Assessing the ability to bounce back. International Journal of Behavioral Medicine, 15(3), 194-200.

Tatar, A., Tok, S., ve Saltukoğlu, G. (2011). Gözden Geçirilmiş Schutte Duygusal Zekâ Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması ve Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni,* 21 (4), 325-338.

Türkmen, İ., ve Doğan, H. Y. (2021). Duygusal Zekânın Psikolojik Sağlamlık Üzerine Etkisi: Acil Sağlık Hizmetleri Personeli Üzerine Bir Araştırma. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi,* 9(3), 1066-1083.

Türkmen, İ., ve Bilgin, Ü. (2023). The Relationship Between Teaching Motivation and Career Stress of Physical Education and Sport Teaching Students. *International Journal of Physical Education Sport and Technologies,* 4(2), 13-23.

Uçar, Y. B., Güney, S., Orta, İ. M., ve Camgöz, S. M. (2022). Z Kuşağının Girişimcilik Eğilimlerinde Duygusal Zekâ ve Yaratıcılığın Rolü. *Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi,* 11(2), 1-29.

Wagnild, G. M., ve Young, H. M. (1993) Development and Psychometric Evaluation of the Resilience Scale. *J Nurs Meas*, 1, 165-178.

Yeşilay, A. (1996). Genelleştirilmiş Öz Yetki Beklentisi Ölçeği. Erişim adresi [http:// userpage.fu-berlin.de/~health/turk.htm], Erişim tarihi: 25.09.2026.

Yüksel, M. (2025). Reliability Generalization Study of General Self-Efficacy Scale . *Journal of Psychometric Research,* 3(2), 128-135.

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

EVALUATION OF ORGANIZATIONAL COMMITMENT AMONG BLUE-COLLAR EMPLOYEES IN TERMS OF DEMOGRAPHIC FACTORS

Doç. Dr. Semra TETİK

Manisa Celal Bayar University,

semratetik@hotmail.com - ORCID ID: 0000-0001-6266-8178

ABSTRACT

Organizational commitment refers to employees' tendency to internalize the organization's goals and values, demonstrate high performance for the organization's success, and remain with the organization. Organizational commitment is one of the elements of strategic importance for organizations' sustainable success and competitive advantage. Employees with a strong sense of organizational commitment go beyond their job descriptions and make greater efforts to help the organization achieve its goals. They participate more actively in innovation processes and during times of crisis. A sense of belonging helps reduce error rates and improve work quality and customer satisfaction. In addition, employees help their coworkers, conserve company resources, and offer constructive suggestions without expecting any formal reward. In this context, the purpose of this study is to determine the levels of organizational commitment among blue-collar workers and to identify whether there are any significant differences in these levels based on demographic variables. o this end, the study sought to answer the following questions: What is the level of organizational commitment among blue-collar workers? And do demographic variables influence employees' sense of commitment to their organizations? The study sample consisted of 50 individuals working at a medium-sized manufacturing company who voluntarily participated in the research. A survey method was used to collect data. The data obtained were analyzed using descriptive statistics, the t-test, and ANOVA. According to the findings, blue-collar employees' perceived sense of organizational commitment is high (x=3.61). While participants' levels of organizational commitment did not show significant differences in terms of gender, age, job role, or length of service, they did show significant differences based on educational background.

Keywords: Belonging, Organization, Blue-collar workers, Performance

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

1. INTRODUCTION

In a globalizing economy, the human factor has become more important than ever for organizations seeking to maintain their competitive edge. Retaining qualified and well-trained employees is the key to both immediate productivity and long-term success (Demir, 2019). Today, qualified employees are an organization's most valuable asset. However, knowledge alone is not enough for success; employees must embrace the company and form a strong sense of belonging to it. The more an employee feels a sense of belonging to the company, the more willingly and productively they will use their talents for its success (İbicioğlu, 2000). Organizational commitment is defined as the sum of internalized normative pressures to act in the organization's best interests (Wiener, 1982). In other words, organizational commitment is an individual's adoption of the organization's goals and values, their effort to achieve these goals, and their desire to remain a member of the organization (Durna and Eren, 2005). (Demir, 2019). In this context, organizational commitment is an attitude based on how employees feel within the firm—their perceptions of being cared for and valued, the presence of social support, and a sense of belonging—and serves as a motivator leading to the formation of psychological attachment to the organization (Sheldon, 1971; Ertuğrul Ayva, 2026). Commitment can be defined as "showing loyalty to a person, an idea, an institution, or something we perceive as greater than ourselves; an obligation we must fulfill" (Balay, 2000; Türkkan, 2017). Numerous studies have shown that employees with high organizational commitment exert greater effort in performing their duties, remain with the organization longer, and maintain positive communication with the organization. Consequently, a high-performing, well-educated, and committed employee contributes to increased productivity within the organization (Stroh et al., 1990; Türkkan, 2017). Organizational commitment is an individual's desire to remain a member of an organization by embracing its goals (Gürdoğan, 2018; 39). Organizational commitment is a three-dimensional concept that indicates the degree to which an individual identifies with the organization (Sabuncuoğlu and Tüz, 2013; Sönmez and Erkman, 2025). These dimensions are emotional commitment, continuance commitment, and normative commitment (Örücü and Kışlalıoğlu, 2014).

Emotional commitment is defined as an individual's psychological or emotional attachment to an organization (Meyer and Allen, 1997). If an employee has strong emotional commitment, they continue to work for the organization of their own volition (Meyer and Allen, 1990; Meyer and Allen, 1991; Örücü and Kışlalıoğlu, 2014). This means that when members feel a sense of identification with the organization, they will remain emotionally committed to it in return and become more engaged in the organization's goals. (Sürücü and Maşlakçı, 2018). Furthermore, emotional commitment indicates that an employee derives happiness from being part of the organization and voluntarily supports the goals set by the organization (Taşkın and Roşan, 2010; Durgun, 2024).

Continuance commitment refers to an employee's decision to remain with the organization—even if not for emotional reasons—because they believe that leaving the organization would be costly (Gül, 2002; Diri, 2026). Continuance commitment is the commitment an employee maintains as a result of comparing the costs associated with staying in the organization versus leaving it (Sönmez and Erkman, 2025). In continuity commitment, the employee continues to work primarily because they have a need within the organization (Meyer and Allen, 1990; Meyer and Allen, 1991; Örücü and Kışlalıoğlu, 2014).

Normative commitment refers to an employee's belief that remaining in the organization is morally right because the organization expects loyalty from them, and it reflects their decision to stay (Sürücü and Maşlakçı, 2018). Employees with high normative commitment view

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

remaining in the organization as a duty and consider it the right thing to do. Research shows that these individuals develop a sense of obedience, responsibility, and caution, and also exhibit positive behaviors similar to those of employees with high emotional commitment (Starnes and Truhon, 2006; Durgun, 2024).

From a general perspective, it serves as a fundamental building block for both employee and organizational performance. At the heart of organizational and individual dynamics, organizational commitment not only helps employees adapt to their current work environment but also increases their tendency to take responsibility for the organization's future. This enables employees to rise from the role of passive task performers to that of active stakeholders who contribute to the organizational vision. In this context, organizational commitment holds strategic importance for the long-term success of organizations. (Basır, 2025)

2. RESEARCH METHODOLOGY

2.1. Research Objective and Hypotheses

The objective of this study is to determine the levels of organizational commitment among blue-collar workers and to examine whether these levels vary according to various demographic characteristics. In line with this objective, the following hypotheses have been formulated.

H1: Participants' perceived organizational commitment is high.

H2: Participants' levels of organizational commitment how a significant difference based on their gender.

H3: Participants' levels of organizational commitment differ significantly by age.

H4: Participants' levels of organizational commitment differ significantly by educational status.

H5: Participants' levels of organizational commitment differ significantly by length of service.

2.2. The Study Population and Sample

The study sample consists of 50 blue-collar employees working at a manufacturing company who voluntarily participated in the study. Research data were collected using a survey.

2.3. Data Collection Scale

To measure participants' levels of organizational commitment within the scope of the study, the Organizational Commitment Scale developed by Meyer, Allen, and Smith (1993) and adapted into Turkish by Dağlı et al. (2018) was used. On this five-point Likert-type scale, response options are rated from 1 to 5, where a score of 1 represents "strongly disagree" and a score of 5 represents "strongly agree."

4. FINDINGS

The findings obtained as part of the study are presented in the tables below. The findings obtained from the statistical and qualitative analyses were organized into subheadings in accordance with the study's objective and are presented in detail in the tables below.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Table 1. Demographic Information of Participants

Variables	**Options**	**f**	**%**
Gender	Female	13	26,0
	Male	37	74,0
	Total	50	100,0
Age	18-25 age	2	4,0
	26-30 age	11	22,0
	31-40 age	22	44,0
	41-50 age	9	18,0
	51 age and over	6	12,0
	Total	50	100,0
Educational Background	Elementary School	13	26,0
	High School	13	26,0
	Associate's Degree	18	36,0
	Bachelor's Degree	6	12,0
	Total	50	100,0
Length of Service	Less than 1 year	7	14,0
	1–3 years	17	34,0
	4–6 years	13	26,0
	7–9 years	6	12,0
	10 years or more	7	14,0
	Total	50	100,0

According to the findings in Table 1;

When examining the distribution of blue-collar workers by age, it is observed that 26% of the participants (n=13) were women and 74% (n=37) were men. Based on this finding, male employees constitute the vast majority of blue-collar workers.

When examining the distribution of blue-collar workers by age, 44% of the participants (n=22) were aged 31–40, 22% (n=11) were aged 26–30, 18% (n=9) were aged 41–50, 12% (n=6) were aged 51 and older, and 4% (n=2) were in the 18–25 age range. Based on this finding, the majority of blue-collar workers included in the study fall into the middle-age group.

When examining the distribution of blue-collar workers by educational attainment, it was found that 36% of the participants (n=18) had an associate’s degree, 26% (n=13) had a high school diploma, another 26% (n=13) had completed elementary school, and 12% (n=6) held a bachelor’s degree.

When examining the distribution of blue-collar workers by length of service, it is observed that 34% of the participants (n=17) had 1–3 years of experience, 26% (n=13) had 4–6 years, 14% (n=7) had less than 1 year of work experience, 14% (n=7) had 10 years or more, and 12% (n=6) had between 7 and 9 years of work experience.

Table 2. Descriptive Statistics for the Organizational Commitment Scale

Scale	N	Min.	Max.	$\bar{X}$	SD
Organizational Commitment	50	1,67	5,00	3,61	,853

Looking at the average organizational commitment scores in Table 2, based on the perceptions of the blue-collar workers who participated in the study, it can be seen that the participants' average organizational commitment score was 3.61. Based on this result, it can be said that blue-collar workers have a high level of organizational commitment.

Table 3. Analysis of Organizational Commitment by Gender

Variables	Gender	N	$\bar{X}$	SD	t	p
Organizational Commitment	Female	13	3,32	,756	-1,421	,162
	Male	37	3,71	,872		

An analysis of the findings presented in Table 3 reveals that no statistically significant difference was found between the gender of the blue-collar workers included in the study and their levels of organizational commitment ($p > 0.05$). Accordingly, it can be concluded that gender is not a determining factor in the levels of organizational commitment among blue-collar workers.

Table 4. Analysis of Organizational Commitment by Age

Variables	Age	N	$\bar{X}$	SD	F	p
Organizational Commitment	18-25	2	4,17	,979	,536	,710
	26-30	11	3,33	,699		
	31-40	22	3,67	,897		
	41-50	9	3,69	,770		
	51 and older	6	3,56	,904		

An analysis of the findings presented in Table 4 reveals that no statistically significant difference was found between the age of the blue-collar workers included in the study and their levels of organizational commitment ($p > 0.05$). Accordingly, it can be concluded that age is not a determining factor in the levels of organizational commitment among blue-collar workers.

Table 5. Analysis of Organizational Commitment by Educational Attainment

Variables	Education	N	$\bar{X}$	SD	F	p
Organizational Commitment	Elementary School	13	4,05	,837	2,791	,037
	High School	13	3,50	,892		
	Associate's Degree	18	3,21	,648		
	Bachelor's Degree	6	4,17	,927		

According to the analysis results presented in Table 5, a statistically significant difference was found between the educational backgrounds of the blue-collar workers included in the study and their levels of organizational commitment ($F = 2.791$; $p = .037$). An examination conducted to understand the source of this difference revealed that the perceived organizational commitment of bachelor's degree ($x = 4.17$) and elementary school ($x = 4.05$) graduates was higher than that of high school ($x = 3.50$) and associate's degree ($x = 3.21$) graduates.

Table 6. Analysis of Organizational Commitment According to the Length of Service Variable

Variables	Length of Service	N	$\bar{X}$	SD	F	p
Organizational Commitment	Less than 1 year	7	3,81	,884	,209	,932
	1–3 years	17	3,68	,972		
	4–6 years	13	3,49	,632		
	7–9 years	6	3,50	,862		
	10 years or more	7	3,55	,926		

An analysis of the findings presented in Table 6 reveals that no statistically significant difference was found between the length of service and the levels of organizational commitment among the blue-collar workers included in the study ($p > 0.05$). Accordingly, it can be concluded that length of service is not a determining factor in the levels of organizational commitment among blue-collar workers.

Table 7. Hypothesis Test Results

No	Hypothesis	Result
H1	Participants have a high level of perceived organizational commitment.	Accept
H2	Participants' levels of organizational commitment show a significant difference based on their gender.	Reject
H3	Participants' levels of organizational commitment show a significant difference based on their age.	Reject
H4	Participants' levels of organizational commitment show a significant difference based on their educational background.	Accept
H5	Participants' levels of organizational commitment show a significant difference based on their length of service.	Reject

RESULTS AND DISCUSSION

This study was conducted with the participation of 50 employees working at a medium-sized manufacturing company who volunteered to take part in the research, with the aim of examining their levels of organizational commitment and whether these levels vary according to various demographic variables. The findings relevant to the study's objective, derived from the analysis of the collected data using descriptive statistics, t-tests, and ANOVA, are summarized below.

In the gender distribution of blue-collar workers included in the study, male employees (74%) clearly outnumber female employees (26%). When focusing on age groups, the 31–40 age range accounts for 44% of participants, followed by the 26–30 age group (22%) and the 41–50 age group (18%). In terms of educational background, associate degree holders accounted for the highest share (36%), while elementary school and high school graduates tied for second place with 26% each. Finally, in terms of length of employment, 34% of employees have 1–3 years of experience, while 26% have 4–6 years of experience, indicating that the majority have a short- to medium-term work history.

It was found that blue-collar workers participating in the study reported a high level of organizational commitment (x=3.61). This result indicates that blue-collar employees at the company have a strong sense of commitment to the organization and that the organizational culture has a positive impact on this group of employees.

In terms of the impact of demographic variables, it was determined that participants' levels of organizational commitment did not show significant differences based on variables such as gender, age, and length of service (seniority). This finding can be interpreted to mean that the basic working conditions, role distributions, and perception of organizational commitment within the company have reached a general standard independent of demographic characteristics. Unlike other variables, employees' levels of organizational commitment showed a significant difference based on educational background. This finding indicates that changes in educational level affect employees' levels of organizational commitment.

Based on the results obtained, expectations—which vary particularly by education level—can be analyzed in depth to maintain and enhance the current high level of commitment within the organization. Initiatives such as career planning to increase employees' sense of organizational belonging, training programs to enhance their knowledge and skills, or efforts to boost their motivation can be implemented. In future research, increasing the sample size to reach broader audiences and using qualitative research methods to fully examine how educational level affects engagement could contribute to the literature.

REFERENCES

Balay, R. (2000). *Özel ve Resmi Liselerde Yönetici ve Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılığı (Ankara İli Örneği).* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

Basır, N. (2025). *Okul Yöneticilerinin Kurumsal Aidiyeti ve İşyeri Ruhsallığı ile İş Motivasyonu Arasındaki İlişki: Örgütsel Sinerjinin Aracılık Rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.

Dağlı, A., Elçiçek, Z., and Han, B. 2018. Örgütsel Bağlılık Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Electronic Journal of Social Sciences*, 17(68).

Demir, İ. (2019). *Kurumsal Aidiyet Düzeyine Etki Eden Faktörler: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Örneği.* Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Manisa.

Diri, S. (2026). *Öğretmenlerin Kurum Aidiyetinin Bireysel Değişkenlere Göre İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Okan Üniversitesi Lisanüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Durgun, M. (2024). Örgütsel Bağlılık. In: Bayram, V. & Özkanan, A. (eds.), *Örgütsel Davranış.* Özgür Yayınları. DOI: https://doi.org/10.58830/ozgur.pub599.c2569

Durna, U., ve Eren, V. (2005). Üç Bağlılık Unsuru Ekseninde Örgütsel Bağlılık. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6 (2), 210-219.

Ertuğrul Ayva, A. (2026) *Kamu Kurumlarında ve Özel Sektörde Çalışan Engelli Personelin Kurumsal Aidiyet ve Motivasyon Düzeylerinin İncelenmesi: Biga İlçesi Örneği*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.

Gürdoğan, A. (2018). *Liderlik Davranışları ve Örgütsel Bağlılık*. İstanbul: Kriter Yayınevi.

Gül, H. (2002). Örgütsel Bağlılık Yaklaşımlarının Mukayesesi ve Değerlendirmesi. *Ege Akademik Bakış*, 2(1), 37-56.

İbicioğlu, H. (2000). Örgütsel Bağlılıkta Paradigmatik Uyumun Yeri. *D.E.Ü İİBF Dergisi*, 15(1), 13-22.

Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1990). The Measurement and Antecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to The Organization. *Journal of Occupational Psychology*, 63, 1-18.

Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1984). Testing the" Side-Bet Theory" of Organizational Commitment: Some Methodological Considerations. *Journal of Applied Psychology*, 69(3), 372.

Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1991). A Three-Component Conceptualization of Organizational Commitment. *Human Resource Management Review*, 1(1), 61-89.

Örücü, E., ve Kışlalıoğlu, R. S. (2014). Örgütsel Bağlılık Üzerine Bir Alan Çalışması. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(22), 45-65.

Sabuncuoğlu, Z., & Tüz, M. (2013). Örgütsel davranış (5. Baskı). Bursa: Aktüel Yayınları.

Sheldon, M.E. (1971). Investments and Involvements as Mechanisms Producing Commitment to the Organization. Administrative Science Quarterly,16, 143-150.

Sönmez, G., ve Erkmen, T. (2025). *Örgütsel Bağlılık.* İçinde: Yücekaya, P. (ed), Örgütsel Davranış ve İnsan Kaynakları Yönetiminde Güncel Konular, Ankara: BİDGE Yayınları.

Starnes, B. J. & Truhon, S. (2006). A Primer on Organizational Commitment. Human Development an Leadership Division. http://asqhdandl.org/index.html.

Stroh, L., Northcraft, G. B., & Neale, M. A. (1990). *Organizational Behavior - A Management Challenge*. New York: The Dryden Press.

Sürücü, R., ve Maşlakçı, A. (2018). Örgütsel Bağlılık Üzerine Kavramsal İnceleme. *International Journal of Management and Administration*, 2(3), 49-65.

Taşkın, F., & Dilek, R. (2010). Örgütsel Güven Ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Bir Alan Araştırması. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 37-46

Türkkan, E. (2017). *Örgüt Kültürü İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* İstanbul Ticaret Üniversitesi Personeli Örneği. Yüksek Lisans Tezi,

Wiener, Y. (1982). Commitment in Organizations: A Normative View. *Academy of Management Review*, 7(3), 418-428.

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

INCUMBENT ADVANTAGE AND EXPORT REALLOCATION IN AI-ENABLING GOODS TRADE

Res. Asst., Bilal Orhan

Bilecik Seyh Edebali University

bilal.orhan@bilecik.edu.tr - https://orcid.org/0000-0003-2838-4782

Prof. Dr., Muhammed Benli

Bilecik Seyh Edebali University

muhammed.benli@bilecik.edu.tr - https://orcid.org/0000-0001-6486-8739

ABSTRACT

Artificial intelligence increasingly depends on internationally fragmented supply chains that connect raw materials, processed chemicals, semiconductor-related intermediate inputs, and specialized equipment. This study examines whether the recent expansion of trade in these AI-enabling goods reinforced countries that were already leading exporters or instead coincided with broader export reallocation. We combine the World Trade Organization classification of AI-enabling products with CEPII BACI trade data for 2017-2024. The analytical sample covers 103 HS2017 products and 226 exporting economies. For each product, incumbent leaders are defined as the five largest exporters according to their average world export share during 2017-2019. We then estimate whether these pre-existing leaders performed differently during 2022-2024. The preferred specification includes exporter-product, exporter-year, and product-year fixed effects and is estimated in both log-linear and Poisson pseudo-maximum-likelihood form. Pre-existing leaders exhibit approximately 9 to 12 percent weaker relative export performance after 2022. The negative association is also evident across broad product groups, although the magnitude differs. Descriptive evidence shows substantial growth in AI-enabling trade, no uniform increase in exporter concentration, and some movement in revealed comparative advantage. The results suggest that the recent expansion of AI-enabling goods trade has been accompanied by export reallocation rather than a uniform reinforcement of incumbent exporter dominance.

Keywords: Artificial intelligence, international trade, comparative advantage, export concentration, semiconductors, global value chains

1. INTRODUCTION

Artificial intelligence has become an important source of technological change, investment, and structural transformation. Much of the discussion surrounding AI focuses on software,

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

algorithms, data, and digitally delivered services. Yet the development and deployment of artificial intelligence also depend on a large physical production system. Data centres require computing equipment and advanced processors. Semiconductor fabrication relies on specialized machinery, processed chemicals, and material inputs. AI deployment therefore rests on international supply chains that connect mining, chemicals, semiconductor production, electronic components, and computing equipment.

This physical dimension creates a direct link between artificial intelligence and international trade. The World Trade Organization identifies a set of AI-enabling products covering raw materials and processed chemicals, intermediate inputs, and specialized equipment. The WTO reports that global trade in these products reached about USD 2.3 trillion in 2023 and emphasizes that access to AI-related hardware and supporting inputs is highly uneven across economies (WTO, 2025a). Trade can therefore shape not only the diffusion of AI technology but also the geography of the production capabilities that support it.

The geographical structure of these supply chains is especially important. Semiconductor production is highly fragmented across stages but geographically concentrated within many of those stages. OECD evidence indicates that about three quarters of global semiconductor value added is generated by five economies, with even higher concentration in some specific chip segments (OECD, 2025). The resulting production system combines deep international interdependence with specialization, large fixed investments, and potential bottlenecks.

These features generate competing expectations about how rapid growth in AI-related demand should affect the geography of trade. One possibility is that established exporters become more dominant. Existing production capability, accumulated technical knowledge, scale economies, supplier networks, infrastructure, and sunk investments may allow incumbent producers to respond more quickly than potential entrants. In sectors such as semiconductors and specialized equipment, new capacity often requires substantial capital expenditure, technical expertise, and long investment horizons. These conditions can make comparative advantage persistent and reinforce existing patterns of specialization.

This expectation is consistent with a broader international trade literature that emphasizes heterogeneity and persistence in export capacity. Exporting is not randomly distributed across producers. More productive firms are more likely to enter foreign markets and survive there, while trade reallocates activity toward stronger producers (Melitz, 2003). Empirical evidence likewise shows that exporters differ substantially from non-exporters in productivity, size, capital intensity, and skill intensity even before export entry (Bernard et al., 2007). At the country level, persistent specialization can reflect accumulated capabilities that are difficult to reproduce quickly.

The composition of exports also provides information about those productive capabilities. Balassa's (1965) revealed comparative advantage measure remains a common way to summarize specialization from observed trade patterns. Later work argues that the goods an economy can competitively produce are linked to accumulated knowledge and capabilities. Hausmann et al. (2007) show that export composition matters for development, while Hidalgo et al. (2007) demonstrate that countries tend to move toward products related to those they

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

already produce. This literature implies considerable path dependence in the evolution of comparative advantage.

A second possibility, however, is that rapid market expansion reduces incumbent dominance. Growing demand can make entry or capacity expansion profitable for suppliers that previously occupied marginal positions. New investment can broaden production across locations. Governments may respond to strategic dependencies with industrial policy, investment incentives, and supply-chain diversification. Firms can also reorganize sourcing relationships following disruptions or geopolitical tensions. Under these conditions, a growing market can increase total trade while reducing the relative market shares of established leaders.

AI-enabling value chains provide a useful setting in which to examine these competing forces. On the one hand, advanced hardware production contains strong scale economies and high technological barriers. On the other hand, semiconductor and electronics value chains are internationally fragmented, and economies specialize in different stages. OECD work describes semiconductor supply chains as both concentrated and tightly interconnected, while also emphasizing that diversification and new investment can alter dependencies over time (OECD, 2025).

The recent period makes this question particularly relevant. The WTO argues that AI can lower trade costs, raise productivity, and reshape comparative advantage. Its scenarios suggest that AI could substantially increase global trade over the coming decades, but the distribution of these gains will depend on infrastructure, skills, technological capability, and access to AI-enabling goods (WTO, 2025a). If supply capacity remains locked within the existing group of leaders, rapid AI growth may deepen geographic concentration. If new suppliers expand faster, the same growth may instead produce trade reallocation.

This study examines the changing geography of AI-enabling goods trade between 2017 and 2024. We combine the WTO classification of AI-enabling products with CEPII BACI bilateral merchandise trade data. The WTO classification provides six-digit Harmonized System codes for goods associated with AI development and deployment and is available under both HS2017 and HS2022 (WTO, 2025b). The analysis uses HS2017 because BACI provides a consistent HS2017 series for the full 2017-2024 period.

The empirical question is deliberately narrow. Did countries that were already dominant exporters of AI-enabling products before the recent expansion strengthen their relative position afterward? For every HS6 product, we identify the five largest exporters according to their average world export share during 2017-2019. These countries constitute the incumbent leaders. We then estimate whether their export performance changed disproportionately during 2022-2024 relative to other exporters of the same products.

The preferred specification absorbs exporter-product, exporter-year, and product-year fixed effects. Exporter-product fixed effects remove persistent differences in country-product capabilities. Exporter-year fixed effects absorb annual country-wide export shocks. Product-year fixed effects absorb global shocks affecting each HS6 product. The identifying variation therefore comes from whether products in which a country was an incumbent leader evolve

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

differently after 2022 from other products exported by the same country, net of the global evolution of each product.

Three descriptive exercises complement the regression analysis. We document changes in the value and composition of AI-enabling trade, calculate exporter concentration across the major product groups, and examine movements in revealed comparative advantage between 2017 and 2024. Together, these exercises distinguish aggregate market growth from changes in relative exporter position.

The results do not support a simple incumbent-entrenchment interpretation. In the preferred log specification, pre-existing leaders exhibit approximately 9 percent weaker relative export performance during 2022-2024. The corresponding PPML estimate implies a relative difference of approximately 12 percent. The negative association is also present across all three broad product groups in the PPML estimates, although its magnitude varies. At the same time, total AI-enabling trade expands strongly, exporter concentration does not increase uniformly, and several economies move into or out of revealed comparative advantage.

These findings should not be interpreted as evidence that incumbent exporters experienced absolute contraction. Total AI-enabling exports increased substantially during the sample period. The relevant result is relative. Countries that entered the period as leading suppliers did not capture the subsequent expansion disproportionately. Other exporters gained ground relative to them. The contribution of the paper is therefore modest but useful. It provides product-level evidence that the recent growth of AI-enabling merchandise trade has been accompanied by measurable export reallocation around, rather than only reinforcement of, established production centres.

2. DATA AND EMPIRICAL STRATEGY

2.1. AI-Enabling Product Classification

The identification of AI-enabling goods is based on the product list developed by the WTO Secretariat for the World Trade Report 2025. The classification is designed to capture physical goods that support AI development and deployment and provides concordances at the six-digit Harmonized System level under HS2017 and HS2022 (WTO, 2025b).

After harmonization to the HS2017 nomenclature used in the trade data, the analytical list contains 103 unique HS6 products. The difference from the number of product lines in the HS2022 presentation reflects a classification change in semiconductor devices in which two HS2022 codes correspond to a single HS2017 code. The products are grouped into three broad categories. The first combines raw materials and processed chemicals. The second and largest group contains intermediate inputs. The third contains equipment, including computing, semiconductor, and related specialized machinery.

The classification should not be interpreted as identifying products used exclusively for artificial intelligence. Many of the included goods have applications outside AI. The WTO similarly presents the list as a set of goods enabling AI development and deployment. The

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

analysis therefore concerns the geography of trade in AI-enabling products rather than a direct measure of final AI production.

2.2. Trade Data

Bilateral merchandise trade data are obtained from CEPII BACI. BACI reconciles exporter and importer reports from UN Comtrade to produce harmonized bilateral flows at the HS6 level (Gaulier and Zignago, 2010). The January 2026 release provides HS2017 trade data for 2017-2024. Trade values are reported in thousands of current US dollars and only strictly positive bilateral flows are stored in the source files (CEPII, 2026).

Bilateral flows are aggregated across destination markets to construct annual exporter-product export values. Let i denote the exporting economy, j the importing economy, p the HS6 product, and t the year. Total exports are defined as

$$X_{ipt} = \sum_j X_{ijpt} \quad (1)$$

The resulting analytical panel covers 226 exporting economies, 103 AI-enabling HS2017 products, and eight years from 2017 through 2024. Zero exporter-product-year trade values are restored when an exporter-product combination has no positive bilateral flow in BACI.

Table 1. Global AI-Enabling Trade Overview

Statistic	2017	2024
AI-enabling exports, USD billion	2,050.6	3,079.2
Share of world merchandise exports, %	12.04	13.47

Note: AI-enabling goods are identified using the WTO classification harmonized to HS2017. Export values are aggregated from CEPII BACI bilateral trade flows. The analytical exporter universe contains 226 economies in both endpoint years.

AI-enabling exports increase from about USD 2.05 trillion in 2017 to USD 3.08 trillion in 2024. Their share of world merchandise exports rises from about 12.0 to 13.5 percent. Figure 1 shows that intermediate inputs account for most of the value of AI-enabling trade throughout the sample. Equipment forms the second-largest component, while raw materials and processed chemicals remain much smaller in value terms.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

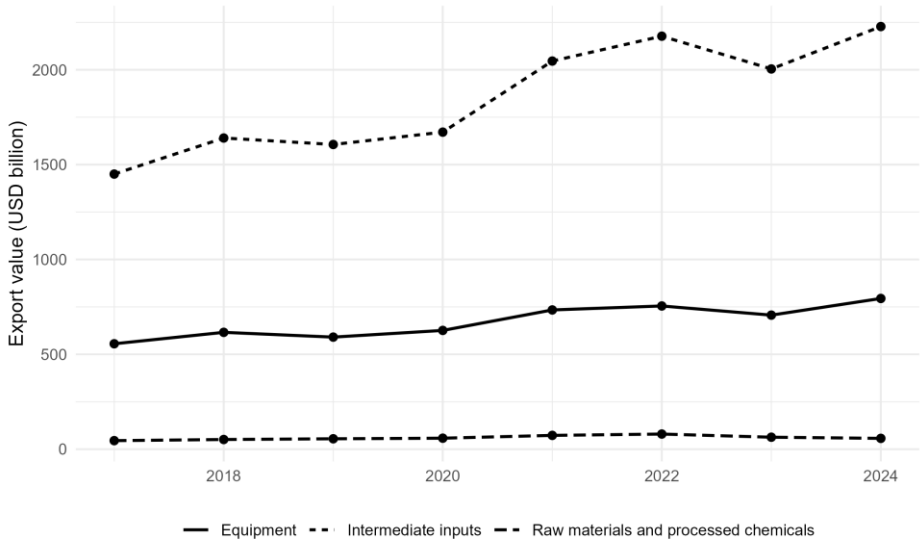

Figure 1. Global Exports of AI-Enabling Goods by Product Group, 2017-2024

Note. Export values are aggregated across exporting and importing economies. Product groups follow the WTO classification harmonized to HS2017.

The evolution is not monotonic. Trade expands strongly through 2021 and 2022, declines in 2023, and rebounds in 2024. The broad pattern is consistent with the WTO's description of a rapidly expanding but cyclical market for AI-enabling goods (WTO, 2025a).

2.3. Incumbent Export Leadership

The central explanatory variable identifies whether an economy was already a major exporter of a particular AI-enabling product before the recent expansion period. For each exporter-product-year, the country's share of world exports of product p is calculated as

$$Share_{ipt} = X_{ipt} / \sum_i X_{ipt} \quad (2)$$

For each exporter-product pair, the average world export share is then calculated over 2017-2019.

$$PreShare_{ip} = \frac{1}{3} \sum_{t=2017}^{2019} Share_{ipt} \quad (3)$$

Exporters are ranked separately within every HS6 product according to this pre-period average. $IncumbentTop5_{ip}$ equals one if exporter i belongs to the five largest suppliers of product p during 2017-2019 and zero otherwise. This definition determines leadership before the post period and respects the highly heterogeneous industrial structure of AI-enabling supply chains.

$Post2022_t$ equals one for 2022, 2023, and 2024 and zero for 2017-2021. The variable of interest is the interaction between pre-period leadership and the post indicator.

$$LeaderPost_{ipt} = IncumbentTop5_{ip} \times Post2022_t \quad (4)$$

The post-2022 timing is not treated as an exogenous AI shock. The period overlaps with semiconductor-cycle movements, post-pandemic supply-chain adjustment, industrial policy, geopolitical tensions, and changing demand for digital infrastructure. The empirical design

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

therefore measures relative reallocation during the recent expansion period rather than a causal effect of artificial intelligence.

2.4. Econometric Specification

The baseline specification includes exporter-product and product-year fixed effects.

$$Y_{ipt} = \beta LeaderPost_{ipt} + \alpha_{ip} + \mu_{pt} + \varepsilon_{ipt} \quad (5)$$

Exporter-product fixed effects absorb persistent characteristics that make a country systematically strong or weak in a particular product, including technological capabilities, natural-resource endowments, capital intensity, supplier networks, and long-run comparative advantage. Product-year fixed effects absorb annual global developments common to each HS6 product, including world demand, prices, and industry-specific shocks.

The preferred specification additionally includes exporter-year fixed effects.

$$Y_{ipt} = \beta LeaderPost_{ipt} + \alpha_{ip} + \lambda_{it} + \mu_{pt} + \varepsilon_{ipt} \quad (6)$$

Exporter-year fixed effects absorb annual shocks affecting the overall export performance of each economy. They are important because a country-wide export boom or contraction during 2022-2024 could otherwise be attributed to its earlier leadership in AI-enabling products. The preferred model therefore compares incumbent and non-incumbent products within the same exporter-year while also netting out the global evolution of each product.

The first dependent variable is $ln(1 + X_{ipt})$, which preserves zero exporter-product-year observations. The model is also estimated using Poisson pseudo-maximum likelihood in levels. Santos Silva and Tenreyro (2006) show why PPML is useful for trade data in the presence of heteroskedasticity and zero flows. The conditional-mean specification is

$$E\left(X_{ipt}\middle|Z_{ipt}\right) = exp\left(\beta LeaderPost_{ipt} + \alpha_{ip} + \lambda_{it} + \mu_{pt}\right) \quad (7)$$

Standard errors are clustered simultaneously by exporter and HS6 product. This allows residual dependence across products within exporters and across exporters within products, following the multiway clustering framework of Cameron et al. (2011). The estimates remain associational because incumbent status and post-period developments are not randomly assigned.

2.5. Revealed Comparative Advantage and Concentration

Two descriptive measures complement the regression analysis. First, country-level specialization in the overall AI-enabling basket is summarized with the Balassa revealed comparative advantage index.

$$RCA_{it} = \frac{AIExports_{it}/TotalExports_{it}}{WorldAIExports_t/WorldExports_t} \quad (8)$$

An RCA above one indicates that AI-enabling products occupy a larger share of an economy's exports than they do in world merchandise trade. RCA is a descriptive measure rather than a structural estimate of comparative advantage, but it remains useful for documenting specialization (Balassa, 1965). The persistence of such specialization is also related to the

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

broader capability and product-space literature, which emphasizes that economies tend to develop activities connected to their existing productive base (Hausmann et al., 2007; Hidalgo et al., 2007).

Second, exporter concentration is measured with a Herfindahl-Hirschman index calculated from country shares in world exports of each broad AI product group.

$$HHI_{gt} = \sum_i s_{igt}^2 \quad (9)$$

Higher values indicate a more geographically concentrated export structure.

3. EMPIRICAL RESULTS

3.1. Export Growth and Concentration

The descriptive evidence combines strong market expansion with partial geographical diversification. AI-enabling exports increase by roughly one trillion dollars between 2017 and 2024. Intermediate inputs dominate total trade value and account for the largest absolute expansion. Equipment exports also increase substantially, while raw materials and processed chemicals remain smaller in aggregate value.

This growth does not generate a uniform increase in exporter concentration. Figure 2 reports the HHI for the complete AI-enabling basket and for the three broad product groups. Overall concentration remains comparatively stable. The most visible movement occurs in equipment, where concentration falls markedly after 2021. Intermediate inputs and raw materials and processed chemicals display more limited changes.

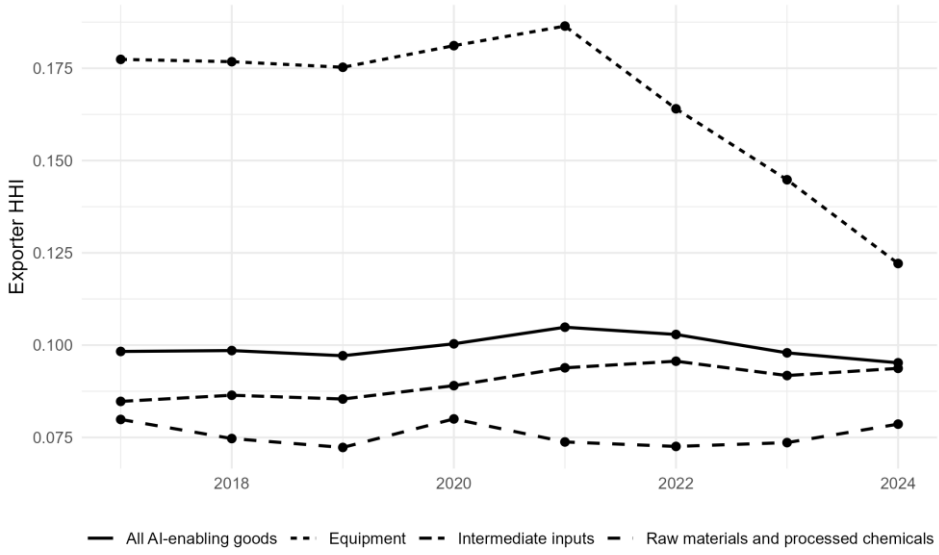

Figure 2. Exporter Concentration in AI-Enabling Goods, 2017-2024

Note: The figure reports Herfindahl-Hirschman indices calculated from exporter shares in world exports. Higher values indicate greater geographical concentration.

The finding should not be read as evidence that strategic bottlenecks have disappeared. Semiconductor production remains highly concentrated in specific activities and locations, as documented by the OECD (2025). HS6 merchandise trade aggregates a broader set of products

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

and technological vintages. The result instead shows that expansion in the wider AI-enabling trade basket has not been accompanied by a general rise in country-level export concentration.

3.2. Incumbent Exporter Advantage

Table 2. Incumbent Export Leadership and Post-2022 Performance

	(1) Log exports	(2) PPML	(3) Log exports	(4) PPML
Incumbent leader x Post-2022	-0.176***	-0.106**	-0.095**	-0.130***
Standard error	(0.058)	(0.051)	(0.043)	(0.043)
Observations	186,224	156,528	186,224	156,528
Exporter x product FE	Yes	Yes	Yes	Yes
Product x year FE	Yes	Yes	Yes	Yes
Exporter x year FE	No	No	Yes	Yes
Preferred specification	No	No	Yes	Yes

Note: Standard errors clustered by exporter and HS6 product are reported in parentheses. Columns (3) and (4) are the preferred specifications. *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$.

Table 2 presents the central regression results. Columns (1) and (2) include exporter-product and product-year fixed effects. Both coefficients are negative and statistically significant. The log specification yields a coefficient of -0.176, while the PPML coefficient is -0.106. These estimates already point away from the hypothesis that pre-existing export leaders disproportionately captured the recent market expansion.

Columns (3) and (4) add exporter-year fixed effects and provide the preferred comparison. The negative relationship survives this stricter specification. The preferred log coefficient is -0.095 with a p-value of 0.031. Under the standard exponential transformation, this corresponds to an approximate relative difference of 9.0 percent.

The preferred PPML coefficient is -0.130 and is statistically significant at the 1 percent level. Its multiplicative interpretation is approximately $100[exp(-0.1299) - 1] = -12.2$ percent. Pre-existing leaders therefore exhibit roughly 9 to 12 percent weaker relative export performance during 2022-2024 than other exporters of the same products after the three sets of fixed effects are absorbed.

The result should not be described as an absolute export decline. Total AI-enabling exports increased substantially over the same period. The coefficient measures a relative change. Incumbent leaders did not keep pace with the expansion of other exporters to the extent that would be expected if their earlier advantage had been proportionally maintained. A growing

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

market can therefore generate rising exports for established suppliers while their relative position erodes because other suppliers grow faster.

3.3. Differences Across Product Groups

Table 3. Incumbent Advantage by AI-Enabling Product Group

Product group	Log estimate	p-value	PPML estimate	p-value
Raw materials and processed chemicals	-0.117**	0.029	-0.225**	0.024
Intermediate inputs	-0.086	0.113	-0.106**	0.019
Equipment	-0.178	0.227	-0.293***	<0.001

Note: All specifications include exporter-product, exporter-year, and product-year fixed effects. Standard errors are clustered by exporter and HS6 product. *** p < 0.01, ** p < 0.05.

Table 3 examines the preferred specification separately for the three product groups. The point estimates are negative in all six cases. The strength of statistical evidence differs across estimators and categories.

For raw materials and processed chemicals, both estimators are significant. The PPML coefficient of -0.225 implies approximately 20.2 percent weaker relative performance among pre-period leaders. For intermediate inputs, the log coefficient is negative but not statistically significant, while the PPML estimate of -0.106 implies an approximate relative difference of 10.0 percent. The largest PPML estimate appears for equipment. The coefficient of -0.293 corresponds to approximately 25.4 percent weaker relative performance. The log coefficient for equipment has the same sign but is imprecisely estimated.

The difference between log-linear and PPML estimates suggests that the reallocation is not uniform across the trade-value distribution. PPML estimates the conditional mean in levels and gives economically large flows substantial influence, while the log transformation compresses differences among high-value observations. The strong PPML results for equipment therefore indicate that the relative reallocation is economically important among large export relationships. The consistent negative sign across categories is difficult to reconcile with a simple incumbent-entrenchment hypothesis.

3.4. Changes in Revealed Comparative Advantage

Table 4. RCA Transitions in AI-Enabling Goods, 2017-2024

RCA status in 2017	RCA status in 2024	Economies
RCA <= 1	RCA <= 1	196
RCA > 1	RCA <= 1	8

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

RCA > 1	RCA > 1	16
RCA <= 1	RCA > 1	6

Note: RCA is calculated for the aggregate AI-enabling goods basket. An RCA above one indicates export specialization relative to the world export structure.

The RCA evidence provides a complementary country-level perspective. Twenty-four economies have an RCA above one in AI-enabling goods in 2017. Sixteen remain above the threshold in 2024, while eight move below it. Among economies without an RCA above one in 2017, six move above one by 2024. Table 4 therefore indicates substantial persistence but not complete stability.

Figure 3 plots country-level RCA in 2017 and 2024. Many economies remain close to their earlier relative position, which is consistent with path dependence in productive capabilities. At the same time, a meaningful set of economies crosses the RCA threshold or experiences sizeable changes in specialization. The expansion of AI-enabling trade is therefore characterized by both persistence and reallocation.

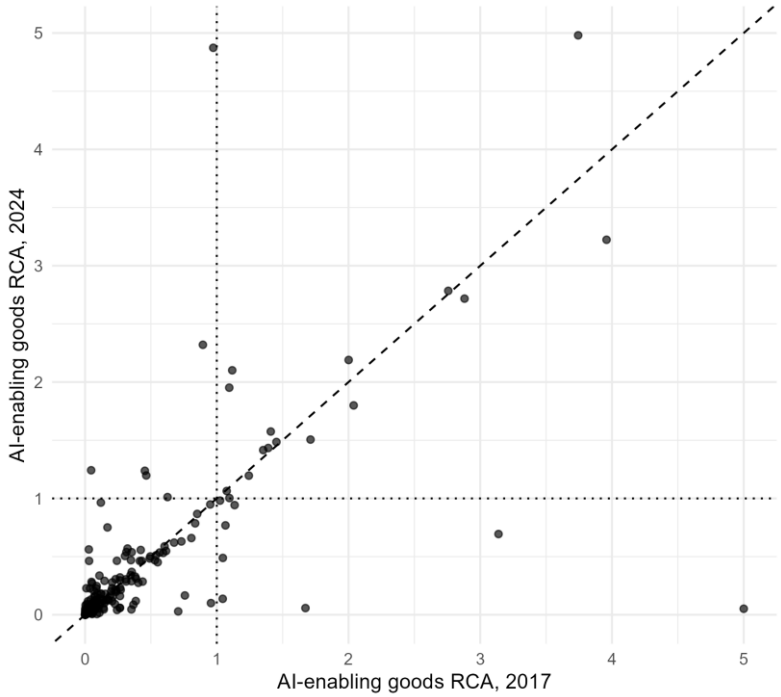

Figure 3. Revealed Comparative Advantage in AI-Enabling Goods, 2017 and 2024

Note: The dashed diagonal denotes equal RCA in 2017 and 2024. Dotted horizontal and vertical lines indicate the conventional RCA threshold of one. Extremely large values are capped in the figure for readability.

4. DISCUSSION

The main result is that pre-existing leaders did not strengthen their relative export position during the recent expansion of AI-enabling trade. This is noteworthy because several characteristics of AI-related production could have generated the opposite outcome. Large fixed costs, technological complexity, specialized infrastructure, intellectual property, skilled labour

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

requirements, and dense supplier networks all favour established production locations. Semiconductor manufacturing is the clearest example. OECD evidence emphasizes both high geographic concentration and deep specialization across production stages (OECD, 2025).

Concentration at a highly specific technological stage, however, does not necessarily imply increasing concentration across the broader merchandise trade basket. International value chains distribute different activities across economies. A country that is an established leader in one product can face rapid capacity expansion elsewhere, while new component, equipment, processing, or assembly suppliers enter related segments. The HS6 level captures this wider trade system rather than the market structure of a single frontier technology.

One interpretation of the results is therefore that rapid demand growth created sufficient market space for non-leading exporters to expand faster than incumbent suppliers. This does not require incumbents to lose production. It requires only that marginal or second-tier suppliers increase exports at a faster rate. The coexistence of strong aggregate trade growth and negative relative incumbent coefficients is consistent with this mechanism.

A second explanation involves deliberate supply-chain diversification. Pandemic disruptions, semiconductor shortages, and subsequent geopolitical tensions increased policy concern about concentrated dependencies. Governments in several economies introduced incentives to expand semiconductor and electronics production, while firms reassessed sourcing strategies. OECD analysis of semiconductor value chains similarly stresses both concentration risks and policy interest in diversification and resilience (OECD, 2025). The present design cannot identify these policies as causal mechanisms, but the observed trade pattern is consistent with some broadening of supply around established centres.

A third mechanism concerns product-cycle dynamics. Fast-growing technological markets can initially be highly concentrated because only a few economies possess the relevant capabilities. As capacity expands, production methods mature, supplier networks spread, and investment becomes profitable in additional locations. Trade can become geographically more dispersed even when the technological frontier remains concentrated. This distinction is particularly important for interpreting the equipment results. Individual advanced machines or chips may remain produced by very few firms even while aggregate HS6 exports become more dispersed across countries.

The RCA evidence points to a similar combination of persistence and movement. Two thirds of the economies that were specialized in AI-enabling goods in 2017 remain specialized in 2024. This is compatible with the capability-based view of trade structure in Hausmann et al. (2007) and Hidalgo et al. (2007). Yet eight economies lose RCA status and six gain it, showing that specialization is not immutable over the period.

The empirical design also has important limitations. First, the study is not a causal evaluation of AI adoption. The post-2022 period contains several simultaneous shocks. The coefficient identifies relative reallocation during a period associated with rapid AI investment and hardware demand, but it cannot isolate AI from semiconductor cycles, industrial policy, trade policy, or geopolitical developments.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Second, the WTO classification is necessarily broad. AI-enabling products support AI systems, but many also serve other applications. The dependent variable should therefore be interpreted as trade in goods capable of supporting AI development rather than trade generated exclusively by AI demand. Third, HS6 trade data conceal technological heterogeneity. Advanced and mature products can share a customs classification, which is especially consequential for semiconductors.

Fourth, the analysis studies gross export values rather than value added. Global value chains involve repeated cross-border movements of intermediate goods, and an economy's gross exports can differ substantially from the domestic value added it contributes. Finally, the top-five threshold is intentionally simple. It provides a transparent definition of incumbent leadership suitable for a concise international congress paper, but alternative thresholds could change the classification of marginal exporters.

These limitations do not alter the main descriptive conclusion. The recent expansion of AI-enabling goods trade was not accompanied by a uniform strengthening of the countries that were already the largest exporters. Relative incumbent performance weakened in both the log and PPML specifications, the result survives exporter-year fixed effects, and the PPML estimates are negative across all three broad product groups.

5. CONCLUSION

Artificial intelligence depends on a globally fragmented network of raw materials, processed chemicals, intermediate inputs, semiconductor-related goods, and specialized equipment. As AI-related investment expands, an important international economic question is whether this growth strengthens existing export leaders or broadens participation across economies.

This paper examines 103 AI-enabling HS2017 products and 226 exporters between 2017 and 2024. Incumbent leaders are identified as the five largest exporters of each product during 2017-2019. Their relative performance during 2022-2024 is then evaluated using exporter-product, exporter-year, and product-year fixed effects.

The results do not support a simple incumbent-entrenchment interpretation. In the preferred models, pre-existing leaders show approximately 9 to 12 percent weaker relative export performance after 2022. PPML estimates are negative and statistically significant across all three broad product groups. At the same time, aggregate AI-enabling trade expands substantially, equipment-export concentration declines, and several economies move into or out of revealed comparative advantage.

These findings do not imply that established producers have ceased to dominate strategically important stages of AI supply chains. Many frontier activities remain highly concentrated. Instead, the evidence suggests that growth in the wider AI-enabling merchandise trade network has created meaningful export reallocation around those established centres.

The broader implication is that the geography of AI-related trade is not predetermined by the structure that existed at the beginning of the current technological expansion. Existing capabilities remain important, but rapid market growth can also create space for additional

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

exporters. Whether this reallocation eventually produces durable diversification of technological capabilities remains an open question for future research.

REFERENCES

Balassa, B. (1965). Trade liberalisation and "revealed" comparative advantage. *The Manchester School, 33*(2), 99-123.

Bernard, A. B., Jensen, J. B., Redding, S. J., & Schott, P. K. (2007). Firms in international trade. *Journal of Economic Perspectives, 21*(3), 105-130.

Cameron, A. C., Gelbach, J. B., & Miller, D. L. (2011). Robust inference with multiway clustering. Journal of Business & Economic Statistics, 29(2), 238-249.

CEPII. (2026). *BACI international trade database, version 202601*. CEPII.

Gaulier, G., & Zignago, S. (2010). *BACI: International trade database at the product-level. The 1994-2007 version.* CEPII Working Paper No. 2010-23.

Hausmann, R., Hwang, J., & Rodrik, D. (2007). What you export matters. *Journal of Economic Growth, 12*(1), 1-25.

Hidalgo, C. A., Klinger, B., Barabasi, A.-L., & Hausmann, R. (2007). The product space conditions the development of nations. *Science, 317*(5837), 482-487.

Melitz, M. J. (2003). The impact of trade on intra-industry reallocations and aggregate industry productivity. *Econometrica, 71*(6), 1695-1725.

OECD. (2025). *Mapping the semiconductor value chain: Working towards identifying dependencies and vulnerabilities.* OECD Science, Technology and Industry Policy Papers, No. 182. OECD Publishing.

Santos Silva, J. M. C., & Tenreyro, S. (2006). The log of gravity. The Review of Economics and Statistics, 88(4), 641-658.

World Trade Organization. (2025a). *World Trade Report 2025: Making trade and AI work together to the benefit of all.* WTO.

World Trade Organization. (2025b). *AI-Enabling Products.* WTO Data Portal.

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

EXPORT RESTRICTIONS AND CRITICAL RAW MATERIAL TRADE IN A GLOBAL PRODUCT-LEVEL PANEL

Res. Asst., Bilal Orhan

BilecikSŞeyh Edebali University

bilal.orhan@bilecik.edu.tr - https://orcid.org/0000-0003-2838-4782

Prof. Dr., Muhammed Benli

Bilecik Seyh Edebali University

muhammed.benli@bilecik.edu.tr - https://orcid.org/0000-0001-6486-8739

ABSTRACT

Critical raw materials have become increasingly important to energy, digital, defence, and advanced manufacturing supply chains, while governments have expanded the use of measures that restrict their exports. This study examines whether such restrictions are systematically associated with the trade performance of affected products. We combine the OECD Inventory of Export Restrictions on Critical Raw Materials with CEPII BACI bilateral product-level trade data for 2009-2024. The analysis focuses on exporter-product pairs that experience both restricted and unrestricted years and covers 60 exporting countries and 486 HS6 products. The empirical specification absorbs exporter-product, exporter-year, and product-year fixed effects and uses two-way cluster-robust standard errors by exporter and product. We examine export value, the number of destination markets, geographic concentration, and the extensive and intensive margins of trade. The results provide little evidence that export restrictions are systematically associated with weaker realized trade performance. Restrictions are not significantly related to log export value, destination reach, destination concentration, export participation, or conditional export value. Poisson pseudo-maximum-likelihood estimates instead indicate a positive association with gross export values. Given the non-random adoption of export restrictions, this finding is interpreted as an association rather than a causal effect. Overall, the evidence suggests that the trade consequences of critical raw material export restrictions are more heterogeneous than a simple trade-suppression mechanism would imply.

Keywords: Critical raw materials, export restrictions, international trade, trade policy, natural resources

1. INTRODUCTION

Critical raw materials have moved to the centre of international economic policy. The energy transition, digitalisation, advanced electronics, defence production, and the expansion of battery technologies have increased demand for minerals such as lithium, cobalt, nickel, graphite,

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

manganese, tungsten, and rare earth elements. At the same time, extraction and processing capacity for many of these materials remains geographically concentrated. The resulting combination of strategic demand and concentrated supply has increased concern about access to raw materials and has encouraged resource-producing economies to reconsider the terms under which their mineral resources enter international markets.

Export restrictions have become an increasingly prominent part of this policy environment. The OECD reports that export restrictions on critical raw materials increased fivefold between 2009 and 2024. During 2022-2024, approximately 16 percent of global critical raw material trade was subject to at least one restriction, compared with 12.4 percent in 2009-2011. Exposure was especially high for cobalt and manganese, where roughly two-thirds of global exports were covered, as well as for graphite and rare earth elements (OECD, 2026). These developments matter because critical mineral supply chains combine high strategic importance with limited short-run substitution and substantial concentration at the extraction or processing stage.

The economic rationale for export restrictions is not uniform. Governments may use export taxes, licensing requirements, quotas, prohibitions, or related measures to preserve exhaustible resources, raise public revenue, secure domestic availability, support local processing, or capture a larger share of rents associated with concentrated mineral production. Export restrictions can also be instruments of industrial policy. By reducing foreign demand for a raw material at the domestic border, a restriction may lower its domestic relative price and provide downstream processors with an input-cost advantage. This mechanism has long featured in the literature on strategic raw materials and non-renewable resources (Korinek and Kim, 2010; Fung and Korinek, 2013).

The implications for observed trade are more complicated than the direct restriction mechanism suggests. An export tax, quota, licensing requirement, or prohibition can reduce the quantity available to foreign buyers. Yet a restriction imposed by a large supplier can also increase the international price of the affected material. Lower quantities and higher prices can therefore have opposing effects on nominal export values. Policies can additionally induce substitution toward alternative suppliers, change investment incentives, or redirect production toward downstream activities. Ruta and Venables (2012) emphasise that trade policy in natural resources affects both international and domestic prices and can generate inefficient policy equilibria when market power and policy interaction are present.

Country and sector evidence reinforces this ambiguity. Fliess et al. (2017) examine export controls in African mining and mineral-processing industries and find little evidence that restrictions systematically improved the revealed comparative advantage of downstream industries. Östensson (2019) similarly argues that coercive downstream-processing policies can perform poorly when complementary conditions such as infrastructure, energy supply, skills, scale, and market access are weak. More recent OECD case studies covering cobalt, lithium, and nickel show that the domestic consequences of restrictions depend strongly on investment conditions and the structure of local value chains, with gains in value addition often concentrated in early processing stages or accruing substantially to foreign investors (Andrenelli et al., 2025).

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Restrictions can also influence how trade is reported and routed. Vézina (2015) documents larger discrepancies between exporter-reported and partner-reported natural-resource trade when export barriers are present, particularly for prohibitions and export taxes. This evidence underlines that the formal existence of a restriction and the observed value of legal trade are not necessarily equivalent measures of its economic effect.

Despite the policy relevance of these measures, much of the empirical literature focuses on individual countries, particular minerals, selected policy instruments, or downstream-processing outcomes. A basic cross-country question therefore remains useful. When the same exporter and product are observed over time, are years in which an export restriction is in force systematically associated with weaker realized export performance?

This paper addresses that question using a global product-level panel that combines the OECD Inventory of Export Restrictions on Critical Raw Materials with CEPII BACI bilateral trade data for 2009-2024. The analysis is deliberately restricted to exporter-product pairs observed under both restricted and unrestricted policy states. This treatment-switching design avoids comparing restricted products with a large set of country-product combinations that may never be relevant to the policy margin. The resulting sample contains 2,355 exporter-product pairs covering 60 exporters and 486 HS6 products.

The empirical analysis considers several dimensions of trade performance. We examine total export value, the number of destination markets, and destination concentration. We then separate export adjustment into the extensive margin, defined by whether positive exports are observed, and the intensive margin, defined by export value conditional on positive trade. Export value is also estimated by Poisson pseudo-maximum likelihood. PPML retains zero observations and avoids the problems that can arise when log-linear models are estimated under heteroskedasticity (Santos Silva and Tenreyro, 2006).

The specification includes exporter-product, exporter-year, and product-year fixed effects. Exporter-product effects remove persistent differences in resource endowments, comparative advantage, production costs, and product-specific capabilities. Exporter-year effects absorb annual macroeconomic and policy shocks common to the exporter's covered products. Product-year effects capture global product-specific developments, including changes in international demand and prices. Identification therefore comes from changes in restriction status within exporter-product pairs after accounting for simultaneous exporter-wide and product-wide shocks.

The results do not support a simple trade-suppression interpretation. Export restrictions are not significantly associated with log export value, the number of export destinations, destination concentration, export participation, or export value conditional on positive trade. PPML produces a positive and statistically significant coefficient that corresponds to an approximately 8.6 percent difference in the conditional mean of gross export value. This estimate should not be interpreted as evidence that restrictions cause exports to increase. Policy adoption is not random and may itself respond to high prices, strong demand, strategic importance, or already large trade flows. The combined results instead suggest that the relationship between export

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

restrictions and observed trade is heterogeneous and that the formal presence of a restriction does not mechanically imply lower realized exports.

The paper makes a deliberately limited contribution. Rather than claiming causal effects, it provides a comparable product-level assessment across a broad international sample and shows that large unconditional differences between restricted and unrestricted observations largely disappear once exporter-product characteristics and contemporaneous exporter and product shocks are absorbed. For policy analysis, this distinction matters because the incidence of an export restriction and the observed trade consequences of that restriction are different empirical objects.

2. DATA AND EMPIRICAL STRATEGY

2.1. Data sources and Variables

Information on export restrictions is obtained from the OECD Inventory of Export Restrictions on Critical Raw Materials 2026. The Inventory records measures that restrict exports during 2009-2024 and identifies products using the Harmonized System 2007 nomenclature at the six-digit level. Its current product coverage contains 489 HS6 categories, including minerals and metals, selected wood products, and metal waste and scrap. Eighty producing countries are surveyed. These economies accounted for 97 percent of world mineral and metal production in 2022 (OECD, 2026).

The OECD records a measure for each year in which it is in force. Covered instruments include export taxes and related fiscal measures, quotas, export prohibitions, licensing requirements, and other measures that constrain exports. Because more than one measure can apply to the same exporter-product observation in a given year, the baseline treatment variable is an indicator equal to one whenever at least one covered restriction is in force for exporter i, product p, and year t. For descriptive purposes, individual measures are grouped into tax and fiscal measures, prohibitions and quotas, licensing requirements, and other restrictions. These categories are not mutually exclusive at the exporter-product-year level.

Bilateral trade data come from CEPII BACI, version HS07 V202601. BACI reconciles discrepancies between exporter and importer declarations in UN Comtrade and adjusts for the difference between CIF import values and FOB export values using reporter reliability in the reconciliation procedure (Gaulier and Zignago, 2010). The HS2007 version aligns directly with the OECD product classification and covers the full 2009-2024 period used here. BACI trade values are reported in thousands of current US dollars and are converted to US dollars before aggregation.

Bilateral trade flows are aggregated over destinations to obtain annual exporter-product export value $X_{ipt} = \sum_j X_{ijpt}$, where j denotes the importing country. The number of destination markets is the count of partner countries with positive exports for a given exporter-product pair in a given year. Geographic concentration is measured with a destination Herfindahl-Hirschman index.

$$HHI_{ipt} = \sum_j \left(X_{ijpt}/X_{ipt}\right)^2 \quad (1)$$

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

The index ranges from zero toward one for positive-export observations. Higher values indicate that exports are concentrated in a smaller number of destination markets. The index is undefined when total exports are zero and is therefore estimated only for positive-export observations.

2.2. Sample Construction

A central data issue is that the OECD Inventory is a record of restrictive measures rather than a complete Cartesian panel in which every absent country-product cell can safely be treated as unrestricted. Coding every unobserved exporter-product combination as a zero would create an artificial control group containing products that may not belong to the relevant policy comparison for a particular producer.

To reduce this problem, we first identify exporter-HS6 pairs for which the OECD data record a restriction in at least one year. For these ever-treated pairs, years without a recorded restriction are coded as unrestricted. We then retain only pairs that contain both restricted and unrestricted years during 2009-2024. The estimating sample is therefore defined by within-pair policy switching. It contains 2,355 exporter-product pairs, 60 exporting countries, 486 HS6 products, and 37,680 potential exporter-product-year observations.

The design narrows the interpretation of the estimates. The paper does not compare countries that use export restrictions with countries that never use them, and it does not estimate an average effect over the universe of critical raw material production. Instead, it asks whether trade outcomes differ between restricted and unrestricted years within exporter-product relationships that experience both policy states. This restriction improves comparability but limits external validity to policy-switching relationships.

Table 1. Descriptive Statistics for the Treatment-Switching Sample

Variable	N	Mean	SD	P25	Median	P75
Export value, USD	37,680	109,494,088	786,957,759	0	329,403	12,002,440
Number of export destinations	37,680	16.783	31.948	0	3	15
Destination HHI	26,263	0.530	0.327	0.236	0.478	0.880
Export restriction	37,680	0.458	0.498	0	0	1

Note: The sample covers exporter-HS6 pairs observed in both restricted and unrestricted policy states during 2009-2024. Export value is measured in current US dollars. The number of destinations is the number of partner countries receiving positive exports. Destination HHI is calculated across positive bilateral export flows and is therefore defined only for observations with positive exports. The restriction indicator equals one when at least one restriction recorded in the OECD Inventory is in force.

Table 1 shows substantial heterogeneity in trade scale. Mean annual export value is approximately USD 109.5 million, while the median is about USD 0.33 million, which indicates

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

a strongly right-skewed distribution. The average exporter-product observation serves 16.8 destinations, although the median is only three. The mean destination HHI among positive-export observations is 0.53. Restrictions are in force in approximately 45.8 percent of the treatment-switching observations.

The composition of policy measures also varies. Licensing measures appear in 19,145 exporter-product-year cells, tax and fiscal measures in 12,189 cells, prohibitions or quotas in 4,768 cells, and other restrictions in 9,841 cells. These counts overlap because multiple measures can apply to the same cell. The distribution confirms that export restrictions are not synonymous with complete export bans and that licensing and fiscal instruments constitute a substantial part of observed intervention.

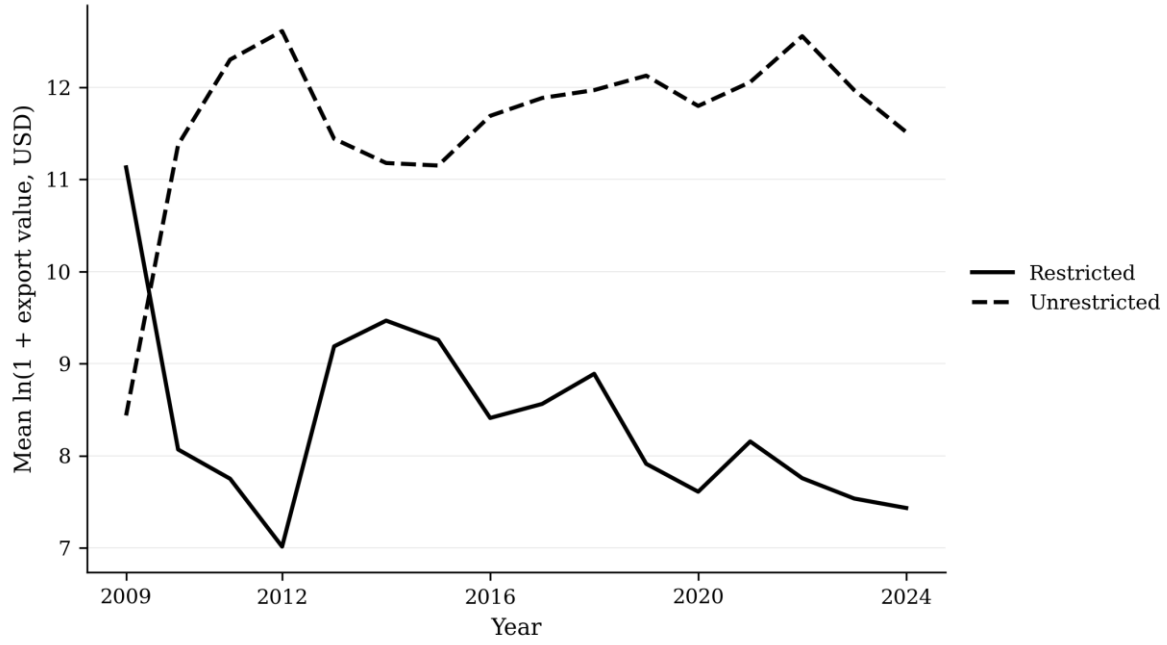

Figure 1. Export Performance in Restricted and Unrestricted Years

Note: The figure reports the annual mean of ln(1 + export value) separately for restricted and unrestricted observations within the treatment-switching sample. The comparison is descriptive and does not condition on exporter-product, exporter-year, or product-year fixed effects.

Figure 1 reveals a large unconditional gap for much of the sample period. Restricted observations generally display lower mean log export values than unrestricted observations after the first year. This comparison mixes differences across products, exporters, and years and therefore should not be interpreted as a policy effect. The regression framework assesses whether the gap remains after these sources of heterogeneity are absorbed.

2.3. Empirical Specification

The baseline model relates trade outcomes to the presence of an export restriction within the treatment-switching sample.

$$Y_{ipt} = \beta Restriction_{ipt} + \alpha_{ip} + \lambda_{it} + \mu_{pt} + \varepsilon_{ipt} \quad (2)$$

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Y_{ipt} denotes a trade outcome for exporter i, product p, and year t. $Restriction_{ipt}$ equals one when at least one covered export restriction is in force. The parameter of interest is β. Exporter-product fixed effects α_{ip} absorb persistent differences in mineral endowments, extraction conditions, comparative advantage, transport geography, and product-specific capabilities. Exporter-year effects λ_{it} absorb annual shocks common to a country's covered products, including broad macroeconomic conditions and country-wide policy changes. Product-year effects μ_{pt} capture global product-specific shocks such as changes in international demand and commodity prices.

The baseline export-value outcome is $ln(1 + X_{ipt})$, which retains zero-export observations. The destination outcome is $ln(1 + Destinations_{ipt})$. Destination HHI enters in levels for positive-export observations. Equation (2) provides a stringent conditional comparison, but it does not establish random treatment assignment. Governments may introduce restrictions in response to high international prices, strong foreign demand, strategic importance, or domestic processing objectives. Time-varying exporter-product factors of this kind are not fully removed by the fixed effects. The coefficients are therefore interpreted as conditional associations rather than causal treatment effects.

We complement the log specification with Poisson pseudo-maximum likelihood for export value. Santos Silva and Tenreyro (2006) show that log-linear estimation can be problematic under heteroskedasticity and that the log transformation creates additional difficulties when trade flows are zero. PPML estimates the conditional mean in levels and retains zero observations.

$$E(X_{ipt}|Z_{ipt}) = exp[\beta Restriction_{ipt} + \alpha_{ip} + \lambda_{it} + \mu_{pt}] \quad (3)$$

To distinguish whether adjustment occurs through market participation or through the value of continuing trade, we estimate extensive- and intensive-margin models. The extensive-margin dependent variable equals one when positive exports are recorded and zero otherwise. The intensive-margin model uses $ln(X_{ipt})$ for positive-export observations and is restricted to exporter-product pairs that record positive trade under both restricted and unrestricted states.

$$ExportPositive_{ipt} = \beta Restriction_{ipt} + \alpha_{ip} + \lambda_{it} + \mu_{pt} + \varepsilon_{ipt} \quad (4)$$

$$lnX_{ipt} = \beta Restriction_{ipt} + \alpha_{ip} + \lambda_{it} + \mu_{pt} + \varepsilon_{ipt} \quad (5)$$

Standard errors are clustered simultaneously by exporter and HS6 product. Two-way clustering allows residual dependence within exporters across products and within products across exporters, following the multiway cluster-robust inference framework of Cameron et al. (2011).

3. EMPIRICAL RESULTS

3.1. Main Estimates

Table 2 reports the main estimates. In column (1), the coefficient on the export restriction indicator is −0.1091 with a standard error of 0.1477. The estimate is negative but statistically

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

insignificant. Once the full set of fixed effects is included, there is therefore no evidence that restricted years are systematically associated with lower log export values.

Table 2. Export Restrictions and Trade Performance

	(1) Log export value	(2) Log destinations	(3) Destination HHI	(4) Export value, PPML
Export restriction	−0.109	−0.009	−0.014	0.082**
	(0.148)	(0.022)	(0.009)	(0.034)
Observations	36,688	36,688	24,623	32,563
Exporter × product FE	Yes	Yes	Yes	Yes
Exporter × year FE	Yes	Yes	Yes	Yes
Product × year FE	Yes	Yes	Yes	Yes

Note: Two-way cluster-robust standard errors by exporter and HS6 product are reported in parentheses. The dependent variable in column (1) is ln(1 + export value), and that in column (2) is ln(1 + number of destinations). Column (3) uses the destination Herfindahl-Hirschman index and is estimated for observations with positive exports. Column (4) estimates export value in levels using PPML. Differences in observations arise from outcome availability and the removal of fixed-effect singletons or all-zero groups where required by the estimator. ** $p < 0.05$.

This result contrasts sharply with the descriptive pattern in Figure 1. Restricted observations display substantially lower average exports in the raw data for most years, but the difference disappears after persistent exporter-product characteristics and contemporaneous exporter and product shocks are absorbed. The unconditional gap therefore appears to reflect substantial compositional differences in where and when export restrictions are used.

The results for export-market structure are similarly weak. The coefficient for the number of destinations in column (2) is −0.009 and statistically insignificant. Column (3) also provides no evidence that restrictions increase geographic concentration. The estimated HHI coefficient is −0.014 and is not statistically significant. These estimates do not indicate that restricted exporter-product pairs systematically serve fewer foreign markets or become more dependent on a narrower set of destinations.

Column (4) produces a different result. The PPML coefficient is 0.082 with a standard error of 0.034 and is statistically significant at the 5 percent level. In multiplicative terms, the estimate corresponds to an approximately 8.6 percent difference in the conditional mean of export value. The result should not be interpreted as evidence that export restrictions increase exports. Restriction adoption is endogenous and may itself respond to high world prices, strong demand,

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

strategic importance, or already large export revenues. The PPML estimate therefore identifies a positive conditional association in gross trade values rather than a causal policy effect.

The divergence between the log-linear and PPML estimates is nevertheless informative. PPML retains zero observations and models the conditional mean in levels, while logarithmic specifications compress differences among very large trade flows. Economically large exporter-product relationships can therefore matter more for the PPML estimate. The margin analysis below assesses whether the positive conditional-mean association is accompanied by systematic changes in export participation or in export value conditional on continuing trade.

3.2. Extensive and Intensive Margins

Table 3. Export Restrictions and the Extensive and Intensive Margins of Trade

	(1) Extensive margin	(2) Intensive margin
Export restriction	−0.012	−0.045
	(0.010)	(0.081)
Implied effect	−1.15 percentage points	−4.40%
Observations	36,688	23,482
Exporter × product FE	Yes	Yes
Exporter × year FE	Yes	Yes
Product × year FE	Yes	Yes

Note: The dependent variable in column (1) equals one when positive exports are observed and zero otherwise. The coefficient is therefore reported in percentage-point terms in the implied-effect row. Column (2) uses ln(export value) and is restricted to positive-export observations from exporter-product pairs that record positive trade under both policy states. The percentage effect in column (2) is calculated as $100[\exp(\hat{\beta}) - 1]$. Standard errors are clustered by exporter and HS6 product.

Table 3 separates export participation from export value conditional on positive trade. The extensive-margin coefficient is −0.012, corresponding to a 1.15 percentage-point difference in the probability of recording positive exports. The estimate is statistically insignificant. The intensive-margin coefficient is also negative and insignificant. Conditional on positive exports, the point estimate of −0.045 implies an approximately 4.4 percent lower export value in restricted years, but the estimate is imprecise and cannot be distinguished from zero.

The contrast between conditional and unconditional patterns is substantial. Positive exports are observed in 78.2 percent of unrestricted observations and 59.6 percent of restricted observations. Within the intensive-margin sample, average log positive exports are also lower during restricted years. Neither difference survives the high-dimensional fixed-effects specification.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Overall, the margin estimates reinforce the baseline results. The data do not indicate a systematic contraction in participation in international markets when restrictions are in force. Nor do they show a systematic reduction in export value among flows that remain positive. Destination reach and destination concentration are likewise statistically unchanged. The positive PPML coefficient appears to reflect the behaviour of gross trade values among economically important flows rather than a broad expansion across either trade margin.

4. DISCUSSION

The absence of a consistent negative association may initially appear counterintuitive because export restrictions are intended to constrain foreign sales. Observed annual trade values, however, are equilibrium outcomes that combine quantity and price responses and are generated in markets where policy adoption is endogenous.

One explanation concerns exporter market power. A restriction imposed by an important supplier can reduce internationally available quantities while increasing the world price of the affected material. A decline in physical exports may therefore coexist with a smaller decline, no decline, or even an increase in nominal export revenue. This mechanism is particularly relevant for critical minerals whose extraction or processing is geographically concentrated. Theoretical analyses accordingly show that the effects of export restrictions depend on market structure, the form of the policy, and the responses of domestic and foreign producers rather than on the mere presence of a restriction (Korinek and Kim, 2010; Fung and Korinek, 2013).

Policy heterogeneity provides a second explanation. The treatment indicator combines taxes, licensing arrangements, quotas, prohibitions, and other restrictive instruments. These measures differ substantially in intensity. A licensing requirement may raise transaction costs without imposing a binding ceiling on exports, whereas an outright prohibition can remove legal exports of the targeted product. The prevalence of licensing and fiscal measures in the sample makes it inappropriate to read the common treatment indicator as equivalent to an export ban.

A third issue is policy selection. Governments do not introduce restrictions randomly. Minerals characterised by high prices, strong international demand, strategic importance, or substantial domestic processing ambitions may be more likely to become subject to intervention. The OECD case studies of cobalt, lithium, and nickel likewise show that trade and domestic effects vary with market conditions and complementary investment environments (Andrenelli et al., 2025). This selection problem is also consistent with the positive PPML association among gross export values.

These considerations explain why the results should not be interpreted as evidence that restrictions are economically irrelevant. A restriction can affect domestic prices, foreign input costs, investment incentives, supply-chain risk, or downstream processing even when annual export value does not decline. The outcome examined here is realized merchandise trade, not the full welfare effect of the policy. Similarly, the positive PPML estimate should not be read as support for restrictive trade policy. Without an exogenous source of policy variation, the estimate is more plausibly interpreted as a conditional association that may reflect intervention in strategically valuable and economically large mineral markets.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

The findings nevertheless carry a useful policy implication. The number or presence of export restrictions should not be treated as a direct measure of the amount of trade suppressed. Policy incidence and realized trade outcomes are distinct empirical objects. Restrictions can remain in force while substantial trade continues, particularly when the policy takes the form of a tax or licensing arrangement rather than a prohibition. Conversely, continued high export values do not imply an absence of costs for importing economies because higher prices and supply uncertainty can coexist with large nominal flows.

The analysis has several limitations. Most importantly, the estimates are associational rather than causal. The binary treatment indicator abstracts from policy intensity and combines instruments with different economic effects. Export values do not separately identify price and physical-quantity responses. The switcher design improves within-pair comparability but limits inference to exporter-product relationships that experience both policy states. Annual data may also obscure adjustment around policy changes that occur within the year. These limitations define natural extensions for a larger journal article, including policy-type heterogeneity, quantity and unit-value decomposition, bilateral trade diversion, and event-study designs around specific reforms.

5. CONCLUSION

The strategic importance of critical raw materials has been accompanied by a substantial expansion in policies that restrict their export. This paper examines whether such measures are systematically associated with weaker realized trade performance using OECD policy information and CEPII BACI product-level trade data for 2009-2024.

The analysis focuses on 2,355 exporter-product pairs that experience both restricted and unrestricted years. After controlling for exporter-product, exporter-year, and product-year fixed effects, export restrictions are not significantly associated with log export value, the number of export destinations, destination concentration, export participation, or export value conditional on positive trade. PPML estimation instead identifies a positive association with gross export value.

These findings do not imply that export restrictions promote trade. Policy adoption is endogenous and is likely to be concentrated in economically valuable and strategically important markets. Rather, the evidence shows that the formal presence of a restriction does not translate mechanically into lower observed export values. Price responses, exporter market power, differences in policy intensity, and selection into restrictive policies can all weaken the relationship between policy incidence and realized trade.

For policy analysis, the implication is straightforward. The incidence of export restrictions and their economic effects should be treated as separate questions. As critical raw materials become more important to industrial policy and supply-chain security, evaluating restrictive measures requires attention to the instrument used, the structure of the affected market, and the adjustment responses of producers and buyers.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

REFERENCES

Andrenelli, A., Kowalski, P., Legendre, C., Garsous, G., Frysalaki, E., & Alan-Lee, N. (2025). *Trade and domestic effects of export restrictions: Insights from case studies of cobalt, lithium and nickel.* OECD Trade Policy Papers, No. 300. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/502e3bcf-en

Cameron, A. C., Gelbach, J. B., & Miller, D. L. (2011). Robust inference with multiway clustering. *Journal of Business & Economic Statistics, 29*(2), 238-249. https://doi.org/10.1198/jbes.2010.07136

Fliess, B., Idsardi, E., & Rossouw, R. (2017). *Export controls and competitiveness in African mining and minerals processing industries.* OECD Trade Policy Papers, No. 204. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/1fddd828-en

Fung, K. C., & Korinek, J. (2013). *Economics of export restrictions as applied to industrial raw materials.* OECD Trade Policy Papers, No. 155. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/5k46j0r5xvhd-en

Gaulier, G., & Zignago, S. (2010). *BACI: International trade database at the product-level. The 1994-2007 version.* CEPII Working Paper No. 2010-23.

Korinek, J., & Kim, J. (2010). *Export restrictions on strategic raw materials and their impact on trade.* OECD Trade Policy Papers, No. 95. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/5kmh8pk441g8-en

OECD. (2026). *OECD Inventory of Export Restrictions on Critical Raw Materials 2026: Monitoring the Use of Export Restrictions Amidst Growing Market and Policy Tensions.* OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/d5ca8f62-en

Östensson, O. (2019). Promoting downstream processing: Resource nationalism or industrial policy? *Mineral Economics, 32,* 205-212. https://doi.org/10.1007/s13563-019-00170-x

Ruta, M., & Venables, A. J. (2012). International trade in natural resources: Practice and policy. WTO Staff Working Paper ERSD-2012-07.

Santos Silva, J. M. C., & Tenreyro, S. (2006). The log of gravity. *The Review of Economics and Statistics*, *88*(4), 641-658. https://doi.org/10.1162/rest.88.4.641

Vézina, P.-L. (2015). Illegal trade in natural resources: Evidence from missing exports. *International Economics, 142,* 152-160. https://doi.org/10.1016/j.inteco.2014.09.001

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

TÜRKİYE'DE TRAFİK KAZALARINA BAĞLI YAŞAM YILI KAYBININ TÜİK VE KÜRESEL HASTALIK YÜKÜ VERİLERİYLE İNCELENMESİ

Prof.Dr. İmran ASLAN

Bingöl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, 12000 Bingöl
imranaslan@gmail.com, iaslan@bingol.edu.tr - https://orcid.org/0000-0001-5307-4474

Doç.Dr .İzzet AYDEMİR

Bingöl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, 12000 Bingöl
iaydemir@bingol.edu.tr- https://orcid.org/0000-0003-4222-2659

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'de trafik kazalarına bağlı ölümleri kaba ölüm sayılarının ötesinde, Potansiyel Yaşam Kaybı Yılları (YPLL) perspektifinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. TÜİK'in 2023-2025 dönemine ait yaş grubu bazlı ölüm verileri ile Türkiye'nin doğuşta beklenen ortalama yaşam süresi (L≈78,45-78,89) esas alınarak klasik YPLL formülü uygulanmış; 2011-2022 dönemi için ise yaş dağılımı verisi bulunmadığından, World Bank/FRED yaşam beklentisi serisi ile 2023-2025 verilerinden türetilen ağırlıklı ortalama ölüm yaşı ($\bar{x}$≈43,3) sabit kabul edilerek illüstratif bir tahmin yapılmıştır. Analiz ayrıca IHME Küresel Hastalık Yükü (GBD) 2023 veri setinden elde edilen toplam hastalık yükünün (DALY, , ölüm kaynaklı yükün (YLL) ve sakatlık kaynaklı yükün (YLD) göstergeleriyle desteklenmiştir.

Bulgular, 2025 yılında 6.035 ölüm sonucu yaklaşık 214.665 yıllık toplam YPLL'ye (kişi başına ~35,6 yıl) işaret etmektedir. 25-64 yaş grubu ölümlerin yarısından fazlasını (%52,0) oluştururken YPLL'ye katkısı görece dengeli (%50,3) kalmakta; buna karşılık 0-24 yaş grubu ölümlerin yalnızca %23,7'sini oluşturmasına rağmen toplam YPLL'nin %42,4'ünü taşımaktadır. 65 yaş üzeri grup ise ölümlerin %21,8'ini oluşturmasına karşın YPLL'ye katkısı yalnızca %4,2 düzeyindedir. 2023-2025 üç yıllık seri, toplam ölü sayısı ve YPLL'de kademeli bir azalma eğilimi gösterirken, kişi başına ortalama YPLL'nin hafifçe artması ve genç yetişkin (18-24 yaş) payının yükselmesi (%22,2'den %26,43'e), iyileşmenin yaş grupları arasında eşit dağılmadığını ortaya koymaktadır. IHME GBD verileri, ölüm kaynaklı yükün (YLL) toplam hastalık yükünün (DALY) %87-88'ini oluşturduğunu, buna karşın sakatlık kaynaklı yükün (YLD) 2011-2023 arasında istikrarlı biçimde arttığını (%21) göstermekte; bu da çalışmanın yalnızca mortalite temelli YPLL hesabına dayanmasının gerçek toplumsal yükü bir miktar eksik yansıttığına işaret etmektedir.

Bulgular, trafik güvenliği politikalarının yalnızca en yüksek ölüm hacmine sahip yaş grubuna değil, ölüm başına kaybın en yüksek olduğu çocuk ve genç yetişkin gruplarına (0-24 yaş) yönelik önleyici müdahalelere de öncelik vermesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Çalışma, YPLL göstergesinin Sağlık Bakanlığı ve TÜİK bültenlerine düzenli olarak dahil edilmesini,

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

travma bakım ve acil müdahale sistemlerinin güçlendirilmesini ve kalıcı sakatlık verilerine dayalı DALY hesaplamalarının ulusal düzeyde yapılmasını önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Trafik kazaları, Potansiyel Yaşam Kaybı Yılları (YPLL), ölüm kaynaklı yükü (YLL), toplam hastalık yükü (DALY) , halk sağlığı, Türkiye

ANALYSIS OF YEARS OF LIFE LOST DUE TO TRAFFIC ACCIDENTS IN TÜRKIYE USING TURKSTAT AND GLOBAL BURDEN OF DISEASE DATA

ABSTRACT

This study aims to evaluate traffic-related fatalities in Türkiye from the perspective of Years of Potential Life Lost (YPLL), going beyond mere raw death counts. The classic YPLL formula was applied using age-group-specific mortality data from TurkStat for the 2023-2025 period and Türkiye's average life expectancy at birth (L ≈ 78,45–78,89); for the 2011-2022 period—due to the absence of age-distribution data—an illustrative estimate was made by utilizing World Bank/FRED life expectancy series and assuming a constant weighted average age at death ($\bar{x}$ ≈ 43,3) derived from the 2023-2025 data. The analysis was further supported by DALY, YLL, and YLD indicators obtained from the IHME Global Burden of Disease (GBD) 2023 dataset.

The findings indicate that in 2025, 6.035 fatalities resulted in a total of approximately 214.665 YPLL (~35,6 years per person). While the 25-64 age group accounts for more than half (52.0%) of the deaths, its contribution to YPLL remains relatively balanced (50,3%); in contrast, the 0–24 age group, despite representing only 23,7% of deaths—accounts for 42,4% of the total YPLL. Meanwhile, the group aged 65 and older constitutes 21.8% of deaths but contributes only 4,2% to the total YPLL. While the 2023-2025 three-year series shows a trend of gradual decline in the total number of deaths and YPLL, the slight increase in average YPLL per capita and the rise in the share of young adults (aged 18-24) from 22,2% to 26,43%—reveal that the improvement has not been evenly distributed across age groups. IHME GBD data indicate that the burden attributable to mortality (YLL) accounts for 87-88% of the total disease burden (DALY), whereas the burden attributable to disability (YLD) has steadily increased (by 21%) between 2011 and 2023; this suggests that relying solely on mortality-based YPLL calculations somewhat underestimates the true societal burden.

The findings demonstrate that traffic safety policies should prioritize preventive interventions not only for the age group with the highest volume of deaths but also for children and young adults (aged 0-24), among whom the loss per death is greatest. The study recommends the regular inclusion of the YPLL indicator in Ministry of Health and TurkStat bulletins, the strengthening of trauma care and emergency response systems, and the conduct of national-level DALY calculations based on data regarding permanent disability.

Keywords: Traffic accidents, Years of Potential Life Lost (YPLL), premature death, public health, Turkey

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

1. GİRİŞ

Trafik kazaları, yetersiz resmi veriler nedeniyle Türkiye'de sıklıkla hafife alınan önemli bir halk sağlığı sorunudur. Naci ve Baker (2008), trafik kazalarının Türkiye'de diyabet veya solunum yolu hastalıklarından daha fazla üretken yaşam yılı kaybına yol açtığını ve yıllık 2,6 milyar dolarlık maliyet oluşturduğunu göstermiştir. Küresel ölçekte yılda 1,3 milyon can kaybına neden olan trafik kazaları, düşük ve orta gelirli ülkeleri orantısız etkilemekte olup Türkiye'de tüm ölümlerin yaklaşık %2'sini oluşturmaktadır (Puvanachandra vd., 2012). Kazalar başlıca insan faktörlerinden (sürücü hatası, aşırı hız, madde kullanımı) ve yol/çevre koşullarından kaynaklanmakta; erkekler, motosiklet sürücüleri ve kırsal alanlar özellikle risk altındadır (Bakis vd., 2025; Erenler & Gümüş, 2019). Özen (2018), 26 yıllık dönemde gelir ve araç sahipliğindeki artışa rağmen ölüm oranlarının %17 azaldığını, ancak Türkiye'nin hâlâ AB ortalamasının üzerinde kaldığını bulmuştur. Çocuklarda ise Öztürk (2022), 2006-2019 döneminde 0-14 yaş grubunda ölüm oranının 100.000'de 1,41'den 2,13'e yükseldiğini, ölümlerin çoğunlukla yolcu ve yaya rolünde gerçekleştiğini ortaya koymuştur.

Uluslararası literatürde de benzer bulgular mevcuttur: Sırbistan'da 2021 sonrası dönemde sistemik güvenlik önlemleriyle trafik ölümleri %27,9, kaybedilen yaşam yılları ise yaklaşık %70 azalmıştır (Antonić vd., 2026). İran'da ise bölgesel çalışmalar (Aghziarat vd., 2026; Charati vd., 2017; Bazargan-Hejazi vd., 2018; Azarbakhsh vd., 2023) trafik kazalarının yaralanma kaynaklı ölümlerin başlıca nedeni olmaya devam ettiğini, genç ve üretken yaş gruplarının orantısız etkilendiğini ve ulusal ölüm oranının küresel ortalamanın üzerinde seyrettiğini göstermektedir.

Hastalık ve kaza yükünü ölçmede üç temel gösterge kullanılır: erken ölümden kaynaklanan yaşam yılı kaybını ifade eden YPLL/YLL, sakatlık veya kronik hastalıkla yaşamdan kaynaklanan kaybı ölçen YLD ve bu ikisinin toplamı olan DALY. Bu çalışmada trafik kazalarının yükü yalnızca ölüm verileri üzerinden YPLL göstergesiyle hesaplanmış; yaralanma kaynaklı kalıcı sakatlıkların (omurilik yaralanması, ampütasyon, travmatik beyin hasarı vb.) yol açtığı yük kapsam dışı bırakılmıştır, çünkü Türkiye için kapsamlı DALY/YLD verileri ayrıntılı biçimde raporlanmamaktadır.

Türkiye'de bu göstergeler ilk kez 2004 tarihli Türkiye Hastalık Yükü Çalışması ile hesaplanmış, ardından Sağlık Bakanlığı'nın istatistik yıllıkları ve IHME'nin Küresel Hastalık Yükü (GBD) raporlarıyla güncellenmiştir. Yalnızca ölüm sayısına odaklanmak kazaların gerçek toplumsal yükünü yansıtmamaktadır; zira her ölüm, gerçekleştiği yaşa bağlı olarak farklı miktarda potansiyel yaşam kaybına yol açar ; genç bir bireyin ölümü, ileri yaştaki bir bireyin ölümünden çok daha fazla yıl kaybı anlamına gelir. Bu farkı görünür kılmak için geliştirilen YPLL göstergesi, her ölümü, o yaştaki bireyin ülke ortalama yaşam beklentisine (L) ulaşana kadar kaybettiği yıl sayısıyla ağırlıklandırır.

Literatürde trafik kazalarına bağlı yaşam yılı kaybı (YLL/YPLL), Türkiye ve diğer ülkelerde (Sırbistan, İran) giderek daha sık kullanılan bir gösterge olsa da, Türkiye özelinde önemli boşluklar bulunmaktadır. Mevcut çalışmalar (Özen, 2018; Öztürk, 2022) genellikle sınırlı bir alt gruba (örn. çocuklar) odaklanmakta ya da yalnızca ham ölüm sayılarını raporlamakta; TÜİK'in güncel (2022-2025) yaş grubu ve cinsiyete dayalı verilerini kullanan, yaş grupları arasında karşılaştırmalı bir YPLL analizi literatürde yer almamaktadır. Ayrıca Türkiye için ayrıntılı DALY/YLD verilerinin bulunmaması, yalnızca ölüm temelli fakat metodolojik olarak şeffaf bir yaklaşıma duyulan ihtiyacı belirginleştirmektedir.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Bu çalışma, TÜİK'in 2022-2025 dönemine ait resmi yaş grubu ve cinsiyet verilerini 2002-2021 verileriyle birleştirerek Türkiye için güncel bir YPLL zaman serisi oluşturmakta; yedi yaş grubuna (0-9, 10-14, 15-17, 18-20, 21-24, 25-64, 65+) göre yaşam beklentisiyle ağırlıklandırılmış ayrıntılı bir hesaplama sunmaktadır. Böylece hangi yaş gruplarının ölüm sayısı değil, kaybedilen yaşam yılı bakımından trafik güvenliği politikalarında öncelikli olması gerektiği ortaya konulmakta; eksik veri yıllarında ortalama yaşam beklentisi kullanımı gibi metodolojik sınırlar açıkça belirtilerek şeffaflık sağlanmakta ve bulgular Sırbistan ile İran'daki benzer çalışmalarla karşılaştırılabilir bir zemine oturtulmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1 Kavramsal Çerçeve: Potansiyel Yaşam Kaybı Yılları (YPLL)

Potansiyel Yaşam Kaybı Yılları (YPLL), erken ölüm nedeniyle kaybedilen ortalama yaşam süresini tahmin ederek, özellikle gençleri etkileyen nedenler için ölümün sosyal ve ekonomik etkisini ölçmeye yardımcı olur (Gardner & Sanborn, 1990). Bu yaklaşım, trafik kazalarının yalnızca bir güvenlik meselesi değil, aynı zamanda toplumun üretkenliğini ve demografik yapısını doğrudan etkileyen kronik bir sağlık yükü olduğu gerçeğine vurgu yapmaktadır . Bu bağlamda, trafik kazalarının yarattığı mortalite yükünü ekonomik ve demografik açıdan analiz eden geleneksel yöntemlerin ötesine geçerek, erken yaş ölümlerinin toplam refah kaybındaki payını YPLL üzerinden somutlaştırmak elzemdir. Böylelikle, kaza kaynaklı ölümlerin demografik ağırlığı belirlenerek, özellikle genç ve üretken nüfustaki iş gücü kayıplarının halk sağlığı üzerindeki kronik baskısı daha nesnel verilerle ortaya konulabilecektir. Özellikle 40 yaş altı bireylerde başlıca ölüm nedenleri arasında yer alan bu kazalar, bireylerin en üretken oldukları dönemlerde yaşam döngülerini kesintiye uğratarak toplumsal kalkınma üzerinde onarılamaz etkiler bırakmaktadır.

YPLL (Years of Potential Life Lost; Potansiyel Yaşam Yılı Kaybı), erken ölümlerin toplum düzeyindeki yükünü nicel olarak değerlendirmek amacıyla epidemiyoloji ve halk sağlığı araştırmalarında yaygın olarak kullanılan bir mortalite göstergesidir. DALY yaklaşımı kapsamındaki diğer ölçütlerden farklı olarak YPLL, değişken yaşam beklentisi tabloları yerine, önceden belirlenmiş sabit bir referans veya “sınır yaş” (cut-off age) temelinde hesaplanmaktadır. Bireyin ölümü bu referans yaşın altında gerçekleştiğinde, referans yaş ile ölüm yaşı arasındaki süre potansiyel olarak kaybedilen yaşam yılı olarak kabul edilmekte; referans yaşa ulaşan veya bu yaşı aşan ölümler ise YPLL hesabına dâhil edilmemektedir.

Klasik YPLL formülasyonu şu şekildedir:

$$YPLL = \Sigma\, f_i \times (L - x_i)$$

(xi < L olan tüm yaş grupları için)

Burada:

- L, çalışmada esas alınan sınır yaşı (Türkiye'de doğuşta beklenen ortalama yaşam süresi)),
- x_i, i yaş grubunun ortanca (orta nokta) yaşını,
- f_i, i yaş grubunda meydana gelen ölüm sayısını ifade eder.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

L sınır yaşının üzerinde gerçekleşen ölümler için (L − xi) negatif olacağından bu gruplar toplama dahil edilmez, yani katkıları sıfır kabul edilir.

Çalışmada, TÜİK'in yaş grubu bazındaki ölüm verileri kullanılarak YPLL, her yaş grubunun orta noktası esas alınarak YPLL = $\Sigma f_i(L - x_i)$ formülüyle tahmini olarak hesaplanmıştır. 65 yaş ve üzeri açık uçlu grup için orta nokta 72 yaş kabul edilmiştir. Yaş dağılımının bulunmadığı yıllarda ise 2023–2025 TÜİK verilerinden elde edilen ağırlıklı ortalama ölüm yaşı ($\bar{x} \approx 43,3$) sabit kabul edilerek tahmini YPLL değerleri hesaplanmıştır. Bu nedenle, özellikle gruplanmış veya eksik yaş verilerinin kullanıldığı yıllara ilişkin sonuçlar yaklaşık değerler olarak değerlendirilmelidir. Hesaplama yalnızca ölüm kaynaklı yaşam yılı kaybını kapsamakta olup, sakatlık nedeniyle oluşan YLD bileşenini içermediğinden sonuçlar trafik kazalarının toplam DALY yükünü değil, ölüm kaynaklı bileşenini yansıtmaktadır.

2.2 Veri Kaynakları

Çalışmada kullanılan veriler üç temel kaynaktan derlenmiştir. Karayolu trafik kazalarına ilişkin toplam kaza ve ölüm sayıları ile yaş, cinsiyet ve yol kullanıcı türüne (sürücü, yolcu ve yaya) ilişkin veriler, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Karayolu Trafik Kaza İstatistikleri bültenlerinden (TÜİK , 2025) elde edilmiştir. Türkiye'ye ilişkin doğuşta beklenen yaşam süresi verileri Macrotrends veri tabanından (Macrotrends , 2026) alınmış; bu serilerin Birleşmiş Milletler Nüfus Bölümü'nün (UN DESA) World Population Prospects (WPP) verilerine dayandığı dikkate alınmıştır. Hastalık ve yaralanma yüküne ilişkin karşılaştırmalı göstergeler ise Institute for Health Metrics and Evaluation (IHME) Global Burden of Disease (GBD) Results veri tabanından (IHME , 2026) elde edilmiştir.

3. BULGULAR

Tablo 1:Karayolu trafik kaza istatistikleri, 2011-2025

Yıl	Toplam Kaza Sayısı	Ölümlü Yaralanmalı Kaza Sayısı	Maddi Hasarlı Kaza Sayısı	Ölü Sayısı - Toplam	Ölü Sayısı - Kaza Yerinde	Ölü Sayısı - Kaza Sonrası[1]	Yaralı Sayısı
2011	1.228.928	131.845	1.097.083	3.835	3.835	-	238.074
2012	1.296.634	153.552	1.143.082	3.750	3.750	-	268.079
2013	1.207.354	161.306	1.046.048	3.685	3.685	-	274.829
2014	1.199.010	168.512	1.030.498	3.524	3.524	-	285.059
2015	1.313.359	183.011	1.130.348	7.530	3.831	3.699	304.421
2016	1.182.491	185.128	997.363	7.300	3.493	3.807	303.812
2017	1.202.716	182.669	1.020.047	7.427	3.534	3.893	300.383
2018	1.229.364	186.532	1.042.832	6.675	3.368	3.307	307.071
2019	1.168.144	174.896	993.248	5.473	2.524	2.949	283.234
2020	983.808	150.275	833.533	4.866	2.197	2.669	226.266
2021	1.186.353	187.963	998.390	5.362	2.421	2.941	274.615
2022	1.232.957	197.261	1.035.696	5.229	2.282	2.947	288.696
2023	1.314.136	235.071	1.079.065	6.548	2.984	3.564	350.855
2024	1.444.026	266.854	1.177.172	6.351	2.713	3.638	385.117
2025	1.549.574	288.321	1.261.253	6.035	2.541	3.494	403.937

[1] Trafik kazasında yaralanıp sağlık kuruluşuna sevk edilenlerden, kazanın sebep ve tesiriyle 30 gün içinde ölenleri kapsamaktadır. - Bilgi yoktur.

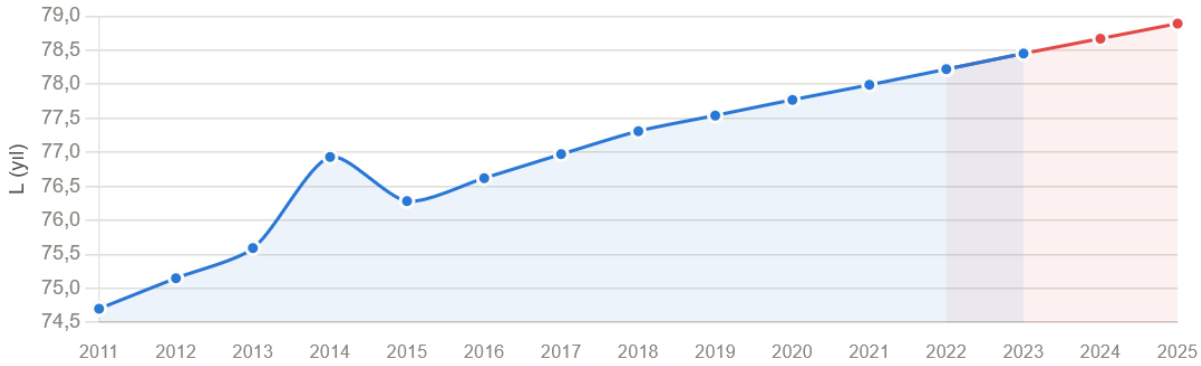
2011-2022 döneminde toplam kaza sayısı dalgalı seyretmiş (2020'de COVID kısıtlamalarıyla 983.808'e gerilemiş), ölü sayısında ise 2014-2015 arasında görülen sıçrama (3.524 → 7.530, ~2,1 kat) gerçek bir güvenlik kötüleşmesi değil, "kaza sonrası 30 gün içi ölüm" kategorisinin

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

2015'ten itibaren istatistiklere dahil edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu metodolojik değişikliğe rağmen 2015 sonrası ölü sayısı istikrarlı biçimde azalmış (7.530'dan 2022'de dönemin en düşük seviyesi olan 5.229'a), bu da dönem içinde gerçek bir güvenlik iyileşmesine işaret etmektedir.

Daha geniş 2011-2025 perspektifinde, toplam kaza sayısı %26,1 artarken (1,23M → 1,55M), ölümlü/yaralanmalı kaza payı da %10,7'den %18,6'ya yükselmiş; yani kazalar hem çoğalıyor hem de görece ciddileşiyor. Buna karşın toplam ölü sayısı 2015-2025 arasında 7.530'dan 6.035'e gerilemiş (~%2,2/yıl azalış) ve kaza başına ölüm riski (100.000 kazada) 2017 zirvesinden (617,6) 2025'te 389,5'e düşerek yaklaşık %37 azalmıştır , kaza sıklığından bağımsız olarak güvenlik iyileşmesinin en net göstergesi budur. Aynı dönemde kaza yerinde ölüm payı %50,9'dan %42,1'e gerilerken, kaza sonrası (hastane sürecinde) ölüm payı %49,1'den %57,9'a yükselmiştir; bu örüntü ya acil müdahalenin anlık ölümleri azalttığını ya da yaralanma şiddetinin arttığını gösterebilir.

Genel tablo şunu ortaya koyuyor: Türkiye'de trafik daha yoğunlaşıyor ve kazalar orantısız biçimde daha ciddi hale geliyor, ancak bir kaza gerçekleştiğinde ölümcül sonuçlanma ihtimali düşüyor, muhtemelen araç güvenlik teknolojisi ve acil sağlık müdahalesindeki gelişmeler sayesinde. Kaza yerinde ölümlerin azalıp hastane sürecindeki ölümlerin artması, acil müdahalenin anlık ölümü engellediğini ancak nihai sonucu her zaman değiştiremediğine işaret ediyor.

Şekil 1: Yaşam beklentisi (L, yıl)

L, 2011'den 2025'e neredeyse kesintisiz artıyor (74,70 → 78,89), yani ~4,2 yıllık bir yükseliş. Bu artış, toplam ölü sayısı sabit kalsa bile YPLL'yi zamanla hafifçe şişiren bir "taban etkisi" yaratıyor , her ölüm, geçen yıllara göre biraz daha fazla "potansiyel yıl" kaybı olarak sayılıyor. Ancak bu etkinin büyüklüğü (yılda ortalama ~0,3 yıl) ölüm sayısındaki yüzde onlarca değişimin yanında küçük kalıyor; yani L'nin etkisi ikincil, ölüm sayısının etkisi birincil.

3.1 2025 Yılı YPLL Analizinin Değerlendirilmesi

2025 yılı trafik kazası ölümlerine dayalı YPLL analizi, ölüm sayısı ile yaşam yılı kaybı dağılımının yaş gruplarına göre önemli ölçüde farklılaştığını göstermektedir. Toplam 6.035 ölüm, ≈214.665,2 yıllık YPLL'ye (kişi başı ortalama 35,6 yıl) karşılık gelmekte; bu da trafik kazalarının, ileri yaşta yoğunlaşan ölüm nedenlerinin aksine üretken çağı orantısız etkileyen, toplumsal maliyeti yüksek bir dış neden olduğunu doğrulamaktadır.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

25-64 yaş grubu, en yüksek ölüm payına (%52,0) ve YPLL katkısına (%50,29) sahiptir; ancak kişi başına kaybı (34,39 yıl) ortalamanın hafifçe altında olup bu pay büyük ölçüde grubun hacim etkisinden kaynaklanmaktadır. Buna karşılık 0-9 yaş grubu ölümlerin yalnızca %3,8'ini oluştururken YPLL'nin %7,94'üne, 18-24 yaş grubu ise ölümlerin %16,3'ünü oluştururken YPLL'nin %26,43'üne karşılık gelmektedir , yani genç ölümler, kalan yaşam beklentisi nedeniyle orantısız derecede ağır bir yük yaratmaktadır. Tam tersine, 65 yaş üstü grup ölümlerin %21,8'ini oluşturmasına rağmen YPLL'ye katkısı yalnızca %4,22'dir; bu da YPLL'nin ileri yaş ölümlerini daha az ağırlıklandırdığını ve ham ölüm sayılarının yaşa duyarlı göstergelerle desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 2: 2025 YPLL hesaplanması

Yaş Grubu	Ölüm Sayısı (f_i)	Pay (%)	Orta Nokta (x_i)	$L - x_i$	YPLL Katkısı	YPLL %
0-9 yaş	229	%3,8	4,5	74,39	17.035,3	**%7,94**
10-14 yaş	137	%2,3	12	66,89	9.163,9	**%4,27**
15-17 yaş	234	%3,9	16	62,89	14.716,3	**%6,86**
18-20 yaş	420	%7,0	19	59,89	25.153,8	**%11,72**
21-24 yaş	560	%9,3	22,5	56,39	31.578,4	**%14,71**
25-64 yaş	3.139	%52,0	44,5	34,39	107.950,2	**%50,29**
65 yaş ve üzeri	1.316	%21,8	72	6,89	9.067,2	**%4,22**
Toplam	**6.035**	**%100,0**	—	—	**≈214.665,2**	**≈%100,0**
YPLL % sütunu hesaplanmış hâliyle (Toplam YPLL = 214.665,2 baz alınarak, her satır: YPLL Katkısı ÷ Toplam × 100)						

3.2 2024 Yılı YPLL Analizinin Değerlendirilmesi

2024 (L=78,67; 6.349 ölüm) ve 2025 yılı trafik kazası ölümlerine dayalı YPLL analizleri, birbiriyle örtüşen tutarlı bir örüntü ortaya koymaktadır. 2024'te toplam ≈225.465,3 yıllık YPLL (kişi başı ortalama ≈35,5 yıl) hesaplanmış olup, bu değer 2025 bulgularıyla (ortalama 35,6 yıl) neredeyse birebir uyuşmaktadır , bu da trafik kazalarının, ölümlerin genelde ileri yaşta gerçekleştiği hastalıklara kıyasla toplum açısından çok daha ağır bir erken ölüm yükü oluşturduğunu doğrulamaktadır.

Yaş gruplarına göre dağılımda üç örüntü öne çıkmaktadır: 25-64 yaş grubu, her iki yılda da hem ölüm sayısında (%52-54) hem YPLL payında (%50-52) baskın konumdadır; ancak kişi başına kaybı (~34 yıl) ortalamanın hafifçe altında olup bu ağırlık esasen hacim etkisinden kaynaklanmaktadır. Buna karşılık 0-9 yaş ve 18-24 yaş grupları, ölüm paylarına kıyasla (sırasıyla ~%4 ve ~%15-16) YPLL'ye çok daha büyük katkı sağlamaktadır (~%8 ve ~%25-26) , genç ölümlerin kalan yaşam beklentisi yüksek olduğundan orantısız ağır bir yük oluşturmaktadır. Tam tersi bir örüntü ise 65 yaş ve üzeri grupta gözlenmektedir: bu grup ölümlerin ~%20-22'sini oluşturmasına karşın YPLL'ye katkısı yalnızca ~%4 düzeyinde kalmaktadır; bu durum, YPLL yönteminin ileri yaş ölümlerini kalan yaşam beklentisinin düşüklüğü nedeniyle daha az ağırlıklandırmasından kaynaklanmaktadır.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Tablo 3: 2024 YPLL hesaplanması (L=78,67, Toplam ölü: 6.351)

Yaş Grubu	Ölüm Sayısı (f_i)	Pay (%)	Orta Nokta (x_i)	L − x_i	YPLL Katkısı	YPLL %
0-9 yaş	258	%4,1	4,5	74,17	19.135,9	%8,5
10-14 yaş	144	%2,3	12	66,67	9.600,5	%4,3
15-17 yaş	240	%3,8	16	62,67	15.040,8	%6,7
18-20 yaş	412	%6,5	19	59,67	24.584,0	%10,9
21-24 yaş	547	%8,6	22,5	56,17	30.725,0	%13,6
25-64 yaş	3.444	%54,3	44,5	34,17	117.681,5	%52,2
65 yaş ve üzeri	1.304	%20,5	72	6,67	8.697,7	%3,9
Toplam	**6.349**	**%100,0**	—	—	**≈225.465,3**	**%100,0**

3.3 2023 Yılı YPLL Analizinin Değerlendirilmesi

2023 yılında 6.548 trafik kazası ölümü toplam ≈229.439,1 yıllık yaşam kaybına (kişi başına ortalama 35,0 yıl) yol açmıştır. 25-64 yaş grubu ölüm ve YPLL payında en büyük paya sahip olsa da bu esasen grubun büyüklüğünden kaynaklanırken, çocuklar (0-9 yaş) ölümlerin sadece %4,0'ını oluşturup YPLL'nin %8,3'ünü, genç yetişkinler (18-24 yaş) ise ölümlerin %13,5'ini oluşturup YPLL'nin %22,2'sini oluşturarak orantısız bir yük taşımaktadır. Buna karşın 65 yaş üzeri grup ölümlerin %20,0'ini oluşturmasına rağmen YPLL'ye katkısı sadece %3,7'de kalmakta, bu da trafik güvenliği önlemlerinin özellikle çocuk ve genç yetişkin gruplarına öncelik vermesi gerektiğine işaret etmektedir.

Tablo 4 :2023 YPLL hesaplanması (L=78,45, Toplam ölü: 6.548)

Yaş Grubu	Ölüm Sayısı (f_i)	Pay (%)	Orta Nokta (x_i)	L − x_i	YPLL Katkısı	YPLL %
0-9 yaş	259	%4,0	4,5	73,95	19.153,1	**%8,3**
10-14 yaş	163	%2,5	12	66,45	10.831,4	**%4,7**
15-17 yaş	241	%3,7	16	62,45	15.050,5	**%6,6**
18-20 yaş	317	%4,8	19	59,45	18.845,7	**%8,2**
21-24 yaş	572	%8,7	22,5	55,95	32.003,4	**%14,0**
25-64 yaş	3.684	%56,3	44,5	33,95	125.092,8	**%54,5**
65 yaş ve üzeri	1.312	%20,0	72	6,45	8.462,4	**%3,7**
Toplam	**6.548**	**%100,0**	—	—	**≈229.439,1**	**≈%100,0**

3.4 Bütünleşik Karşılaştırma (2023-2024-2025)

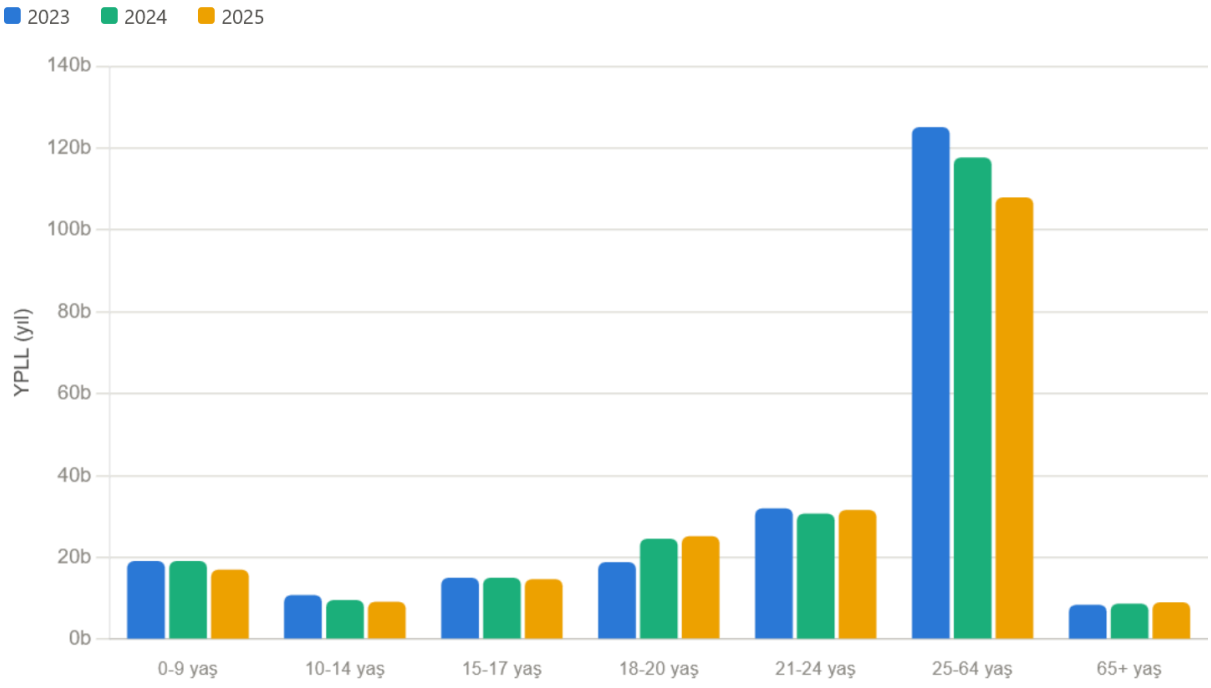
Tablo, 2023-2025 döneminde beklenen yaşam süresinin (L) 78,45'ten 78,89'a yükseldiğini, buna paralel olarak toplam ölü sayısının (6.548'den 6.035'e) ve toplam YPLL'nin (≈229.439,1'den ≈214.665,2'ye) düzenli biçimde azaldığını göstermektedir; ancak kişi başına ortalama YPLL'nin (35,04'ten 35,57 yıla) hafifçe artması ve 25-64 yaş grubunun YPLL payının (%54,5'ten %50,29'a) gerilerken diğer grupların payının nispeten korunması veya artması, toplam ölüm sayısındaki azalmaya rağmen kalan ölümlerin ortalamada daha genç ve dolayısıyla daha yüksek yaşam yılı kaybına yol açan bireylerde yoğunlaştığına işaret etmektedir.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Tablo 5 : Bütünleşik Karşılaştırma Tablosu (2023-2024-2025)

Gösterge	2023	2024	2025
L (yaşam beklentisi)	78,45	78,67	78,89
Toplam Ölü	6.548	6.351	6.035
Toplam YPLL	≈229.439,1	≈225.465,3	≈214.665,2
Kişi başına ort. YPLL	35,04 yıl	35,50 yıl	35,57 yıl
0-9 yaş YPLL %	%8,3	%8,5	%7,94
65+ yaş YPLL %	%3,7	%3,9	%4,22
25-64 yaş YPLL %	%54,5	%52,2	%50,29

2023-2025 serisi bir bütün olarak incelendiğinde, toplam can kaybı ve toplam YPLL'nin azalan bir eğilim gösterdiği, ancak bu iyileşmenin yaş grupları arasında eşit dağılmadığı görülmektedir. 25-64 yaş grubu en yüksek YPLL değerine sahip olmakla birlikte payı zamanla azalmakta (~125b'den ~107b'ye), buna karşın 18-24 yaş grubundaki YPLL değerleri yıllar içinde artmakta; 65+ grubunun payı hafifçe yükselirken 0-9 yaş grubu görece sabit kalmaktadır. Bu örüntü, yaşam yılı kaybının giderek genç yetişkin gruplarına kaydığına işaret etmektedir. Kişi başına ortalama kayıptaki artışın büyük ölçüde L'deki metodolojik yükselişten kaynaklandığı, ancak yaş dağılımındaki bu ince kaymaların da küçük bir katkı sunmuş olabileceği değerlendirilmektedir. Sonuç olarak bulgular, trafik güvenliği politikalarının genel etkisinin olumlu yönde ilerlediğini, ancak özellikle genç yetişkin, çocuk ve ileri yaş gruplarına özgü hedefli izlemenin sürdürülmesi gerektiğini göstermektedir.

Şekil 2: Bütünleşik Karşılaştırma (2023-2024-2025)

3.5 Tahmini YPLL (2011-2022)

2011-2022 dönemine ait tablo, beklenen yaşam süresinin (L) 74,70'ten 78,22'ye düzenli biçimde arttığını, buna karşın tahmini YPLL'nin 2014'ten 2015'e (≈118.512'den ≈248.339'a)

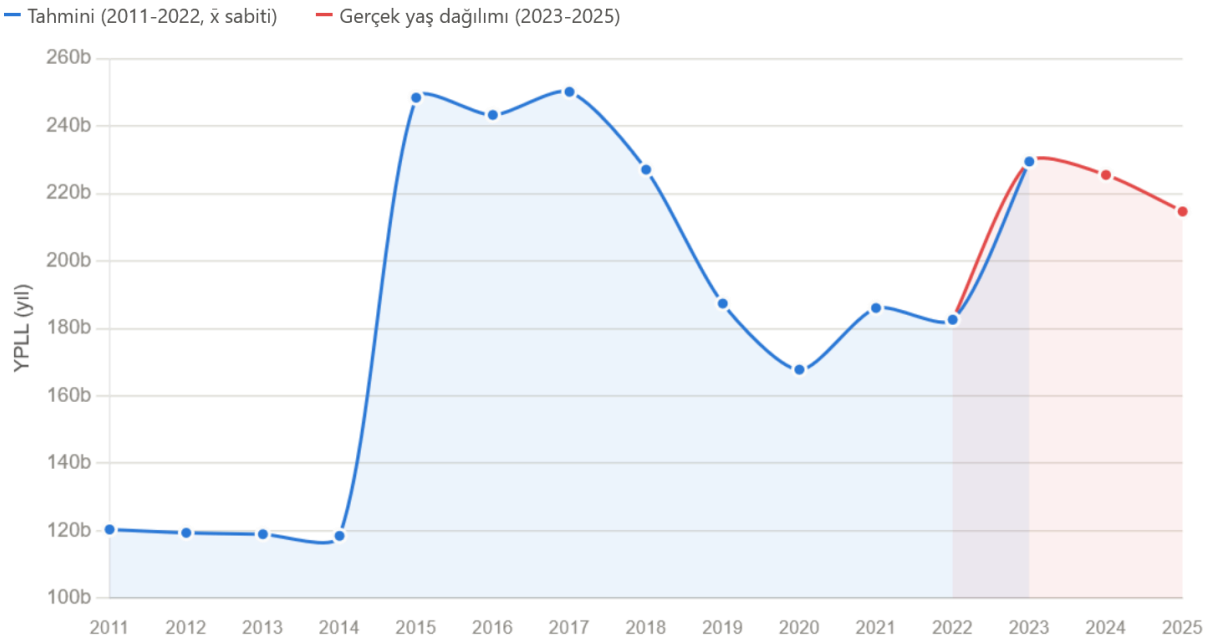
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

yaklaşık iki kat sıçradığını göstermektedir; bu keskin artış gerçek bir güvenlik kötüleşmesinden değil, "kaza sonrası 30 gün içi ölüm" verisinin 2015'ten itibaren istatistiklere dahil edilmeye başlanmasından kaynaklanmaktadır ve bu nedenle 2011-2014 ile 2015 sonrası dönemler doğrudan karşılaştırılmamalıdır. 2015 sonrasında ise YPLL, 2017'deki yerel zirveden (≈250.067) itibaren 2022'ye kadar istikrarlı bir azalma göstererek ≈182.597'ye gerilemiş, bu da ölüm sayısındaki düşüşe paralel olarak dönem içinde trafik güvenliğinde gerçek bir iyileşme yaşandığını desteklemektedir.

Tablo 6: Tahmini YPLL (2011-2022) , Güncellenmiş L (World Bank), $\bar{x}$≈43,30

Yıl	Toplam Ölü	L (World Bank)	L − $\bar{x}$	Tahmini YPLL
2011	3.835	74,70	31,40	≈120.419,0
2012	3.750	75,15	31,85	≈119.437,5
2013	3.685	75,59	32,29	≈118.988,7
2014	3.524	76,93	33,63	≈118.512,1
2015	7.530	76,28	32,98	≈248.339,4
2016	7.300	76,62	33,32	≈243.236,0
2017	7.427	76,97	33,67	≈250.067,1
2018	6.675	77,31	34,01	≈227.016,8
2019	5.473	77,54	34,24	≈187.395,5
2020	4.866	77,77	34,47	≈167.731,0
2021	5.362	77,99	34,69	≈186.007,8
2022	5.229	78,22	34,92	≈182.596,7

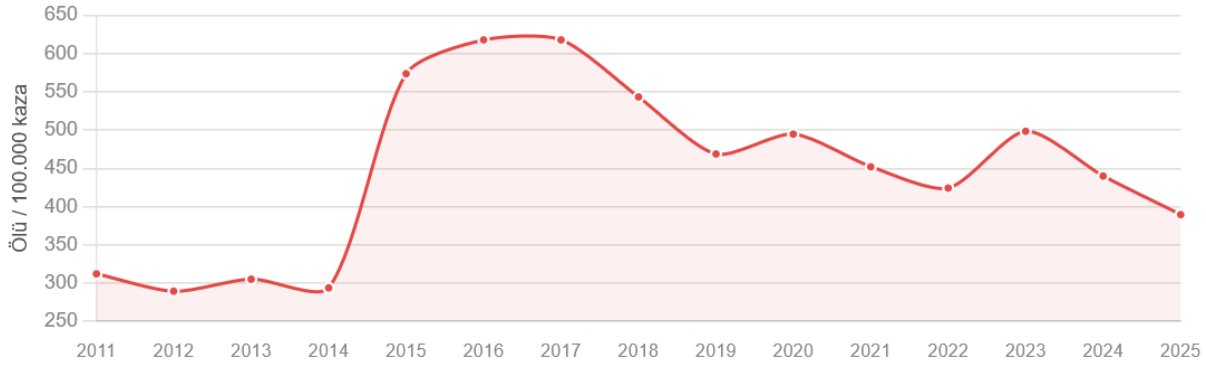
Şekil 3, sabit yaş ortalamasıyla tahmin edilen YPLL'nin (2011-2022) 2014'ten 2015'e "kaza sonrası ölüm" verisinin dahil edilmesiyle keskin bir sıçrama yaptığını (≈118b'den ≈250b'ye), 2017 zirvesinden 2020'ye kadar azaldığını ve pandemi sonrası tekrar yükseldiğini; 2023'ten itibaren gerçek yaş dağılımına dayalı hesaplamanın (kırmızı çizgi) sabit ortalama yöntemine (mavi çizgi) yakın ama biraz daha yüksek seyrettiğini ve 2023 zirvesinden sonra 2025'e kadar kademeli bir düşüş gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 3: Yıllar bazında tahmin edilen YPLL

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Şekil 4, 2011-2025 döneminde 100.000 kazada düşen ölü sayısının 2011-2014 arasında düşük ve durağan seyrettiğini (~290-310), 2014'ten 2015'e "kaza sonrası 30 gün içi ölüm" verisinin istatistiklere dahil edilmesiyle keskin bir sıçrama yaşadığını (~290'dan ~575'e) ve 2016-2017'de zirveye ulaştığını (~615-618), ardından 2018'den itibaren düşüş trendine girip 2019'da ~460'a gerilediğini, 2020'de hafif bir artışla ~495'e çıktıktan sonra 2022'ye kadar tekrar ~425'e indiğini, 2023'te geçici bir yükselişin (~505) ardından 2024-2025'te yeniden düşerek 2025'te dönemin en düşük seviyesine (~385) ulaştığını göstermektedir; 2015 öncesi verinin eksik kapsamı nedeniyle asıl anlamlı karşılaştırmanın 2015 sonrası döneme dayandırılması gerektiği, bu dönemdeki net düşüş eğiliminin ise kaza başına ölüm riskinin azaldığını ve trafik güvenliğinde (araç teknolojisi, acil müdahale gibi) bir iyileşme olduğunu desteklediği değerlendirilmektedir.

Şekil 4: Kaza başına ölüm riski (100.000 kazada ölü sayısı)

3.6 IHME GBD 2023 verilerinden 2011-2023 dönemine ait DALY, YLL ve YLD sayılarını

IHME GBD 2023 verilerine göre, Türkiye'de trafik kazalarının yol açtığı toplam hastalık yükü (DALY), 2011'den 2017'ye kadar düzenli artarak zirveye ulaşmış (391.317 → 468.427), 2018-2020'de gerilemiş, 2021-2022'de yeniden yükselmiş ve 2023'te 449.414'e inmiştir. YLL (ölüm kaynaklı yük) bu örüntüyü büyük ölçüde takip etmekte ve toplam yükün %87-88'ini oluşturmakta olup, trafik kazalarının hastalık yükünün esas olarak sakatlıktan değil erken ölümlerden kaynaklandığını doğrulamaktadır. Buna karşılık YLD (sakatlık kaynaklı yük), ölüm sayısındaki dalgalanmalardan bağımsız olarak dönem boyunca istikrarlı biçimde artmış (47.325'ten 57.269'a, ~%21), bu da muhtemelen acil sağlık müdahalesindeki iyileşme sayesinde daha fazla ağır yaralının hayatta kaldığına, ancak bir kısmının kalıcı sakatlıkla yaşamaya devam ettiğine işaret etmektedir. Genel olarak tablo, toplam yükün esas olarak ölüm kaynaklı bileşenden sürüklendiğini, ancak sakatlık kaynaklı payın zamanla göreli arttığını göstermektedir. Bu bulgu, önceki analizlerde yalnızca ölüm verilerine (YPLL) dayanılmasının trafik kazalarının gerçek toplumsal yükünü bir miktar eksik yansıttığını doğrulamakta; kalıcı sakatlıkla yaşayan nüfusun büyüyen bir toplumsal/ekonomik yük oluşturduğuna işaret etmektedir.

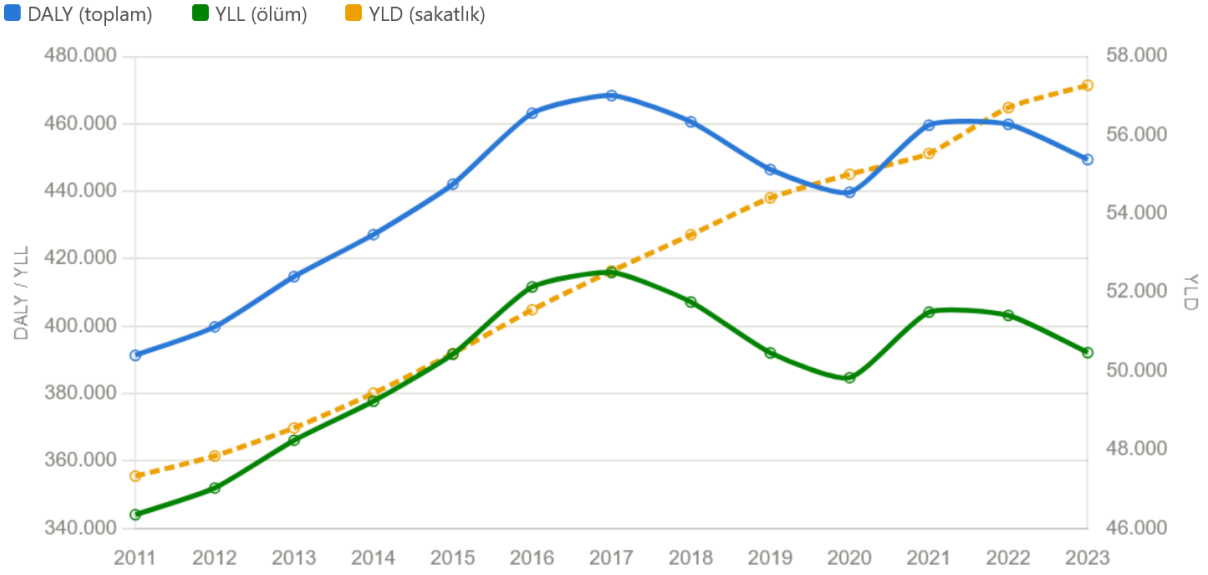
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Tablo 7: 2011-2023 dönemine ait DALY, YLL ve YLD sayıları

Yıl	DALYs	YLLs	YLDs	YLD/DALY payı
2011	391.317	343.992	47.325	%12,10
2012	399.784	351.946	47.838	%11,97
2013	414.670	366.118	48.552	%11,71
2014	427.153	377.718	49.434	%11,57
2015	442.088	391.642	50.446	%11,41
2016 (zirve)	463.154	411.596	51.558	%11,13
2017	468.427	415.885	52.542	%11,22
2018	460.614	407.150	53.464	%11,61
2019	446.472	392.069	54.403	%12,19
2020	439.701	384.696	55.005	%12,51
2021	459.644	404.107	55.537	%12,08
2022	459.847	403.146	56.701	%12,33
2023	449.414	392.145	57.269	%12,74

Kaynak: IHME, https://vizhub.healthdata.org/gbd-results/

Şekil 5, Türkiye'de trafik kazalarının 2011-2023 dönemindeki hastalık yükünü DALY, YLL ve YLD bileşenleri üzerinden göstermektedir. DALY ve YLL birbirine paralel bir seyir izleyerek 2017'de zirveye ulaşmış (sırasıyla 468.427 ve 415.885), ardından 2018-2020 arasında gerilemiş, 2021-2022'de kısmen toparlanmış ve 2023'te tekrar hafifçe düşmüştür, bu dalgalanma esas olarak ölüm sayılarındaki (YLL) değişimden kaynaklanmaktadır. Buna karşın YLD, diğer iki göstergenin aksine dönem boyunca kesintisiz ve istikrarlı bir artış sergileyerek 47.325'ten 57.269'a yükselmiş; bu durum, kaza sonrası kalıcı sakatlıkla yaşayan nüfusun ölüm sayısındaki iniş-çıkışlardan bağımsız olarak sürekli büyüdüğüne işaret etmektedir

Şekil 5: 2011-2023 dönemindeki hastalık yükünü DALY, YLL ve YLD bileşenleri

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

3. TARTIŞMA

Bulgular, Türkiye'de trafik kazası ölümlerinin kaba sayılarla değerlendirildiğinde olduğundan çok daha ağır bir toplumsal yük taşıdığını göstermektedir. 2023-2025 döneminde ölüm sayısındaki düzenli azalmaya (6.548'den 6.035'e) rağmen kişi başına ortalama YPLL'nin hafifçe artması (35,04'ten 35,57 yıla) ve genç yetişkin (18-24 yaş) payının yükselmesi (%22,2'den %26,43'e), kazanımların yaş grupları arasında eşit dağılmadığını ortaya koymaktadır. Bu örüntü uluslararası literatürle uyumludur: İran'da genç ve üretken yaş gruplarının orantısız etkilendiği (Azarbakhsh vd., 2023; Aghziarat vd., 2026; Bazargan-Hejazi vd., 2018), Naci ve Baker'ın (2008) ise Türkiye'de trafik kazalarının diyabet ve solunum hastalıklarından daha fazla üretken yaşam yılı kaybına yol açtığı bulguları bu tespiti desteklemektedir. 25-64 yaş grubunun en büyük ölüm ve YPLL payına sahip olması ise esasen hacim etkisinden kaynaklanmakta, bu grubun kişi başına kaybı ortalamanın altında kalmaktadır.

2014-2015'teki ölüm sayısı sıçraması, gerçek bir güvenlik kötüleşmesi değil "kaza sonrası 30 gün içi ölüm" kategorisinin istatistiklere dahil edilmesinden kaynaklanmakta; bu nedenle 2015 sonrası dönem asıl anlamlı karşılaştırma serisidir. Bu dönemde kaza başına ölüm riskinin %37 gerilemesi, Özen'in (2018) bulgularıyla uyumlu biçimde gerçek bir güvenlik iyileşmesine işaret etmektedir. Ancak kaza hacminin artması ve ölümlü/yaralanmalı kaza payının yükselmesi (%10,7'den %18,6'ya), Suleiman vd. (2020) ve Erenler-Gümüş'ün (2019) savunmasız yol kullanıcılarına ilişkin bulgularıyla örtüşmektedir. IHME GBD verileri ayrıca YLD'nin (sakatlık yükü) istikrarlı arttığını (%21) göstererek, yalnızca mortalite temelli YPLL hesabının gerçek toplumsal yükü eksik yansıttığını doğrulamaktadır. Genel olarak kanıt tabanı, Türkiye'de trafik ölüm yükünün YPLL/YLL perspektifinden kaba sayılardan daha çarpıcı olduğu ve bu örüntünün bölgesel bir tesadüf değil, düşük-orta gelirli ülkelerde yaygın yapısal bir özellik olduğu yönünde tutarlıdır.

4.1 Sınırlılıklar

Çalışma, TÜİK'in gruplanmış yaş verilerine dayandığından bireysel ölüm yaşına erişilememiş, her yaş grubu için ortanca değer varsayılmıştır; bu durum özellikle geniş 25-64 yaş aralığında (orta nokta 44,5) yaklaşım hatasına yol açabilir. Sınır yaş olarak seçilen L=78,1 makul olmakla birlikte, alternatif değerlerle (L=65/70) yapılacak duyarlılık analizleri farklı sonuçlar üretebilir; ayrıca L verisinin 2011-2022 için World Bank, 2023-2025 için Macrotrends'ten alınması (örn. 2023'te 77,16 vs. 78,45), serinin tam bir metodolojik süreklilik göstermeyebileceği anlamına gelmektedir. 2011-2022 dönemi için kullanılan sabit ağırlıklı ortalama ölüm yaşı ($\bar{x}\approx43,3$), 2023-2025 verilerinden türetilmiş olup bu üç yılın istikrarlı bandı (43,16-43,42) yaklaşımı savunulabilir kılsa da, daha eski dönemlerde gerçek $\bar{x}$'nin daha düşük olabileceği (ölümlerin daha genç yaşlarda yoğunlaşmış olabileceği) ve bu durumda o yıllara ait YPLL tahminlerinin gerçek değerin altında kalmış olabileceği göz ardı edilmemelidir. Ayrıca kaza sonrası 30 gün içi ölüm verisinin 2015'ten itibaren istatistiklere dahil edilmesi 2011-2014 ile sonraki dönem arasında yapısal bir kırılma yaratmakta, bu nedenle bu dönemler doğrudan karşılaştırılmamalı ve kırılma güvenlik kötüleşmesi olarak yorumlanmamalıdır. Son olarak, çalışma yalnızca mortalite kaynaklı yükü (YPLL/YLL) kapsamakta, kalıcı sakatlıktan (YLD) kaynaklanan yükü dışarıda bırakmaktadır; 2025'te 403.937 yaralanma ve YLD'nin 2011-2023'te istikrarlı arttığı (%21) göz önüne alındığında gerçek toplam yükün hesaplanandan yüksek olabileceği, ancak bunun hesaplanması için kalıcı sakatlık verisine ihtiyaç duyulduğu belirtilmelidir. Sunulan tahminler illüstratif nitelikte olup, kesin rakamlar için Sağlık Bakanlığı'nın bireysel ölüm kayıtlarına erişim gerekmektedir.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Türkiye'de trafik kazası ölümlerinin YPLL perspektifinden değerlendirildiğinde kaba mortalite sayılarından çok daha ağır bir toplumsal yük oluşturduğunu göstermektedir. 2023-2025 bulguları, ölüm sayısındaki düzenli azalmaya rağmen (6.548'den 6.035'e) kişi başına ortalama YPLL'nin hafifçe arttığını (35,04'ten 35,57 yıla) ve genç yetişkin (18-24 yaş) payının yükseldiğini (%22,2'den %26,43'e) ortaya koymuş; bu da trafik güvenliğindeki iyileşmenin yaş grupları arasında eşit dağılmadığını göstermektedir. Veri sistemindeki eksik sayım ve tanım değişiklikleri (özellikle 2014-2015 kırılması) nedeniyle bu yükün tarihsel olarak olduğundan düşük görünmüş olabileceği değerlendirilmektedir. Çalışmanın sınırlılıkları (gruplanmış yaş verisi, 2011-2022 için sabit ortalama ölüm yaşı varsayımı, YLD/DALY'nin dışarıda bırakılması) ışığında iki temel boşluk öne çıkmaktadır: düzenli güncellenen ulusal YLL serilerinin eksikliği ve YLL'nin yol kullanıcı tipi, kaza yeri ve sosyodemografik eşitsizliklerle birlikte raporlanmaması.

Bu doğrultuda öneriler: (1) Sağlık Bakanlığı ve TÜİK'in trafik istatistiklerini YPLL göstergesiyle birlikte düzenli yayımlaması; (2) politika önceliklendirmesinde yaş-ağırlıklı yük göstergelerinin karar destek sistemlerine dahil edilmesi; (3) genç sürücü ve motosiklet kullanıcılarına yönelik eğitim/denetim programlarının güçlendirilmesi; (4) ölümlerin önemli kısmının tedavi sürecinde gerçekleştiği göz önüne alınarak travma bakım ve acil müdahale kapasitesinin artırılması; (5) kalıcı sakatlık verilerinin sistematik izlenerek ulusal YLD/DALY hesaplamalarının yapılması.

Gelecek araştırmalar için bireysel yaş verisine dayalı kesin YPLL hesaplamaları, farklı L değerleriyle (65/70/78,1) duyarlılık analizleri, il bazlı YPLL haritaları ve ekonomik kayıp analizleriyle ilişkilendirme önerilmektedir. 2011-2022 dönemine ait yaş grubu verilerinin temin edilmesi, sabit ortalama ölüm yaşı varsayımının yerini kesin hesaplamalara bırakmasını ve uzun dönemli YPLL trendinin güvenilirliğini artıracaktır.

KAYNAKÇA

Antonić, D., Aslan, I., Stanić, S., & Vesna, P. (2026). Impact of traffic safety law amendments on fatal road traffic injuries in the Republic of Srpska: A before–after analysis. *Journal of Traffic and Transport Theory and Practice, 11*(1), 13–19. https://doi.org/10.7251/JTTTP2601013A

Aghziarat, N. A., Norouzi, M., Rikhtegar, E., Bani, F., Mollarahimi, K., Moharrek, S., & Zareipour, M. (2026). Time series modeling to predict mortality rates and estimate years of life lost due to injuries in West Azerbaijan province, Iran, 2013–2024. *BMC Public Health*. https://doi.org/10.1186/s12889-026-28042-4

Azarbakhsh, H., Rezaei, F., Dehghani, S. S., Hassanzadeh, J., Dehghani, S. P., & Mirahmadizadeh, A. (2023). Mortality rate and years of life lost due to road traffic accidents in Fars Province, 2004–2019. *Iranian Journal of Public Health, 52*, 1995–2003. https://doi.org/10.18502/ijph.v52i9.13581

Bakis, E., Erçetin, M. A., Acar, E., Gökalp, İ., & Yılmaz, M. (2025). Prediction of traffic accidents trend with learning methods: A case study for Batman, Turkey. *Scientific Reports, 15*. https://doi.org/10.1038/s41598-025-11835-9

Bazargan-Hejazi, S., Ahmadi, A., Shirazi, A., Ainy, E., Djalalinia, S., Fereshtehnejad, S., Jahanmehr, N., Kiadaliri, A., Moradi-Lakeh, M., Parsaeian, M., Pourmalek, F., Rahimi, K., Sepanlou, S., Tehrani, A., Malekzadeh, R., & Naghavi, M. (2018). The burden of road traffic injuries in Iran and 15 surrounding countries: 1990–2016. *Archives of Iranian Medicine, 21*(12), 556–565.

Charati, J., Fendereski, A., Alipour, N., Mohammadi, S., & Abbasi, A. (2017). Years of life lost due to early death from road traffic injuries in Mazandaran province. *Iranian Journal of Health Sciences, 5*, 26–37. https://doi.org/10.18869/acadpub.jhs.5.1.26

Erenler, A., & Gümüş, B. (2019). Analysis of road traffic accidents in Turkey between 2013 and 2017. *Medicina, 55*. https://doi.org/10.3390/medicina55100679

Gardner, J. W., & Sanborn, J. S. (1990). Years of potential life lost (YPLL)—What does it measure? *Epidemiology, 1*(4), 322–329. https://doi.org/10.1097/00001648-199007000-00012

Institute for Health Metrics and Evaluation (IHME). (2026). *GBD results*. University of Washington. https://vizhub.healthdata.org/gbd-results/

Macrotrends. (2026). *Turkey life expectancy 1950–2024*. https://www.macrotrends.net/datasets/global-metrics/countries/tur/turkey/life-expectancy

Naci, H., & Baker, T. (2008). Productivity losses from road traffic deaths in Turkey. *International Journal of Injury Control and Safety Promotion, 15*, 19–24. https://doi.org/10.1080/17457300701847648

Özen, M. (2018). Trends in road traffic crashes in Turkey, 1980–2016. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, 7*(2), 732–740. https://doi.org/10.28948/ngumuh.444765

Öztürk, E. (2022). Burden of deaths from road traffic injuries in children aged 0–14 years in Turkey. *Eastern Mediterranean Health Journal, 28*(4), 272–280. https://doi.org/10.26719/emhj.22.013

Puvanachandra, P., Hoe, C., Özkan, T., & Lajunen, T. (2012). Burden of road traffic injuries in Turkey. *Traffic Injury Prevention, 13*, 64–75. https://doi.org/10.1080/15389588.2011.633135

Suleiman, G., Dahamsheh, A., & Ergun, M. (2020). Assessment of fatal road traffic crashes in Turkey. *International Journal of Safety and Security Engineering*. https://doi.org/10.18280/ijsse.100602

Türkiye İstatistik Kurumu. (2025). *Karayolu trafik kaza istatistikleri, 2024*. https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/54056

EKLER:

Ek: 2011-2022 Dönemi için Ağırlıklı Ortalama Ölüm Yaşı ($\bar{x}$) Hesaplaması

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

2011-2022 dönemine ait yaş grubu bazlı ölüm dağılımı verisi bulunmadığından, bu yıllar için tam ve doğrulanmış Dünya Bankası (World Bank/FRED) yaşam beklentisi serisi (1960-2024, gerçek sayısal veri) kullanılmış; yaş dağılımı eksik olan yıllarda ise 2023-2025 TÜİK verilerinden türetilen ağırlıklı ortalama ölüm yaşı ($\bar{x}\approx43{,}3$) sabit kabul edilerek tahmini YPLL hesaplanmıştır. Bu iki katmanlı yaklaşım nedeniyle söz konusu döneme ait sonuçlar kesin değil, tahmini olarak değerlendirilmelidir.

Formül

$$\bar{x} = \frac{\sum f_i \times x_i}{\sum f_i}$$

Burada her yaş grubunun orta noktası (x_i), o gruptaki ölüm sayısıyla (f_i) çarpılıp toplanmakta, ardından toplam ölü sayısına bölünmektedir.

Ek Tablo 1. 2023-2025 Ağırlıklı Ortalama Ölüm Yaşı ($\bar{x}$) Hesaplaması, Yıllara Göre Karşılaştırmalı

Yaş Grubu	x_i	f_i (2023)	$f_i \times x_i$ (2023)	f_i (2024)	$f_i \times x_i$ (2024)	f_i (2025)	$f_i \times x_i$ (2025)
0-9	4,5	259	1.165,5	258	1.161,0	229	1.030,5
10-14	12	163	1.956,0	144	1.728,0	137	1.644,0
15-17	16	241	3.856,0	240	3.840,0	234	3.744,0
18-20	19	317	6.023,0	412	7.828,0	420	7.980,0
21-24	22,5	572	12.870,0	547	12.307,5	560	12.600,0
25-64	44,5	3.684	163.938,0	3.444	153.258,0	3.139	139.685,5
65+	72	1.312	94.464,0	1.304	93.888,0	1.316	94.752,0
Toplam	—	**6.548**	**284.272,5**	**6.349**	**274.010,5**	**6.035**	**261.436,0**
$\bar{x}$	—	—	**43,42**	—	**43,16**	—	**43,32**

Üç yılın ortalaması

$$\bar{x}_{genel} = \frac{43{,}42 + 43{,}16 + 43{,}32}{3} = \frac{129{,}90}{3} = 43{,}30$$

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

SAĞLIK HİZMETLERİ KALİTESİNİN ÖLÇÜLMESİNDE SERVQUAL SKORLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ: YÜKSEK ÖĞRETİM KURUMU (YÖK) TEZ VERİ TABANI ÜZERİNDE YAPILMIŞ BİR ARAŞTIRMA

Doç.Dr .İzzet AYDEMİR
Bingöl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi, 12000, Bingöl
iaydemir@bingol.edu.tr- https://orcid.org/0000-0003-4222-2659

Prof.Dr. İmran ASLAN
Bingöl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi, 12000, Bingöl
imranaslan@gmail.com, iaslan@bingol.edu.tr - https://orcid.org/0000-0001-5307-4474

Özet

Amaç: Bu araştırmanın amacı, Türkiye'de sağlık hizmetleri kalitesinin değerlendirilmesinde sıklıkla kullanılan SERVQUAL modelini temel alan lisansüstü tezleri sistematik bir yaklaşımla incelemek ve sağlık kuruluşlarının mülkiyet yapıları, coğrafi dağılımları ile dönemsel eğilimleri doğrultusunda hizmet kalitesi algı-beklenti boşluklarını (skorlarını) bütüncül bir biçimde analiz etmektir.

Yöntem: Araştırma kapsamında, YÖK Tez Veri Tabanı üzerinde geriye dönük (retrospektif) bir tarama yapılarak sağlıkta kalite ve SERVQUAL odaklı filtreleme kriterlerine uyan 41 lisansüstü tez inceleme kapsamına alınmıştır. Seçilen çalışmalardaki örneklem büyüklükleri, araştırmaların yapıldığı iller, hastane mülkiyet türleri (Kamu, Özel, Üniversite) ve SERVQUAL ölçeğinin beş temel alt boyutu (Somutluk, Güvenilirlik, Heveslilik, Güven, Empati) aritmetik ortalamalar ve frekans analizleri kullanılarak nicel içerik analizine tabi tutulmuştur.

Bulgular: Çalışma bulgularına göre; incelenen tezlerin tamamında genel olarak hastaların beklentilerinin algılanan hizmet performansından yüksek olduğu ve bunun sonucunda negatif SERVQUAL skorlarının (kalite açığı) oluştuğu tespit edilmiştir. Beş temel boyut arasında en yüksek negatif açığın -0,79 ortalama ile somutluk (fiziksel unsurlar) boyutunda olduğu görülürken, en düşük negatif açığın -0,53 ile empati boyutunda gerçekleştiği belirlenmiştir. Hastane mülkiyet türleri incelendiğinde, en yüksek kalite açığının kamu hastanelerinde (-0,821) bulunduğu; bunları sırasıyla üniversite hastaneleri (-0,690) ve özel hastaneler (-0,248) izlediği saptanmıştır. Özel hastanelerde özellikle empati boyutundaki açığın sıfıra çok yakın (-0,034) olduğu görülmüştür. Çalışmaların çoğunlukla İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyükşehirlerde yoğunlaştığı; zamansal olarak ise Sağlıkta Kalite Standartları süreçleriyle paralellik göstererek en yüksek tezin 2018-2019 yıllarında üretildiği anlaşılmıştır.

Sonuç: Araştırma bulguları, özel sağlık sektörünün rekabetçi dinamikler ve hasta odaklılık sayesinde empati ve heveslilik gibi davranışsal boyutlarda daha başarılı olduğunu, kamu ve üniversite hastanelerinin ise aşırı hasta yoğunluğu nedeniyle özellikle fiziksel altyapı (somutluk) ve güvenilirlik süreçlerinde ciddi stratejik iyileştirmelere ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Anahtar Kelimeler: Sağlık Yönetimi, hizmet kalitesi, SERVQUAL, hasta memnuniyeti, içerik analizi.

EVALUATION OF SERVQUAL SCORES IN MEASURING HEALTHCARE SERVICE QUALITY: A RESEARCH ON THE COUNCIL OF HIGHER EDUCATION (COHE) THESIS DATABASE

Abstract

Objective: The objective of this study is to systematically review postgraduate theses in Türkiye that utilize the SERVQUAL model to evaluate healthcare service quality. It aims to comprehensively analyze the service quality gap (perception-expectation scores) in relation to the ownership structures of healthcare institutions, their geographical distribution, and chronological trends.

Method: Within the scope of the study, a retrospective search was conducted on the Council of Higher Education (CoHE) Thesis Database, and 41 postgraduate theses meeting the quality and SERVQUAL-focused filtering criteria were included in the analysis. Sample sizes, locations, hospital ownership types (Public, Private, University), and the five core dimensions of the SERVQUAL scale (Tangibles, Reliability, Responsiveness, Assurance, Empathy) from the selected studies were subjected to quantitative content analysis using arithmetic means and frequency distributions.

Findings: According to the research findings, across all analyzed theses, patients' expectations generally exceeded their perceived service performance, resulting in negative SERVQUAL scores (quality gaps). Among the five core dimensions, the largest negative gap was observed in the tangibles dimension with an average of -0,79, while the lowest negative gap was found in the empathy dimension at -0,53. When evaluated by institutional ownership, public hospitals exhibited the highest quality gap (-0,821), followed by university hospitals (-0,690) and private hospitals (-0,248). Private hospitals showed a remarkably small gap in the empathy dimension (-0,034). Academic studies were predominantly concentrated in major metropolitan areas such as İstanbul, Ankara, and İzmir. Temporally, research production peaked between 2018 and 2019, aligning with institutional health quality accreditation processes.

Conclusion: The findings indicate that the private healthcare sector demonstrates superior performance in behavioral dimensions such as empathy and responsiveness, driven by competitive dynamics and patient-centric strategies. On the other hand, public and university hospitals, constrained by high patient volume, require urgent strategic improvements particularly in their physical infrastructure (tangibles) and service reliability workflows.

Keywords: Healthcare management, service quality, SERVQUAL, patient satisfaction, content analysis.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

1. GİRİŞ

Sağlık hizmetlerinde kalite, yalnızca hizmet sunumunun niteliği açısından değil, aynı zamanda sağlık alanı literatüründe sürdürülen temel tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Gelişmiş ülkeler, sağlık hizmetlerinde kaliteyi artırmaya yönelik hareketler başlatarak sağlık politikalarının şekillenmesinde öncü rol üstlenmişlerdir (A'aqoulah, vd., 2022). Öte yandan, birçok gelişmekte olan ülke, kalite odaklı dönüşüm süreçlerine yatırım yaparak bu alandaki çalışmalarını sürdürmektedir. Sağlık hizmetlerinde gerçekleştirilen kalite artırımı girişimleri, doğrudan toplum sağlığının iyileştirilmesine katkı sunmakta ve sağlık hizmetlerinin etkinliğinin artırılmasına imkân sağlamaktadır. Ancak, dünya genelinde sağlık alanında yaşanan gelişmelerin kalıcı olabilmesi, kalite bilincinin kurum kültürü haline gelerek sektör geneline yerleşmesine bağlıdır (Mosadeghrad, 2014).

Hastalar açısından sağlık hizmetlerinde kalite algısı, alınan hizmetin etkinliği ve başarısı ile doğrudan ilişkilidir. Bu kavram, sağlık hizmetlerinin planlanması ve yönetiminde hasta memnuniyetine dayalı bilgiye olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Sağlık hizmetleri kalitesi, bireylerin ve toplumun sağlık düzeylerini artırmayı hedefleyen, aynı zamanda mesleki bilgi ve güncel standartlara uyumu esas alan bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Özellikle artan rekabet ortamı, sağlık hizmet sağlayıcılarının çeşitliliği ve hastaların yükselen beklentileri, hizmet kalitesini sağlık sektörünün temel önceliklerinden biri haline getirmiştir. Ancak, hizmet kalitesinin nesnel biçimde ölçülmesi ve değerlendirilmesi hâlâ önemli bir zorluk olarak varlığını sürdürmektedir (Anh, 2016).

Hastaneler, kaliteli hizmet sunumunda yalnızca doktor ve hemşirelerin değil, hizmet sürecinde yer alan tüm insan kaynaklarının katkısını dikkate almalıdır. Sağlık kuruluşları, sadece fiziksel altyapı iyileştirmeleri ile yetinmemeli; aynı zamanda süreç yönetimini sürekli gözden geçirerek hizmet kalitesinde sürdürülebilir gelişimi hedeflemelidir. Özellikle hastalarla sürekli temas halinde olan hemşirelik personelinin, bakım hizmetlerinin değerlendirilmesi ve hasta geri bildirimlerinin toplanması süreçlerinde kritik bir rol oynadığı görülmektedir (Morais ve Melleiro, 2013).

Hizmet sunumunda sadece yapısal ve süreç odaklı unsurlar değil; aynı zamanda şefkat, profesyonel yeterlilik, bilinç düzeyi ve güven gibi insani faktörler de sağlık hizmeti algısını doğrudan etkilemektedir. Ancak memnuniyet ölçümlerinin doğası gereği öznel olması ve somut ölçüm araçlarının eksikliği, bu çalışmaların güvenilirliği konusunda eleştiriler doğurmaktadır. Bu doğrultuda, sağlık hizmetlerinde kalite algısı ve beklentilerini ölçmek için kullanılan SERVQUAL modeli, algılanan hizmet ile sunulan hizmet arasındaki boşlukları beş temel boyut üzerinden (fiziksel unsurlar, güvenilirlik, heveslilik, güvence ve empati) değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır (Parasuraman vd., 1988; Yılmaz, 2024).

Türkiye'de SERVQUAL alt boyutlarının skorlarına dayalı yapılmış araştırmalar yetersizdir. Her bir alt boyutun beklenen ve algılanan skorlarının karşılaştırılarak hangi skorların daha yüksek hangilerinin daha düşük olduğunun tespit edilmesi eksik yanların iyileştirilmesine ve güçlü yönlerin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda öneriler geliştirilmiştir. Bu çalışma, literatürde dağınık biçimde yer alan SERVQUAL temelli sağlık hizmeti kalitesi tezlerini tek bir çerçevede bir araya getirerek hem mülkiyet yapısına hem de coğrafi ve dönemsel değişkenlere dayalı karşılaştırmalı bir bakış açısı sunması bakımından literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda araştırma,

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

sağlık yöneticilerine ve politika yapıcılarına, hizmet kalitesi iyileştirme çalışmalarını hangi boyutlara ve hangi kurum türlerine öncelik vererek yürütmeleri gerektiği konusunda ampirik bir referans noktası sunmayı hedeflemektedir.

1.1. Sağlık Hizmetlerinde Kalitenin Ölçülmesi

Sağlık hizmetleri kalitesinin ölçülmesinde SERVQUAL (hizmet kalitesi), SERVPERF (hizmet performansı), kritik olay tekniği, kalite fonksiyon yayılımı (göçerimi), odak grup görüşmeleri ve EUROPEP hasta memnuniyeti ölçeği gibi pek çok yapılandırılmış ya da yarı yapılandırılmış ölçüm araçları kullanılmaktadır. SERVQUAL, sağlık hizmetlerinde algılanan kaliteyi hasta perspektifinden değerlendiren en yaygın ölçüm araçlarından biridir. Ölçek; fiziksel özellikler, güvenilirlik, yanıt verebilirlik, güvence ve empati boyutları aracılığıyla hizmet kalitesindeki boşlukları ortaya koymaktadır (Jonkisz vd., 2022).

Ölçeğin ilk bölümünde hastaların sağlık hizmetlerine yönelik kalite beklentileri ölçülmekte, ikinci bölümünde ise sunulan hizmete ilişkin kalite algıları değerlendirilmektedir. Böylece beklentiler ile algılar arasındaki farklılıklar belirlenerek hizmet kalitesi düzeyi ortaya konulmaktadır (Jonkisz vd., 2022). SERVQUAL, hizmet kalitesini ölçmek amacıyla geliştirilen ve sağlık hizmetlerinde en yaygın kullanılan ölçeklerden biridir. SERVQUAL modeline göre hizmet kalitesi, algılanan hizmet ile beklenen hizmet arasındaki farkın ölçülmesiyle belirlenmektedir. Algılanan hizmet kalitesinin beklenen hizmet kalitesinden düşük olması negatif kalite boşluğunu, eşit olması doyurucu kaliteyi, yüksek olması ise beklentilerin aşıldığı üstün hizmet kalitesini göstermektedir (Akman ve Kopuz, 2020; Değer ve İşsever, 2024). SERVQUAL doğrudan hasta beklentilerini ve deneyimlerini ölçmektedir. Bu nedenle hasta odaklı bakım anlayışıyla uyumludur. Hangi boyutta kalite eksikliği bulunduğunu göstererek yöneticilere iyileştirme alanlarını sunar. Örneğin empati veya yanıt verebilirlik boyutunda sorun olup olmadığı görülebilir (Gilavand and Torabipour, 2022).

SERVQUAL ölçeğine dayalı hizmet kalitesi, genellikle "algılanan hizmet kalitesi (P) – beklenen hizmet kalitesi (E)" farkı üzerinden açıklanmaktadır (Parasuraman vd., 1988):

- Algılanan Kalite <Beklenen Kalite (P−E <Beklenen) = Hizmet beklentileri karşılamamıştır, kalite yetersizdir.
- Algılanan Kalite = Beklenen Kalite (P−E = 0) = Beklentiler karşılanmıştır, doyurucu/uygun kalite söz konusudur.
- Algılanan Kalite> Beklenen Kalite (P−E> 0) = Beklentiler aşılmıştır, üstün/ideal kalite algısı oluşur.

Ölçeğin boyutları Parasuraman vd. (1988) tarafından aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

- *Fiziksel Özellikler (Tangibles):* Kurumun fiziksel görünümü, ekipmanları, tesisleri ve personelin dış görünüşü ile ilgilidir. Örneğin hastanenin temizliği, tıbbi cihazların modernliği.
- *Güvenilirlik (Reliability):* Hizmetin söz verildiği şekilde doğru, güvenilir ve tutarlı biçimde sunulmasıdır. Örneğin tetkik sonuçlarının doğru ve zamanında verilmesi.
- *Heveslilik / Duyarlılık-Yanıt Verebilirlik (Responsiveness):* Çalışanların müşterilere yardımcı olma ve hızlı hizmet sunma istekliliğidir. Örneğin hastaların sorularına hızlı cevap verilmesi.
- Güven / Güvence (Assurance): Çalışanların bilgi, beceri, nezaket düzeyi ve müşteriye güven verme kapasitesidir. Örneğin sağlık çalışanlarının bilgi ve uzmanlığı.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

- Empati (Empathy): Müşterilere bireysel ilgi gösterilmesi, ihtiyaçlarının anlaşılması ve özel önem verilmesidir. Örneğin hastaların duygu ve beklentilerinin dikkate alınması.

2. YÖNTEM

Sağlık hizmeti kalitesinin ölçülmesinde SERVQUAL skorlarının kullanıldığı bu araştırmada YÖK veri tabanında başlangıçtan 2025 tarihine kadar yayımlanmış tezlerin incelenmesi hedeflenmiştir. Bu araştırmada veri taraması 01.05.2025 – 25.05.2025 tarihleri arasında mayıs ayı içerisinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada verilerin taranmasında herhangi bir tarih aralığı tanımlanmamış olup YÖK veri tabanında yayımlanmış tüm çalışmalar dahil edilmeye çalışılmıştır. "SERVQUAL", "hizmet kalitesi", "algılanan hizmet kalitesi", "beklenen hizmet kalitesi" kelime kombinasyonları kullanılarak başlık ve özette tarama yapılmıştır. Tarama sonucu 125 çalışmaya erişilmiştir. Tam metinlerin incelenmesi sonucu tezlerin bazılarının erişim izninin olmaması, içeriğinin uygun olmaması, bazı çalışmaların hem kamu hem de özelde yürütülmesi, nitel çalışma olması ve SERVQUAL skorlarının olmaması gibi nedenlerden ötürü 84 çalışma analiz dışı bırakılmıştır. Toplam 41 çalışma analiz kapsamına alınarak (Tablo 1) farklı parametreler bakımında içerik analizine tabi tutulmuştur. Nicel bir tasarıma sahip olan bu araştırmada verilerin analizinde frekans, yüzde ve ortalama gibi betimsel istatistiklerin yanı sıra grafik ve tablolardan yararlanılmıştır. Analiz edilen tüm çalışmalarda SERVQUAL Hizmet Kalitesi Ölçeği kullanılmıştır. SERVQUAL ölçeğinin ilk kısmı, hastaların sağlık kuruluşundan bekledikleri hizmet kalitesini belirlemeye yönelik maddelerden oluşmaktadır. İkinci kısmı ise hastaların aldıkları sağlık hizmetine ilişkin algıladıkları kalite düzeyini değerlendirmektedir. Bu iki bölümden elde edilen puanlar karşılaştırılarak hizmet kalitesine ilişkin beklenti–algı boşluğu (service quality gap) hesaplanmakta ve sağlık hizmetlerinin kalitesi değerlendirilmektedir. SERVQUAL skorlarının belirlenmesinde aşağıdaki matematiksel modelden yararlanılmıştır (Parasuraman vd., 1988):

$$SERVQUAL\ Skoru = Algı\ Skoru\ (P) - Beklenti\ Skoru\ (E)$$

Araştırmaya dâhil edilen yayınların alt boyut açısından SERVQUAL skorlarının değerlendirilmesinde aşağıda belirtilen değer aralıkları dikkate alınmıştır (Yörük, 2011):

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

SERVQUAL Puanı	Hizmet Kalitesi Düzeyi
-4,00 ile -3,00 arası	Çok Kötü
-2,99 ile -2,00 arası	Kötü
-1,99 ile -1,00 arası	Orta Düzey
-0,99 ile -0,01 arası	İyi
0,00 ve üzeri	Çok İyi

3. BULGULAR

Bu araştırmada, YÖK Tez Veri Tabanından filtreleme kriterlerine uygun olarak seçilen ve sağlık hizmetlerinde SERVQUAL ölçeğini kullanan 41 akademik tezin (Tablo 1; Şekil 1) nicel ve boyutsal parametreler doğrultusunda gerçekleştirilen detaylı içerik analizini sunmaktadır. Analiz kapsamında kronolojik eğilimler, kurum mülkiyet tipleri, coğrafi yoğunlaşmalar ve SERVQUAL alt boyut performansları görsel grafikler eşliğinde incelenmiştir.

Yörük (2011) kriterlerine göre yapılan değerlendirmede, skorların çoğunlukla negatif (<0) çıktığı görülmektedir. Bu da genel olarak hastaların beklentilerinin, algıladıkları hizmetten daha yüksek olduğunu (kalite boşluğu) teyit etmektedir. Tablo 1'de yer alan 41 yüksek lisans tezinin SERVQUAL skorları incelendiğinde, sağlık hizmetlerinde algılanan hizmet kalitesinin çoğu çalışmada hasta beklentilerinin altında kaldığı görülmektedir. SERVQUAL skorunun genelde negatif olması, hastaların beklentilerinin tam olarak karşılanamadığını göstermektedir.

Araştırma kapsamında 2004–2025 yılları arasında Türkiye'de sağlık hizmetlerinde SERVQUAL boyutlarına ilişkin çalışmalar incelendiğinde, genel olarak tüm boyutlarda negatif kalite açığının bulunduğu, ancak söz konusu açığın hastane mülkiyet türüne ve çalışmalara göre önemli ölçüde farklılaştığı görülmektedir. Tablo 1 incelendiğinde, sağlık hizmetlerinde SERVQUAL'ın beş boyutunun tamamında negatif kalite açığı bulunduğu görülmektedir. Boyutlar arasında en yüksek negatif ortalama somutluk boyutunda (-0,79) belirlenirken, bunu güvenilirlik (-0,63), güven (-0,63), heveslilik (-0,61) ve empati (-0,53) boyutları izlemektedir. Bu sonuç, incelenen çalışmaların genelinde hastaların hizmete ilişkin beklentilerinin algılanan hizmet performansının üzerinde olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, beş SERVQUAL boyutunun tamamında beklentiler ile algılanan hizmet performansı arasında negatif yönde bir fark bulunmaktadır. En yüksek negatif farkın somutluk boyutunda, en düşük negatif farkın ise empati boyutunda ortaya çıkması, boyutlar arasında kalite açığının düzeyinin farklılaştığını göstermektedir.

Somutluk boyutunun -0,79 ile en yüksek negatif ortalamaya sahip olması dikkat çekicidir. Somutluk; hastanelerin fiziksel ortamı, kullanılan araç ve gereçler, teknolojik altyapı, personelin görünümü ve hizmet sunumunun fiziksel unsurları gibi unsurları kapsamaktadır. Bu nedenle, incelenen çalışmaların genelinde hastaların fiziksel koşullara ve hizmetin somut unsurlarına ilişkin beklentilerinin diğer boyutlara kıyasla daha düşük düzeyde karşılandığı

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

söylenebilir. Buna karşılık, empati boyutunun -0,53 ile en düşük negatif açığa sahip olması, beklentiler ile algılanan performans arasındaki farkın diğer boyutlara göre daha sınırlı olduğunu göstermektedir. Özellikle özel hastanelerde empati boyutunun ortalama değerinin -0,03 olması ve sıfıra oldukça yaklaşması, bu boyutta beklenti ile algı arasındaki farkın son derece düşük olduğunu ortaya koymaktadır.

Hastane mülkiyet türü açısından değerlendirildiğinde, özel hastanelerdeki negatif SERVQUAL farklarının genel olarak kamu ve üniversite hastanelerine kıyasla daha düşük olduğu görülmektedir. Buna karşılık, kamu hastanelerinde beş boyutun tamamında daha belirgin negatif farkların ortaya çıktığı dikkat çekmektedir. Bu durum, özel hastanelerde algılanan hizmet performansının beklentilere daha yakın olabileceğini; ancak bu bulgunun doğrudan hastane mülkiyet türünün bir sonucu olarak değerlendirilmemesi gerektiğini düşündürmektedir.

Genel olarak bulgular, Türkiye'de sağlık hizmetlerine ilişkin hasta beklentilerinin, incelenen çalışmaların önemli bir bölümünde algılanan hizmet performansından daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, SERVQUAL puanlarının çalışmalar arasında belirgin biçimde farklılaşması; araştırmaların farklı yıllarda, farklı illerde, farklı hastane türlerinde ve farklı örneklem büyüklükleriyle gerçekleştirilmiş olması nedeniyle beklenen bir durumdur. Dolayısıyla, özellikle hastane mülkiyet türleri arasındaki farklılıklar yorumlanırken dikkatli olunmalı; bu farklılıklar doğrudan mülkiyet türüne atfedilmemelidir. Söz konusu bulgular, daha çok incelenen çalışmaların ortaya koyduğu genel eğilimler olarak değerlendirilmelidir.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Tablo 1. Verilerin Karakteristik Özellikleri ve Kategorilere Dağılımı

Çalışmalar	Çalışmaların Karakteristik Özellikleri					SERVQUAL Skorları				
	Yıl	Araştırma yeri	Mülkiyet durumu	Örneklem büyüklüğü	Tez türü	Somutluk	Güvenilirlik	Heveslilik	Güven	Empati
Ç1	2004	Ankara	Kamu	380	Yüksek Lisans	-0,61	-0,74	-0,62	-0,66	-0,77
Ç2	2007	Ankara	Kamu	519	Yüksek Lisans	-1,28	-0,58	-0,61	-1,24	-0,12
Ç3	2007	Manisa	Üniversite	113	Yüksek Lisans	-0,23	0,31	0,01	0,12	0,01
Ç4	2008	Ankara	Kamu	100	Yüksek Lisans	-0,79	-0,59	-0,57	-0,55	-0,55
Ç5	2009	Ankara	Kamu	156	Yüksek Lisans	-0,76	-0,47	-0,45	-0,39	-0,42
Ç6	2009	İzmir	Özel	129	Yüksek Lisans	-0,85	-0,37	-0,33	-0,55	-0,41
Ç7	2009	İzmir	Kamu	198	Yüksek Lisans	-0,33	-0,69	-0,57	-0,62	-0,71
Ç8	2010	Ankara	Özel	265	Yüksek Lisans	-0,09	-0,04	-0,05	-0,04	-0,05
Ç9	2010	Eskişehir	Kamu	94	Yüksek Lisans	-0,27	-0,28	-0,30	-0,23	-0,15
Ç10	2011	İstanbul	Özel	80	Yüksek Lisans	-1,21	-0,89	-1,13	-1,06	-1,44
Ç11	2012	İzmir	Kamu	500	Yüksek Lisans	-2,38	-1,58	-1,77	-1,43	-1,48

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Ç12	2014	İstanbul	Üniversite	75	Yüksek Lisans	-0,30	-0,34	-0,33	-0,31	-0,10
Ç13	2014	İzmir	Kamu	202	Yüksek Lisans	-1,61	-1,00	-0,73	-1,26	-0,48
Ç14	2014	İzmir	Üniversite	200	Yüksek Lisans	-0,18	-0,14	-0,13	-0,16	-0,06
Ç15	2015	İstanbul	Özel	200	Yüksek Lisans	0,16	0,23	0,18	0,17	0,21
Ç16	2015	Ankara	Özel	200	Yüksek Lisans	0,19	0,12	0,11	0,20	0,28
Ç17	2016	İzmir	Özel	248	Yüksek Lisans	-0,69	-0,70	-0,60	-0,60	-0,58
Ç18	2016	Bingöl	Kamu	301	Yüksek Lisans	-1,81	-1,50	-1,49	-1,55	-1,47
Ç19	2016	Diyarbakır	Kamu	400	Yüksek Lisans	-1,30	-1,41	-1,36	-1,41	-1,52
Ç20	2017	Niğde	Kamu	500	Yüksek Lisans	-0,83	-0,42	-0,50	-0,43	-0,41
Ç21	2017	Ankara	Özel	288	Yüksek Lisans	-0,15	-0,35	-0,21	-0,28	-0,19
Ç22	2018	Isparta	Üniversite	370	Yüksek Lisans	-1,03	-1,07	-0,48	-0,76	-0,88
Ç23	2018	Zonguldak	Üniversite	625	Yüksek Lisans	-2,09	-2,37	-2,30	-2,29	-2,12
Ç24	2018	Eskişehir	Kamu	100	Yüksek Lisans	-2,40	-1,75	-1,87	-1,81	-2,13
Ç25	2018	Samsun	Üniversite	552	Yüksek Lisans	-1.00	-0,59	-0,53	-0,45	-0,62

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Ç26	2018	Edirne	Kamu	208	Yüksek Lisans	-0,73	-0,68	-0,67	-0,55	-0,62
Ç27	2019	İstanbul	Özel	299	Yüksek Lisans	0,10	0,08	0,17	-0,09	0,06
Ç28	2019	Kütahya	Kamu	199	Yüksek Lisans	-0,78	-0,82	-0,78	-0,84	-0,82
Ç29	2019	İstanbul	Kamu	1000	Yüksek Lisans	-0,25	-0,27	-0,13	-0,15	-0,03
Ç30	2019	Sivas	Üniversite	384	Yüksek Lisans	-1,49	-0,11	-0,31	-0,16	-0,33
Ç31	2019	Konya	Özel	290	Yüksek Lisans	-1,11	-0,41	0,11	-0,01	1,21
Ç32	2019	İstanbul	Özel	175	Yüksek Lisans	-0,11	-0,07	-0,01	0,01	-0,06
Ç33	2019	İstanbul	Özel	259	Yüksek Lisans	-0,62	-0,74	-0,50	-0,49	0,60
Ç34	2019	Tekirdağ	Üniversite	277	Yüksek Lisans	-0,77	-1,02	-1,02	-0,96	-0,92
Ç35	2019	Ankara	Kamu	200	Yüksek Lisans	0,19	0,12	0,12	0,21	0,28
Ç36	2020	Antalya	Kamu	433	Yüksek Lisans	-0,58	-0,76	-0,83	-0,79	-0,68
Ç37	2020	İstanbul	Kamu	225	Yüksek Lisans	-0,70	0,35	-0,36	-0,32	-0,59
Ç38	2023	İstanbul	Kamu	125	Yüksek Lisans	-0,72	-0,94	-0,92	-0,75	-0,92
Ç39	2023	İstanbul	Kamu	380	Yüksek Lisans	-1,78	-1,49	-1,53	-1,59	-1,48

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Ç40	2023	Düzce	Üniversite	400	Yüksek Lisans	-0,65	-0,93	-1,09	-0,75	-0,51
Ç41	2025	İstanbul	Kamu	463	Yüksek Lisans	-0,85	-0,75	-0,77	-0,87	-0,77
Genel SERVQUAL skoru ortalaması						**-0.79**	**-0.63**	**-0.61**	**-0.63**	**-0.53**

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Hastane mülkiyet türüne göre SERVQUAL boyutlarının ortalamaları incelendiğinde, kamu, özel ve üniversite hastanelerinin tamamında negatif SERVQUAL skorlarının bulunduğu görülmektedir. Bu durum, incelenen çalışmaların genelinde hastaların hizmete ilişkin beklentilerinin algılanan hizmet performansının üzerinde olduğunu göstermektedir. Mülkiyet türleri karşılaştırıldığında, en yüksek hizmet kalitesi açığı kamu hastanelerinde (-0,821), bunu üniversite hastanelerinin (-0,690) ve özel hastanelerin (-0,248) izlediği görülmektedir. Kamu hastanelerinde en yüksek açık Somutluk boyutunda (-0,980) gerçekleşirken, bunu Güven (-0,820), Heveslilik (-0,778), Güvenilirlik (-0,774) ve Empati (-0,754) boyutları izlemiştir. Üniversite hastanelerinde de benzer biçimde en yüksek fark Somutluk boyutunda (-0,860) ortaya çıkmıştır. Özel hastanelerde ise tüm boyutlardaki farkların daha düşük olduğu ve özellikle Empati boyutunda farkın oldukça sınırlı düzeyde kaldığı (-0,034) görülmektedir (Tablo 2)

Bu bulgular, incelenen araştırmalar kapsamında özel hastanelerde hasta beklentileri ile algılanan hizmet performansı arasındaki farkın daha düşük olduğunu; kamu ve üniversite hastanelerinde ise özellikle hizmetin fiziksel ve somut unsurlarına ilişkin daha belirgin bir beklenti-performans farklılığının bulunduğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte, söz konusu karşılaştırmalar farklı yıllarda, farklı illerde, farklı örneklem büyüklükleriyle ve farklı hastane ortamlarında gerçekleştirilen çalışmaların basit ortalamalarına dayanmaktadır. Bu nedenle mülkiyet türleri arasındaki farklar doğrudan nedensel bir ilişki olarak yorumlanmamalı; bulgular literatürdeki genel eğilimi ortaya koyan betimleyici sonuçlar olarak değerlendirilmelidir.

Tablo 2. Mülkiyet Türüne Göre SERVQUAL Skorları

SERVQUAL boyutu	Kamu (n=21)	Özel (n=11)	Üniversite (n=9)
Somutluk	-0,980	-0,398	-0,860
Güvenilirlik	-0,774	-0,285	-0,696
Heveslilik	-0,778	-0,272	-0,643
Güven	-0,820	-0,249	-0,636
Empati	-0,754	-0,034	-0,614

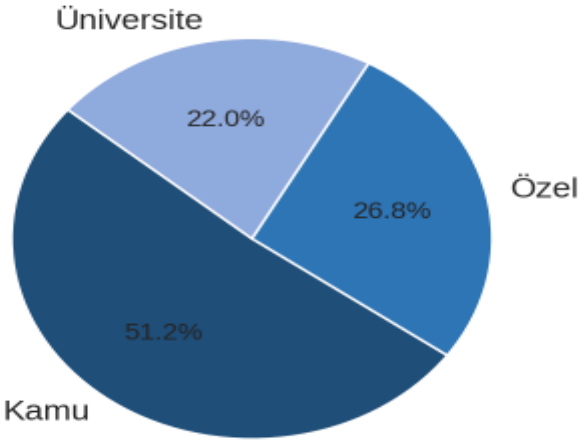
Sağlık yönetimi ve kalitesi literatüründe SERVQUAL modelinin kullanım sıklığı incelendiğinde, konunun dönemsel olarak belirli dinamiklerden etkilendiği görülmektedir. Tablo 1'de yer alan çalışmaların yıllara göre frekans analizi yapıldığında, 2004-2010 yılları arasındaki ilk dönemde konunun sınırlı sayıda çalışmayla literatüre girdiği saptanmıştır. Özellikle 2018 ve 2019 yılları sağlıkta kalite çalışmalarının zirveye ulaştığı dönem olmuştur. Sadece 2019 yılında toplam 10 adet lisansüstü tez üretilmiştir. Bu yoğunlaşma, Türkiye'de Sağlıkta Kalite Standartları (SKS) ve akreditasyon süreçlerinin kurumsallaşma adımları ile paralellik göstermektedir (Şekil 1).

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Şekil 1. Yıllara Göre Yapılan Çalışma Sayısı

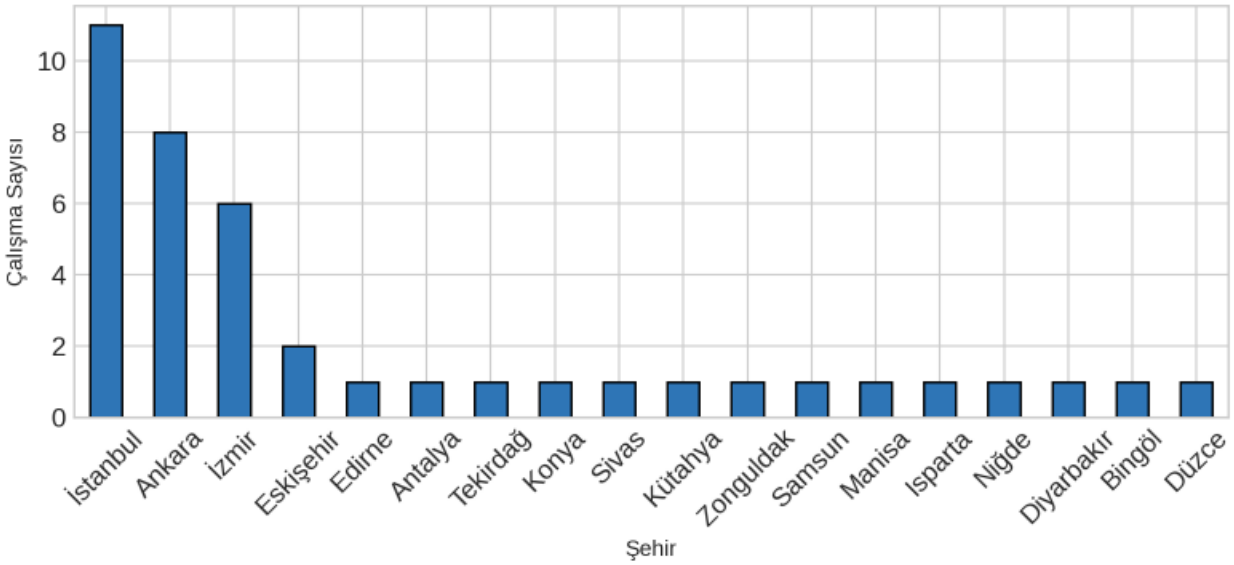
Araştırmaların yürütüldüğü sağlık kuruluşlarının mülkiyet yapısı, akademik odağın hangi alanlara kaydığını göstermesi bakımından kritiktir. Analiz edilen 41 tezin kurumsal dağılımı şu şekildedir: 21 çalışma (%51,2) Kamu Hastanelerinde, 11 çalışma (%26,8) Özel Hastanelerde ve 9 çalışma (%22,0) Üniversite Hastanelerinde yürütülmüştür. Araştırmacıların kamu hastanelerini tercih etmesindeki temel etkenin, yüksek örneklem büyüklüklerine ulaşma kolaylığı ve heterojen hasta profilinin veri çeşitliliğine sunduğu katkı olduğu düşünülmektedir (Şekil 2).

Şekil 2. Sağlık Kurumu Mülkiyet Dağılımı

Tezlerin yürütüldüğü illerin dağılımı, Türkiye'deki sağlık hizmeti yoğunluğu ve akademik kadroların yerleşimi ile doğrudan ilişkilidir. Analiz sonuçlarına göre, metropol kentler ezici bir üstünlüğe sahiptir. İstanbul 11 tez (%26,8) ile ilk sırada yer alırken, onu 8 tez (%22,0) ile Ankara ve 6 tez (%17,1) ile İzmir takip etmektedir. Toplamda 41 tezin 25'i (%61,0) bu üç büyük ilde yoğunlaşmıştır. Geriye kalan çalışmalar ise Anadolu'nun farklı bölgelerindeki 15 ayrı ile (Manisa, Bingöl, Diyarbakır, Konya vb.) dağılmıştır. Bu durum, akademik çıktıların büyük oranda gelişmiş sağlık altyapısına sahip illerden üretildiğini doğrulamaktadır (Şekil 3).

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Şekil 3. İllere Gore Çalışma Sayıları

4. TARTIŞMA

Bu araştırmanın bulguları, Türkiye'de sağlık hizmet kalitesinin SERVQUAL yaklaşımıyla değerlendirildiği çalışmaların genel eğilimini ortaya koymaktadır. Kamu ve üniversite hastanelerinde gözlenen belirgin negatif skorlar, Mosadeghrad (2014)'ın vurguladığı gibi kalite bilincinin kurumsal kültüre tam olarak yerleşmediği durumlarda hizmet kalitesi iyileştirmelerinin kalıcı olamayacağı savını desteklemektedir. Özellikle Somutluk boyutundaki derin boşluk, kamu sağlık kuruluşlarının yoğun hasta trafiği ve sınırlı yatırım kapasitesiyle ilişkilendirilebilir; bu bulgu A'aqoulah vd. (2022)'nin hasta beklenti-algı farkına ilişkin bulgularıyla paralellik göstermektedir.

Özel hastanelerin, özellikle Empati ve Heveslilik boyutlarında sıfıra yakın veya pozitif skorlar elde etmesi, Akman ve Kopuz (2020) ile Gilavand ve Torabipour (2022)'nin belirttiği üzere hasta odaklı yönetim anlayışının bu kurumlarda daha güçlü biçimde içselleştirildiğine işaret etmektedir. Rekabetçi piyasa koşulları altında faaliyet gösteren özel sağlık kuruluşlarının, hasta memnuniyetini doğrudan kurumsal sürdürülebilirlikle ilişkilendirmesi, davranışsal boyutlardaki bu üstünlüğü açıklayan olası bir mekanizma olarak değerlendirilebilir. Buna karşılık, kamu ve üniversite hastanelerinde Güven (Güvence) boyutunun görece daha az olumsuz çıkması, Morais ve Melleiro (2013)'nün de belirttiği gibi hemşirelik ve sağlık personelinin mesleki bilgi ve uzmanlık düzeyinin, fiziksel altyapı sorunlarına rağmen hasta güvenini bir ölçüde koruyabildiğini düşündürmektedir.

Çalışmaların zamansal dağılımında 2018-2019 döneminde gözlenen belirgin artış, Türkiye'de Sağlıkta Kalite Standartları (SKS) ve hastane akreditasyon süreçlerinin bu yıllarda ivme kazanmasıyla örtüşmektedir; bu durum, kurumsal politika değişikliklerinin akademik araştırma gündemini doğrudan etkileyebildiğine dair bir gösterge olarak yorumlanabilir. Araştırmaların büyük çoğunluğunun İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyükşehirlerde yoğunlaşması ise, Değer ve İşsever (2024)'in altını çizdiği gibi hizmet kalitesi araştırmalarının gelişmiş sağlık altyapısına ve yüksek akademik kapasiteye sahip merkezlerde daha kolay

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

yürütülebildiğini, dolayısıyla kırsal ve az gelişmiş bölgelerdeki hizmet kalitesi algısına ilişkin bilgi boşluğunun sürdüğünü göstermektedir.

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle, analiz yalnızca YÖK Tez Veri Tabanında erişime açık lisansüstü tezlerle sınırlı tutulmuş; yayımlanmış makaleler, bildiriler ve erişime kapalı tezler kapsam dışında bırakılmıştır. İkinci olarak, tezler arasındaki örneklem büyüklüğü, ölçüm zamanı ve anket uygulama koşullarındaki farklılıklar, doğrudan karşılaştırmaların yorumlanmasında dikkatli olunmasını gerektirmektedir. Son olarak, ikincil veri derlemesine dayalı bu tür bütüncül analizlerde, kaynak çalışmalardaki olası veri veya raporlama farklılıklarının sonuçlara yansıması olasıdır; bu nedenle ileride yapılacak çalışmaların birincil veriyle doğrulanmış meta-analitik yöntemlerle desteklenmesi önerilmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, Türkiye sağlık sektöründe SERVQUAL ölçeğini kullanan 41 lisansüstü tez içerik analiziyle incelenmiş; genel olarak hasta beklentilerinin algılanan performansın üzerinde kalarak negatif bir kalite açığı oluşturduğu tespit edilmiştir.

Modelin alt boyutları incelendiğinde, en yüksek negatif açığın somutluk boyutunda (-0,79) ortaya çıkması, hastane fiziksel ve teknolojik altyapısının beklentileri karşılamada en zayıf alan olduğunu gösterirken; en düşük açığın empati boyutunda (-0,53) görülmesi iletişim odaklı yaklaşımların beklentilere daha yakın olduğunu kanıtlamaktadır. Mülkiyet türü açısından kamu hastaneleri en yüksek kalite açığına sahipken, bunu üniversite ve özel hastaneler izlemektedir. Araştırma, sağlık politikası yapıcılarına fiziksel altyapının iyileştirilmesi ve kalite standartlarının optimize edilmesi yönünde önemli veriler sunmaktadır.

YÖK veri tabanındaki 41 tezin toplu analizi, Türkiye'deki sağlık hizmetlerinde hastaların beklentilerinin genel olarak sunulan hizmet algısından yüksek olduğunu teyit etmektedir. Kamu ve üniversite hastanelerinin acilen Somutluk (fiziksel konfor, temizlik, cihaz modernliği) ve Güvenilirlik boyutlarında süreç iyileştirme (yalın yönetim, dijital randevu optimizasyonu) çalışmalarına ağırlık vermesi gerekmektedir. Bu bulgular, kamu sağlık yatırımlarının yalnızca fiziksel kapasite artırımıyla sınırlı kalmaması; hizmet sunum süreçlerindeki insani ve davranışsal faktörlere de eş değer önem verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmaların YÖK Tez Veri Tabanı ile sınırlı kalmayıp ulusal ve uluslararası hakemli dergilerde yayımlanan çalışmaları da kapsayacak şekilde genişletilmesi ve kırsal bölgelerdeki sağlık kuruluşlarını örnekleme dahil etmesi, bulguların temsil gücünü artıracaktır. Şekilde 4'te mülkiyet durumuna göre çalışmaların puanları ve yorumları verilmiştir.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

SERVQUAL Alt Boyutu	Kamu Hastaneleri (Ort.)	Özel Hastaneler (Ort.)	Üniversite Hastaneleri (Ort.)	Sektörel Değerlendirme ve İyileştirme Odağı
Somutluk	-0,980	-0,398	-0,860	Özel hastaneler modern altyapı avantajıyla daha iyi durumdayken, kamu ve üniversitelerde yoğunluk kaynaklı fiziki yetersizlik mevcuttur.
Güvenilirlik	-0,774	-0,285	-0,696	Hizmetin söz verildiği gibi doğru sunulmasında tüm mülkiyet tiplerinde negatif boşluk olup, üniversitelerde hiyerarşik yapı pay sahibidir.
Heveslilik	-0,778	-0,272	-0,643	Personelin hastaya hızlı yanıt verme isteğidir. Özel hastanelerde rekabetten ötürü beklentiye en yakın (iyi) boyuttur.
Güven	-0,820	-0,249	-0,636	Çalışanların tıbbi uzmanlık algısıdır. Üniversite hastaneleri, akademik kadro gücüyle bu boyutta kamuya kıyasla daha az kayıp yaşamıştır.
Empati	-0,754	-0,034	-0,614	Hastaya gösterilen bireysel ilgidir. Özel hastaneler hariç diğer gruplarda negatif kalite boşluğu devam etmektedir.

Şekil 4. Özet Tablo

Araştırma bulgularından hareketle, sağlık hizmetlerinde kalite yönetiminin geliştirilmesine ve gelecekteki akademik çalışmalara öneriler sıralanmıştır:

- Somutluk Odaklı Fiziksel İyileştirmeler: Kalite açığının en yüksek olduğu somutluk boyutunu kapatmak amacıyla, özellikle kamu ve üniversite hastanelerinin fiziksel ortamları, bekleme salonları, tıbbi cihaz parkuru ve hijyenik koşulları iyileştirilmelidir. Hastaların fiziksel konfora yönelik beklentilerini karşılayacak yatırımlar genel memnuniyeti doğrudan artıracaktır.
- İletişim ve Sürekli Eğitim Programları: Sağlık personelinin iletişim becerilerini, hasta hakları bilincini ve hizmet sunum hızını artırmaya yönelik sürekli hizmet içi eğitimler düzenlenmelidir. Bu sayede güvenilirlik, heveslilik ve güven boyutlarındaki açığın daraltılması sağlanabilir.
- Süreç Optimizasyonu ve Yoğunluk Yönetimi: Kamu hastanelerinde yaşanan yüksek hasta sirkülasyonu ve buna bağlı kalite açıklarını minimize etmek için dijital randevu sistemleri, iş akış optimizasyonları ve etkinlik analizleri daha etkin bir şekilde devreye sokulmalıdır.
- Gelecek Çalışmalar İçin Yönlendirmeler: Akademik araştırmacıların metropol dışındaki dezavantajlı bölgelere ve kırsal alanlardaki sağlık kuruluşlarına daha fazla odaklanması, Türkiye genelini temsil eden bütüncül politikaların geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca nicel verilerin derinlemesine mülakatlar ve gözlemler gibi nitel yöntemlerle desteklenmesi önerilir.

KAYNAKLAR

A'aqoulah, A., Kuyini, A. B., Albalas, S. (2022). Exploring the gap between patients' expectations and perceptions of healthcare service quality. Patient preference and adherence, 23:16; 1295-1305. doi: 10.2147/PPA.S360852. eCollection 2022.

Akman, E., Kopuz, K. (2020). Sağlık Hizmetlerinde Kalite Algısı: SERVQUAL Model İncelemesi. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 10(3), 866-880. https://izlik.org/JA22YC33UC

Anh, N. (2016). Patients' expectation and perception of health care services quality at Thainguyen National hospital, Vietnam. International Journal of Economics, Commerce and Management, 4: 435–444.

Değer, M.S., İşsever, H. (2024). Service Quality and related factors in primary health care services: A cross-sectional study. Healthcare. 8;12(10): 965. doi: 10.3390/healthcare12100965.

Gilavand, A., Torabipour, A. (2022) The quality of services of Iran University Hospitals Based on SERVQUAL's evaluation model: A systematic review and meta-analysis. Front. Public Healt, 10:838359. doi: 10.3389/fpubh.2022.838359

Jonkisz, A., Karniej, P., & Krasowska, D. (2022). The SERVQUAL method as an assessment tool of the quality of medical services in selected asian countries. Int. J. Environ. Res. Public Health, 19(13): 7831; https://doi.org/10.3390/ijerph19137831

Morais, A. S., & Melleiro, M. M. (2013). The quality of nursing care at an emergency unit: The patient's perception. Revista Eletrônica de Enfermagem, 15(1): 112-120.

Mosadeghrad, A. M. (2014). Factors influencing healthcare service quality. International Journal of Health Policy and Management, 26;3(2):77-89. doi: 10.15171/ijhpm.2014.65. eCollection 2014 Jul.

Parasuraman, A., Zeithaml, VA., Berry, LL. (1988). SERVQUAL: A multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality. Journal of Retailing, 64(1): 12-40.

Yılmaz, E. (2024). Kanser erken teşhis, tarama ve eğitim merkezinde hizmet kalitesinin SERVQUAL modeli ile ölçülmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Bandırma.

Yörük, E. (2011). Hastanelerde hizmet kalitesinin ölçülmesi: Afyonkarahisar ilinde bir araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

SAĞLIK HİZMETLERİNDE DİL AYRIMCILIĞI

Dr. Öğretim Üyesi Dilan Mızrak
Atılım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı
dilanmizrak@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-3535-6691

"Sağlık hakkı" ya da daha açık haliyle mümkün olan en yüksek sağlık standardına sahip olma hakkını açıkça düzenleyen BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 12. maddesine göre; "dil, din ve benzeri diğer herhangi bir statü temelinde ayrımcılık yapılamaz". Bu nedenle herkes sağlık hakkının süjesi durumundayken, devletler de taraf oldukları sözleşmelerin gereği olarak yurttaşlarına erişebilecekleri en üst düzeyde sağlık hakkını sağlama yükümlülüğü altındadır. Bu sözleşme yanında sağlık hakkına ilişkin düzenleme içeren tüm uluslararası ya da bölgesel sözleşmeler nitelikli sağlık hizmeti alımında ve tedavi aşamasında ayrımcılığa maruz kalmamayı sağlık hakkının ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmektedir. Bu çerçevede sağlık hizmeti alırken dil engeline takılan bireylerin diğer kişiler karşısında eşit muamele görmediği ve dolayısıyla ayrımcılığa maruz kaldıkları uygulandığı anlamına gelmektedir.

Sağlık hakkının kullanımına ilişkin süreç sağlık kuruluşlarına ulaşmak ile başlar. Hastanın, öyküsünün alınması olan başlangıç aşamasında kişinin kendisini doğru ve "bildiği dilde" ifade etme olanağına sahip olması gerekir. Kendini ifade etmede daha rahat hissettiği dilde tıbbi hizmetten yararlanamayan bireyler, iletişim kazaları sonucunda yanlış veya gereksiz tıbbi müdahalelere maruz kalabilmektedir. Bazı ülkelerde tercüman desteği sağlansa da bu kişiler resmi görevli değilse mahremiyet ihlali başta olmak üzere şiddete varan sıkıntılar ortaya çıkmaktadır. Resmi görevlendirmede ise hastaların tercümana güvenmesi ve mahrem konuları konuşabilmesi zordur. Tedavinin önemli bir parçası olan ilaç önerme de dilin önem kazandığı aşamadır. İlacın tam, doğru biçimde, doğru zamanda, doğru dozda kullanılması tedavinin tamamlanması için dil bilmek son derece kritiktir.

Bu çalışmanın kabulü halinde yapılacak sunumda; sağlık hizmeti alırken -ki bu hizmetin farklı safhaları vardır- ayrımcılığa maruz kalmayı önleyecek mekanizmalar, yazılı belgeler, mevzuat ve ulusal/uluslararası mahkeme kararları detaylı bir biçimde işlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık hizmeti, dil ayrımcılığı, ana dil, sağlık hakkı

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

FİNANSAL OKURYAZARLIK DÜZEYİNİN KAMU KAYNAKLI EKONOMİK DESTEKLERE ETKİSİ: AYDIN İLİ ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Emine Ebru BOZÇELİK

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ebrubaydak@gmail.com - ORCID: 0000-0001-6491-0140[1]

ÖZET

Finansal okuryazarlık, bireylerin gelir-gider dengesini kurabilme, tasarruf edebilme ve borçlanma kararlarını sağlıklı biçimde alabilme becerisi olarak tanımlanmakta; bu becerinin yetersizliği yalnızca bireysel refahı değil, kamu kaynaklı sosyal yardım sistemlerinin sürdürülebilirliğini de etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı, finansal okuryazarlık düzeyi ile kamu kaynaklı ekonomik destekten yararlanma eğilimi arasındaki ilişkiyi Aydın ili örneğinde incelemektir. Araştırma, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü Sosyal Ekonomik Destek (SED) hizmet modelinden yararlanan aileler üzerinde yürütülmüş; bir alt gruba finansal okuryazarlık eğitimi verilerek eğitim öncesi ve sonrası ölçümler karşılaştırılmıştır. Veriler tanımlayıcı istatistikler, grup karşılaştırma testleri ve korelasyon analizi ile değerlendirilmiştir. Bulgular, finansal okuryazarlık bilgi düzeyi ile davranış eğilimi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğunu ($r=0,356$; $p=0,011$) ve eğitim sonrasında bilgi puanlarının anlamlı biçimde arttığını göstermiştir. Ayrıca, kamu kaynaklı destekten bir yıldan uzun süredir yararlanan bireylerin eğitim sonrasında destekten çıkma eğilimi gösterdiği belirlenmiştir. Sonuçlar, finansal okuryazarlık eğitiminin sosyal yardım politikalarına entegre edilmesinin hem bireysel ekonomik dayanıklılığı hem de kamu kaynaklarının etkin kullanımını destekleyebileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Okuryazarlık, Sosyal Yardım, Kamu Maliyesi, Aydın.

[1]Bu çalışma, yazarın İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda Aralık 2020 tarihinde tamamladığı "Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Kamu Kaynaklı Ekonomik Desteklere Etkilerinin Analizi: Aydın İli Örneği" başlıklı yayımlanmamış doktora tezinden türetilmiştir.

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

TÜKETİM TOPLUMUNDA ÖZNE: *THE SUBSTANCE* VE *NOMADLAND* FİLMLERİNDE METALAŞMA VE DİRENİŞ

Doç.Dr. Hilal Süreyya Yılmaz
Dokuz Eylül Üniversitesi / Güzel Sanatlar Fakültesi / Temel Eğitim Bölümü
hilalfilm@yahoo.com- ORCID ID:0000-0001-9000-8601

ÖZET

Bu bildiri, *The Substance / Cevher*(2024) ve *Nomadland / Göçebeler Diyarı* (2020) filmlerini karşılaştırarak geç kapitalist tüketim toplumunun bireyin bedeni, kimliği ve yaşam biçimi üzerindeki etkilerini incelemektedir. Çalışmanın kuramsal temeli, Baudrillard'ın tüketim toplumu ve gösterge değeri teorisi, Bauman'ın akışkan modernite fikri, Marx'ın meta fetişizmi ve Standing'in prekarya fikridir. Her iki filmin anlatı yapısı, karakter gelişimi ve sinematografik tercihleri, niteliksel karşılaştırmalı film analizi yöntemiyle incelenmiştir. *The Substance / Cevher (2024)* filminde güzellik endüstrisinin dayattığı genç-beden kültürünün kadın bedenini bir tüketim nesnesi haline getirmesi ve ana karakter Elisabeth'in kendini hem üreten hem de tüketen bir özneye dönüştürme süreci ele alınmaktadır. *Nomadland / Göçebeler Diyarı (2020*) filminde ise 2008 ekonomik krizinin ardından mülkiyetsiz, göçebe bir yaşam tarzı benimseyen ana karakter Fern, tüketim düzeninden bilinçli bir kopuşu ve alternatif bir özerklik arayışını temsil etmektedir. Çalışmanın temel savı, *The Substance / Cevher (2024)* öznenin metalaşma sürecini perdeye yansıtırken *Nomadland / Göçebeler Diyarı (2020)* filminin özneyi tüketim düzeninden koparark yeniden inşa ettiğidir. Bu karşılaştırmanın amacı, çağdaş sinemanın tüketim toplumuna verdiği yanıtların çeşitliliğini göstermektir.

Anahtar Kelimeler : Nomadland, The Substance, Tüketim toplumu, meta fetişizmi, cinsiyet

ABSTRACT

This study compares the movies *The Substance* (2024) and *Nomadland* (2020) to investigate how late-capitalist consumer society affects a person's body, identity, and way of life. Marx's theory of commodity fetishism, Bauman's notion of liquid modernity, Standing's concept of the precariat, and Baudrillard's theory of consumer society and sign value serve as the theoretical cornerstones of this investigation. A qualitative comparative film analysis method was used to analyze the narrative structure, character development, and cinematographic decisions of both movies. The film *The Substance* (2024) explores how the 'anti-aging' culture imposed by the beauty industry turns the female body into an object of consumption, as well as the process by which the main character, Elisabeth, transforms herself into a subject who is

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

both a producer and a consumer. In the film *Nomadland (2020)*, the main character Fern, who adopts a property-less, nomadic lifestyle in the wake of the 2008 economic crisis, represents a conscious break from the consumerist order and a search for alternative autonomy. The aim of this study is that while *The Substance* (2024) reflects the subject's process of commodification on screen, *Nomadland* (2020) reconstructs the subject by detaching it from the consumerist order. The purpose of this comparison is to demonstrate the diversity of responses contemporary cinema offers to consumer society.

Keywords: Nomadland, The Substance, consumer society, commodity fetishism, gender

TÜKETİM TOPLUMUNDA ÖZNE: *THE SUBSTANCE* VE *NOMADLAND* FİLMLERİNDE METALAŞMA VE DİRENİŞ

1.GİRİŞ

Kapitalist toplumlarda tüketim sadece bir ekonomik uygulama olarak kalmamış; aynı zamanda bireyin kimliğini, vücut yapısını ve yaşam tarzını belirleyen temel bir toplumsal düzenleyici hale gelmiştir. Tüketim toplumu kavramsallaştırmasına göre, nesnelerin tüketilmesi, kullanım değeri yerine onların gösterge değeri üzerinden olmaktadır ve birey bu göstergeler sisteminde bir konum almaktadır. (Baudrillard, 1998). Geç kapitalist toplumda birey, sadece kendi ihtiyaçlarını karşılamakla kalmamakta aynı zamanda farklılık ve statü ölçütlerine göre kendini tanıtmak için tüketmektedir; bu yüzden tüketim, sadece bireysel bir davranış olarak kalmamakta, toplumsal bir dil ve anlam verme sistemi haline gelmektedir. (Baudrillard, 1998). Bu sistemde birey zamanla kendi kendini bir gösterge, bir imaj hatta bir meta gibi yeniden üretmeye başlamaktadır. (Baudrillard, 1998). Benzer şekilde, modern insanın sürekli olarak kendini yeniden üretme ve pazarlama ihtiyacı duyduğu düşünülmektedir. Kimliğin sabit bir öz olmaktan çıkıp sürekli olarak güncellenmesi ve pazarlanması gerekmektedir. (Bauman, 2000). Akışkan modernitede birey, kendi biyografisini sanki bir ürün gibi sürekli yeniden tasarlamak zorunda kalmaktadır bu da bireyin kendi bedeni ve yaşamıyla kurduğu ilişkiyi temelden dönüştürmüştür. (Bauman, 2000).

Bu kuramsal zemine meta fetişizmi kavramı da eklemlenebilir: kapitalist üretim ilişkileri içinde nesneler arasındaki toplumsal ilişkiler, insanlar arasındaki ilişkilerin yerini alır ve nesneler kendiliğinden bir değer taşıyormuş gibi algılanmaya başlar (Marx, 1976). Bu kavram, çağdaş tüketim kültüründe artık yalnızca fiziksel nesnelere değil, bireyin kendi bedenine ve imajına da uygulanmaktadır; beden, güzellik endüstrisi ve estetik müdahaleler yoluyla bir meta, bir "ürün" olarak yeniden tanımlanmaktadı. (Marx, 1976). Bununla birlikte, geç kapitalizmin ortaya çıkardığı güvencesizlik durumunu temel alan prekarya kavramı, mülkiyetsiz ve istikrarsız bir yaşam tarzı sürdüren, tüketim toplumunun dışında ya da kenarında yaşayan toplumsal gruplara işaret eder. Prekarya, klasik işçi sınıfından farklı olarak, sürekli bir belirsizlik içinde yaşayan ve bu belirsizliği zaman zaman yeni bir özerklik biçimine

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

dönüştürebilen bir toplumsal kategoridir (Standing, 2011). Söz konusu kuramsal çerçeveyi temel alarak, bu çalışma, *Substance / Cevher* (2024) ve *Nomadland / Göçebe Diyarı* (2020) filmlerinde tüketim kültürüne karşı geliştirilen iki karşıt sinemasal tepkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Öznelerin konumunun tamamen farklı olduğu iki film de geç kapitalist tüketim düzenini eleştirmek için farklı anlatısal ve türsel stratejiler kullanmaktadır.

Substance / Cevher (2024), güzellik endüstrisi ve genç-beden kültürü tarafından dayatılan estetik standartlar yoluyla kadın bedenini bir tüketim nesnesine, hatta bir 'ürüne' dönüştürme sürecini ele almaktadır. rgeat, Film, ana karakter Elisabeth Sparkle'ın (Demi Moore) kendi bedenini gençleştirmek için deneysel bir madde kullanarak kendi imajını hem üreten hem de tüketen bir özneye dönüşmesini konu edinmektedir. Bu süreçte beden hem bir üretim aracı hem de nihayetinde tüketilip atılan bir ürün haline gelir. Bu nedenle film, gösterge değeri (Baudrillard, 1998) ve meta fetişizmi (Marx, 1976) gibi kavramları doğrudan bedenin kendisi üzerinden somutlaştıran bir alegori sunmaktadır.

Nomadland / Göçebe Diyarı (2020), 2008 küresel ekonomik krizinin ardından mülkiyetsiz göçebe bir yaşam tarzı benimseyen insanların deneyimi üzerinden bir alternatif varoluş biçimini ele almaktadır. Bu varoluş biçimi, tüketim ve üretim döngüsünden ayrılır. Film, ana karakter Fern'in (Frances McDormand) evini ve işini kaybettikten sonra bir karavanla Amerika'nın çeşitli yerlerinde geçici işlerde çalışmasını ve benzer şekilde yaşayan diğer göçebelerle kurduğu dostluk ilişkilerini perdeye yansıtmaktadır. Bu bağlamda, film prekarite kavramını zorunlu bir yoksunluk durumu olmaktan çıkarıp kısmen gönüllü bir özerklik arayışına dönüştürmüştür. Fern'in mülksüzlüğü, klasik anlamda bir kayıp olarak değil, tüketim toplumunun dayattığı biriktirme ve statü mantığından bilinçli bir uzaklaşma olarak sunulmaktadır. Bu iki film, ilk bakışta birbirinden farklı temalar işlese de, her ikisi de tüketim toplumunda özneyi ele almaktadır.

Çalışmanın ana savı, *The Substance / Cevher (2024)* filminin özneyi tüketim düzenine içkin bir metalaşma sürecinin öznesi olarak gösterirken, *Nomadland / Göçebeler Diyarı* (2020) özneyi bu düzenden bilinçli bir kopuş yoluyla yeniden inşa ettiğidir. Bu iki karşıt anlatı, tüketim toplumunun bireyin bedeni, kimliği ve yaşam tarzı üzerindeki etkisini farklı açılardan göstermektedir. Bir anlatı, metalaşmayı dehşet verici bir deneyim olarak içselleştirirken, diğeri ise bu düzenden çıkmanın mümkün olup olmadığı sorusunu sinematik olarak tartışmaktadır.

Karşılaştırmalı film analizi yaklaşımı, çalışmada niteliksel bir yaklaşımla kullanılmaktadır. Bu yaklaşımla, her iki filmin anlatı yapısı, karakter gelişimi, görsel dil ve sinematografik tercihleri (renk kullanımı, mekân temsili, beden çekimleri ve kamera hareketleri gibi) kapsamlı bir şekilde incelenecektir. Bu inceleme, tüketim toplumu kuramı (Baudrillard, 1998), akışkan modernite kuramı (Bauman, 2000), meta fetişizmi (Marx, 1976) ve prekarya kavramı (Standing, 2011) gibi kavramlarla ilişkilendirilecektir. Öncelikle filmler, tematik, anlatısal ve görsel bağlamlarında incelenecektir. Ardından, iki anlatı özne-nesne ilişkisi, toplumsal cinsiyet temsili ve sinematografik ideoloji eksenlerinde karşılaştırmalı olarak tartışılacaktır. Filmlerin seçimindeki temel ölçüt, her ikisinin de tüketim kültürüne dair açık ve merkezi bir eleştiri sunması, ancak bu eleştiriyi taban tabana zıt anlatısal stratejilerle gerçekleştirmeleridir: biri metalaşma yoluyla bir dehşet anlatısı, diğeri kaçış yoluyla bir özgürleşme anlatısı inşa

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

etmektedir. Bu karşılaştırmalı çerçeve, çağdaş sinemanın tüketim toplumuna verdiği yanıtların ne denli çeşitli olabileceğini görünür kılmayı amaçlamaktadır.

2. THE SUBSTANCE: BEDENİN BİR TÜKETİM NESNESİNE DÖNÜŞÜMÜ

Coralie Fargeat'ın yönetmenliğini üstlendiği *The Substance / Cevher* (2024), Hollywood'un güzellik ve genç beden kültüne odaklanan bir beden dehşeti (body horror) filmi olarak değerlendirilebilmektedir. Film, bir zamanlar ünlü bir aerobik programının sunuculuğunu yapan ve Hollywood Şöhretler Kaldırımı'nda kendi adına ayrılmış bir yıldıza sahip olan Elisabeth Sparkle karakterini merkeze alır. Televizyon kanalının yöneticisi Harvey (Dennis Quaid), Elisabeth'in elli yaşına girdiği gün artık yeterince genç ve çekici bulunmadığı açıklanmasıyla işine son vermiştir. Bu kovulma sahnesi, filmin geri kalanının üzerine inşa edileceği temel çatışmayı; kadın bedeninin toplumsal değerinin yaşla birlikte nasıl aşındığı sorununu açıkça ortaya koymuştur. İşten çıkarılmasının ardından Elisabeth derin bir varoluşsal krize girer ve gizemli bir şirketin sunduğu deneysel bir maddeyi kullanmaya karar verir. Bu madde sayesinde Sue (Margaret Qualley) olarak anılan Elisabeth'in daha iyi, daha genç, daha mükemmel bir versiyonu ortay çıkra. Bununla birlikte, bu süreç katı bir kurala bağlıdır: Elisabeth ve Sue, aynı bilince sahip tek bir varlığın iki yarısı olarak, yedi günlük sürelerde düzenli olarak bedenler arasında geçiş yapmak zorunda ve bu dengenin kesinlikle bozulmaması gerekmektedir. Film, bu ikili varoluşun çelişkili ve giderek yıkıcı sürecini ortaya koymaktadır.

Yönetmen Fargeat, filmi biçimlendirirken aşırılaştırılmış, neredeyse karikatürize bir görsel dil kullanmıştır: parlak, steril mekanlar, aşırı yakın çekimlerle gösterilen beden parçaları, tekrarlayan aynalar ve simetrik kompozisyonlar, izleyiciye sürekli olarak bedenin bir yüzey ve imge olarak sunmaktadır. Filmin ilerleyen bölümlerinde bu estetik, grotesk ve şiddet içeren sahnelere dönüşür. Yönetmen, güzellik endüstrisinin insanın bedeniyle kurduğu ilişkiyi nasıl değiştirdiğini, tür sinemasının abartılı ve rahatsız edici görsel dağarcığı üzerinden sinematik bir alegoriye dönüştürmüştür. Bu bağlamda film, yalnızca bireysel bir hikaye değil, aynı zamanda kadın bedeninin sosyal bağlamda nasıl bir görünürlük ve değer sistemi altında tutulduğunu tartışmaya açan derin bir toplumsal eleştiri sunar.

Elisabeth'in televizyon kanalı yöneticisi Harvey'in onu işten çıkarırken söylediği sözler, kadın bedeninin kurumsal ve toplumsal değerini yitirdiği ve bir 'ürün ömrü' olduğu fikrini açıkça ortaya koymaktadır. Bu sahnede Harvey'in konuşması sırasında kamera, karakterin yüzünü değil, yemek yerken açılan ağzını çok yakın plan almıştır. Bu görsel tercih, kadın bedenini bütünlüklü bir özne yerine tüketilebilir bir nesne olarak gösterme yönteminin bir örneğidir. Bu durum bedenin gösterge değeri yerine kullanım değeri üzerinden anlam kazandığı bir toplumsal düzeni ortaya çıkarır (Baudrillard, 1998). Baudrillard'ın tüketim toplumu kuramı Elisabeth'in bedenin bir varlık olarak değil, genç ve çekici olduğu sürece "satılabilir" bir nesne olarak görmektedir ve bedenin kendisi değil, bedenin taşıdığı gençlik ve çekicilik göstergesi ekonomik değere sahiptir. Bu bağlamda film, güzellik endüstrisinin kadın bedenini nasıl sürekli bir üretim ve tüketim döngüsüne soktuğunu gösterir. Marx'ın meta fetişizmi fikri burada özellikle etkilidir çünkü kapitalist üretim ilişkilerinde nesneler arasındaki toplumsal ilişkiler insan ilişkilerini tanımlamaktadır. Aynı şekilde, filmde Elisabeth'in bedeni ile televizyon

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

endüstrisi arasındaki ilişki, bir insan ile işvereni arasındaki ilişki olmaktan çıkıp bir ürünün piyasa değerine indirgenmektedir.

Filmde metalaşma süreci yalnızca soyut bir toplumsal eleştiri olarak kullanılmamakta; Elisabeth'in banyosundaki devasa boy aynası, karakterin kendi bedenini bir vitrin ürünü gibi görselleştirdiği sürekli bir motif olarak tekrarlanmaktadır. Aynanın bu sürekli kullanımı, Elisabeth'in özne konumunun giderek kendi bedeniyle ilişkisinin bir gözlemcisine, bir denetleyicisine dönüştüğünü göstermektedir. Kendi bedeniyle kurduğu ilişki, öznel bir deneyimden çok dışsal bir standarta göre sürekli bir değerlendirmeye dönüşmüştür. Film, Elisabeth'in "madde"yi kullanma kararının yalnızca dışsal bir baskının ürünü olmadığını göstermekte aynı zamanda bu kararın derinlemesine içselleştirilmiş bir şeklini de ortaya koymaktadır. Elisabeth, kendi biyografisini ve bedenini, Bauman'ın (2000) tanımladığı akışkan modernite bireyinin durumuna benzer bir şekilde, sürekli müdahale ve bakım gerektiren bir ürün olarak yeniden tasarlamaya başlamıştır. Bauman'a göre geç modern birey, istikrarlı bir kimlik yerine sürekli olarak değiştirilmesi gereken bir "proje" olarak kendini deneyimler ve Elisabeth'in maddeyi kullanma kararı, bu projenin en uç ve en somut hali biçiminde kendini göstermektedir. Bu süreçte Elisabeth, yalnızca Harvey'in, kanalın ve seyircinin dışsal bakış açısından kaynaklanan bir nesne olmaktan çıkmış, kendi bedenini kendi elleriyle yaratan bir özneye dönüşmüştür. Elisabeth'in, maddeyi kullanma kararı ilk başta özgürleşme ve kendi iradesini ortaya koyma şeklinde bir ifade yaratsa da film ilerledikçe, bu durumun Elisabeth'i kendi bedeninden daha da uzaklaştırdığı ve onu Sue'nun yani genç versiyonunun rakibine dönüştürdüğü ortaya çıkar. Sue karakterinin doğuşu, filmin bu öz-nesneleştirme sürecini simgelemektedir. Sue, Elisabeth'in içselleştirdiği genç-güzel beden idealinin fiziksel bir tezahürü olarak, Elisabeth'in kendi bedenine yönelik reddinin ve genç bedene duyduğu arzunun aynı anda vücut bulmuş halidir; Sue'nun varlığı, Elisabeth'in 'olması gerektiğine inandırıldığı' bedeni somutlaştırırken, Elisabeth'in 'gerçek' bedenini giderek daha fazla yetersiz, eski ve değersiz kılmaktadır.

Sue'nun televizyon endüstrisinde hızla yükselişi ve toplumsal olarak görünür, arzu edilir bir figüre dönüşmesi, öz-nesneleştirme sürecinin toplumsal olarak ödüllendirildiğini göstermektedir. Sistem, bireyin kendi bedenini bir ürün olarak sunmasını yalnızca teşvik etmekle kalmaz, bu ürünleştirmeyi başarı ve değer ile doğrudan ilişkilendirir. Bu bakımdan film, öz-nesneleştirmenin bireysel bir patoloji olmanın ötesinde, tüketim toplumunun yapısal olarak ürettiği ve ödüllendirdiği bir davranış biçimi olduğunu ima eder.

Elisabeth'in Sue'yu yaratma kararı, kendi imajını bilinçli olarak bir ürüne dönüştürme kararı da olarak düşünülebilir. Sue, televizyon endüstrisinde hızla yükselir ve kendi adına yeni bir aerobik programının yüzü olurken, Elisabeth giderek görünmezleşir, sosyal ilişkilerden uzaklaşır ve evine kapanır. Bu durum, bireyin kendi kimliğinin pazarlanabilir bir kısmını öne çıkarıp, "kullanılamaz" ya da "değersiz" kabul edilen geri kalanını bir kenara bırakmasının sinematik bir göstergesidir. Bununla birlikte, film, güncelleme sürecinin bireyi bir bütün olarak değil, parçalanmış ve birbiriyle rekabet eden imgelere böldüğünü gösterir. Bu, sürecin yıkıcı olasılığını ortaya çıkarır. Daha sonraki sahnelerde, Elisabeth ve Sue arasındaki ilişki giderek rekabete, hatta düşmanlığa dönüşür. Sue, Elisabeth'e verilen zamanı ve kaynakları gasp etmeye başlar, bu da iki "yarının" aslında tek bir bütünün parçaları olmaktan çok, aynı kaynak için

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

yarışan iki farklı varlığa dönüştüğünü gösterir. Bu rekabet, bir kişinin kendi imajını yarattığında, bu imajın zamanla özneden ayrılıp özneye karşı çalışabilecek bir güce dönüşebileceğine dair çarpıcı bir metafor sunar.

2.1. Beden Dehşeti Türü Üzerinden Tüketim Analizi

Yönetmen Fargeat, güzellik endüstrisinin bedene yönelik talebini giderek dehşet verici ve fiziksel olarak acı verici bir hale dönüştürmek için beden dehşeti türünün estetik ve anlatısal olanaklarından büyük ölçüde yararlanmıştır. Elisabeth ile Sue arasındaki yedi günlük denge kuralı ihlal edildikten sonra, bedenler giderek deforme olur ve yaşlanarak, çürüyerek nihayetinde tanınmaz hale gelir. Bu görsel dönüşüm, tüketim toplumunun bedeni fiziksel olarak tüketip yok ettiği fikrini doğrudan ve mecazsız bir şekilde görselleştirir. Türün geleneksel araçları, deformasyon, sıvı ve doku resimlerinin yanı sıra bedenin bütünlüğünün bozulması, burada yalnızca bir korku estetiği oluşturmak için değil, aynı zamanda ideolojik bir işlev görmek için kullanılır. Beden dehşeti burada yalnızca bir tür tercih değil, aynı zamanda tüketim toplumunun beden üzerindeki iktidarını en çıplak ve rahatsız edici şekilde sergilemenin bir yoludur; meta fetişizminin somut ve acı verici bir şekilde deneyimlenmesi, bedenin fiziksel çürümesi yoluyla gerçekleşir (Marx, 1976). Filmde bedenden sızan sıvılar, kırılan kemikler ve deforme olan uzuvlar, izleyiciyi bedenin bir resim veya yüzey olmadığını hatırlamaya zorlar. Bu durum güzellik endüstrisinin bedeni yalnızca bir görüntüye indirgeyen söyleminin altını oyan bir karşı-anlatı işlevi görür.

The Substance / Cevher (2024), klasik beden dehşeti türünün tipik olarak dışsal bir tehdide (bir canavara, bir virüse veya yabancı bir varlığa) atfettiği dehşeti, tüketim toplumunun bireyler üzerindeki standartlarına atfeder. Canavar, filmde dışarıdan gelen bir şey değil, Elisabeth'in toplum tarafından dayatılan arzularının ve bedeninin bir sonucudur. Filmin son sahnelerinde, Elisabeth ve Sue'nun bedenleri, "monstro-Elisasue" olarak adlandırılan ve birbirinden ayırt edilemez bir şekilde deforme olmuş tek bir varlığa dönüşür. Bu varlığın, yıllar önce Elisabeth'in en parlak dönemine ait yılbaşı programının sahnesinde canlı olarak ortaya çıkması ve kalabalık bir seyirciyi dehşete düşürmesi, filmin en derin ve açık ideolojik anını oluşturur. Bu sahnede kamera, seyircinin dehşetini ve tiksintisini uzun süre gösterirken, aynı kitlenin daha önce bu bedeni arzuladığını ve onu alkışladığını vurgular. Bu karşıtlık, tüketim toplumunun bedene olan talebinin ne kadar acımasız ve tutarsız olduğunu ortaya çıkarır. Nihayetinde, ölen bedenin geriye kalan bölümü, Hollywood Şöhretler Kaldırımındaki yıldızın üzerinde eriyip yok olur. Bu son, güçlü ve çok yönlü bir simgesel kapanış sunar: Elisabeth'in toplumsal değerinin kalıcı bir kanıtı olarak hizmet eden yıldız, burada ironik bir şekilde bedenin sonsuz çöküşüne dönüşmüştür. Bu döngü, filmin meta fetişizmi eleştirisinin en görsel ve bedensel bölümünü temsil eder.

Coralie Fargeat'ın yönetmenliğini üstlendiği *The Substance / Cevher* (2024), Hollywood'un güzellik ve genç beden kültüne odaklanan bir beden dehşeti (body horror) filmi olarak

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

3. NOMADLAND: TÜKETİM KÜLTÜRÜNDEN UZAKLAŞMA VE ALTERNATİF YAŞAM PRATİĞİ

Chloé Zhao'nun yönetmenliğini üstlendiği *Nomadland / Göçebeler Diyarı* (2020), Jessica Bruder tarafından yazılan aynı adlı kitabından uyarlanmıştır ve belgesel estetiği ve kurgusal anlatıyı birleştirir. Film, Nevada'nın Empire kasabasında yaşayan Fern (Frances McDormand) adlı orta yaşlı bir kadının hikayesini anlatır. 2011 yılında, kasabanın tek işvereni olan alçıtaşı fabrikası kapanmıştır. Fern, kısa süre önce kocasını kaybetmiş olduğu için evini, eşini ve topluluğunu aynı anda yitirir. Bu üçlü kayıp, filmin geri kalanının üzerine inşa edileceği toplumsal ve duygusal temeli oluşturur.

Fern, elindeki eşyaların büyük bölümünü bir depoya koyduktan sonra küçük bir karavanı hem evi hem de ulaşım aracı olarak kullanmaya başlar. Aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri'nin farklı yerlerinde geçici işlerde çalışarak hayatını sürdürmektedir. Film, Fern'in bir Amazon lojistik merkezinde, bir kamp alanında, bir pancar hasadında ve çeşitli turistik yerlerde çalışmasını ve aynı zamanda gerçek hayattaki modern göçebelerle kurduğu ilişkileri merkeze alır. Bu kişiler, filmde gerçek göçebeler olarak gösterilen gerçek insanlardır. Bu durum filme belgesel bir gerçekçilik katarken yönetmenin geniş açılı doğa çekimleri, doğal ışık kullanımı ve profesyonel olmayan oyuncularla çalışma stratejisi, bireysel bir dramdan toplumsal bir gözleme doğru genişleyen bir anlatıya yol açmaktadır. Bu bakımdan film, yalnızca kurgusal bir karakterin hikayesini değil, 2008 ekonomik krizinin ardından Amerika'da ortaya çıkan geniş çaplı bir toplumsal ve ekonomik fenomeni de belgelemeyi amaçlamaktadır.

3.1. 2008 Ekonomik Krizi ve Prekarite Deneyimi

Filmin anlatısal ve toplumsal zemini, 2008 küresel finansal krizinin Amerika Birleşik Devletleri'nin sanayi ve kırsal bölgelerinde yarattığı yıkıcı etkilerden doğrudan etkilenmektedir. *Nomadland / Göçebeler Diyarı* (2020) Empire kasabasının çöküşünü bireysel bir talihsizlik olarak değil, kapitalist ekonominin yapısal bir sonucu olarak sunmaktadır. Tek bir şirkete bağımlı kasaba ekonomisi, küresel piyasalardaki dalgalanmalar nedeniyle kırılgan hale gelmiş ve bu kırılganlık, kasabanın tüm sakinlerinin yaşamını aynı anda alt üst etmiştir. Fern ve diğer göçebe insanların deneyimi, bu bağlamda güvencesizliğin bireysel olarak değil, yapısal bir toplumsal koşul olarak üretildiği bir düzeni yansıtmaktadır. Prekarya kavramı; geç kapitalizmin istikrarlı istihdam ilişkilerini aşındırarak, bireyleri sürekli belirsizlik içinde yaşamaya zorladığı bir toplumsal kategori olarak kendini göstermektedir. (Standing, 2011). Filmdeki karakterlerin çoğu, kriz nedeniyle emeklilik birikimlerini kaybetmiş, sağlık sigortasından yoksun, düzenli bir gelire veya konuta sahip değillerdir ancak film, bu durumu yalnızca bir yoksunluk ve mağduriyet hikayesine indirgemekten kaçınmaktadır. Karakterlerin çoğu, özellikle gerçek göçebe topluluğu üyeleri, durumlarını bir felaket olarak değil, kapitalist çalışma düzeninin dayattığı yaşam biçimine karşı bilinçli bir tepki olarak çerçevelemektedir. Bu ikili anlatı -yapısal bir güvencesizliğin, kısmen gönüllü bir özerklik arayışına dönüşmesi- filmin en özgün ideolojik hamlelerinden birini oluşturur; prekarite, filmde hem bir mağduriyet hem de bir direniş biçimi olarak eşzamanlı şekilde temsil edilmektedir.

Film boyunca, Fern'in karavanı hem pratik bir barınma çözümü hem de bilinçli bir yaşam felsefesi olarak gösterilir. Fern, kız kardeşiyle yaptığı bir konuşmada, mülkiyetsizliğin yalnızca

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

ekonomik bir zorunluluk olmadığını, aynı zamanda bilinçli bir tercih olduğunu ifade etmektedir. Ona sabit bir evde kalması teklif edildiğinde güçlü bir biçimde reddettiği sahne mülkiyetsizliğin hem seçilmiş bir özgürlük hem de dayatılmış bir yoksunluk olabileceği fikri bağlamında filmin genelinde işlenen bir gerilimi ortaya koymaktadır. Film, geleneksel tüketim toplumunun biriktirme ve mülk edinme eğilimine karşı, göçebe topluluğun yaşam tarzını perdeye yansıtmaktadır. Baudrillard'ın tüketim toplumu kuramı çerçevesinde düşünüldüğünde, geç kapitalist toplumda birey, sahip olduğu nesneler aracılığıyla toplumsal bir gösterge sistemi içinde konumlanır; ancak Fern ve topluluğunun yaşam tarzı, bu gösterge sisteminin bilinçli olarak dışında kalma tercihi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Karavan içindeki sınırlı eşyalar, her şeyin işlevsel ve duygusal nedenlerle seçildiği bir yaşam düzenini temsil eder; bu düzen, nesnelerin statü ve farklılık göstergesi olarak biriktirildiği tüketim mantığının doğrudan tersine çevrilmesidir. Filmde gösterilen göçebe buluşmalarında, küçük bir alanda nasıl yaşamak, nelerin gerekli olduğu ve atıkları nasıl azaltmak gibi konularda paylaştıkları pratik bilgiler, bu minimalist yaşam biçiminin rastlantısal değil, topluluk içinde paylaşılan ve değer verilen bilgiler olduğunu göstermektedir.

Nomadland / Göçebeler Diyarı (2020) göçebe topluluğun alternatif bir dayanışma ekonomisini gözler önüne sermektedir. Geleneksel piyasa ilişkilerinden farklı olarak, karakterler birbirleriyle para değil, beceri, bilgi ve karşılıklı yardım üzerinden ilişki kurar; araç tamiri, yemek paylaşımı ve iş fırsatlarının duyurulması gibi pratiklerle ortak bir ağ oluşturulmaktadır. Filmde, bu dayanışma ağı, özellikle gerçek hayatta göçebe topluluk lideri olan Bob Wells karakteri etrafında somutlaşır. Wells, yılda bir kez düzenlediği "Rubber Tramp Rendezvous" buluşmasını, bilgi alışverişi, duygusal destek ve karşılıklı bakım uygulamalarının kurumsallaştığı bir yer olarak ifade etmektedir. Bu tür bir topluluk ekonomisi, prekarya kavramının işaret ettiği güvencesizliğe karşı, devlet ya da piyasa mekanizmaları dışında geliştirilen tabana yayılı bir cevap niteliği taşır; bireyler, kurumsal güvence ağlarının çöktüğü bir ortamda, birbirlerine karşı geliştirdikleri dayanışma ilişkileriyle bir tür alternatif güvenlik ağı inşa etmektedir.

Filme doğa yalnızca estetik bir arka plan olarak kullanılmamakta, anlatının ideolojik temelini oluşturmaktadır. Fern'in karakteri, genellikle gün doğumu veya gün batımı saatlerinde çekilen geniş açılı manzara sahnelerinde doğanın ortasında küçük bir figür olarak perdeye yansımaktadır. Bu görsel strateji, doğa karşısında hem küçük hem de özgür bir varoluş biçimini görselleştirir. Bu, bireyin kapitalist üretim ilişkileri içindeki sınırlı ve ölçülebilir konumunun tersi bir varoluş beiçimidir.

3.2. Kapitalist Üretim-Tüketim Döngüsünden Ayrı Bir Kimlik

Film, karakterlerin kimliklerini kapitalist üretim-tüketim döngüsünün unsurlarından, örneğin sabit bir meslek, statü ve ev sahipliği gibi şeylerden bağımsız bir şekilde yeniden oluşturma çabalarını vurgulamaktadır. Filmdeki göçebe karakterler kimliklerini pazarlanabilirlikten bilinçli olarak uzaklaştırmaya çalışır. Karakterlerin kendilerini ifade etme şekli, bir meslek, ünvan ya da toplumsal statü yerine yaşadıkları deneyimler, ilişkiler ve doğayla olan bağlantıları ile ilişkilidir. Bu farklılaşma, karakterlerin kendilerini ifade etme şeklini açıkça göstermektedir. Filmde sık sık kullanılan "evsiz değilim, sadece evim tekerlekli" ifadesi, toplumun mülkiyet

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

ve ikamet üzerinden kurduğu kimlik ve saygınlık ölçütünü doğrudan reddederken aynı zamanda geleneksel "ev" kavramını yeniden tanımlamaktadır: ev artık sabit bir mülk değil, özerklik ve aidiyet alanı olarak kurulmaktadır. Bu yeniden tanımlama, meta fetişizminin (Marx, 1976) bireyin değerini sahip olduğu nesneler üzerinden ölçtüğü bir düzene karşı, değerin ilişkiler, deneyimler ve özerklik üzerinden yeniden tanımlandığı alternatif bir öznellik biçimi önermektedir.

Fern'in özerklik arayışı, filmin duygusal ve tematik çekirdeğini oluşturmaktadır. Film boyunca, kız kardeşi, eski öğrencisi ve ilişki kurduğu Dave (David Strathairn) karakteri gibi kişiler Fern'e sabit bir yaşama, eve ve aile ortamına dönme teklifleri yapar. Fern bu teklifleri nazik ama kararlı bir şekilde reddeder. Bu sürekli reddedişler, Fern'in göçebe yaşamının yalnızca ekonomik bir zorunluluktan kaynaklanmadığını, aynı zamanda derin bir özerklik ve kendi kaderini tayin etme arzusundan kaynaklandığını göstermektedir. Bu nedenle, Fern'in David ile geliştirdiği ilişki özellikle önemlidir. Fern'e, David tarafından ailesinin yanında sabit bir evde daha geleneksel bir yaşam sunulur, ancak Fern bunu reddederek yola geri döner. Bu tercih, filmin göçebe yaşamını romantikleştirmekten çok, bireyin özerkliğini koruma çabasının bir sonucu olarak gösterdiğini gösterir. Filmin sonunda, Fern'in Empire'daki eski evine son ziyareti ve eşyalarını tamanını orada bırakması ve yeniden yola çıkması, karakterin artık eski mülkiyet kimliğine dönme ihtiyacı duymadığını gösteren simgesel bir kapanış sunar. Göçebe yaşamı, geçici bir kriz durumu olarak değil, bilinçli ve kalıcı bir varoluş şekli olarak ifade edilmektedir.

Tüketim toplumunun mülkiyet, istikrar ve statü üzerinden tanımladığı özne konumuna karşı, Fern'in temsil ettiği göçebe özne, kendi özerkliğini ancak bu düzenin dışına çıkarak, hareket halinde ve mülkiyetsiz bir yaşam tarzı benimseyerek kazanabilir (Baudrillard, 1998). Bu bakımdan *Nomadland / Göçebeler Diyarı* (2020), *The Substance / Cevher* (2024) filminin sunduğu metalaşma ve tükenme anlatısının doğrudan bir karşıtını oluşturmakta; burada beden ve kimlik, tüketilip atılan bir meta olarak değil, tüketim düzeninin dışında yeniden inşa edilen özerk bir varlık olarak sunulmaktadır.

4. SONUÇ

Substance / Cevher (2024) ve *Nomadland / Göçebeler Diyarı* (2020), geç kapitalist tüketim toplumunun bireyle kurduğu ilişkiyi iki özne konumu üzerinden inceler. Elisabeth, The *Substance / Cevher* (2024) filminde tüketim düzeninin taleplerini içselleştirerek kendi bedenini bir nesneye, pazarlanabilir bir ürüne dönüştürür. Bu süreçte özne, kendi ürettiği imgenin (Sue) bir nesnesi haline gelir ve bu imge nihayetinde tüketilip yok edilir. Bununla birlikte, *Nomadland / Göçebeler Diyarı* (2020) filminde Fern, tüketim düzeninin dayattığı statü ve mülkiyet standartlarından bilinçli olarak uzaklaşır ve kendi özerkliğini bu düzenin dışında yeniden oluşturur. *The Substance / Cevher* (2024), öznenin nesneleşerek yok olmasını, *Nomadland / Göçebeler Diyarı* (2020) ise öznenin bir nesne haline gelmeyi reddetmesini anlatır. Bu karşıtlık, iki filmin bireyin bedeni ve kimliğiyle kurduğu ilişkinin metalaşması ve tüketim toplumundaki bireyin konumu şeklinde ifade edebileceğimiz toplumsal sorulara verdiği yanıtların ne denli farklı uçlarda konumlanabileceğini göstermektedir.

Her iki film de karakterlerin bedenini ve yaşam biçimini anlatı aracı olarak kullanır. Bireyin kendini toplumsal düzene karşı veya düzen içinde konumlandırması, her iki filmin de

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

kullandığı bir araçtır. *The Substance / Cevher* (2024) filminde Elisabeth ve Sue'nun bedenleri, kameranın yargılayıcı kadrajında bir vitrin malı gibi sergilenir. *Nomadland / Göçebeler Diyarı* (2020) filminde ise Fern'in karavanı ve yaşam tarzı bir varoluş pratiği olarak tasarlanmış; kamera, Fern'in bedenini bir arzu nesnesi olarak değil, doğa içinde küçük ama bağımsız bir figür olarak konumlandırmıştır. Bu karşıtlık, iki filmin bedeni ve yaşam biçimini nasıl birer "anlatı" olarak kullandıkları konusundaki temel farklılığı ortaya koymaktadır. *The Substance /Cevher* (2024) tüketim toplumunda bedeni bir gösteri nesnesine indirgerken, *Nomadland / Göçebeler Diyarı* (2020) yaşam biçimini özerklik beyanına dönüştürmektedir.

İki filmin de ana karakterleri kadın olduğundan, tüketim toplumu eleştirisinin toplumsal cinsiyetle bağlantılı olduğu bir okuma tarzı gereklidir. *The Substance / Cevher* (2024), kadın bedeninin özellikle yaşlanmayla birlikte toplumsal ve ekonomik değerini yitirdiği fikrini doğrudan işlemektedir. Elisabeth'in yaşadığı kriz, kadın bedeninin güzellik endüstrisinin dayattığı genç-güzel standart karşısında nasıl "kullanım ömrü" olan bir ürün gibi muamele gördüğünü göstermektedir. *Nomadland / Göçebeler Diyarı* (2020) ise Fern'in kadın kimliği belirgin bir şekilde işlerken onun göçebe yaşamı seçmesi, yalnızca maddi nedenlerle değil, aynı zamanda geleneksel olarak kadınlara atfedilen ev, aile ve yerleşiklik rollerinden reddetmesi olarak ifade etmektedir. Bu nedenle, iki film, kadın bedeni ve kimliğinin tüketim toplumundaki yerini farklı açılardan ele almış, *The Substance / Cevher* (2024) kadın bedeninin doğrudan metalaştırılmasına odaklanırken, *Nomadland / Göçebeler Diyarı* (2020) kadın öznenin toplumsal beklentilerden bağımsız bir kimlik kurma çabasını öne çıkarmaktadır.

İki filmin ideolojisinin görselleştirilmesi bağlamında da farklılıklar göze çarpmaktadır. Parlak, steril, aşırı simetrik mekanlar ve yakın planlar, bedeni yapay ve parçalanmış bir yüzeye indirgemekte; bu estetik tercih, *The Substance / Cevher* (2024) filminin tüketim eleştirisini görsel olarak güçlendirmektedir. Filminin steril ve yapay görsel dünyası tüketim toplumunun sahteliğini ve baskısını yansıtmaktadır. Film beden dehşeti türünün abartılı ve rahatsız edici estetiğini kullanarak, tüketim toplumunun bireyi içten tükettiğini ve bu tüketimin fiziksel ve zihinsel zararlara yol açtığını göstermektedir

Nomadland / Göçebeler Diyarı (2020) filminde ise yönetmen doğal ışık ve belgesel estetiği kullanarak karakterleri doğal ve bağımsız bir mekansal ilişki içinde göstermektedir. Doğal ve sınırsız görsel dünya tüketim düzeninden kaçışın mekansal karşılığını sunmaktadır. Bu karşıtlık, yapay ve doğal olanın bir sonucu olarak okunabilir. Film tüketim düzeninin dışında alternatif bir yaşam biçiminin mümkün olup olmadığını sorgulamış, bu sorgulama kesin bir çözüm sunmaktan izleyicinin farkındalığının sınırlarına teslim edilmiştir.

Her iki filmde de sinematografi hem estetik bir tercih hem de filmin ideolojik konumunu doğrudan destekleyen bir anlatı aracı olarak kullanılmıştır. (2020) ve *The Substance / Cevher* (2024) tüketim toplumu eleştirisinin sinemada alabileceği iki farklı biçimi örneklemiş her iki anlatı da nihayetinde aynı temel soruna işaret etmiştir. Geç kapitalist düzende bireyin bedeni, kimliği ve yaşam biçimi, tüketim mantığının dışında ne ölçüde özerk bir biçimde var olabilir?

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

KAYNAKÇA

Baudrillard, J. (1998). *The consumer society: Myths and structures*. Sage Publications.

Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Polity Press.

Fargeat, C. (Yönetmen). (2024). The Substance [Film]. Working Title Films; Blacksmith; A Good Story.

Marx, K. (1976). *Capital: A critique of political economy* (Cilt 1; B. Fowkes, Çev.). Penguin Books. (Orijinal eserin basım tarihi 1867)

Standing, G. (2011). *The precariat: The new dangerous class*. Bloomsbury Academic.

Zhao, C. (Yönetmen). (2020). Nomadland [Film]. Highwayman Films; Hear/Say Productions; Cor Cordium Productions.

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

NOLAN SİNEMASINDA ZAMAN: *MEMENTO, INTERSTELLAR* VE *TENET* ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Doç.Dr. Hilal Süreyya Yılmaz
Dokuz Eylül Üniversitesi / Güzel Sanatlar Fakültesi / Temel Eğitim Bölümü
hilalfilm@yahoo.com- ORCID ID:0000-0001-9000-8601

ÖZET

Bu araştırma, Christopher Nolan'ın *Memento / Akıl Defteri* (2000), *Interstellar / Yıldızlararası* (2014) ve *Tenet* (2020) gibi filmlerinde zaman kavramını nasıl ele aldığını karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Zaman, Nolan'ın filminde yalnızca hikayeyi ilerletmek için kullanılan bir araç değil, aynı zamanda filmin konusunun temelini oluşturan felsefi ve bilimsel bir konudur. Çalışma, karşılaştırmalı film analizi yöntemi ve nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Her filmin kendi zaman kurgusu değerlendirildikten sonra, üç filmin zaman anlayışları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar tartışılmıştır. *Memento / Akıl Defteri* (2000) hafıza kaybı yaşayan bir karakterin geriye doğru akan hikayesi üzerinden zamanı psikolojik bir düzlemde ele alırken, *Interstellar / Yıldızlararası* (2014)kara delikler ve beşinci boyut aracılığıyla zamanın fiziksel göreliliğini bilimsel bir temele oturtmakta, *Tenet (*2020*)* ise zamanın tersine akabileceği fikrini hem fiziksel hem de felsefi açıdan tartışmaktadır. Zaman, her üç filmde de karakterlerin kararlarını, ilişkilerini ve varoluşsal kaygılarını belirleyen ana bileşendir. Çalışma, Nolan'ın zaman kullanımını yalnızca biçimsel bir inceleme olarak değil, aynı zamanda felsefi, psikolojik ve bilimsel yönlerini de göstermeyi amaçlamaktadır. Sonuç olarak, her üç film de zaman doğrusal akışından koparılmış ancak bu kopuşun fiziksel, psikolojik ve felsefi bir boyutta gerçekleştiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler : Sinema, Christopher Nolan, Memento, Interstellar, Tenet, zaman

ABSTRACT

This study uses a comparative analysis to look at how time is portrayed in Christopher Nolan's *Memento* (2000), *Interstellar* (2014), and *Tenet* (2020). Time is a philosophical and scientific problem that forms the central theme of Nolan's films, rather than just a plot element. The study assesses the temporal construction of each film separately and then examines the parallels and discrepancies between their approaches to time using qualitative research technique and comparative film analysis. *Memento* (2000) takes a psychological approach to time by telling the story of an individual who is experiencing memory loss in reverse. *Interstellar* (2014) uses black holes and the fifth dimension to establish the physical relativity of time in scientific theory. *Tenet* (2020) which is based on the idea of entropy, challenges the idea that time may

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

go backward on both a philosophical and physical level. Time plays a key role in all three movies, influencing the choices, relationships, and existential concerns of the protagonists. In addition to officially analyzing Nolan's use of time, the study seeks to uncover its philosophical, psychological, and scientific aspects. As a result, although time is separated from its linear flow in all three movies, this separation takes place on several levels in each movie, including psychological, physical, and philosophical.

Keywords: Cinema, Christopher Nolan, Memento, Interstellar, Tenet, time

NOLAN SİNEMASINDA ZAMAN: *MEMENTO, INTERSTELLAR* VE *TENET* ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

1. GİRİŞ

Çağdaş sinemanın en yenilikçi ve yaratıcı yönetmenlerinden biri olarak görülen Christopher Nolan zaman, hafıza, kimlik ve gerçeklik gibi temaları işlemekte, filmlerinin anlatı yapısını geleneksel standartlardan çıkararak izleyiciyi aktif düşünmeye davet etmektedir. Zaman kavramı, yönetmenin filmografisinde hem olay örgüsünü ilerleten bir araç hem de filmin tematik merkezini oluşturan felsefi ve bilimsel bir sorunsal olarak karşımıza çıkmaktadır. Nolan, zamanı doğrusal akışından ayırarak izleyiciye olayları, karakterleri ve nedensellik ilişkilerini yeniden düşünme fırsatı vermektedir. (Bordwell, 2006; Elsaesser, 2009).

Bu inceleme, Nolan'ın Memento / Akıl Defteri (2000), Interstellar / Yıldızlararası (2014) ve Tenet (2020) gibi üç filminde zamanın nasıl ele alındığını karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Zaman, her üç filmde de doğrusal olmayan bir şekilde tasarlanmıştır. Memento / Akıl Defteri (2000), hafıza kaybı yaşayan bir karakterin geriye doğru akan hikayesi üzerinden zamanı psikolojik bir düzlemde ele almakta, Interstellar / Yıldızlararası (20014) ise kara delikler ve beşinci boyut aracılığıyla zamanın fiziksel göreliliğini araştırmaktadır. Tenet (2020) filminde yönetmen entropinin zamanın tersine akabileceği fikrini hem fiziksel hem de felsefi olarak tartışmaktadır. Zaman, her üç filmde de karakterlerin kararlarını, ilişkilerini ve varoluşsal kaygılarını belirleyen, insan deneyiminin sınırlarını zorlayan temel bir bileşendir (Ricoeur, 1984). Çalışma nitel bir araştırma ve karşılaştırmalı film analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu yaklaşımla, filmlerin anlatı yapılarını, karakter çözümlemelerini, görsel ve işitsel öğeleri, mekan kullanımlarını ve tematik örüntülerini kapsamlı bir şekilde incelemek mümkün olmuştur. Karşılaştırmalı analiz, her filmin zaman kurgusunu kendi içinde değerlendirmeyi ve ardından bu üç farklı zaman anlayışını ortak bir çerçevede tartışmayı hedeflemektedir. Filmler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar, anlatı biçimi, karakterlerin zamanla ilişkisi ve filmin genel tematik yapısı bağlamında ele alınacaktır. Bu yaklaşım, Nolan'ın sinemasında zaman kavramının yalnızca teknik bir tercih olmadığını, aynı zamanda felsefi ve bilimsel bir derinlik taşıdığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Çalışmanın temel sorunsalı, Nolan'ın üç farklı filminde zaman kavramının hangi biçimlerde ele alındığı ve bu farklı zaman anlayışlarının filmlerin anlatı yapısına, karakter gelişimine ve tematik derinliğine nasıl yansıdığıdır. Amaçlanan Nolan'ın zaman kullanımının felsefi, psikolojik ve bilimsel yönlerini göstermektir. Her film önce kendi içinde incelenecektir. Ardından, üç filmin zaman anlayışları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar karşılaştırmalı bir şekilde tartışılacaktır. Çalışmada Nolan'ın sinemasının zaman kavramına getirdiği yenilikçi yorumun çağdaş sinema ve felsefe açısından taşıdığı önem daha iyi anlaşılmaya çalışılacaktır.

2. MEMENTO (2000): GERİYE DOĞRU ANLATI VE HAFIZANIN ZAMANI

Christopher Nolan'ın ikinci uzun metrajlı filmi Memento / Akıl Defteri (2000), yönetmenin sinema anlatısında zaman ve hafıza konularını merkeze koyduğu ilk önemli filmdir. Filmde Guy Pearce'in Leonard Shelby'yi, Carrie-Anne Moss'un Natalie'yi ve Joe Pantoliano'nun Teddy'yi canlandırmaktadır. Film kısa süreli hafıza kaybı yaşayan Leonard'ın, karısının tecavüz ve cinayet failini bulma çabasını konu almaktadır. Filmin senaryosu, Nolan'ın kardeşi Jonathan Nolan tarafından yazılan kısa öykü "Memento Mori"den uyarlanmıştır. Leonard, yeni bilgileri hafızasına sığdıramadığı için olayları not defterine, polaroid fotoğraflara ve vücuduna yaptırdığı dövmelere kaydetmektedir. Anlatı yapısının oldukça frklı olduğu film renkli ve siyah-beyaz olmak üzere iki farklı zaman diliminde ilerlemekte ve bu iki anlatı filmin sonunda birleşmektedir. Siyah-beyaz sahneler ileriye doğru (normal kronolojik sırayla), renkli sahneler geriye doğru akmaktadır. Bu yapı, izleyiciyi Leonard'la birlikte şaşırtan, olayları onunla birlikte öğrenen ve asla tam olarak güvenilir bir bilgiye ulaşamayan bir konuma yerleştirmektedir. (Elsaesser, 2009). Filmin anlatı yapısı, zamanın bir psikolojik deneyim olarak ele alınmasının çok başarılı bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Leonard, hafıza kaybı nedeniyle sürekli olarak anda yaşamaktadır. Gelecek, belirsiz ve ulaşılamaz; geçmiş ise yalnızca not defterindeki yazılar ve fotoğrafların sağladığı bir gerçekliğe sahiptir. Filmin geriye doğru ilerleyen hikayesi, izleyiciye Leonard'ın zamandan kopukluğunu doğrudan yaşamasına olanak tanımaktadır. Tıpkı Leonard gibi, izleyici her sahnenin nedenini ve sonucunu ancak film ilerledikçe (aslında geriye doğru gidildikçe) kavrayabilmektedir. Bu anlatı yaklaşımı, Nolan'ın zamanı bir deneyim alanı olarak kullandığını göstermektedir (Bordwell, 2006). Kimlik ve güvenilirlik temaları, Memento / Akıl Defteri (2000) filminde zamanın parçalanmış yapısıyla doğrudan ilişkilidir. Leonard, ne yaptığını ve kim olduğunu yazılı kayıtlara dayanarak belirleyebilmektedir. Bununla birlikte, bu kayıtların güvenilirliği de sorgulanabilmektedir. Leonard'ın gerçekleştirdiği tüm eylemler aslında hafızasının ne kadar kırılgan olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Filmin son sahnesi (aslında ilk sahnesi), Leonard'ın kendi el yazısıyla 'onun yalanlarına inanma' dövmesini yaptırdığı an olarak perdeye yansımıştır. Bu sahne, zamanın döngüsel yapısını ve Leonard'ın aktif olarak kendi gerçekliğini inşa ettiğini göstermektedir. (Chatman, 1978).

Filmin görsel dili, zamanın karmaşık yapısı ve Leonard'ın psikolojik durumu ile örtüşmektedir. Siyah-beyaz sahneler, Leonard'ın otel odasında telefonla konuştuğu ve geçmişi hatırlamaya çalıştığı anları gösterirken, renkli sahneler, Leonard'ın bilincinde olduğu ve aktif olarak hareket ettiği anları göstermektedir. Siyah-beyaz sahnelerdeki ileri akış, Leonard'ın geçmişi hatırlama çabasını temsil ederken, renkli sahnelerdeki geriye doğru akış, Leonard'ın hafızasının

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

ilerlemesini engellemektedir. Bu iki anlatı tarzının film boyunca birbirine yaklaşması ve sonunda bir araya gelmesi, psikolojik ve zamansal bir sentezi mümkün kılmaktadır. Bu yöntemle Nolan, izleyiciyi Leonard'ın zihninde hapsetmekte ve zamanı görsel ve duygusal olarak deneyimletmektedir. (Elsaesser, 2009).

Nolan'ın daha sonraki filmlerinde de karşımıza çıkacak temalar, Memento / Akıl Defteri (2000) filminde zaman, hafıza ve kimlik arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. Interstellar / Yıldızlararası (20014) filminde Cooper'ın çocuklarına geri dönme çabasıyla ve Tenet (2020) filminde de ana karakterin kendi kaderini sorgulama çabasıyla benzerlik göstermektedir. Memento / Akıl Defteri (2000), zamanı fiziksel bir olgu olarak ele alırken psikolojik açıdan derin bir inceleme alanı sunmaktadır. Leonard'ın zamanı, ne Einstein'ın göreliliği ne de entropi ile açıklanabilmektedir; yalnızca hafızasının sınırları içinde hapsedilmiş zaman olarak ortaya konmuştur. Memento / Akıl Defteri (2000) filminin son sahnesi, Leonard'ın Teddy'yi öldürdüğü anı göstermekte ancak bu eylem, Leonard'ın karısının katilini bulduğu anlamına gelmemektedir. Teddy'nin söylediklerine rağmen, Leonard kendi gerçekliğini oluşturmayı seçmiştir. Bu, zamanın döngüsel düzenini ve Leonard'ın kendi hafızasının hem efendisi hem de kurbanı olduğunu göstermektedir. Leonard, geçmişi değiştirme yeteneğine sahip değildir, ancak onu nasıl hatırlayacağını seçebilmektedir ve bu, filmin etik boyutunu ortaya çıkarmaktadır. Yönetmen filmde aslında insanın kendi geçmişiyle kurduğu ilişkiyi sorgulamaktadır. Bu nedenle Memento / Akıl Defteri (2000), Nolan'ın zamanın hem fiziksel hem de ahlaki ve varoluşsal bir sorun olduğunu gösteren ilk filmi olarak değerlendirilebilir. (Elsaesser, 2009; Ricoeur, 1984).

Filmin anlatımı, izleyicinin zaman algısını değiştirmek üzerine kurulmuştur. Geleneksel bir filmde izleyici, olayların bir neden-sonuç ilişkisi içinde gelişmesini beklemektedir. Memento / Akıl Defteri (2000) filminin her yeni sahnesinde izleyici, önceki sahnenin sonucunu değil, nedenini öğrenmektedir. Bu, izleyiciyi filmin anlamını oluşturmaya aktif olarak katılan adeta bir "dedektif"e dönüştürmektedir. Nolan'ın izleyiciyle kurduğu ilişkinin önemli bir özelliği, bu aktif katılımdır ve yönetmenin daha sonraki filmlerinde de devam edecektir (Bordwell, 2006). Nolan'ın daha sonraki filmleri, Memento / Akıl Defteri (2000) filminin istikrarsız hikaye yapısından etkilenmiştir. Leonard'ın kendi gerçekliğini oluşturması, Inception / Başlangıç (2010) filminde Cobb'un rüya katmanlarında gerçekliği sorgulamasıyla, Interstellar / Yıldızlararası filminde Cooper'ın beşinci boyutta geçmişe müdahale etme çabası ve Tenet (2020) filminde de ana karakterin kendi kaderini sorgulamasıyla benzerlik göstermektedir. Memento, diğerlerinden farklı olarak zamanı fiziksel bir varlıktan çok psikolojik bir sorun olarak ele almıştır. Nolan, bu filmde zamanın yalnızca fiziksel bir gerçeklik olmadığını, aynı zamanda zihin tarafından oluşturulan bir algı olduğunu göstermektedir. (Bordwell, 2006).

Sonuç olarak, Christopher Nolan'ın sinemasında Memento Akıl Defteri (2000), zaman kavramının anlatısal ve psikolojik yönünü en iyi şekilde temsil etmektedir. Film, zamanın yalnızca fiziksel bir ölçüm olmadığını, aynı zamanda hatırlama, kimlik ve gerçekliğin algılanmasıyla şekillenen öznel bir deneyim olduğunu göstermektedir. Filmin geriye doğru giden hikayesi, karmaşık kurgusu ve güvenilmez karakterleri ile Christopher Nolan

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

hikayesinde zamanı bir anlatı aracı olarak değil, bir felsefi soru olarak kullanmaktadır. Bu nedenle film, yönetmenin daha sonraki çalışmalarına da önemli bir temel oluşturmaktadır.

3. INTERSTELLAR / YILDIZLARARASI (2014): ZAMANIN GÖRELİLİĞİ VE FİZİKSEL BOYUTU

Christopher Nolan tarafından 2014 yılında çekilen Interstellar / Yıldızlararası filmi, yönetmenin zaman kavramını bilimsel ve fiziksel olarak ele aldığı ilk filmdir. Matthew McConaughey'nin Cooper'ı, Anne Hathaway'in Dr. Amelia Brand'ı, Jessica Chastain'in yetişkin Murph'u, Mackenzie Foy'un genç Murph'u ve Michael Caine'in Profesör Brand'ı canlandırdığı film, dünyanın yaşanamaz hale geldiği bir gelecekte insanların yeni bir gezegen bulma çabalarını konu almaktadır. Nolan'ın kendi özgün senaryosundan yola çıkarak yönettiği filmin bilimsel danışmanlığını, daha sonra Nobel Ödülü alan fizikçi Kip Thorne üstlenmiştir. Thorne'un görelilik teorisi üzerine yaptığı çalışmalar, filmin özellikle kara delik ve zaman bükülmesi sahnelerinin teorik temelini oluşturmuştur. Interstellar / Yıldızlararası (2014), Memento /Akıl Defteri (2000) filminden farklı olarak zamanı hikaye olarak değil, evrenin fiziksel yasası olarak ele almaktadır. Zaman, filmde karakterlerin duygusal deneyimlerinin ötesinde evrenin işleyişine dair önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Cooper ve ekibinin Miller gezegenine iniş yaptığı bölüm, filmin en dikkat çekici sahnelerinden biridir. Kara delik Gargantua, gezegenin çekim alanına o kadar yakındır ki, zaman orada Dünya'ya göre çok daha yavaş akmakatdır. Gezegenin yüzeyinde geçen bir saat, Dünya üzerinde yedi yıla eşittir. Bu, Einstein'ın genel görelilik teorisinin sinemadaki en etkileyici yorumlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Cooper ve ekibi, Dünya'da sadece birkaç saat kaldıkları için geride bıraktıkları çocuklarının yirmi üç yıl yaşlandığını öğrenmiştir. Bu olay, zamanın göreliliğinin yalnızca bilimsel bir teori olmadığını, aynı zamanda insanların birbirleriyle olan ilişkilerini yıkıcı bir şekilde etkileyebileceğini göstermektedir. Cooper'ın çocuklarından uzaklaşması ve onların büyümesini kaçırması, zamanın fiziksel bükülmesinin duygusal yükünü temsil etmektedir. (Ricoeur, 1984). Bu sahnede Nolan, zamanın nesnel (fiziksel) ve öznel (duygusal) boyutlarını aynı anda kullanarak izleyiciye bilim ile insan deneyimi arasındaki çatışmayı hissettirmiştir. Filmin üçüncü perdesinde Cooper, kara deliğin içine düşmüş ve kızı Murph'ün odasındaki kütüphanede beşinci boyut olarak bilinen bir uzay-zaman bölgesinde mahsur kalmıştır. Bu noktada zaman doğrusal bir akış içinde değil, uzay gibi üç boyutlu bir mekansallığa evrilmiştir. Cooper, kütüphane raflarının arkasından yerçekimi dalgaları göndererek yıllar öncesindeki küçük kızına mesaj göndermeye çalışmakatdır. Bu sahne, zamanın beşinci boyutunun "katlanabilir" ve "erişilebilir" olduğunu göstermektedir. Cooper'ın geçmişi değiştirme yeteneğinin olmadığı ortaya konsa da onu etkileyebileceği olasılığı seyiriciye aktarılmaktadır. Bu kavram, Leonard'ın Memento / Akıl Defteri (2000) filminde geçmişi yeniden yorumlama çabasıyla benzerlik götermekte ancak burada zaman fiziksel olarak aşılmış bir biçimde yorumlanmıştır. Beşinci boyut sahnesi, Nolan'ın zamanı hem bilimsel hem de ahlaki bir konu olarak ele aldığını bir kez daha gözler önüne sermiştir.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Filmin ana teması, zamanın insan iradesi ile sevgi arasındaki ilişkiye yoğunlaşmaktadır. Cooper, kızına olan sevgisi nedeniyle kara deliğe girmiş ve beşinci boyuta hapsolmuştur. Cooper, filmin sonunda kızına kuantum verilerini iletmeyi başararak insanlığın kurtuluşunun önünü açmıştır. Filmde sevgi zamanı aşan bir güç olarak ortaya konmuştur. Filmin duygusal ve bilimsel temalarını birleştiren bu söz bağlamında Dr. Brand'in, "Sevgi, bildiğimiz tek şeydir; zaman ve mekânı aşabilir" cümlesi filmin bilimsel ve duygusal temalarını birleştiren adeta bir anahtar görevi görmektedir. Nolan, zamanın fiziksel yasalarını ne kadar ciddiye alırsa alsın, sonuçta insan deneyiminin ve duygularının bu yasaları anlamlandırdığını vurgulamaktadır. (Bordwell, 2006). Interstellar / Yıldızlararası (2014) filminin görsel dilinin amacı, izleyicilere zamanın fiziksel bükülmesini ve evrenin ihtişamını doğrudan deneyimletmektir. Hans Zimmer'in müziği, özellikle Miller gezegeni sahnesinde zamanın gerilimini ve yavaşlamasını duyusal olarak aktarmaktadır. Görüntü yönetmeni Hoyte van Hoytema'nın geniş planları, insanın evrenden daha küçük olduğunu vurgulamakta Kip Thorne'un hesaplamaları, Kara Delik Gargantua'nın görselleştirilmesinde bilimsel doğruluğu sanatsal yaratıcılıkla birleştirmektedir. Bu görsel yaklaşım, Nolan'ın sinemasında zaman ve mekanın hem anlatıda hem de duyusal deneyimde önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Bordwell & Thompson, 2017).

Interstellar / Yıldızlararası (2014) filminde zamanın fiziksel bükülmesi insan ilişkilerini etkilemiştir. Cooper, Miller gezegeninde geçirdiği birkaç saatin Dünya'da yirmi üç yıla denk gelmesiyle çocuklarının gelişimini kaçırmıştır. Babası onu terk ettiği için kızı Murph ona büyük bir kızgınlık duymakta oğlu Tom ise onu neredeyse hatırlamamaktadır. Bu, zamanın göreliliğinin hem bilimsel hem de duygusal bir bedeli olduğunu göstermektedir. Cooper, çocuklarına geri dönme arzusuyla bilimsel görevini tamamlamış, ancak zaman acımasızca onu en sevdiği insanlardan uzaklaştırmıştır. Filmin bu duygusal boyutu, izleyiciye zamanın sadece bir zaman ölçümü aracı olmadığını, aynı zamanda özlem, sevgi ve pişmanlık gibi duyguların da merkezinde olduğunu hatırlatmaktadır. Filmin üçüncü perdesinde Cooper'ın kara deliğe düşmesi ve beşinci boyutta kızının odasına ulaşması, zamanın mekânsallaşmasının son örneğidir. Cooper, bu noktada geçmişteki kızına mesaj gönderebilmeyi bir anlamda başarmış, ancak geçmişi değiştirememiştir. Bu, zamanın geri döndürülemezliği ile insanın geçmişe müdahale etme arzusu arasındaki anlaşmazlığı ortaya çıkarmaktadır. Cooper'ın kızına kuantum verilerini iletmesi, insanlığın kurtuluşunu sağlamış ancak bu, Cooper'ın kendi zamanında yaşadığı kayıpları telafi edememiştir. Film, seyircisine zamanın akışını değiştirebilseydik, geçmişteki hatalarımızı düzeltebilir miydik soruları ile başbaşa bıraksa da filmde bu soruya doğrudan yanıt verilmemiştir. Bu da filmin zaman kurgusunu felsefi bir derinlikle taçlandırmaktadır. Sonuç olarak, Christopher Nolan'ın Interstellar / Yıldızlararası (2014), zaman kavramına en biilimsel yaklaştığı filmidir. Ancak bununla birlikte film, zamanı fiziksel olarak değil, duygusal ve varoluşsal bir deneyim olarak ele almakta ve bilimsel doğruluğu insan hikayesiyle birleştirmektedir. Filmin üç ana noktası: Miller gezegeninde zamanın yavaşlaması, beşinci boyutta zamanın mekansallaşması ve sevginin zamanı aşan gücü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle Interstellar / Yıldızlararası (2014), Tenet (2020) filminin zamanın tersine akışı ile Memento'nun psikolojik zamanı kavramı arasında bir köprü işlevine sahiptir. Interstellar / Yıldızlararası (2014) zamanın hem bilimsel hem de insani boyutlarını aynı anda

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

sergileyerek Nolan sinemasının bu temaya ne kadar kapsamlı bir şekilde yaklaştığını göstermektedir.

4. TENET (2020): TERSİNE AKAN ZAMAN VE ENTROPİ

Christopher Nolan tarafından 2020'de vizyona giren Tenet filmi, yönetmenin zaman kavramına en katı ve objektif şekilde yaklaştığı filmi olarak değerlendirilebilir. John David Washington'un başrolünde oynadığı, Robert Pattinson'un Neil'i, Elizabeth Debicki'nin Kat'ı, Kenneth Branagh'ın Andrei Sator'u ve Michael Caine'in Sir Michael Crosby'yi canlandırdığı film, zamanın tersine akabileceği bir dünyada üçüncü dünya savaşını önlemeye çalışan bir ajanın hikayesini anlatmaktadır. Fizikçi Kip Thorne, Interstellar / Yıldızlararası (2014) filminde olduğu gibi Nolan'ın senaryosunu da yazdığı filmin bilimsel danışmanlığını üstlenmiştir. Thorne'un entropi ve zamanın termodinamiği üzerine araştırmaları, filmin özellikle zamanın tersine çevrilmesi sahnelerinin bilimsel temelini oluşturmuştur. Tenet, Memento / Akıl Defteri (2000) ve Interstellar / Yıldızlararası (2014) filmlerinden farklı olarak zamanı anlatısal bir kurgu olarak değil, evrenin fiziksel bir yasası olarak ele almaktadır. Filmde zaman, karakterlerin duygusal deneyimlerinin ötesinde, entropinin tersine çevrilmesiyle gerçekleşebilecek fiziksel bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Filmde entropinin tersine çevrilmesi temeldir. Gelecekteki insanlık, Tenet evreninde zamanın okunu tersine çevirebilen bir teknoloji geliştirmiştir. Bu teknoloji sayesinde hem insanlar hem de nesneler zamanda geriye doğru hareket edebilmektedir. İleri ve geri giden zamanın aynı sahneye yerleştirilmesi, filmde "zamanın tersine akışı" kavramını görselleştirmektedir. Örneğin, otoyol sahnelerinde ana karakter, aynı anda hem ileri hem de geri giden arabaları görebilmektedir. Bu sahneler, izleyicinin zamanın doğrusal akışının tamamen bozulduğu bir evreni doğrudan deneyimlemesine olanak tanımaktadır. Tenet (2020) filminin zamanı, Interstellar / Yıldızlararası (2014) ya da Memento / Akıl Defteri (2000) gibi psikolojik veya duygusal değil, fizikseldir. Zamanın tersine akması, karakterlerin fiziksel eylemlerini değil, hafızasını etkilemektedir. Filmin en büyük felsefi sorularından biri, zamanın tersine akması durumunda özgür iradenin mümkün olup olmadığıdır. Filmin temel felsefi temeli "olmuş olan olmuştur" (what's happened, happened) ilkesi üzerine kurulmuştur. Protagonist, zamanın tersine akabileceğini öğrendiğinde, geçmişi değiştiremeyeceğini anlamıştır. Bununla birlikte, film, bu determinizm içinde seçimler yapılabileceğini göstermektedir. Filmin sonunda Neil, baş karaktere, "Geçmişi değiştiremezsin, ama bugünü değiştirebilirsin" cümlesini kurmuştur. Bu, zaman geçmiş de olsa insan iradesinin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Nolan, burada Leonard'ın Memento'da kendi gerçekliğini inşa etmesiyle benzer bir şekilde zamanın sınırları içinde anlam yaratmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte, bu çaba Tenet (2020) filminde fiziksel bir boyut kazanmıştır. (Elsaesser, 2009).

Filmin hikayesi, zamanın tersine akışına paralel olarak tasarlanmıştır. Tenet (2000), Interstellar / Yıldızlararası (2014) ve Memento / Akıl Defteri (2000) gibi geriye doğru akmamaktadır. Bunun yerine, ileri ve geri giden zaman çizgilerinin iç içe geçtiği bir hikaye aktarmaktadır. Ana karakter, filmin başlangıcında bir operasyona katılmış ve sonrasında bu operasyonun aslında kendi hayatının bir parçası olduğunu öğrenmiştir. Bu, zamanın döngüsel yapısını ve filmdeki olayların aslında bir "kader" döngüsü içinde gerçekleştiğini göstermektedir. Tenet'in anlatı

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

mekanizması, Memento / Akıl Defteri (2000) olduğu gibi izleyiciyi, film ilerledikçe olayların anlamını düşünmeye zorlamaktadır. Bununla birlikte, izleyici bu sefer iki farklı zaman yönünü aynı anda takip etmek zorunda kalacaktır. (Bordwell, 2006).

Filmin görsel dili, zamanın tersine akışını net bir şekilde göstermeyi amaçlamaktadır. Görüntü yönetmeni Hoyte van Hoytema, hem ileri hem de geri giden aksiyonları aynı çerçevede birleştirmiştir. Özellikle otoyol sahnelerinde, izleyici hem ileri hem de geri giden arabaları aynı anda görmekte ve böylece zamanın doğrusal akışını sorgulamak zorunda kalmaktadır. Ludwig Göransson tarafından yapılan müzik zamanın tersine akışını duyusal bir düzeye taşımaktadır. İleri ve geri giden zaman çizgilerine göre bestelenmiş ve hatta geriye doğru çalınan parçalar kullanılmıştır. Bu sayede izleyici, zamanın tersine akışını hem kulaklarıyla hem de gözleriyle hissedebilmektedir. (Bordwell & Thompson, 2017). Diğer iki filmden farklı olarak, Tenet (2020) zamanın duygusal yönünü daha az ele almaktadır. Yönetmen bu filminde zamanı daha soyut ve bilimsel bir yaklaşımla ele almaktadır Bu durum filmin bazı izleyiciler tarafından Nolan'ın diğer filmlerine göre daha "soğuk" olarak değerlendirilmesine neden olmuştur.

Sonuç olarak, Christopher Nolan, Tenet (2020) filminde zaman kavramını objektif ve aynı zamanda radikal bir şekilde ele almıştır. Entropi, determinizm ve zamanın tersine akışı gibi fikirler, filmin anlatı yapısını ve tematik derinliğini belirlemiştir. Zaman hem fiziksel olarak tersine akmakta, hem de karakterlerin seçimleriyle anlam kazanmaktadır. Film adeta Memento / Akıl Defteri (2000) filminin psikolojik zamanı ile Interstellar / Yıldızlararası (2014) filminin göreceli zamanı arasında bir sentez sunmaktadır Tenet (2020), Nolan'ın zaman kavramıyla ilgili en iddialı çalışmasıdır ve yönetmenin bu konuyla ilgili söyleyecek sözlerinin henüz bitmediğini göstermektedir.

5. SONUÇ

Christopher Nolan'ın üç filmi Memento / Akıl Defteri (2000), Interstellar (2014) ve Tenet (2020), yönetmenin zaman kavramına yaklaşımının üç farklı yönünü göstermektedir. Her üç filmde de zaman doğrusal akışından ayrılmış, ancak bu ayrılma biçimi anlatı yapısına, karakter gelişimine ve tematik derinliğine farklı şekillerde yansımıştır. Interstellar / Yıldızlararası (2014), zamanı fiziksel ve bilimsel bir düzlemde ele alırken, Memento / Akıl Defteri (2000) zamanı psikolojik ve anlatısal bir düzlemde ele almıştır. Tenet (2020) ise, entropi ve tersine akış kavramlarını birleştirerek zamanı daha radikal bir boyuta taşımıştır. Bu üç film, Nolan'ın sinemasında zamanın yalnızca bir anlatı aracı olarak kullanılmadığını, aynı zamanda bilimsel, felsefi ve varoluşsal bir sorunsal olarak ele alındığını göstermektedir.

Zaman, Memento / Akıl Defteri (2000) filminde Leonard'ın hafıza kaybı nedeniyle geriye doğru akmış bu noktada, kişinin iç dünyası zamanın bir yansıması olarak sunulmuştur. Leonard, hafızası olmadan kim olduğunu bilememekte; geçmiş, not defterindeki yazılar ve fotoğraflar sınırları içinde bir gerçekliğe sahip olabilmektedir. Hikaye zamanın yalnızca fiziksel bir ölçüm olmadığını, aynı zamanda hatırlama, kişisel kimlik ve gerçekliğin algılanmasıyla şekillenen öznel bir deneyim olduğunu göstermektedir. Interstellar / Yıldızlararası (2014) filminde zaman, evrenin fiziksel bir yasası olarak ortaya konulmakta ve karakterlerin duygusal deneyimlerinin onu anlamlandırılmasını sağladığı tartışılmaktadır.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Filmin üç temel noktası, Miller gezegeninde zamanın yavaşlaması, Cooper'ın çocuklarından uzaklaşması ve beşinci boyutta zamanın mekansallaşmasıdır. Film, zamanın göreliliğinin yalnızca bilimsel bir teori olmadığını, aynı zamanda insan ilişkileri üzerinde yıkıcı bir etkisi olabileceğini göstermektedir. Cooper'ın kızına duyduğu sevgi, filmin bilimsel ve duygusal temalarını birleştirmektedir. Tenet (2020) filminde ise zaman felsefi ve fiziksel olarak tersine çevrilmiştir. Zamanın tersine akması, karakterlerin hafızasını etkilemekle kalmaz, aynı zamanda fiziksel eylemlerini de etkilemektedir. Film, "olmuş olan olmuştur" ilkesini kullanarak özgür irade ile determinizmi tartışmaktadır. Bu yapım zamanın tersine akması ve karakterlerin seçimlerini merkeze almasıyla, Interstellar / Yıldızlararası (2014) filmindeki fiziki zaman ile Memento / Akıl Defteri (2000) filmindeki psikolojik zaman arasında konumlanmaktadır. Bununla birlikte, Tenet (2020), diğer iki filmden farklı olarak zamanın duygusal boyutunu azaltmış yerine zaman kavramını daha objektif ve mantıksal bir çerçevede ele almıştır.

Üç filmin ortak noktası, zamanın insanların hayatında oynadığı önemli rolü vurgulaması olarak yorumlanabilmektedir. Cooper, çocuklarından uzaklaştıkça zamanın acımasızlığını yaşamakta; Leonard, hafızası olmadan kimlik sorunlarıyla boğuşmakta; ve Tenet (2020) filmindeki ana karakter, zamanın tersine akması durumunda kararlarının doğruluğunu tartmaktadır. Nolan, bu üç filmde zamanı yalnızca teknik bir bileşen olarak kullanmamakta aynı zamanda karakterlerin varoluşsal sorunlarının merkezine koymaktadır. Nolan'ın zaman kavramına yaklaşımının üç filmin kronolojisi bağlamında değerlendirildiğinde değişiklikler içerdiği görülebilmektedir. Hikayelerin kurgusu bağlamında Memento / Akıl Defteri (2000) filminde Leonard ile birlikte olayların anlamı inşa edilmekte, Interstellar / Yıldızlararası (2014) filminde Cooper ile birlikte zamanın göreliliği incelenmekte, Tenet (2020) filminde de ileri ve geri giden zaman çizgilerini aynı anda deneyimleyerek verilen kararlar kapsamındaki hesaplaşmalar tartışılmaktadır. Bu durum aslında yönetmenin izleyiciyi aktif bir biçimde filme dahil etmesini sağlamaktadır.

Sonuç olarak, Christopher Nolan imzalı Memento / Akıl Defteri, Interstellar / Yıldızlararası (2014) ve Tenet (2020) zaman kavramının sinemada nasıl işlenebileceğine dair üç benzersiz ve etkileyici örnek sunmaktadır. Bu üç film, Nolan sinemasının zamanı hem bir anlatı aracı hem de insan varoluşuna ilişkin derin felsefi soruların tartışıldığı bir zemin olarak nasıl kullandığını açıkça göstermektedir. Bu filmlerde zaman kontrol altına alınamayan ve insanın varoluşunu ve ilişkilerini tanımlayan temel bir gerilim alanı olarak sunulmaktadır. Nolan, bu gerilimi sinemasal anlatının merkezine yerleştirerek, izleyiciyi zamanın doğasına dair kalıcı ve rahatsız edici sorular ile başbaşa bırakmaktadır.

KAYNAKÇA

Bordwell, D. (2006). *The way Hollywood tells it: Story and style in modern movies*. University of California Press.

Bordwell, D., & Thompson, K. (2016). *Film art: An introduction* (11th ed.). McGraw-Hill.

Chatman, S. (1978). *Story and discourse: Narrative structure in fiction and film*. Cornell University Press.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Elsaesser, T. (2009). The mind-game film. In W. Buckland (Ed.), *Puzzle films: Complex storytelling in contemporary cinema* (pp. 13–41). Wiley-Blackwell.

Nolan, C. (Yönetmen). (2000). *Memento* [Film]. Newmarket Films.

Nolan, C. (Yönetmen). (2014). *Interstellar* [Film]. Paramount Pictures.

Nolan, C. (Yönetmen). (2020). *Tenet* [Film]. Warner Bros. Pictures.

Ricoeur, P. (1984). *Time and narrative* (Vol. 1). University of Chicago Press.

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

KEMANİ AYDIN NAFİZ ORAN'IN HAYATI, SAZ ESERLERİ VE HÜSEYNİ SAZ SEMAİSİNİN ANALİZİ

Doç. Dr. Ahmet Hakan BAŞ[2]

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, ahmethakanbas@gmail.com - ORCID: 0000-0002-7156-4466

Dr. Dilek YÜZLÜER[3]

TRT (Türkiye Radyo Televizyon Kurumu), dilekyuzluer@hotmail.com - ORCID ID: 0000-0003-0003-8634

ÖZET

Türk musikisinde bestekârlar genellikle form tercihlerine göre ayrılırken; araştırmaya konu olan Aydın Nafiz Oran hem sözlü hem de saz musikisi alanlarında eserler vermiş, özellikle saz eseri besteciliğindeki teknik yetkinliği ve üslup zenginliğiyle öne çıkmıştır. Kemani Aydın Oran'ın hayatı, sanat anlayışı ve musikimize katkıları hakkında bilgi vermeyi ve Hüseyni Saz Semaisini makamsal açıdan incelemeyi amaçlayan bu çalışma, bestekârın biyografik verilerini, saz eserleri ile ilgili farklı değişkenleri ve söz konusu eserin analizini sunması bakımından önemlidir. Nitel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama, doküman incelemesi ve eser analizinin kullanıldığı çalışmada; sanatçının hayatı ile musikiye katkıları incelenmiş ve TRT repertuvarında yer alan Hüseyni Saz Semaisi makamsal açıdan analiz edilmiştir. Bulgular doğrultusunda; Oran'ın keman icracılığı, TRT bünyesindeki görevleri, akademik eğitmenliği ve ürettiği saz eserleriyle Türk musikisi repertuvarına katkıda bulunan çok yönlü bir sanatkâr olduğu sonucuna varılmıştır. Bestekârın farklı formlarda toplam 121 saz eserini TRT repertuvarına kazandırdığı; eserlerinde en çok saz semaisi formunu, Acemaşiran makamını ve Aksak Semai usulünü kullandığı belirlenmiştir. Ayrıca sanatçının eğitimci kimliğini yansıtan pedagojik nitelikli eserler üretmeye de önem verdiği tespit edilmiştir. Makamsal analiz sonuçlarına göre eserde; Dügâh perdesini temel merkez koruyan, Hüseyni-Uşşak karakterini ana seyir unsuru yapan; Neva, Çargâh ve diğer perde alanlarındaki çeşni ve geçkilerle melodik yapıyı genişleten bir seyir sergilendiği ortaya çıkmıştır. Bestekârın diğer saz eserlerinin incelenmesinin yanı sıra, sözlü eserlerindeki prozodi yaklaşımının da incelenerek literatüre katkı sağlanması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Sanat Müziği, Aydın Nafiz Oran, analiz, Hüseyni makamı, TRT repertuvarı.

[2] Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Türk Müziği Bölümü Öğretim Üyesi.
[3] TRT İstanbul Radyosu Viyolonsel Sanatçısı.

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

THE LIFE, INSTRUMENTAL COMPOSITIONS, AND ANALYSIS OF THE HÜSEYNİ SAZ SEMAİSİ OF KEMANİ AYDIN NAFİZ ORAN

ABSTRACT

While composers in Turkish music are generally distinguished by their formal preferences, Aydın Nafiz Oran, the subject of this study, has composed works in both vocal and instrumental music and stands out particularly for his technical proficiency and stylistic richness in instrumental composition. This study aims to provide information about the life, artistic approach, and contributions of Kemani Aydın Oran to Turkish music, as well as to analyze the Hüseyni Saz Semaisi from a makam perspective. The study is significant in that it presents the composer's biographical data, examines various aspects of his instrumental works, and provides an analysis of the work in question. Employing qualitative research methods—descriptive survey, document analysis, and maqam analysis—the study examines the artist's life and contributions to music and analyzes the Hüseyni Saz Semaisi, which is included in the TRT repertoire, from a modal perspective. Based on the findings, it has been concluded that Oran is a multifaceted artist who has made profound contributions to the Turkish music tradition through his violin performance, his roles within TRT (Turkish Radio and Television Corporation), his academic teaching, and the high-quality instrumental works he has produced. It has been determined that the composer contributed a total of 121 instrumental works in various forms to the TRT repertoire and that he most frequently used the saz semaisi form, the Acemaşiran makam, and the Aksak Semai usul in his works. It has also been found that the artist attached importance to producing pedagogically oriented works that reflect his identity as an educator. According to the modal analysis, the work exhibits a melodic progression that maintains Dügâh as the principal tonal center, employs the Hüseyni–Uşşak character as the main seyir element, and expands the melodic structure through melodic configuration and modulations in the Neva, Çargâh, and other pitch areas. In addition to examining the composer's other instrumental works, it is recommended that his approach to prosody in his vocal works also be investigated in order to contribute to the literature.

Keywords: Turkish Classical Music, Aydın Nafiz Oran, work analysis, Hüseyni maqam, TRT repertoire.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

1. GİRİŞ

Türk musikisi tarihi; hem Türklerin geçmişten bugüne musiki ile kurduğu tüm ilişkilerin hem de geleneksel musiki sistemi ile bu sisteme etki eden diğer musiki türlerindeki teknik değişikliklerin incelenmesini kapsar (Öztuna, 1987: 39). Tura'nın (1988) belirttiği gibi; "Musikinin temel ilişkileri, Bestekâr-İcracı-Dinleyici arasındaki ilişkilerdir. Bu ilişkilerin sağlamlığı ve sağlıklı işleyişi, bir ülkenin musiki hayatını canlı ve verimli kılar" (s. 16). Bu anlamda Türk musikisine her bestekârın sunduğu katkının kendine özgü olduğu; dolayısıyla bestekârlık vizyonunun hem sanatçının yaşadığı çağın sosyokültürel ortamından hem de sahip olduğu icra kimliğinden (hanendelik/sazendelik) doğrudan beslendiği söylenebilir.

Türk musikisinde ses icrası ile çalgısal tavır arasındaki estetik ayrım gibi, icra edilen sazın teknik imkân ve sınırlarının da bestelenen eserin karakterini doğrudan belirleyebileceği düşünülmektedir. Bestekârlıkta eserin yalnızca zihinde şekillenmediği, bestekârın ses gibi mi yoksa çalgı gibi mi düşündüğüne ve elindeki sazın sunduğu olanaklara bağlı olarak nihai kimliğini kazanabileceği söylenebilir. Örneğin bir kanun icracısının mızrap tavrıyla bir keman sanatçısının yay hâkimiyeti arasındaki yapısal fark, besteleme dokusuna doğrudan yansıyabilir. Bu çok katmanlı etkileşim zemininde yetişen 20. yüzyıl bestekârlarının önceki dönemlerden ayrılan özgün bir tavır geliştirdiği görülmektedir. Bu bağlamda Aydın Nafiz Oran da keman icrasının getirdiği derinliği ve geniş melodik anlayışı eserlerine yansıtabilmiş dönemin dikkat çeken bestekârlarından biri olarak değerlendirilebilir.

Türk musikisinde bestekârlar genellikle form tercihlerine göre ayrılmaktadır. Kimi besteciler yalnızca saz eserlerine, kimileri ise sözlü eserlere yönelirken bir kısmı her iki alanda da eserler ortaya koymuştur. Aydın Nafiz Oran hem sözlü hem de saz musikisi formlarında eserler vermiş olmakla birlikte, özellikle saz eseri besteciliğinde gösterdiği teknik yetkinlik ve üslup zenginliğiyle ön plana çıkmıştır. Aydın Nafiz Oran (1937-2018), gerek keman icracılığı gerek çalgısal ve sözlü eser besteciliğiyle Cumhuriyet dönemi Türk sanat müziği geleneğinin öne çıkan isimlerinden biridir (Üstgül, 2026: 150).

Problem Durumu

Aydın Nafiz Oran'ın saz eserleri besteciliğinde gösterdiği başarının, onun Kemani kimliğiyle ilgili olduğu düşünülse de onun sazendeliğinin bestecilik tekniğine nasıl yansıdığı yeterince somutlaştırılmamıştır. Bu doğrultuda araştırmanın temel problem durumu, "Aydın Nafiz Oran'ın hayatı ve keman icracılığından beslenen sazende kimliğinin; bestelediği saz eserlerindeki makam, usul ve form anlayışına yansımaları ile Hüseyni Saz Semaisi analizinin ortaya koyduğu özellikler nelerdir" şeklinde belirlenmiştir.

Bu problemi analiz edebilmek için aşağıdaki alt problemlere odaklanılmıştır:

- Aydın Oran'ın yaşamı ve sanat hayatına yönelik bulgular nelerdir?
- Saz eserlerinin makamsal, form ve usul özelliklerine yönelik bulgular nelerdir?
- Saz eseri örneklerinden Hüseyni Saz Semaisinin analizine ilişkin bulgular nelerdir?

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; Kemani Aydın Oran'ın hayatı, sanat anlayışı ve Türk musikisine katkıları hakkında bilgi vermek; bestekârın saz eserlerini makam, usul ve form değişkenleri doğrultusunda incelemek ve bu doğrultuda Hüseyni Saz Semaisi adlı eserini ayrıntılı olarak analiz etmektir.

Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, Kemani Aydın Oran'ın sanat anlayışını ve Türk musikisine katkılarını ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Bestekârın genel üslubunun yanı sıra saz eserlerinin farklı değişkenler ekseninde ele alınması ve özellikle Hüseyni Saz Semaisi üzerinden makamsal seyir, çeşni, geçki ve asma kalış unsurlarının ölçü bazında analiz edilmesi**,** Oran'ın bestecilik anlayışının makamsal özelliklerinin somut verilerle ortaya konulmasına katkı sağlamaktadır. Elde edilen bulguların sistematik biçimde sunulmasının ise Türk musikisinde benzer makamsal analiz çalışmalarına kaynaklık edeceği düşünülmektedir.

Evren Örneklem

Araştırmanın evrenini, Kemani Aydın Oran'ın bestelediği tüm saz eserleri, örneklemini ise TRT repertuvarında S.E. 1262 numarası ile yer alan Hüseyni Saz Semaisi oluşturmaktadır.

Sınırlılıklar

Bu araştırma;

- Kemani Aydın Oran'ın hayatı ve sanat anlayışına ilişkin ulaşılabilen kitap, makale, tez ve arşiv belgeleriyle,
- Bestekârın TRT repertuvarından ulaşılan saz eserleri külliyatının makam, usul ve form değişkenleri doğrultusunda yapılan genel tespiti ve sınıflandırılmasıyla,
- Eser analizi boyutunda ise ayrıntılı ölçü bazlı tahlilin yalnızca bestecinin TRT repertuvarında S.E. 1262 numarasıyla bulunan Hüseyni Saz Semaisi ile,
- Hüseyni Saz Semaisinin derinlemesine incelenmesinde ise eserin hane ve teslim bölümlerindeki makamsal seyir, perde, çeşni, geçki ve asma kalış unsurlarıyla sınırlıdır; eserin icra teknikleri, süsleme tavırları ve ses kaydı/performans analizleri araştırma kapsamı dışında tutulmuştur.

Verilerin Toplanması

Araştırmada veri toplama tekniği olarak doküman incelemesine başvurulmuştur:

- İlk aşamada Kemani Aydın Oran'ın biyografisi, sanat anlayışı ve musiki tarihindeki yerini ortaya koymak amacıyla literatür taraması yapılmış; ilgili kitap, makale, tez ve arşiv kayıtları incelenerek, bestekârın musiki tarihindeki yeri değerlendirilmiştir.
- İkinci aşamada Kemani Aydın Oran'ın bestelediği saz eserleri makam, usul ve form değişkenleri açısından sınıflandırılarak tablolar hâlinde sunulmuştur.
- Son aşamada ise doküman incelemesi sonucunda elde edilen Hüseyni Saz Semaisi analiz edilmiştir.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Verilerin Analizi

Analiz bölümünde, Hüseyni Saz Semaisi; hane ve teslim bölümleri esas alınarak ölçü bazında ayrıntılı biçimde analiz edilmiştir. İnceleme sürecinde eserde yer alan perdeler, çeşniler, dörtlü ve beşli kuruluşları, diziler, geçkiler ve asma kalışlar tespit edilerek eserin makamsal seyri ortaya konmuştur. Elde edilen bulgular sistematik biçimde sınıflandırılmış; çeşni, geçki ve asma kalış perdelerinin eser içerisindeki dağılımları grafikler aracılığıyla somutlaştırılmıştır. Bu veriler doğrultusunda söz konusu makamsal unsurların Hüseyni makamının geleneksel seyrine katkıları yorumlanmış ve Kemani Aydın Oran'ın bestecilik anlayışı bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmiştir.

YÖNTEM

Tarama modeli, geçmişte ya da mevcut bir durumu değiştirmeden betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Bu tür araştırmalarda, ele alınan olgu ya da olay, mevcut şartlar çerçevesinde, var olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 1999: 77). Bu nedenle araştırma; geçmişte var olan bir durumu, bestekârı ve ona ait eseri mevcut koşulları içerisinde değiştirmeden olduğu gibi ortaya koymayı hedeflediğinden (Karasar, 1999), nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde betimsel tarama desenine dayandırılmıştır.

Büyüköztürk'ün (2019: 94- 95) araştırmada belirlenen ölçütleri karşılayan birimlerin çalışmaya alınmasını esas alan ölçüt örnekleme tanımından hareketle, eserin saz semaisi formunda olması, TRT repertuvarında yer alması ve bestekârın saz eseri besteciliğini makamsal yapı bakımından temsil etme niteliği taşıması temel ölçütler olarak kabul edilmiş, bu ölçütleri karşılayan Hüseyni Saz Semaisi örneklem olarak seçilmiştir.

2. BULGULAR

2.1. Aydın Nafiz Oran'ın Hayatı ile İlgili Bulgular

Aydın Nafiz Oran, 1937'de Ankara'da dünyaya geldi. Bugün her ikisi de hayatta bulunmayan Ali Haydar Bey ile Nezihe Hanım'ın biri kız üç çocuklarının ortancasıdır. İlköğrenimini İzmit Yeni Turan İlkokulu'nda, ortaöğrenimini Kadıköy Birinci Ortaokulu ve Haydarpaşa Lisesi'nde tamamladı. 1958 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu.

Müziğe 10 yaşında iken başlayan sanatçı, özel derslerle kendini yetiştirdi. Necib Aşkın, Ekrem Zeki Ün, Prof. Lilly Radomsky ve Prof. Fethi Kopuz'dan keman; Şerif Yüzbaşıoğlu'ndan ise armoni öğrendi. Musiki yaşantısı içerisinde Kadıköy Musiki Cemiyeti, İleri Türk Musikisi Konservatuarı Derneği, İstanbul Üniversitesi Korosu ve Musiki Kültür Derneği gibi kıymetli kurumlarda çeşitli görevler üstlendi.

1962-1981 yılları arasında serbest avukatlık yaptı. Hukuk kariyerinin yanı sıra akademik alanda da görev alarak 1976-1983 yılları arasında Boğaziçi Üniversitesi'nde "Türk Müziği Tarihi ve Teorisi" dersi hocalığı, 1984-1985 yılları arasında da Marmara Üniversitesi Müzik Bölümü'nde keman hocalığı görevlerinde bulundu (Taşan, 1990: 17).

Profesyonel sanat hayatına adım atması, 1960 yılında İstanbul Radyosu'nun açtığı sınavı başarıyla geçerek "keman sanatçısı" unvanını almasıyla gerçekleşti. Sanatçı, icracı kimliğinin yanı sıra kurum bünyesinde önemli idari ve denetim görevleri de yürüttü. TRT Müzik

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Danışmanlar Kurulu, TRT Türk Hafif Sanat Müziği Denetleme Kurulu, İstanbul Radyosu İcra Denetim Kurulu ve Kültür Bakanlığı Müzik ve Video Eserleri Denetleme Üst Kurulu'nda üye olarak hizmet verdi. 1990 yılında İstanbul Radyosu Saz Eserleri Şefi olarak atanan sanatçı, 2002 yılında TRT İstanbul Radyosu'ndan emekliye ayrıldı (TRT Müzik, 2018).

Saz eseri besteciliği ile musikimiz repertuvarında çok özel bir yeri bulunan Oran, oldukça üretken bir bestekârdır. TRT repertuvarı ile kişisel nota arşivlerinde yapılan son araştırmalar neticesinde, kaynaklardan toplam 121 saz eseri ve 35 şarkısı tespit edilmiştir.

Saz eserleri alanındaki yetkinliği, aldığı ödüllerle de tescillenmiştir:

- **1978:** TRT'nin açmış olduğu "Saz Eserleri" yarışmasında "Mahur Saz Semaisi" adlı eseriyle ikincilik ödülü kazanmıştır (Bu yarışmada birincilik ödülü kimseye verilmemiştir).
- **1981:** "Atatürk'ün doğumunun 100. yılı" nedeniyle TRT'nin açmış olduğu "Çok Sesli Saz Eserleri" yarışmasında "Hüseyni İkileme" isimli eseriyle "Mansiyon" ödülüne layık görülmüştür.

Ayrıca Ergüder Yoldaş'ın yönettiği Türk Müziği orkestrasında maestro olarak görev alan Oran, Türk musikisinde keman icrası, tekniği ve sanatı üzerine kaleme aldığı "Keman Metodu" adlı kitabıyla alana kalıcı bir eser bırakmıştır. Aydın Nafiz Oran, 1969 yılında Güzin Hanım'la evlenmiş ve bu evlilikten 1976 yılında Ali Cem adında bir oğlu dünyaya gelmiştir. 81 yaşında vefat eden Oran, 4 Temmuz 2018 Çarşamba günü Üsküdar'daki Karacaahmet Şakirin Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından Ihlamurkuyu Mezarlığı'na defnedilmiştir. (Taşan, 1990: 17; Demirbilek, 2024: 4).

2.2. Bestekârın Saz Eserlerinin Makamsal Özelliklerine Yönelik Bulgular

Çizelge 1. Saz Eserlerinin Makamsal Özellikleri

No	Makam Adı	Sayı	%
1	Acemaşiran	10	8,26
2	Acem Buselik	1	0,83
3	Acem Kürdi	2	1,65
4	Anberefşan	1	0,83
5	Bayati	1	0,83
6	Bayati Araban	1	0,83
7	Bestenigar	1	0,83
8	Buselik	4	3,31
9	Büzürg	1	0,83
10	Dilkeşhaveran	1	0,83
11	Evcara	1	0,83
12	Eviç	3	2,48
13	Eviç Buselik	1	0,83
14	Ferahfeza	1	0,83
15	Ferahnak	1	0,83
16	Gerdaniye	1	0,83
17	Gerdaniye Buselik	1	0,83
18	Hicaz	4	3,31
19	Hicaz (Hümayun)	2	1,65
20	Hicaz (Zirgüle)	2	1,65
21	Hicaz Buselik	1	0,83
22	Hicazkar	1	0,83
23	Hisar	1	0,83
24	Hisar Buselik	2	1,65
25	Hüseyni	4	3,31
26	Hüzzam	3	2,48
27	Isfahan	2	1,65
28	Karcığar	2	1,65
29	Kuçek	1	0,83
30	Kürdi	1	0,83
31	Kürdilihicazkâr	4	3,31
32	Lâlegül	1	0,83
33	Mahur	6	4,96
34	Mahur Buselik	1	0,83
35	Muhayyer	2	1,65

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

36	Muhayyer Kürdi	3	2,48
37	Müstear	1	0,83
38	Neveser	1	0,83
39	Nihavend	5	4,13
40	Nihavend-i Kebir	1	0,83
41	Nikriz	1	0,83
42	Nişâburek	3	2,48
43	Nühüft	1	0,83
44	Rahatülervâh	1	0,83
45	Rast	4	3,31
46	Saba	2	1,65
47	Saba Buselik	1	0,83
48	Segâh	3	2,48
49	Sultani Yegâh	2	1,65
50	Suzidil	2	1,65
51	Suzinak	3	2,48
52	Şedaraban	2	1,65
53	Şehnaz	2	1,65
54	Şevkefza	1	0,83
55	Şevkutarab	1	0,83
56	Şivenüma	1	0,83
57	Uşşak	4	3,31
58	Vech-i Arazbar	1	0,83
59	Yegâh	2	1,65
60	Zirefkend	1	0,83
Toplam		**121**	**100**

Çizelge 1 incelendiğinde, bestekârın en çok kullandığı makamın 10 eser ve %8,26'lık oranla Acemaşiran olduğu görülmektedir. Bu makamı; Mahur (6 eser, %4,96) ve Nihavend (5 eser, %4,13) makamları izlemektedir. Bu üç makam, toplam eserlerin neredeyse beşte birini (yaklaşık %17,4) oluşturmaktadır. Bestekâr ayrıca, Türk müziğinde yaygın olarak kullanılan makamlar olan Buselik, Hicaz, Hüseyni, Kürdilihicazkâr, Rast ve Uşşak makamlarının her birinden 4'er eser (%3,31) bestelemiştir. Bu durum, bestekârın klasik Türk müziği geleneğine sıkı sıkıya bağlı kaldığını ve ana makamların tümüne dengeli bir şekilde eğildiğini göstermektedir. Toplam 121 saz eserinde 60 farklı makamın kullanılmış olması ise bestekârın makam kullanımındaki dikkat çekici zenginliği ortaya koymaktadır.

2.3. Bestekârın Saz Eserlerinin Form Özelliklerine Yönelik Bulgular

Çizelge 2. Saz Eserlerinin Form Özellikleri

No	Eser Formu	Eser Sayısı	%
1	Saz Semaisi	72	59,50
2	Longa	20	16,53
3	Medhal	13	10,74
4	Oyun Havası	8	6,61
5	Etüt (Kapris vs.)	4	3,31
6	Peşrev	2	1,65
7	Sirto	1	0,83
8	Çeşitleme	1	0,83
	TOPLAM	**121**	**100**

Çizelge 2 incelendiğinde, bestekârın saz eserleri üretiminde "Saz Semaisi" formunun belirgin bir hâkimiyete sahip olduğu ve genel repertuvarın %59,50'sini (yaklaşık beşte üçünü) oluşturduğu görülmektedir. Eser dağılımında ikinci sırayı %16,53'lük oranla Longa alırken, onu 13 eser ve %10,74'lük pay ile Medhal formu takip etmektedir. İlgili çizelgedeki en dikkat çekici bulgulardan biri, Klasik Türk musikisinin en köklü ve ağırbaşlı saz eseri formu kabul edilen Peşrev'in yalnızca 2 eser (%1,65) ile sınırlı kalmış olmasıdır. Öte yandan, sanatçının

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

keman eğitimcisi kimliğinin sanatsal üretimine yansımasının bir neticesi olarak, icracının enstrüman tekniğini geliştirmeye yönelik çalışmalara (etütler) da yer verdiği anlaşılmaktadır. Tüm bu nicel veriler bütüncül olarak değerlendirildiğinde ilgili çizelge; hacimli ve ağır klasik formlardan ziyade daha dinamik ve akıcı saz eserleri üretmeyi tercih eden, aynı zamanda pedagojik vizyonu doğrultusunda teknik çalışmalara önem veren üretken bir bestekâr profili yansıtmaktadır.

2.4. Bestekârın Saz Eserlerinin Usul Özelliklerine Yönelik Bulgular

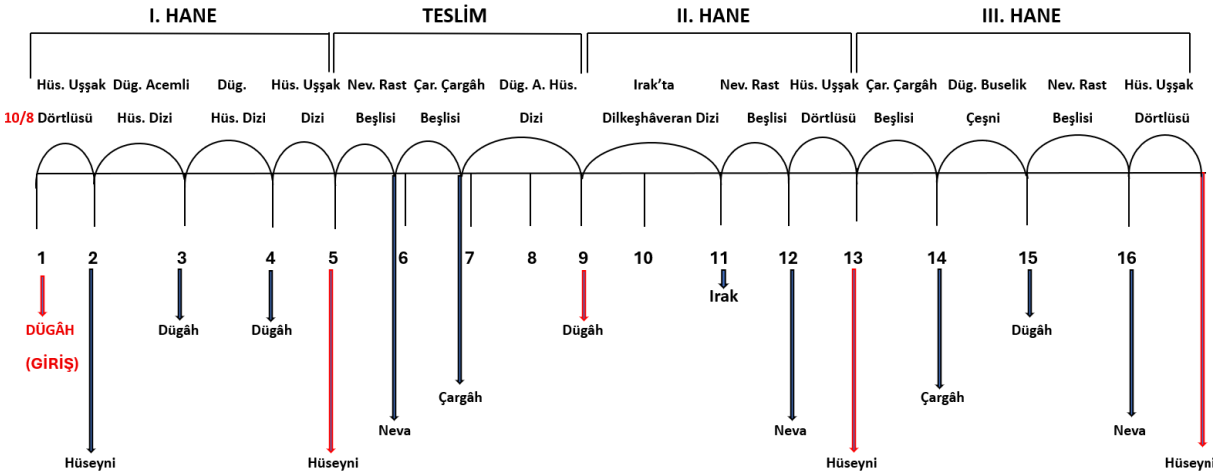
Çizelge 3. Saz Eserlerinin Usul Özellikleri

No	Usul İsmi	Eser Sayısı	%
1	Aksak Semai	72	59,50
2	Sofyan	24	19,83
3	Nim Sofyan	14	11,57
4	Yürük Semai	4	3,31
5	Devr-i Turan	4	3,31
6	Muhammes	2	1,65
7	Türk Aksağı-Değişmeli	1	0,83
		121	100

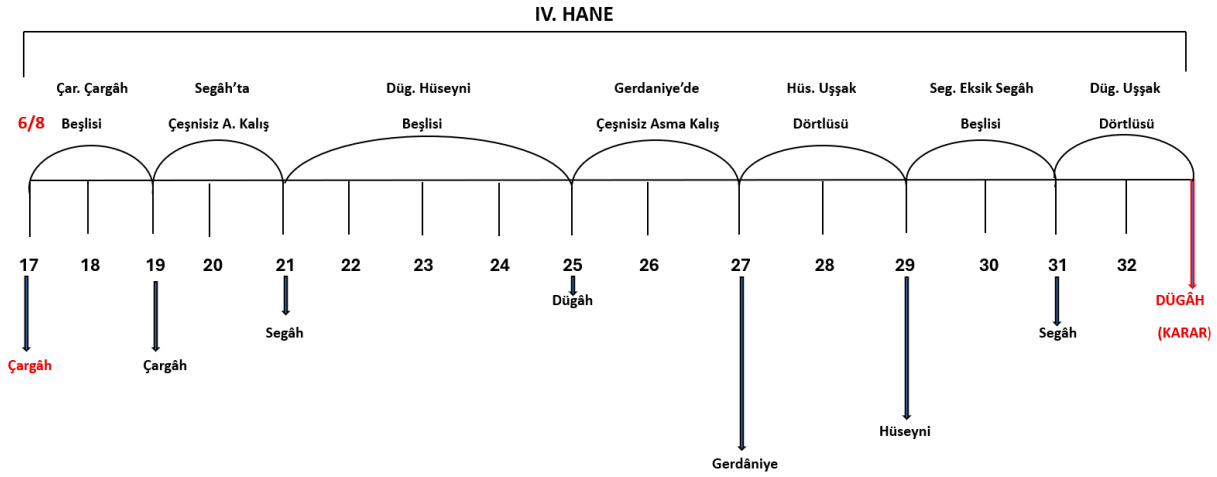
Çizelge 3 ritmik yapı (usul) bağlamında incelendiğinde, en belirgin verinin %59,50'lik oranla (72 eser) Aksak Semai usulü olduğu görülmektedir. Eser dağılımında ikinci sırayı %19,83 ile Sofyan (4/4'lük), üçüncü sırayı ise %11,57 ile Nim Sofyan (2/4'lük) usulleri almaktadır. Repertuvarın yaklaşık üçte birlik (%31,4) dilimini kapsayan bu iki usul; bestekârın sıklıkla tercih ettiği Longa, Sirto, Medhal ve çeşitli Oyun Havası formlarının ritmik iskeletini oluşturmaktadır. Öte yandan, tabloda %3,31 oranında gözlemlenen Devr-i Turan (7/8'lik) usulünün repertuvardaki birtakım Oyun Havalarında kullanılması, bestekârın zaman zaman klasik formların sınırlarını aşarak folklorik ve neşeli ritmik dokulara da yöneldiğine işaret etmektedir. Çizelgedeki bir diğer dikkat çekici bulgu ise, Türk musikisinde "Büyük Usuller" kategorisinde değerlendirilen geniş zamanlı Muhammes usulünün yalnızca 2 eserde (%1,65) kullanılmasıdır.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

2.5. Hüseyni Saz Semaisinin Makamsal Analizi ile İlgili Bulgular

Görsel 1. Hüseyni Saz Semaisinin Analiz Şeması 1

Görsel 2. Hüseyni Saz Semaisinin Analiz Şeması 2

İncelenen eserde makamsal yapı, dört hane içerisinde farklı çeşni ve perde merkezleri etrafında şekillenmektedir. Analiz şemasında her rakam bir ölçüyü temsil etmekte olup eser toplam otuz iki ölçülük bir yapı içerisinde değerlendirilmiştir. Eserin başlangıç perdesi Dügâh, karar perdesi ise yine Dügâh'tır. Bu yönüyle eserin genel seyri, Dügâh perdesinden hareketle çeşitli perde ve çeşni alanlarına yönelmekte, haneler boyunca gerçekleştirilen geçici duraklamalar ve asma kalışların ardından tekrar Dügâh perdesinde karara ulaşmaktadır. Eserin makamsal seyri, hane ve ölçü bazında incelenerek aşağıda ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiştir:

- **I. Hane (1-4. ölçüler):** Makamın zemin bölümünü oluşturan bu ilk dört ölçülük kesit, 1. ölçüde ana durak olan Dügâh (La) perdesinden doğrudan bir giriş yaparak Hüseyni'de Uşşak dörtlüsü çeşnisi ile seyrine başlamaktadır. 2. ölçü Dügâh üzerinde

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

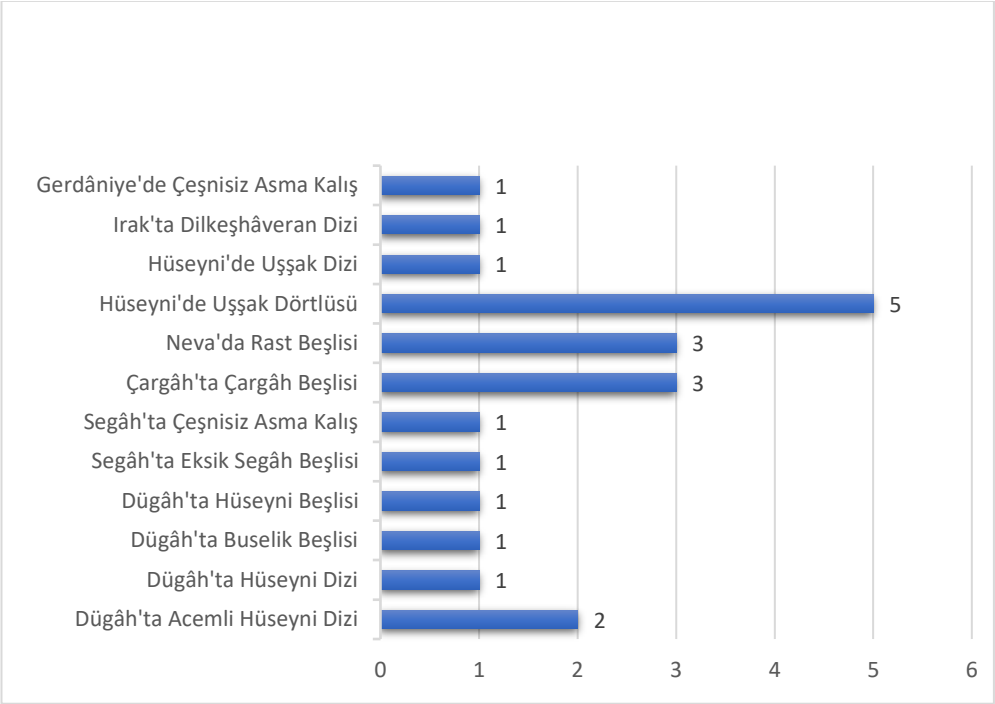
Acem (Fa) perdesi ile devam etmekte ve Dügâh'ta Acemli Hüseyni Dizi kullanımıyla seyre inici bir karakter kazandırılmaktadır. 3. ölçüde melodi, makamın merkez eksenini tam olarak duyurmak amacıyla yerinde Dügâh'ta Hüseyni Dizi yapısına geçiş yapmaktadır. Hanenin kapanış ölçüsü olan 4. ölçüde ise melodi, güçlü perdesi etrafında şekillenen Hüseyni'de Uşşak dizisini kullanmıştır.

- **Teslim Bölümü (5-8. ölçüler):** Haneler arasında köprü ve ortak bağlayıcı vazifesi üstlenen bu dört ölçülük bölüm, 5. ölçüde makamın güçlü perdesi ve seyir alanı doğrultusunda Neva'da Rast beşlisi çeşnisi ile seyrine başlamaktadır. 6. ölçüde melodik yürüyüş aşağıya kayarak Acem perdesi kullanımıyla Çargâh'ta Çargâh beşlisi çeşnisine yer verilmiştir. Bölümün son ölçüsünü oluşturan 7 ve 8. ölçülerde ise, *Acem (Fa)* perdesi ile devam edilerek Dügâh'ta Acemli Hüseyni dizi sergilenmiş ve teslim bölümü sona ermiştir.
- **II. Hane (9-12. ölçüler):** Geleneksel form yapısı gereği makamın pest bölgesine genişleme amacı güden bu dört ölçülük bölüm, 9 ve 10. ölçülerde doğrudan Irak'ta Dilkeşhaveran Dizi kullanımıyla seyrine başlamakta ve melodik yapıyı Irak (Fa diyez) perdesine kadar indirmektedir. 11. ölçüde melodik seyir üst ses bölgesine devam etmiş ve Eviç perdesi kullanımıyla Neva'da Rast beşlisi duyurulmuştur. Hanenin kapanış ölçüsü olan 12. ölçü ise Hüseyni'de Uşşak çeşnisi ile sonlanmıştır. Ardından melodi, her bölüm sonrası dönülen teslim bölümüne bağlanmıştır.
- **III. Hane (13-16. ölçüler):** Eserin en hareketli yeri olan bu dört ölçülük bölüm, 13. ölçüde Acem perdesi kullanımıyla Çargâh'ta Çargâh beşlisi ile başlamıştır. Bu kullanım 14. ölçüdeki Dügâh'ta Buselik çeşnisi için bir hazırlık olmuştur. 15. ölçüde melodi yeniden yukarı doğru seyreder ve Neva'da Rast beşlisiyle devam eder. Hanenin bittiği 16. ölçüde ise Hüseyni'de Uşşak dörtlüsü ile güçlü perde üzerinde net bir duruş sergilenerek bu bölüm sona ermiş olur. Devamında ana melodiyi pekiştirmek adına tekrar teslim bölümüne dönüş sağlanır.
- **IV. Hane (17-32. ölçüler):** Eserin bu son bölümü, 6/8'lik Yürük Semai usulüyle başlar. 17 ve 18. ölçülerde orta seslerdeki Çargâh'ta Çargâh beşlisi çeşnisiyle seyre başlanır. 19 ve 20. ölçülerde melodi Segâh'ta Çeşnisiz Asma Kalış yaparak geçici bir duraklama oluşturur. 21'den 25. ölçüye kadar olan geniş aralıkta, makamın ana yapısını göstermek üzere Dügâh'ta Hüseyni beşlisi çeşnisine geçilir. 25. ve 26. ölçülerde eser Gerdaniye perdesinde Çeşnisiz Asma Kalış yapar. Buradan sonra alt perdelere doğru seyreden melodik yapı, 27 ve 28. ölçülerde Hüseyni'de Uşşak dörtlüsü çeşnisi ile devam eder. 29. ve 30. ölçülerde, *Acem* perdesinin kullanılmasıyla birlikte Segâh'ta Eksik Segâh çeşnisi sergilenerek son bir asma kalış kullanılır. Nihayet 31. ve 32. ölçülerde Dügâh'ta Uşşak dörtlüsü çeşnisiyle hane tamamlanır ve bu haneden sonra tekrar icra edilen teslim bölümünün sonunda eser tamamen nihayete erer.

Bu makam analiz şablonu, eserin Hüseyni makamının geleneksel seyir kurallarına ve form yapısına büyük ölçüde uyumlu gösterdiğini ortaya koymaktadır. 10/8'lik Aksak Semai usulüyle yazılan ilk üç hane ve teslim bölümü, makamın ana ses sınırlarını, pest bölgedeki Irak perdesi modülasyonunu ve meyan bölümündeki Buselik ile Rast geçkilerini dörder ölçülük dengeli bir

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

simetri içerisinde sergilemektedir. IV. Hane'den itibaren devreye giren 6/8'lik Yürük Semai usul değişikliği, esere ritmik dinamizm kazandırırken 16 ölçülük bu geniş alanda Gerdaniye perdesine kadar uzanan tiz seyir sahası ve ardından Segâh üzerindeki Eksik Segâh çeşnisiyle kademeli bir iniş mimarisi oluşturulmuştur. Sonuç olarak eser, IV. Hane'nin tamamlanmasının ardından form gereği teslim bölümüne geri dönerek ana durak olan Dügâh perdesinde nihayete ermiş, asma kalışları, usul geçişleri ve çeşni çeşitliliğiyle Hüseyni makamının kuramsal ve icra özelliklerini teknik bir bütünlükle yansıtmıştır. Hüseyni Saz Semaisinde sergilenen çeşni ve modülasyon (geçki) çeşitliliği Görsel 3'te detaylandırılarak sunulmuştur.

Görsel 3. Hüseyni Saz Semaisinin Çeşni ve Geçki Grafiği

Eserin çeşni ve geçki grafiği incelendiğinde, en yoğun kullanılan yapının Hüseyni'de Uşşak dörtlüsü olduğu ve eser içerisinde 5 kez kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, eserin temel makamsal karakterinin Hüseyni makamı içerisinde Uşşak çeşnisi etrafında şekillendiğini göstermektedir. Hüseyni perdesinin güçlü bölge olarak değerlendirilmesiyle birlikte, bu perde üzerinde Uşşak dörtlüsünün tekrarlanması eserin ana seyir karakterini kuvvetlendirmektedir.

Grafikte ikinci sıklık derecesinde yer alan yapılar Neva'da Rast beşlisi ve Çargâh'ta Çargâh beşlisi olup her ikisi de 3'er kez kullanılmıştır. Bu kullanımlar, eserin yalnızca Hüseyni-Uşşak karakteri içerisinde kalmadığını, Neva ve Çargâh perdeleri çevresinde gerçekleştirilen geçkilerle melodik seyrin genişletildiğini göstermektedir. Özellikle Neva'da Rast beşlisinin kullanımı, Hüseyni makamının güçlü perdesi olan Neva çevresindeki seyri belirginleştirirken,

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Çargâh'ta Çargâh beşlisi ise farklı bir çeşni alanı oluşturarak melodik yapıya çeşitlilik kazandırmaktadır.

Dügâh'ta Acemli Hüseyni Dizisi grafikte görüldüğü gibi 2 kez kullanılmıştır. Bu kullanım, ana karar perdesi olan Dügâh çevresindeki seyri farklı bir dizi karakteriyle zenginleştirmektedir. Böylece Dügâh perdesi yalnızca karar noktası olarak değil, aynı zamanda farklı çeşni ve dizi kuruluşlarının oluşturulduğu önemli bir seyir merkezi olarak da işlev görmektedir.

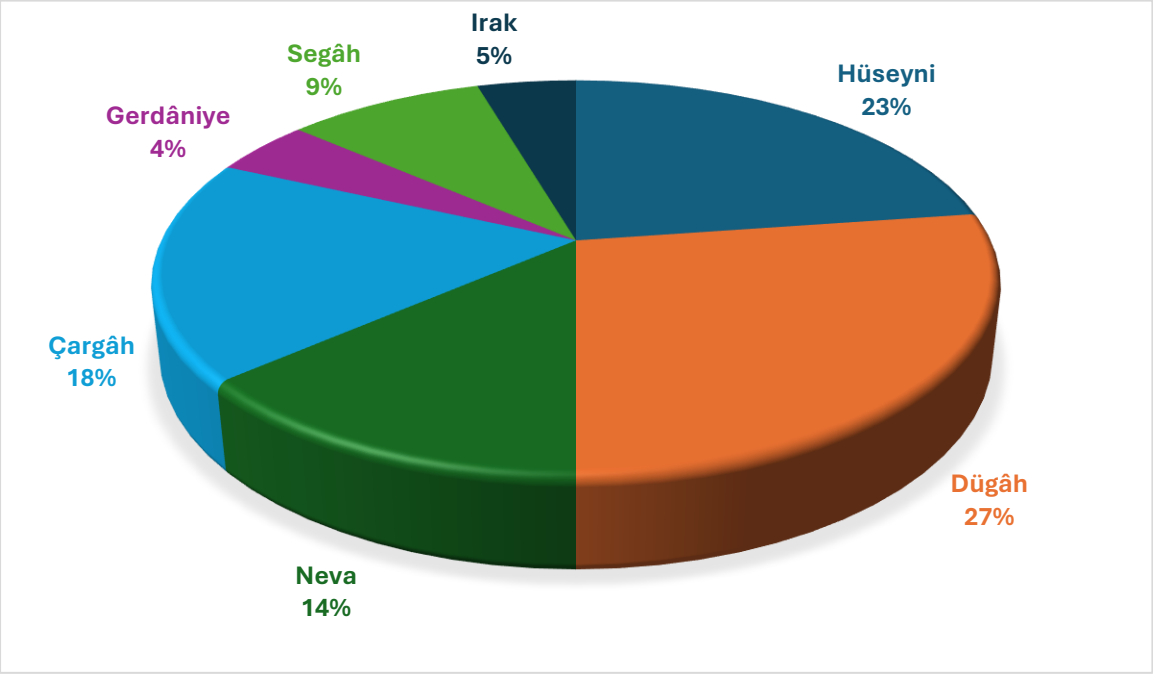
Grafikte birer kez kullanılan yapılar ise Dügâh'ta Hüseyni Dizisi, Dügâh'ta Buselik beşlisi, Dügâh'ta Hüseyni beşlisi, Segâh'ta Eksik Segâh beşlisi, Segâh'ta Çeşnisiz Asma Kalış, Hüseyni'de Uşşak Dizisi, Irak'ta Dilkeşhaveran Dizisi ve Gerdaniye'de Çeşnisiz Asma Kalış şeklindedir. Bu unsurların yalnızca birer kez kullanılması, bunların eserin ana makamsal yapısını belirleyen temel unsurlardan ziyade, seyri çeşitlendiren ve farklı perde alanlarına geçiş sağlayan geçici çeşni ve geçki noktaları olduğunu düşündürmektedir.

Özellikle Segâh'ta Eksik Segâh beşlisi ile Segâh'ta Çeşnisiz Asma Kalış, karar öncesi seyirde farklı bir renk ve geçici duraklama alanı meydana getirmektedir. Benzer şekilde Gerdaniye'de Çeşnisiz Asma Kalış, eserin tiz bölgeye yönelerek ses sahasını genişlettiğini göstermektedir. Irak'ta Dilkeşhaveran Dizisi ise seyir içerisinde kullanılan en belirgin renk değişimlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, eserin çeşni ve geçki grafiği, Hüseyni makamı karakterinin özellikle Hüseyni perdesinde kurulan Uşşak dörtlüsü üzerinden yoğun biçimde vurgulandığını ortaya koymaktadır. Bu temel yapı, eser boyunca 5 kez kullanılarak makamsal seyrin ana merkezini oluşturmuştur. Buna karşılık Neva'da Rast beşlisi ve Çargâh'ta Çargâh beşlisi 3'er kez kullanılarak eserin en belirgin geçki ve çeşni alanlarını meydana getirmiştir. Dügâh'ta Acemli Hüseyni Dizisi ise iki kullanımla ana karar perdesi çevresindeki seyri zenginleştirmiştir.

Birer kez kullanılan diğer dizi, dörtlü, beşli ve çeşnisiz asma kalışlar ise eserin melodik yapısında çeşitlilik sağlayan geçici geçki alanları olarak işlev görmüştür. Bu bağlamda eser, temel Hüseyni-Uşşak karakterini korurken Neva-Rast, Çargâh, Acemli Hüseyni, Buselik, Segâh, Dilkeşhaveran ve Gerdaniye çevresinde oluşturulan farklı çeşni ve geçkilerle seyir alanını genişletmektedir. Böylece eser, sık kullanılan Hüseyni'de Uşşak dörtlüsünü ana makamsal merkez olarak benimsemekte, diğer çeşni ve geçki unsurlarını ise bu ana yapıyı zenginleştiren, melodik hareketliliği artıran ve nihayetinde Dügâh perdesindeki karara hazırlayan tamamlayıcı unsurlar olarak kullanmaktadır. Asma kalış oranları, ölçü bazında tespit edilen kalış perdelerinin toplam kullanım sayıları esas alınarak hesaplanmıştır. Hüseyni Saz Semaisinde tespit edilen asma kalış perdelerinin kullanım oranları Görsel 4'te sunulmuştur.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Görsel 4. Hüseyni Saz Semaisinde Asma Kalış Perdeleri Kullanım Oranları

Grafiğe göre asma kalışların en yoğun kullanıldığı perde Dügâh (%27) olup, bunu Hüseyni (%23) ve Çargâh (%18) takip etmektedir. Neva (%14) ve Segâh (%9) orta düzeyde kullanılırken, Irak (%5) ve Gerdaniye (%4) daha sınırlı oranlarda yer almaktadır.

Bu dağılım, eserdeki asma kalışların ağırlıklı olarak Dügâh, Hüseyni ve Çargâh perdeleri üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Özellikle Dügâh perdesinin en yüksek orana sahip olması, bu perdenin eser içerisindeki ana merkez olma özelliğini ve karar perdesine yönelik seyirdeki önemini ortaya koymaktadır. Hüseyni ve Çargâh perdelerindeki yoğun kullanım ise melodik seyrin bu perdeler çevresinde genişletildiğini göstermektedir. Buna karşılık Irak ve Gerdaniye perdelerinin düşük oranları, bu perdelerin daha çok geçici genişleme ve renk değişimi sağlayan asma kalış noktaları olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Genel olarak grafik, eserin asma kalışlarının ana seyir merkezleri etrafında yoğunlaştığını ve farklı perde kullanımlarıyla melodik çeşitliliğin sağlandığını ortaya koymaktadır.

3. SONUÇ ve ÖNERİLER

3.1. Birinci alt probleme yönelik sonuçlar

Aydın Nafiz Oran'ın hayatı, eğitimi ve kariyerine ilişkin elde edilen bulgular incelendiğinde, sanatçının asıl mesleği hukukçuluk olmasına rağmen hayatının merkezine musikiyi konumlandıran, Türk musikisine çok yönlü katkılar sağlamış üretken bir sanatkâr olduğu sonucuna varılmıştır. Küçük yaşlarda başladığı müzik eğitimini devrinin önemli ustalarından aldığı özel derslerle pekiştiren Oran; yalnızca icracı kimliğiyle yetinmemiş, TRT ve Kültür Bakanlığı bünyesinde üstlendiği yöneticilik ve denetmenlik görevleriyle kurumsal müzik politikalarına da yön vermiştir. Bunun yanı sıra üniversitelerde verdiği dersler ve kaleme aldığı

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

'Keman Metodu' adlı eseriyle musikinin akademik ve pedagojik boyutuna da önemli katkılar sunmuştur. Sanatçının bestecilik yönü değerlendirildiğinde ise; özellikle saz eseri formunda ürettiği ödüllü besteleri ve zamanla 121 saz eseri ile 35 sözlü esere ulaşan geniş repertuvarı, onun Türk musikisi saz eserleri dağarcığına kazandırdığı önemli mirası açıkça ortaya koymaktadır.

3.2. İkinci alt probleme yönelik sonuçlar

Bestekârın saz eserleri; makam, form ve usul bağlamında incelendiğinde, klasik Türk musikisi geleneğine bağlı kalmakla birlikte kendine has, dinamik ve pedagojik vizyon barındıran bir üslup benimsediği sonucuna ulaşılmıştır. Toplam 121 saz eserinde 60 farklı makam kullanarak dikkat çekici bir makamsal zenginlik sunan bestekârın; başta Acemaşiran, Mahur ve Nihavend olmak üzere geniş bir makam çeşitliliğine yöneldiği görülmektedir. Sanatçının form ve ritmik yapı tercihleri ise onun müzikal karakterini net bir biçimde yansıtmaktadır; nitekim geleneksel musikinin hacimli ve ağırbaşlı yapıları olan Peşrev formu ile büyük usullerden ziyade, saz semaisi formuna ağırlık vermiştir. Buna ek olarak Longa, Sirto ve Medhal gibi formlarda Sofyan ve Nim Sofyan usullerini; oyun havalarında ise Devr-i Turan gibi folklorik ritimleri tercih ederek neşeli dokulara da yer açmıştır. Son olarak, eserleri arasında saz tekniğini geliştirmeye yönelik etütlere yer vermesi, sanatçının yalnızca üretken bir bestekâr değil, aynı zamanda keman eğitimcisi kimliğini sanatsal üretimine yansıtan bir eğitimci olduğunu göstermektedir.

3.3. Üçüncü alt probleme yönelik sonuçlar

Eserin makamsal yapısı bir bütün olarak değerlendirildiğinde, seyir boyunca temel makam karakterinin Dügâh perdesi merkezinde şekillendiği ve eserin yine Dügâh perdesinde karara ulaştığı görülmektedir. Haneler ve teslim bölümü boyunca gerçekleştirilen melodik hareketler, ana makamsal yapıdan tamamen uzaklaşmadan farklı perde alanlarında oluşturulan çeşni ve geçkiler aracılığıyla geliştirilmiştir. Bu yönüyle eser, Dügâh merkezli temel yapısını korurken Hüseyni, Neva, Çargâh, Segâh, Irak ve Gerdaniye perdeleri üzerinde gerçekleştirilen genişlemelerle zengin bir seyir anlayışı ortaya koymaktadır. Çeşni ve geçki grafiği, eserin makamsal seyrinde Hüseyni-Uşşak karakterinin belirleyici bir unsur olduğunu**,** buna karşılık Neva'da Rast ve Çargâh'ta Çargâh kuruluşlarının önemli çeşnileri meydana getirdiğini göstermektedir. Dügâh çevresindeki Hüseyni ve Acemli Hüseyni kuruluşları ana makam merkezine olan bağı kuvvetlendirirken, Buselik, Dilkeşhaveran ve Segâh gibi farklı çeşni alanları eserin melodik yapısına renk ve çeşitlilik kazandırmaktadır. Bu geçkiler, eserin makam bütünlüğünü değiştiren bağımsız makam değişimleri olmaktan çok, ana seyri zenginleştiren ve farklı ses alanlarında gelişmesini sağlayan unsurlar olarak değerlendirilmelidir.

Teslim bölümü, bu makamsal çeşitlilik içerisinde önemli bir denge unsuru oluşturmaktadır. Haneler boyunca farklı perde ve çeşni alanlarına yönelen seyir, teslim aracılığıyla yeniden ana makamın dizisine bağlanmaktadır. Böylece teslim, yalnızca bölümler arasında geçiş sağlayan yapısal bir unsur olarak değil, aynı zamanda eserin makam karakterini tekrar hatırlatan ve seyirdeki bütünlüğü koruyan bir bölüm olarak işlev görmektedir. Asma kalış perdelerinin

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

kullanım dağılımı da eserin melodik seyrinin belirli perde merkezleri etrafında yoğunlaştığını göstermektedir. Özellikle Dügâh, Hüseyni, Çargâh ve Neva perdeleri, seyir içerisinde önemli duraklama ve yönlenme noktaları oluşturmaktadır. Buna karşılık Segâh, Irak ve Gerdaniye perdeleri daha çok seyri genişleten, geçici melodik çeşitliliği sağlayan ve özellikle karar öncesinde melodik dinamizm oluşturan alanlar olarak öne çıkmaktadır. Tiz bölgedeki Gerdaniye ve Segâh perdeleri üzerinde gerçekleştirilen asma kalışlar, seyri karar perdesinden geçici olarak uzaklaştırarak melodik hareketliliği artırmakta, ardından yeniden Dügâh merkezine yöneliş, karar duygusunu güçlendirmektedir. Sonuç olarak eser, Dügâh perdesini temel merkez olarak koruyan, Hüseyni-Uşşak karakterini ana seyir unsuru hâline getiren, Neva, Çargâh ve diğer perde alanlarında gerçekleştirilen çeşni ve geçkilerle melodik yapısını genişleten bir makamsal seyir sergilemektedir. Haneler boyunca ortaya çıkan farklı çeşni kuruluşları ve geçkiler esere renk, hareketlilik ve ses sahası bakımından genişlik kazandırırken, teslim bölümü bu farklılaşan seyir alanlarını yeniden ana makamsal eksende birleştirmektedir. Asma kalışların farklı perdelerde kullanılması ise seyirde geçici duraklama ve yön değişikliği sağlayarak eserin melodik anlatımını güçlendirmektedir. Böylece eser, farklı çeşni, geçki ve asma kalış unsurlarını ana makam karakterini koruyacak biçimde bütünleştiren ve Dügâh perdesindeki karar ile tamamlanan bir makamsal yapı ortaya koymaktadır.

Araştırma sonucunda aşağıdaki öneriler sunulmuştur.

- Aydın Nafiz Oran'ın bu çalışmada incelenmeyen diğer saz eserlerinin makam, form ve usul özellikleri açısından analiz edilmesi önerilmektedir.
- Aydın Nafiz Oran'ın sözlü eserlerinde kullandığı prozodi yaklaşımının incelenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Erkan Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri,* Pegem Akademi, Ankara, 2019.

Demirbilek, M., Kemani Aydın Oran'ın TRT Repertuvarında Yer Alan Dügâh ve Yegâh Kararlı Peşrev ve Saz Semailerinin Makamsal Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2024.

Karasar, N., Bilimsel Araştırma Yöntemi, Nobel Yayın ve Dağıtım, Ankara, 1999.

Öztuna, Y., Türk Musikisi: Teknik ve Tarih, Türkpetrol Vakfı Lâle Mecmuası Neşriyatı, İstanbul, 1987.

Taşan, T., Aydın Oran, Müzik Magazin Dergisi, Eylül, yıl 4, sayı 38, sayfa 17, 1990.
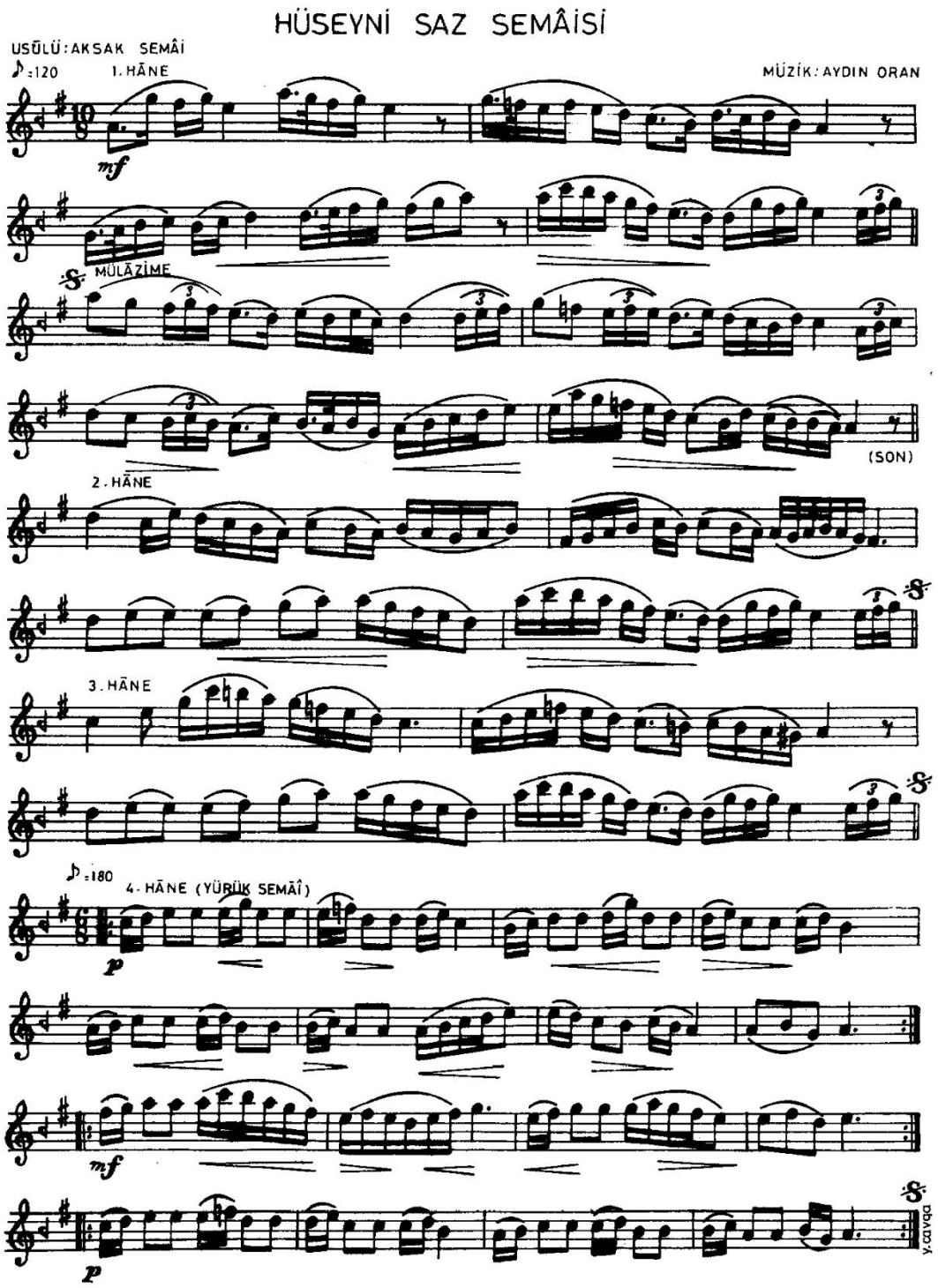
Tura, Y., Türk Mûsikîsinin Mes'eleleri, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1988.

Üstgül, E., Aydın Nafiz Oran'ın Müzik Kimliği ve Longa Besteciliği Üzerine Bir İnceleme, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13, 1, 149-164, 2026.

http://trtmuzik.net.tr/haber/keman-sanatcisi-aydin-nafiz-oran-son-yolculuguna-ugurlandi_515 (Erişim tarihi: 07.09.2026)

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Ek 1. Hüseyni Saz Semaisi

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

İNTERNET MEDYASINDA DEĞİŞEN VE DÖNÜŞEN GÖRSEL ANLATI OLGUSU

Doç. Dr. Hakan YÜKSEL
Kafkas Üniversitesi
hakanyuksel25@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-4560-6685

ÖZET

Günümüz dünyasında internet kullanıcıları birçok içerikte olduğu gibi haber ve bilgi içeriklerinde de hız faktörüne fazlasıyla önem atfetmektedir. Özellikle Instagram ortamındaki reelslerde, YouTube ortamındaki shortslarda ve TikTok platformundaki içeriklerde hızlandırılmış haber sunumu üzerinden yeni bir yaklaşım tercih edilmektedir. Bu durum izleyicinin beklentilerini karşılayacak düzeyde ve değişkenlik sağlayacak biçimde internet medyasını yeni bir görünüme taşımaktadır. Dolayısıyla görsel anlatı faktörü bu anlamda hızlandırılmış haber anlatısı üzerinden hareket alanı bulmaktadır ve aynı zamanda kısa video gazeteciliği diyebileceğimiz bir alan inşa edilmektedir. Hızlı kurgu teknikleri ve efektlerle birlikte desteklenen sunum içerikleri; haberi ve bilgiyi yeni bir görünüme ulaştırdığı gibi bunun yanı sıra görsel anlatı imajını internet medyasının dinamiklerine entegre etmektedir. Nihayetinde farklı haber ve içeriklerin kısa videolar üzerinden sergilendiği ve gerek kurgusal olarak gerekse ses ve metin destekli içeriklerle güçlendirilen bir haber sunumu tercih edilmektedir. Hazırlanan bildiri çalışmasında görsel anlatının internet medyasında konumlandığı değişim ve dönüşüm süreci ele alınmaktadır. Kavramsal destekli olarak elde edilen bilgiler doğrultusunda internet medyasının görsel anlatıyı ne düzeyde dönüştürdüğü hususuna detaylı olarak değinilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Görsel Anlatı, Medya, İnternet Medyası

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

THE CHANGING AND TRANSFORMING PHENOMENON OF VISUAL NARRATIVE IN INTERNET MEDIA

Assoc. Prof. Dr. Hakan YUKSEL
Kafkas University
hakanyuksel25@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-4560-6685

ABSTRACT

In today's world, internet users place great importance on speed, not only in many types of content but also in news and information content. A new approach is preferred, particularly in Instagram Reels, YouTube Shorts, and TikTok content, through accelerated news presentation. This situation is transforming internet media in a way that meets viewer expectations and provides variability. Therefore, the visual narrative factor finds its space through accelerated news narrative, and a field that we can call short video journalism is being built. Presentation content supported by fast editing techniques and effects not only brings news and information to a new perspective but also integrates the visual narrative image into the dynamics of internet media. Ultimately, a news presentation where different news and content are showcased through short videos, strengthened by both editing and audio and text-supported content, is preferred. This paper examines the process of change and transformation in the positioning of visual narrative in internet media. Based on conceptually supported information, the extent to which internet media has transformed visual narrative is discussed in detail.

Keywords: Visual Narrative, Media, Internet Media

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

GİRİŞ

Günümüz teknoloji toplumunda bireyleri medya içerikleri karşısında uzun süre tutabilmek oldukça zor hale gelmektedir. Hele ki bu durum gazetecilik alanında baş gösterdiğinde, haber içeriklerini takip edebilme noktasında kitlelerin bu içeriklere uzun süre odaklanması neredeyse imkânsız hale ulaşmaktadır. Çünkü teknoloji birçok sektörü dönüştürdüğü gibi medya içeriklerini de doğrudan değişim sürecine dâhil etmiştir ve hız faktörü güçlü bir biçimde devreye girmiştir. Bu nedenle sosyal medya başta olmak üzere internet kullanıcıları herhangi bir içeriğe deyim yerindeyse kısa bir göz attıktan sonra geçmektedir, dolayısıyla haber içeriklerinin hedef kitleye ulaştırılması için günümüz medya teknolojisinde görsel anlatının rolü değişmektedir. Örneğin bir haber sunulurken bu haberi destekleyen metinsel içerikler eskiye nazaran daha kısa tutulmuş ve diğer taraftan haberi ilgi çekici kılan video ve efekt kısımları daha fazla öne çıkarılmaya başlanmıştır. Buradaki amaç hızlı habercilik mantığıyla bireyleri elde tutabilmek ve habercilik standartları bağlamında sürdürülebilir etki uyandırabilmektir. Bu durum aynı zamanda haber platformları arasında önemli bir rekabet uyandırmaktadır ve habercilik, diğer bir tanımlamayla kısa video gazeteciliği internet mecrasında güçlü bir biçimde yer edinmektedir. Hazırlanan çalışmada mevcut konular üzerinden hareket edilerek kavramsal destekli olarak akademik eksende bilgilendirme yapılacaktır ve literatür verileri değerlendirilecektir.

1. İNTERNET MEDYASI

Ana hatlarıyla ele alındığında internet medyası; internette var olan dijital içerikler, yeni formatlar, sürdürülebilir teknolojiler, iş modelleri ve sosyal dinamiklerden oluşan güçlü bir sistem olarak kabul edilmektedir. Tanımlayıcı özellikleri arasında ağ tabanlı dağıtım, programlanabilirlik, ölçülebilir izleyici verileri, dijital düzenlemeler ve kullanıcı uygulamaları tarafından şekillendirilen hızlı içerikler yer almaktadır. İnternet medyası, internet üzerinden dağıtılan bilgi, eğlence ve hizmet sunan her türlü içerik olarak öne çıkmaktadır. Ağ bağlantılı dijital ortamlara özgü formatları sayesinde dağıtım sistemlerini, etkileşimi ve ölçüm araçlarını bir araya getirmektedir (URL 1). İnternet medyası aynı zamanda geleneksel medya araçlarının doğrudan entegre olmaya başladığı yeni medya içeriklerini oluşturmaktadır ve bu ortamda gerek hızın gerekse erişilebilirliğin oldukça önemli bir faktör olduğunu değerlendirmek gerekmektedir.

İnternet medyasını özellikle 2000'li yıllarla birlikte güçlü bir biçimde öne çıkaran ana faktör, geleneksel medyaya nazaran daha pratik içerikler sunmasıdır ve hedef kitlenin beklentileri bağlamında çoklu ortam yapısıyla medyanın kapsamlı içeriklerini servis edebilmesidir. Bundan dolayı yazılı basında önemli bir düşüş yaşanmıştır ve gazete okuyucuları internet kullanıcısına dönüşmüştür, tüketiciler bağlamında değerlendirildiğinde bilgi ve eğlencenin ana merkezi olarak internet medyası görülmeye başlanmıştır. Hedef kitle odaklı bu eğilimler hem geleneksel medyanın geleceğini sorgulatır hala gelmekte hem de internet ortamının medyanın geneline hükmetmesi ihtimalini doğurmaktadır. Birçok alanla doğrudan ilişkili olan internet medyasının yoğun bir biçimde kullanımı, diğer medya araçlarının bu alanda konumlanmasına

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

olanak tanımaktadır. İnternet medyasının mevcut yapısı aynı zamanda pasif bireyleri aktif ve katılımcı hale getirmektedir (Bhuller vd, 2023).

İnternet medyasında e-posta, blog, web yayını gibi içerikler mevcuttur, veri alıp göndermek üzere tasarlanmış bir bilgisayar ağı olarak da bu medya alanı açıklanabilmektedir. Nihayetinde internet medyasının ağ tabanlı bir yapıya sahip olması, milyarlarca insan tarafından aynı anda kullanılan çok sayıda bilgiyle donatılmış devasa bir sunucu profili taşıması anlamına gelmektedir. İnternet merkezli olarak ele alındığında ise; mevcut yapının küçük ağları birbirine bağlayan bir ağ olduğunu bilmek gerekir. Öyle ki, tüm modern teknolojiler internete bağlıdır ve böylece hiçbir şey gözden kaçmamaktadır, bu dijital dünya kimileri için oyun alanı kimileri içinse mücadele alanı olabilmektedir. İnternet, dünyayı birbirine yaklaştırmaya yardımcı olan vazgeçilmez bir iş aracı haline gelmiş durumdadır. Dünyanın dört bir yanından haber almak, bilgi kaynaklarına erişmek ve çevrimiçi alışveriş yapmak sadece bir tık uzakta bulunmaktadır. İnternet, muazzam bir potansiyele ve hizmetler açısından sunabileceği birçok şeye sahiptir. Bununla birlikte, bilim ve teknolojideki her yenilik gibi, internetin de avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır (Pakhare, 2013).

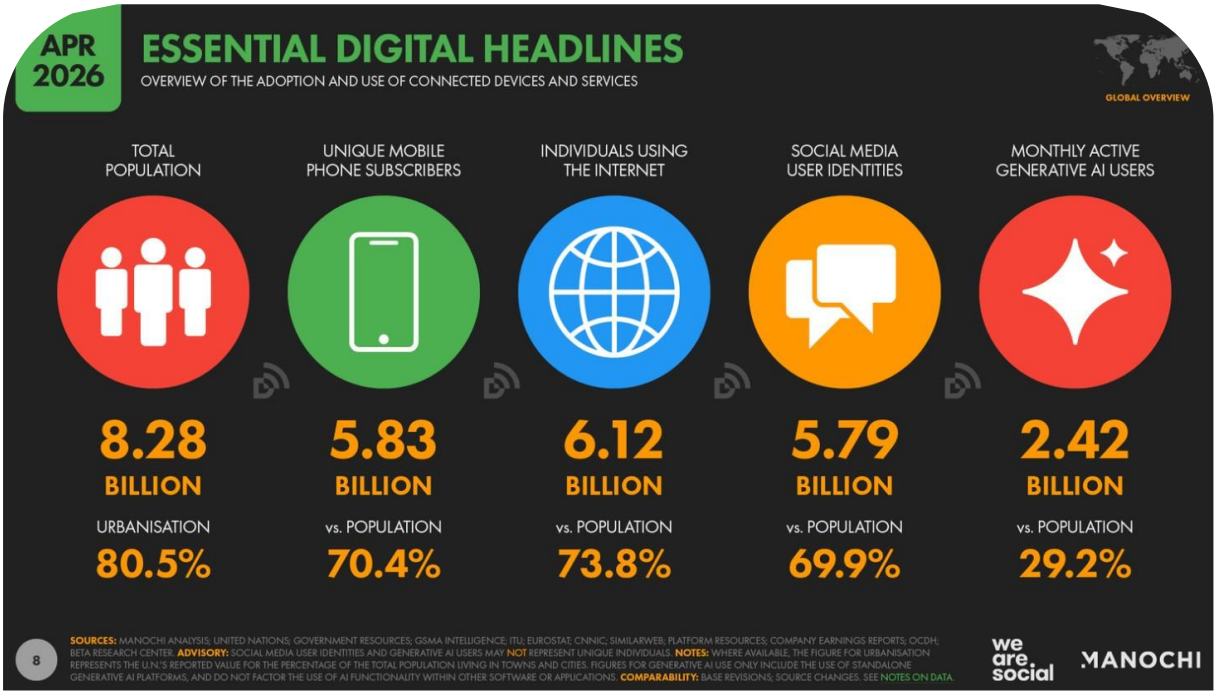
Görsel 1: İnternet Medyasının Hareket Alanı (URL 2)

Görsel içeriğinde yer aldığı gibi, hedef kitle bağlamında oldukça kapsamlı bir hareket alanına sahip olan internet medyasının elbette ki artı ve eksileri bulunmaktadır. Bu durum yakın zamanda somut anlamda kendisini göstermektedir. Örneğin hız ve erişim noktasında avantaj teşkil eden internet medyası, dezenformasyon açısından olumsuz görünüm sunabilmektedir. Çünkü çok fazla bilgi içeriği bulunan bu ortamda, bireylerin doğru içerikleri ayıklaması

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

oldukça zor olabilmektedir. Dolayısıyla internet medyasını doğru bir yaklaşımla kullanmak gerekmektedir. Belki de bu noktada medya okuryazarlığının büyük önem teşkil ettiği bir kez daha öne çıkmaktadır. Nitekim avantajları üzerinden kullanıldığında internet medyasının oldukça kapsamlı ve değerli bir yapı teşkil ettiğini söylemek gerekmektedir.

İnternet medyasının büyük avantajlarının yanında en büyük sorunu olarak ise, gerçek ve sanal dünya arasında uçurum oluşturması söylenebilir. Sanal dünya çoğu zaman o kadar çekici görünür ki, bir kez bağımlı olduktan sonra gerçek hayata dönmek zor hale gelebilir. İnternetle ve internet medyasıyla ilgili bağımlılık problemi, bu alanda çok fazla zaman harcamayı, sosyal ağlarda ciddi düzeyde vakit kaybetmeyi, oyun ve kumar gibi bağımlılıkları öne çıkarabilmektedir. Bağımlılık süreçleri esasen internetin kendi doğasıyla ilgilidir, internet medyasında ise, sosyal ağların etkisi fazlasıyla öne çıkmaktadır. Gerçek ve sanal kişilik arasında sıkışan bireylere yönelik psikolojik destekler dahi verilebilmektedir, o halde internet medyasının doğru kullanılması ve bağımlılık düzeyine ulaşan sosyal medya platformlarından nispeten uzaklaşılması beklenmektedir. Amacına yönelik kullanıldığında, internetin ve internet medyasının artıları çok daha fazladır ama son dönemdeki çalışmalar göstermektedir ki, aşırı internet kullanımı bireylerde birçok sağlık problemi ve psikolojik sorunlar meydana getirebilmektedir. Mobil uygulamalar ve akıllı telefonlardaki erişimlerin pratikleşmesi, internet medyasını hayatın güçlü bir parçası haline getirmektedir, bu nedenle doğru ve etkin kullanımla internet medyasına erişilmesi önem teşkil etmektedir (Pakhare, 2013).

Görsel 2: Dünyada İnternet Kullanımı (URL 3)

Güncel veriler doğrultusunda ortaya konulan yukarıdaki görsel içeriğinin de yansıttığı gibi küresel dünya genelinde milyarlarca insan internet kullanmaktadır ve bu kullanıcıların önemli

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

bir kısmı sosyal medya içeriklerine erişmektedir, sosyal medyanın dünyadaki internet kullanımında önemli bir etkisi bulunmaktadır. Haberin, bilginin ve birçok içeriğin yer aldığı sosyal medyada doğru düzeyde zaman geçirmek kullanıcılar açısından sorun teşkil etmezken bağımlılık düzeyine ulaşan ve gerçek hayattan soyutlanıp sanal dünyada konumlanan bir yaklaşım problemlere yol açabilmektedir. Nihayetinde kontrolün bireylerde olduğu bir sosyal medya gerçeği söz konusudur ve bu kontrol doğru bir biçimde hareket alanı bulmalıdır.

Artı ve eksileriyle olduğu kadar güçlü hareket alanıyla ayrıca öne çıkan internet medyasının "*Olması Gereken*" özellikleri, şu faktörler etrafında şekillenmektedir (DEBK, 2024):

- Etkili İçerik Üretimi: İnternet medyası sadece haber metni sunmaktan ibaret değildir. Görseller, videolar, infografikler ve interaktif içerikler gibi farklı formatları kullanarak kitleleri etkilemek ve daha fazla ilgi çekmek önemlidir.
- Sosyal Medyayı Etkili Kullanmak: Sosyal medya platformları, internet medyası için önemli bir araç haline gelmiştir. Haberleri sosyal medya üzerinden yaymak, bireylerle etkileşime girmek ve yeni kitlelere ulaşmak bu anlamda daha pratik olmaktadır.
- Hız ve Doğruluk: Haberleri ve diğer tüm içerikleri en hızlı şekilde okuyucuya ulaştırmak ve bunu yaparken doğruluktan ödün vermemek internet medyasının en büyük önceliğidir. Yanlış bilgi ve içerikler internet ortamında hızla yayılabilse de, etik ilkelere bağlı kalarak güvenilir bir kaynak olmayı sürdürmek önem arz etmektedir.
- Uzmanlık ve Farklı Bakış Açısı: İnternet ortamında her konuda bilgi bulmak mümkündür. İnternet medyasında gazetecilerin belirli bir konuda uzmanlaşması ve farklı bakış açıları sunarak bireylere yeni kazanımlar sağlaması oldukça değerlidir.
- Etik ve Objektiflik: Medya genelinde olduğu gibi internet medyasında da etik ilkelere bağlı kalmak ve objektif olmak önemlidir. Dezenformasyon ve manipülasyondan uzak durarak, tarafsız ve doğru habercilik yapmak internet medyasının görevi olmalıdır.
- Sürekli Öğrenme ve Gelişim: Teknoloji ve internet sürekli olarak gelişmektedir. Bu nedenle internet gazetecilerinin değişime ayak uydurarak kendilerini sürekli geliştirmeleri ve yenilikçi olmaları beklenmektedir.

2. HIZLANDIRILMIŞ HABERCİLİK

Haberin doğruluğu ve sunum süreçleri kadar hızlı bir biçimde hedef kitleye aktarılması, günümüz teknoloji toplumunda oldukça önem teşkil eden bir durumdur ve hız faktörüne fazlasıyla önem atfedilmektedir. Nitekim hızlı habercilik ve diğer bir deyişle hızlandırılmış habercilik, günümüzde bireyler için bilhassa tercih sebebi olmaktadır. Sosyal medya platformlarında bu durumun birçok örneğini görmek mümkündür. Örneğin birçok medya kuruluşunun ve haber sayfasının Instagram'da, YouTube'da ve hatta TikTok platformunda uzantısı bulunmaktadır. Haberler bu platformlarda verilirken, haber metninden ziyade görsellerin ve video içeriklerinin ağır olduğu bir yaklaşım tercih edilmektedir. Böylece bireyler haberi kısa videolar üzerinden takip ederek, yazıdan ziyade sese ve hareketli görüntüye odaklanmaktadır. Bu yaklaşım günümüzde yaygın etki uyandırdığı gibi ilerleyen dönemlerde teknolojideki gelişmeler ve yapay zekânın etkisi doğrultusunda daha kapsamlı ve güçlü hale

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

gelebilecektir. Dolayısıyla hızın ve erişimin önem teşkil ettiği internet ortamında hızlandırılmış haberciliğinin yeri ve hareket alanı giderek güçlenmektedir.

Hızlandırılmış habercilik her ne kadar bireyler açısından ilgi çekici bulunsa da, dikkatleri sürekli dağıtabilmesi noktasında problem teşkil edebilmektedir ve aynı zamanda önemli ve sıradan bilgileri iç içe geçirebilmektedir. Örneğin toplum nezdinde herhangi bir önem teşkil etmeyen içerikler; ses, video ve efektlerle desteklenerek haber akışlarında yer bulabilmektedir ve bu durum birçok haber takipçisini rahatsız edebilmektedir. Kısa bilgi vermek adına her içeriğin haber akışında yer alması da olumsuz görünüm vermektedir (Pettman, 2017).

Hızlandırılmış haberciliğin gazeteciler özelinde oluşturduğu sorunsala temas eden ve mevcut konuyu sosyal medya realitesi üzerinden ele alan Sinem Onar ve Deniz Sahil, şu ifadelerle ilgili hususa eğilmektedir:

"*Gelişen teknoloji ile birlikte ortaya çıkan yeni medya araçları, gündelik yaşam dinamiklerinde değişimlere yol açmıştır. Geleneksel medyanın pasif tüketicileri, yeni medya ortamlarının bir uzantısı olarak sosyal medya platformlarında aktif üretici ve tüketicilere dönüşmüştür. Yaşanan tüketim çılgınlığı özellikle sosyal medya platformlarında hızlılığı, yüzeyselliği ve ilgi çekiciliği beraberinde getirmiştir. Yeni teknolojilere ve yeni ortamlara entegre olan gazetecilik ise bu gelişmelerden ve değişimden nasibini almıştır. Sosyal medya gazeteciliğinde haberlerin oldukça kısa ve yüzeysel olduğu; buna bağlı olarak olaya ve detaylara ilişkin anlamı daha zayıf aktardığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla akıllı saatlerin küçük ekranlarından bir bakış atma kadar kısa ve yüzeysel haber tüketimini anlatan bak-geç gazeteciliği pratiklerinin, günümüzün sosyal medya haberciliği için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür*" (Onar ve Sahil, 2024).

Pratik bir içerik sunması ve görsellik bağlamında ilgi çekici nitelik teşkil etmesi noktasında güçlü bir hareket alanı bulmaya başlayan hızlandırılmış habercilik, diğer taraftan ise haber okuma pratiğini giderek ortadan kaldırmaktadır. Çünkü artık hızlıca göz atma ve haberi atlama eylemine dönüşen bir yaklaşım tercih edilmektedir, belki de metinsel yönüyle daha detaylı açıklanabilecek bir haber içeriği artık sadece büyük fontlarla ve birkaç kelimeden oluşarak deyim yerindeyse yeni bir mikro anlatıya dönüşmektedir. Kelimelerin dahi görselleştiği bir süreç yaşanmaktadır, haber içeriklerinin görselleştiği ve video destekli olarak sunumun ortaya konulduğu hızlandırılmış habercilikte, eleştiren ve derin okumadan uzak bir anlayışın güldürmesi ayrıca sorgulanabilir (Wise vd, 2009).

Akademik bağlamda bak-geç gazeteciliği olarak yer bulmaya başlayan hızlandırılmış habercilik, birçok eleştiriyi de beraberinde getirmektedir. Hakan Karahasan, hızlandırılmış haberciliğin yeni hareket alanı olarak kabul edilen bak-geç gazeteciliğine eleştirel bakış açısıyla yaklaşarak şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

"*İnternet gazeteciliği birçok açıdan gazeteciliğin hızında önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu konuda yakın zamanlarda var olan bir başka ek ise, Türkçede "bak-geç gazeteciliği" olarak tarif edilen "Glance Journalism" kavramıdır. Haber artık bireylerin dakikalarca okuduğu metinlerden ibaret olmaktan çok, başlıkların içerisine sıkışmış bir halde, hazır olarak bizlere sunuluyor. Bunun ilk örneğini uzun zamandır yaşamaktaydık aslında. Twitter gazeteciliği diye*

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

tabir edilen, uzun yıllar boyunca 140 karaktere indirgenmiş haber başlıkları üzerinden, haberi okumak yerine, ilgi çekici başlıklar sayesinde "bilgi sahibi" olmaya başladığımız bir durumundan, watch gibi ekipmanlar aracılığıyla akıllı saatlerimize bakıp, sadece başlıklar üzerinden dünya hakkında bilgilenme durumuna geçilmiş durumdadır. Başka bir deyişle, artık yapılan bir haberi dakikalarca okumak gibi bir vaktimiz yok. Başlıklar fikir sahibi olmamız için yeterli!" (Karahasan, 2019).

Hızlandırılmış habercilik bağlamında asıl problem ortaya koyan nokta ise, bireyler açısından birçok şeye zaman ayrıldığı gibi haberin içeriğini takip etmeye yeterince zaman ayrılmamasıdır. Nitekim artık hız faktörü doğru haberin yerine geçmeye başlamıştır ve bu ortam internet medyasında "*Tık Tuzağı*" problemini daha yaygın hale getirmektedir. Haber başlığıyla ilgi çeken içerikler detaylara girildiğinde çok daha farklı ve anlamsız bir haber ortaya koyabilmektedir. Hatta haber niteliği taşımayan içerikler dahi tamamen tık avcılığı yapmak adına haber akışlarında yer bulabilmektedir. Bu durum mevcut haliyle devam ettiği sürece internet medyasında haberin güvenilirliği sorgulanabilir hale gelecektir. Aslında medya okuryazarlığının küresel dünyada elde etmiş olduğu hareket alanı, bu anlamda gerekliliğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Çünkü haberi doğru takip edebilmek noktasında derin bir analiz yeteneğine sahip olmak mühimdir (Karahasan, 2019).

3. GÖRSEL ANLATININ DÖNÜŞÜMÜ

Dijitalleşen medya ortamında görselliğin algısı artık değişmiş durumdadır ve geçmiş yıllarda gerek gazete ve dergi sayfalarında ortaya konulan görsel içerikler gerekse televizyon ekranlarında sunulan görüntüler günümüzde yerini internet medyasının denklemlerine bırakmış vaziyettedir. Bu nedenle görsel anlatı faktörü artık hızlandırılmış haber yaklaşımı bağlamında konumlanmaktadır, sosyal medya başta olmak üzere kısa video gazeteciliği olarak adlandırabileceğimiz yaklaşım giderek yaygınlaşmaktadır. Hem hızlı kurgu teknikleri ile hem de görsel efektlerle geliştirilen içerikler haber içeriğine yeni bir biçim kazandırarak görsel anlatıyı yeni bir boyuta ulaştırmaktadır. Nitekim yeni iletişim teknolojilerinin dönüştürdüğü internet dünyasında aktif bireyler açısından görsel anlatının hareket alanı ve sunum biçimi tamamen değişmiş durumdadır.

Öyle ki artık günümüzde insanların göz kırpmalarından daha hızlı bir şekilde telefon ekranını kaydırdığı, düz metnin çoğu zaman göz ardı edildiği bir dünyada yaşamaktayız. Çoğu insan uzun makaleleri okumuyor ve dikkatlerini çeken bir şey olduğunda kaydırmayı bırakıyorlar. İşte burada görsel anlatı devreye girmektedir. Haberler sadece düz metin yerine görseller, fotoğraflar, videolar ve kısa animasyonlar kullanılarak aktarılmaktadır. Örneğin; sular altında kalmış bir sokağın fotoğrafının, "*Mumbai'de Şiddetli Yağmur Yağdı*" yazısını okumaktan daha etkili olmasının nedeni budur. Ne kadar çok görürseniz, o kadar çok hissedersiniz yaklaşımı yaygınlaşmış vaziyettedir. Gazeteciler için ise bu durum; görülme, anlaşılma ve hatırlanma şanslarının daha yüksek olduğu anlamına gelmektedir (Naskar, 2025).

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Görsel 3: Sosyal Medyayla Birlikte Dönüşen Görsel Anlatı (URL 4)

Medya içerikleri bağlamında görsellerin gücü ister resimler, videolar ve etkileşimli grafikler aracılığıyla olsun izleyicinin içerikle etkileşimini artırdığı, akılda kalıcılığı iyileştirdiği ve derin duygusal tepkiyi güçlendirdiği gösterilmiştir. Görsel hikâye anlatımı, bir hikâye veya bilgiyi iletmek için resimlerin, videoların ve diğer görsel medyanın kullanılmasıdır. Dijital medyada, görsel hikâye anlatımı sadece estetik bir seçim değil, okuyucuları etkilemek, dikkatlerini çekmek ve içeriği akılda kalıcı ve paylaşılabilir kılmak için kullanılan bir araçtır. Başka bir deyişle izleyici etkileşimi, okuyucular ve medya arasındaki iletişimin içeriğini ifade etmektedir (Podara vd, 2021).

Sosyal medya gerçeği de görsel anlatının dönüşümünde önemli bir alan niteliği taşımaktadır. Instagram, TikTok ve diğer sosyal medya platformlarında gazetecilik hızla büyümektedir. Örneğin; Sophia Smith adında bir gazeteci, küresel olaylar hakkında 30 saniyelik TikTok açıklamaları yapmaya başlamıştır. Öyle ki, süslü bir stüdyo yok, sadece ekranda metin bulunan kısa, basit videolar öne çıkarılmaktadır. Sonunda gençlerin en güvenilir haber kaynaklarından biri haline gelen bir durum söz konusudur. O halde, insanlara olayları net bir şekilde açıklarsanız size güveneceğini gösteriyor ve görseller bunu yapmanıza yardımcı oluyor diyebiliriz. Bir diğer örnek ise "Under the Desk News" sahibi V Spehar. Bir masanın arkasında oturup TikTok'ta sakin bir şekilde haberleri açıklıyor. Sakin anlatım ve anlaşılır tarzı onu Z kuşağının en sevdiği haber kaynaklarından birisi haline getiriyor. Bu örnekler de görsel anlatının mevcut etkisini bir kez daha gözler önüne sermektedir (Naskar, 2025).

Bazen tek bir güçlü görsel veya etkileyici bir grafik bizi durdurur, dikkatimizi çeker, düşünmemizi ve etkileşim kurmamızı sağlar. Bu manyetik çekim, görsel gazeteciliğin özüdür. Bugün hikaye anlatma biçiminin neden sadece bir trend değil, medya dünyasında dönüştürücü bir güç olduğunu göstermektedir. Zira görsel gazetecilik, bir hikâyeyi grafikler ve fotoğraflarla birleştirmenin incelikli sanatıdır. Estetiğin anlatıyı gölgede bırakmamasını ve bunun tersinin de geçerli olmasını sağlamak anlamına gelir. Bu durumu hem şarkıcının hem de müzisyenin mükemmel bir uyum içinde olması gereken bir düet olarak düşünebiliriz. Kelimelerin ötesinde etkileşim söz konudur ve amaç, izleyicinin haberi sadece pasif bir şekilde tüketmekle kalmayıp onu hissetmesini sağlayacak bir anlatı oluşturmaktır. Merak ve empati gibi duygulardan, şaşkınlık ve düşünmeye kadar çeşitli duygular yaşamaları hedeflenmektedir (URL 5).

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Dijital medyanın koşulları bağlamında irdelendiğinde; artık haber tüketim biçiminin temelden değiştiği ve izleyici etkileşiminin haber kuruluşları için başarı faktörü haline geldiği bir süreç söz konusudur. Ancak bilgi bombardımanının yaşandığı bir çağda geleneksel hikâye odaklı gazetecilik, genellikle okuyucuların dikkatini çekmekte zorlanmaktadır. Görsel hikâye anlatımı küresel bir olgu olduğundan, farklı izleyici kitlelerinin görsel içeriği nasıl algıladığı ve etkileşimde bulunduğu konusunda yapılacak daha fazla araştırma, dijital medyanın stratejilerini farklı sektörlere ve hedef kitlelere uyarlamasına yardımcı olacaktır. Sonuç olarak, görsel hikâye anlatımındaki sürekli yenilik, gazeteciliğin giderek daha görsel ve dijital bir dünyada etkili kalabilmesi için şart olacaktır. Bu minvalde görsel anlatı faktörünün medya ve internet teknolojisi ekseninde elde ettiği etki ağı, sektörün tüm dinamikleri açısından belirleyici olmaya devam edecektir (Huang vd, 2023).

SONUÇ

Yürütülen çalışma içeriğinde ortaya konulduğu gibi, medya takipçileri ve aynı zamanda haber içeriklerini internet ortamında takip eden bireyler, hızlı haberciliğe daha fazla eğilim gösteren bir yaklaşımı benimsemektedir. Bu nedenle bireylerin önemli bir çoğunluğu haberi gazeteden ve televizyondan takip etmediği gibi, internet sitelerinden takip etmeyi de tercih etmemektedir. Bunun yerine haber içeriğini daha hızlı bir biçimde veren haber sayfası uygulamalarından ve sosyal medya sayfalarından mevcut içeriklere ulaşmayı yeğlemektedir. Çünkü internet gazetelerinde detaylı olarak verilen ve görseller kadar yazınsal olarak da kapsamlı olan içerikler, internet kullanıcıları için daha fazla zaman ayrılan bir alan niteliği görmektedir. Bunun yerine, sosyal medya sayfalarında gündemdeki haberleri video içerikleriyle destekleyen sunumlara yönelim gösterilmektedir. Bundan dolayı birçok medya kuruluşu ve özellikle internet ortamındaki gazete sayfaları, sosyal medyalarını güçlü bir şekilde kullanmaktadır ve bu ortamda kısa video gazeteciliği diyebileceğimiz planlamayı tercih etmektedir.

Söz konusu gazetecilik yaklaşımında görsel anlatının rolü ve etkisi değişmiş durumdadır, görsel ağırlıklı içerikler yoğun bir biçimde ortaya konulmaktadır, arka plan müzikleri daha net öne çıkarılarak ve haberin konusuna göre fonlar tercih edilerek izleyiciyi elde tutabilmek hedeflenmektedir. Teknoloji ile birlikte dönüşen medya, haberciliği de görsel anlatı noktasında dönüştürmüştür, basılı gazeteleri dönüştüren internet gazetelerinin yerini artık kısa video gazeteciliği almaya başlamıştır. Yakın zamanda bu gazetecilik biçiminin daha da yaygınlaşabileceğini söylemek mümkündür. Yapay zeka faktörünün etkisi dikkate alındığında habercilik yaklaşımı daha farklı boyutlara ulaşabilir ve bu durum artıları kadar eksileriyle de öne çıkabilir. Çalışmanın merkezinde yer alan hız faktörü dikkate alındığında ise, gazeteciliğin geleceğinde değişmeyecek en önemli unsur yine haberin hızı olacaktır diyebiliriz. Öyle ki günümüzde dahi hedef kitle için hız ve çeşitlilik oldukça önemlidir ve bu durum, haber sunumlarında hız faktörünü öne çıkaran kısa video gazeteciliğini cazip hale getirmektedir.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

KAYNAKÇA

Bhuller, M. Havnes, T McCauley, J & Mogstad, M. (2023). How the Internet Changed the Market for Print Media. Working Paper, (21).

DEBK (2024) İnternet Gazeteciliğinin Sırları: Dijital Dünyada Habercilik https:// debk.org.tr/internet-gazeteciliginin-sirlari-dijital-dunyada-habercilik/ Erişim Tarihi: 24.09.2026.

Huang, X. Li, X. & Yao, J. (2023). Investigating the Role of Visual Storytelling in Enhancing Audience Engagement in Digital Journalism. *MEDAAD*, 10-17.

Karahasan, H. (2019). Bak Geç Gazeteciliğinin Bir Aşaması Olarak Tık Avcılığı Kaynak: Bak Geç Gazeteciliğinin Bir Aşaması Olarak Tık Avcılığı. https://www. yeniduzen.com/ bak-gec-gazeteciligi/ Erişim Tarihi: 24.09.2026.

Naskar, N. (2025). The Power of Visual Storytelling in Digital Journalism. https://medium.com/naskarrupsha52/ Erişim Tarihi: 24.09.2026.

Onar, S. Sahil, D. (2024). Hızlı Ve Hazlı Tüketim: Sosyal Medya Haberciliğinin Bak-Geç Haberciliğine Dönüşümü. Temel Gazetecilik. Ankara: Akademisyen Yayınevi.

Pakhare, J. (2013). Advantages and Disadvantages of the Internet. https:// francsebastieneslteacher.wordpress.com/ Erişim Tarihi: 24.09.2026.

Pettman, D. (2017). Sonsuz Dikkat Dağınıklığı: Gündelik Yaşamda Sosyal Medyaya Odaklanmak. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Podara, A. Giomelakis, D. Nicolaou, C. Matsiola, M & Kotsakis, R. (2021). Digital Storytelling in Cultural Heritage: Audience Engagement in The Interactive Documentary New Life, *Sustainability*, 13(3).

URL 1: What is Internet Media? https://www.quora.com/What-is-Internet-Media Erişim Tarihi: 24.09.2026.

URL 2: Advantages and Disadvantages of Internet. https://www.geeksforgeeks.org/computer-networks/advantages-and-disadvantages-of-internet/ Erişim Tarihi: 24.09.2026.

URL 3: İnternet Kullanımı. https://gazeteoksijen.com/277587 Erişim Tarihi: 24.09.2026.

URL 4: İnternet Gazeteciliği ve Dijital Medya. https://www.farklibirbakis.com/internet-gazeteciligi-ve-dijital-medya/ Erişim Tarihi: 24.09.2026.

URL 5: Why is Visual Journalism So Important? https://greatermanchester.ac.uk/blogs/why-is-visual-journalism-so-important Erişim Tarihi: 24.09.2026.

Wise, K. Bolls, P. Myers, J. & Sternadori, M. (2009). When Words Collide Online:How Writing Style and Video Intensity Affect Cognitive Processing of Online News. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 53(4).

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

MEDYA SEKTÖRÜNDE YENİ BİR ALAN: SENTETİK HABERCİLİK

Doç. Dr. Hakan YÜKSEL
Kafkas Üniversitesi
hakanyuksel25@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-4560-6685

ÖZET

Habercilik olgusu; geçmişten günümüze kadar medyanın her alanında hareket alanı bulmuş olan önemli bir içerik teşkil etmektedir ve hem geleneksel medyada hem de yeni medyada habercilik farklı biçimlerle hedef kitleye ulaştırılan bir alan olarak öne çıkmıştır. Günümüz dijital dünyasında ise internet teknolojisinin ortaya koyduğu imkânlar doğrultusunda haberciliğin hız ve yaygınlık faktörleri üzerinden daha güçlü bir nitelik ve etki ağı elde ettiği söylenebilir. Zira internet erişiminin olduğu her ortamda artık haber içeriklerine ulaşabilmek mümkündür. Her ne kadar geleneksel medyadaki gibi sürecin öncesi, esnası ve sonrası çok meşakkatli olmasa da, internet ortamında da belirli bir altyapı ve planlama ekseninde haberciliğin ortaya konulduğu görülmektedir. Dijital teknolojiler bağlamında yapay zekânın yaygın ve etkin bir biçimde kullanılması ise, medya sektöründe yeni bir habercilik alanı inşa etmiş vaziyettedir. Bu açıdan sentetik habercilik kavramı artık sektörün bir gerçeği olmuştur ve bu durum özellikle gazetecilik açısından yeni bir alan niteliği taşımaktadır. Öyle ki haberin içeriği, arka planı, metinsel yönü, ses yapısı ve hatta avatar destekli olarak öne çıkarılan sunucusu dahi yapay zekâ destekli olarak ortaya konulmaktadır. Bu görünüm aynı zamanda sentetik haberciliğin ana hatlarını teşkil etmektedir. Mevcut bildiri çalışmasında sentetik haberciliğe olumlu ve olumsuz yönleri açısından bakılacak olup hem etik anlamda taşıdığı sorunlara hem de izleyici üzerinde sağlayabileceği potansiyel etkilere değinilecektir. Netice olarak medyanın bu yeni alanı konumundaki sentetik haberciliğe, tüm yönleriyle yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Habercilik, Medya, Sentetik Habercilik

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

A NEW FIELD IN THE MEDIA SECTOR: SYNTHETIC JOURNALISM

Assoc. Prof. Dr. Hakan YUKSEL
Kafkas University
hakanyuksel25@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-4560-6685

ABSTRACT

The phenomenon of journalism constitutes an important content that has found its place in every field of media from the past to the present, and in both traditional and new media, journalism has emerged as a field that reaches the target audience in different forms. In today's digital world, it can be said that journalism has gained a stronger quality and network of influence through the factors of speed and dissemination, in line with the opportunities offered by internet technology. Because it is now possible to access news content in any environment where there is internet access. Although the process before, during, and after is not as arduous as in traditional media, it is seen that journalism is presented in the internet environment within a certain infrastructure and planning framework. The widespread and effective use of artificial intelligence in the context of digital technologies has built a new field of journalism in the media sector. In this respect, the concept of synthetic journalism has become a reality of the sector, and this situation is a new field, especially in terms of journalism. So much so that the content of the news, its background, its textual aspect, its sound structure, and even the presenter, who is presented with avatar support, are presented with the support of artificial intelligence. This perspective also constitutes the outline of synthetic journalism. This paper will examine synthetic journalism from both its positive and negative aspects, addressing both the ethical issues it poses and its potential impact on the audience. In conclusion, this new area of media, synthetic journalism, will be discussed in all its aspects.

Keywords: Journalism, Media, Synthetic Journalism

GİRİŞ

Medya içeriklerinin oluşturulmasında bilginin ve haberin yeri oldukça önemlidir ve bu içerikleri güçlü kılan ana faktör güven hususudur. Potansiyel kitleler bilgiye ve habere erişim sağlarken içeriklerin doğru olmasına fazlasıyla hassasiyet göstermektedir. Dolayısıyla gerek geleneksel medya araçlarında gerekse yeni iletişim teknolojilerinin dönüştürdüğü dijital medya ortamında doğru bilgi ve güvenilir haber büyük önem teşkil etmektedir. Ancak yapay zekâ faktörünün habercilik alanında ortaya koyduğu tehditlerden birisi olarak sentetik habercilik hususu öne çıkmaktadır. İnsanlar haberin içeriğini, metinsel yönünü, resimlerini ve hareketli görüntülerini takip ederken bunun gerçek mi yahut yapay zekâ mı olduğunu düşünmek durumunda kalmaktadır.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Bu durum yapay zekânın çeşitli algoritmalarla haber içeriklerine müdahale edebilmesi problemini ortaya koymaktadır. Bu nedenle haberin sunucusunu bile dönüştüren bir sentetik habercilik süreci giderek yaygınlaşmaktadır. Her ne kadar yapay zekânın habercilik alanında birçok artı faktörü mevcut olsa da, sentetik habercilikle birlikte gerçekle yalanın tam olarak ayırt edilemediği muğlak bir durum karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada sentetik haberciliğe ana hatlarıyla değinilirken özellikle etik anlamda ve hedef kitle nezdinde oluşturduğu problemlere değinilecektir. Literatür destekli olarak çalışmanın ana çerçevesi inşa edilerek sonuç kısmında çalışmanın içeriğinde yer alan faktörler değerlendirilecektir.

1. DÖNÜŞEN MEDYA SEKTÖRÜ

Medya sektörünün dijitalleşme süreci bağlamında dönüşmesi, hem kurumsal düzeyde hem de medya çalışanları ekseninde önemli bir değişim yaşanmasına ortam hazırlamıştır. Bu doğrultuda teknolojinin güncelliğine ve sürdürülebilir yenilik potansiyeline ayak uyduran medya içerikleri, hedef kitle açısından tercih edilebilir biçimde konumlanmıştır. Medyanın yenilenmesi ve yeni iletişim teknolojileri bağlamında güçlü bir hareket alanı bulması günümüz toplumunda bilgisayar ağlarını ve etkileşimli ortamları öne çıkarmıştır, bu durum internet teknolojileri bağlamında birçok yeni kavramın hayatımıza girmesine ortam hazırlamıştır. Dijital oyunlardan sanal ve siber uzamlara, dijital kültürden çevrimiçi haberciliğe, dijital imgelemden sanal gerçekliğe kadar oldukça kapsamlı bir süreç inşa edilmiştir (Binark ve Löker, 2011).

Konvansiyel medyanın ana dinamiklerini teşkil eden basılı gazeteler, geleneksel radyolar ve geleneksel televizyonlar özelinde değerlendirildiğinde ise, yeni medya ile birlikte sektörün ve çalışanların dönüşümü daha da hızlanmıştır. İnternete ve mobil içeriklere indirgenen medya unsurları aynı zamanda yeni platformların ortaya konulmasını sağlamıştır. Bu anlamda yeni medyanın hem oluşumuna hem de özellikleri ve sonuçlarına bilhassa odaklanılması gerekmektedir (Jenkins, 2006). Dijital çağ olarak tanımlanan günümüz toplumunda; bilgi içeriğinin oluşturulması, dağıtımı ve tüketiminin mevcut olgular çerçevesinde temelden değiştiği, medyanın ciddi ve niteliksel bir dönüşüm sağladığı görülmektedir. Teknolojik gelişmeler bağlamında dijital ortamlarda yeni ürünlerinin sunulması ise, yalnızca iletişim olanaklarını genişletmekle kalmamış ve yeni medyanın oldukça karmaşık konfigürasyonlarda bulunduğu çoklu medya ortamlarına yol açılmıştır (Novikov and Zohrabyan, 2023).

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Görsel 1: Değişen ve Dönüşen Medya (URL 1)

İlgili görselde görüldüğü üzere, medya artık geleneksel yapısından sıyrılıp dijitalleşme görünümüne kavuşmuştur ve uzun yıllardır medyanın dijital yapısı güçlü düzeyde varlığını sürdürmektedir. Gelişim süreci yalnızca medya kuruluşlarını değil sektörün tüm paydaşlarını etkilemektedir ve pazardaki rekabeti üst seviyelere çıkarmaktadır. Bu nedenle medyanın her unsurunda ayrı bir hareketlilik ve piyasa rekabeti öne yaşanmaktadır. Gelecekte ise, teknolojinin çok ötesinde ve yapay zekâ destekli içeriklerle geliştirilen medya profilinin çizilmesi mümkündür. Söz konusu gelişmeler yine teknoloji ekseninde ilerleme kaydedecektir. Medyanın değişim ve dönüşümüne teknoloji özelinde odaklanan Kadir Bendaş da şu değerlendirmelerle konuya yaklaşmaktadır:

"*Günümüzde dijitalleşmenin hayatın her alanı kapsaması sayesinde artık gencinden yaşlısına herkesin elinde birer cep telefonu, bilgisayar ve tablet bulunmaktadır. Dijitalleşme ve iletişim teknolojilerinin kullanımındaki artış haber üretim ve tüketim süreçlerinin de yeni bir oluşum geçirmesine neden olmuştur. Geleneksel olarak tabir edilen gazete, radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarının karşısına hızı, anındalığı ve multimedya özellikleriyle internet çıkmıştır. İnternetin ortaya çıkması ve toplumda internete dayalı araçlar arasında ortaya çıkan iletişim ağı haberin artık çok kısa sürelerde hatta saniyeler içerisinde milyonlara ulaştırılabilmesine neden olmuş, bu da geleneksel medyanın yeni medya şeklinde ifade edilen yeni iletişim teknolojileri karşısında gerilerde kalmasına sebep olmuştur. Artık insanlar haberleri yeni medya araçlarıyla takip etmeye başlamıştır. Türkiye özelinde bakıldığında dünyadaki gelişmelere paralel olarak dijitalleşmenin artması, teknoloji kullanımının toplumun geneline yayılması ve artık gencinden yaşlısına herkesin birer teknolojik ve internete dayalı kitle iletişim aracına sahip olması internet kullanımının ve buna bağlı olarak da internetten haberleri takip etme oranının arttığı görülmektedir. Pazarın bu şekilde gelişerek artması internet*

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

haberciliğinin de artmasına neden olmuş ve geleneksel medyanın yerini giderek yeni medya teknolojileri almaya başlamıştır" (Bendaş, 2022).

Teknoloji olgusu, esasında her sektörü doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir ancak medya araçları belki de teknolojinin gelişiminden en güçlü ve hızlı şekilde etkilenen ana içeriklerden birisi olarak değerlendirilmektedir. Bu durum yakın tarihteki hızlı gelişmeler bağlamında görülmektedir ve yeni medya içerikleri sektöre hızlı ve pratik bir biçimde yerleşmiş vaziyettedir. Dolayısıyla geçtiğimiz yüzyılda McLuhan tarafından ortaya atılan global köy kavramı, tam olarak günümüzdeki dijital teknolojileri ve yeni medya içeriklerinin egemen olduğu alanı tarif etmektedir (Meriç Fermanoğlu, 2020).

Bunun yanı sıra teknolojik gelişmeler dijital içerikleri hedef kitle nezdinde görünür kılsa da medyanın ana eksenini inşa eden geleneksel medya araçları da hem özgün yapılarını koruyarak hem de dijitalleşme sürecine ayak uydurarak güçlü kalmayı sürdürmektedir. Mevcut durum hedef kitle özelinde bilgi ve beklentileri ayrı bir yere konumlandırdığı gibi sosyal bilinç ve toplumsal farkındalık açısından değer teşkil etmektedir. Nitekim medya araçları arasındaki rekabet hem geleneksel ve dijital eksende öne çıkmaktadır hem de bireylerin beklentileri özelinde yeni teknolojik atılımların geliştirilmesini gerekli kılmaktır (Demirel, 2018).

2. SENTETİK HABERCİLİK NEDİR?

Sentetik medya ve habercilik, günümüz gazeteciliğinde endişe uyandıran ana faktörlerden birisi olarak görülmektedir. Öyle ki, haberlerin yapay zekâ tarafından oluşturulduğu bir süreç söz konusudur ve sahte bilgilere dayandırılan bu ortam, sektörün geleceği ve güvenilirlik ilkesinin açısından problem teşkil etmektedir. Çünkü artık yapay zekâ tabanlı modeller artık son derece gerçekçi sonuçlarla görsel-işitsel içerik üretebilmektedir ve nihayetinde kitleleri kolayca manipüle edebilmektedir. Algoritmalar tarafından üretilen yeni bir görüntü, metin, ses, video ve veri kategorisi ortaya koyan sentetik habercilik de sürecin geldiği son noktalardan birisidir. Var olmayan yüzleri ve yerleri oluşturmak ve hatta insan konuşmasını taklit eden dijital ses avatarı ortaya koymak artık mümkündür ve bu durum tedirgin edici boyutlara ulaşmaktadır. Kaynak videodaki bir kişinin vücut hareketlerinin hedef videodaki bir kişiye aktarılması da sentetik medyanın gelmiş olduğu teknolojik süreci göstermektedir ve bu süreç habercilik alanında yeni bir tartışmayı inşa etmektedir (Vales, 2019).

Habercilik alanında denklemleri değiştirebilecek bir potansiyel taşıyan sentetik medya; görüntüler, videolar ve sesler de dâhil olmak üzere yapay zekâ kullanılarak oluşturulan içerikleri ifade etmektedir. Bu teknoloji hâlihazırda eğlence ve reklam gibi içeriklerde zaten kullanılmaktadır. Sentetik medyanın oluşturulmasında ve dağıtımında genellikle kişisel veriler kullanılmaktadır. Nitekim gerçek görünümlü insanlar oluşturmak için yapay zekâ modellerini eğitmek ve bireyleri medyaya eklemek söz konusudur, biyometrik bilgiler de bu süreçte önemlidir. Asıl problem teşkil eden durum ise; sentetik medya teknolojisi geliştikçe, deepfake içeriğinin gerçek medyadan ayırt edilmesinin imkânsız hale gelecek olmasıdır. Bu problem medya ve haber içeriklerini oldukça zor bir sürece itmektedir ve güvenilirliği doğrudan

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

zedelemektedir (URL 2). Aynı zamanda medya dışındaki sektörler için de tehdit oluşturan bu gibi teknolojiler, kontrol altına alınma gerekliliği doğurmaktadır.

Doğrusuyla yanlışıyla, artısıyla eksisiyle artık sentetik medya habercilik alanını ve nitekim gazeteciliği değiştirmektedir. Bu nedenle yapay zekâ tarafından ortaya konulan haberlerin gerçeklik ve sahtelik arasında hem fırsat hem de risk oluşturması mümkündür. Bunu normal şartlarda medya içeriği takip ederken fark etmek oldukça zordur. Keskin bir analiz yeteneği gerekmektedir, bir anda karşımıza çıkan son dakika haberin gerçek mi yapay zekâ mı olduğunu kestirmek mümkün değildir. Çünkü haber içerikleri ve hatta hazırlanan köşe yazıları profesyonelce ortaya konulmaktadır, tıpkı bir gazeteci tarafından yazılmış gibi hedef kitlelere sunulmaktadır. Hâlbuki işin arkasında bir makine teknolojisi ve yapay zekâ bulunmaktadır, özellikle algoritmalar bağlamında sentetik medyanın güçlü bir hareket alanı olması medya çatısı altında önemli bir muğlak durum ortaya koymaktadır. Deepfake videolarda olay daha korkutucu boyutlara ulaşabilmektedir, burada görseller ve videolar daha sıkıntılı bir süreç ortaya koyabilmektedir. İnsanı taklit eden yapay zekâ haberleri haberin her aşamasına müdahale ettiğinden dolayı haberin metni, görüntüsü, videosu ve sesi etki altında kalmaktadır. Bu minvalde spordan finansa, ekonomiden sağlığa, kültürden sanata ve magazinden siyasete kadar her alandaki haberlerde yapay zekânın etkisini görebilmek mümkündür. Sentetik medya bu açıdan güçlü bir alana hükmetmektedir ve mevcut teknolojisi ile habercilik alanına egemen bir konuma gelmektedir. Burada kontrolü güçlü bir şekilde sağlamak ve gazeteciler özelinde yetki ve sorumluluğu artırmak gerekmektedir (Rana, 2025).

Görsel 2: Sentetik Medya ve Habercilik (URL 3)

Sentetik medya alanında içerik oluşturulurken yapay zekâ kullanarak gerek insanların gerekse olayların gerçekçi tasvirinin oluşturulması, deepfake teknolojisinin hızla yaygınlaşmasına

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

ortam hazırlamaktadır. Bu nedenle gazeteciler gerçeklere dayalı haberleri vermek için mücadele etse de sentetik haberciliğin ortaya koyabileceği yanlış ve yanıltıcı içerikler güvenilirlik noktasında önemli bir problem oluşturmaktadır ve bu durum sektörün geleceği açısından endişe uyandırmaktadır (URL 4).

Uzun vadede endişe verici bir görünüm sunan sentetik medya faktörü, diğer taraftan haber merkezlerinin güçlü bir biçimde yapay zekâya yönelim sağlamasını ayrıca sorgulatmaktadır. Dolayısıyla sentetik haberciliğin avantajlarından yararlanmaya çalışan bir yaklaşım da söz konusudur. Örneğin en önemli hususlardan birisi maliyet noktasında büyük bir tasarruf edilmesi durumudur, birçok medya kuruluşu hacmini büyütmesine rağmen personel sayısını artırmadan yapay zekâyı kullanarak haber döngüsünü güçlü düzeyde sürdürebilmektedir. Haberin öncesi, esnası ve sonrası dikkate alınarak yapay zekâ ve sentetik habercilik akışı güçlü bir şekilde kullanılabilmektedir. Sentetik sunucuların farklı dil seçenekleriyle haber sunumu yapabilmesi ayrıca önemli bir katkı sağlayabilmektedir. Nitekim büyük haber ajansları da dâhil olmak üzere sentetik haberciliğin algoritmaları kullanılarak yapay zekânın avantajlı kısımlarından yararlanılması mevcut endişelerin haklılığını yeniden düşündürür hale gelmektedir (Rana, 2025).

3. ARTI VE EKSİLERİYLE SENTETİK MEDYA

Medya alanını her anlamda güçlü bir dönüşüm döngüsüne sokan sentetik medya teknolojisinin bir takım avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Nitekim erişim kolaylığının sentetik medya özelinde giderek güçlenmesi ve etkinleşmesi dikkat çeken artı değerlerden birisi olmaktadır. Öyle ki sektör genelinde paydaşlar teknolojinin mevcut kullanıcılarının giriş yapabilme gereksinimlerini yüksek kaliteli düzeyde ve sentetik medya üretimi için gerekli olan teknik bilgiler bağlamında yerine getirmektedir. Bu çerçevede yaşanabilecek engeller ve problemler gelecekte daha da azalabilecektir ve hatta ortadan kalkacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla sentetik medyanın yapay zekâ destekli olarak gerek yeni uygulamalarla gerekse ortaya konulacak üretken modellerle daha kolay ve pratik boyuta taşınacağı öngörülmektedir. Her ne kadar günümüzde sentetik medyanın kullanımı noktasında teknik bilgilere fazlasıyla ihtiyaç duyulsa da bu durum yine yakın gelecekte giderek azalacak ve maliyet anlamında da ciddi bir kolaylık sağlanabilecektir. Nihayetinde sektör üzerinde paydaşlar için sentetik medya üretiminin çok daha uygun olduğu düşünülmektedir, hem ucuz ve hızlı hem de pratik bir sürecin mevcut olması bu medya kullanımının giderek yaygınlaşmasını reel kılmaktadır. Güvenilirlik bağlamında problem ortadan kaldırıldığı takdirde sentetik medyanın sunabileceği katkılar giderek daha kapsamlı hale gelebilecektir (DRCF, 2024).

Öte yandan gelecekte sentetik medya ve deepfake'lerin hacmi ve karmaşıklığı artacağından ötürü, bunları ve kötü amaçlı kullanımlarını tespit etmek için kullanılan önlemler de artmak durumundadır. Bireylerin ve kuruluşların bir medya içeriğinin orijinal mi yoksa yapay zekâ tarafından üretilmiş veya manipüle edilmiş mi olduğunu belirlemelerine olanak tanıyan çeşitli yöntemler kullanılabilir ve bu nedenle şeffaflık üzerinden hareket edilerek sorumluluk alınabilmesi önemlidir. Çünkü kötü amaçlı sentetik medya üreticilerinin her an problem çıkarması mümkündür ve kurallara uygun düzeyde hareket etmeleri mevcut koşullarda

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

beklenmemektedir (URL 2). O halde; kontrol ve koordinasyon mekanizması güçlü düzeyde inşa edilerek sentetik medyanın ürettiği sentetik haberlere ve diğer tüm içeriklere müdahale edilmesi gerekmektedir. Nitekim sentetik medyayı haberciliğe katkı sağlamak ve işleri pratik hale getirmek için kullananlar mevcut olduğu gibi bu teknolojiyi aksi bir biçimde ve manipülasyon içerikleriyle kullanan kişi ve kurumların piyasada yer alması mümkündür.

Görsel 3: Sentetik Habercilikte Sunucu Örneği (URL 5)

Sentetik habercilik alanında haberin her aşamasına teknolojik dokunuş yapılması, sunucunun dahi yapay zekâ ile üretilmesine yol açmaktadır. Nitekim mevcut görselde yer aldığı gibi yapay zekâ teknolojisi sunuculuk alanında önemli bir dönüşüm meydana getirmektedir, bu nedenle küresel dünyada birçok medya içeriğinde kullanıldığı gibi Türkiye'de de robot sunucuların kullanılmaya başlandığını görmek mümkündür. İhlâs Haber Ajansı'nın aktardığı bilgiler doğrultusunda Alexa adlı sentetik haber sunucusu ve aynı zamanda yapay zekânın ürettiği mevcut robot sunucu Türkiye'deki gelişmeleri ve anlık haber paylaşımlarını güncel bilgiler bağlamında bireylere ulaştırmaktadır (URL 5). Bu gibi içeriklerin diğer medya kuruluşlarında giderek yaygınlaşabilmesi mümkündür, medyanın dönüşmesi ve teknolojik döngüye güçlü düzeyde girmesi çerçevesinde sentetik haber sunucularının ayrı bir noktada konumlandığını, mevcut görsel üzerinden değerlendirmek mümkündür.

Gazetecilik özelinde değerlendirildiğinde ise, günümüzde gerek geleneksel medya gazetecilerinin gerekse dijital ortamda habercilik vazifesini üstlenen çalışanların sentetik medya çağında ayakta kalabilmesi öncelikle güvenilirlik ve etik ilkelere uyum sağlamaya bağlıdır. Zira medya kullanıcıları üretilen haber içeriğinin yapay zekâ destekli olup olmadığını bilmek durumundadır. Bu anlamda güçlü bir şeffaflık ilkesi ile hareket edilmesi gerekmektedir.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Yine gazetecilerin yapması gereken husus olarak, haber içeriklerinin ön kontrolünün yapılması ve bu şekilde doğrulama katmanlarının yerine getirilmesi görevi öne çıkmaktadır. Filigran ve kaynak bilgisi bağlamında ise, hem sentetik görüntüler ve videolar hem de diğer haber içerikleri manipülasyona karşı kontrol edilmelidir. Medya kuruluşları bağlamında da, yapay zekânın kullanılıp kullanılmadığı ve bu sürecin nasıl koordine edildiği hususu açıklanmalıdır. Dolayısıyla gazeteciler ve medya kuruluşları özelinde şeffaflık net olarak yerine getirilmezse, güvenilirliğin kalıcı olması mümkün değildir (Rana, 2025).

Medyanın geleceği özelinde değerlendirme yapıldığında; sentetik medyanın gelişmişlik düzeyinin önemli ölçüde artması beklenmektedir. Özellikle ses teknolojisinde ilerleme kaydedilmesi muhtemeldir. Aynı zamanda deepfake içeriklerindeki doğal olmayan ses ve ağız hareketleri gibi sınırlamaların teknoloji geliştikçe ortadan kalkabileceği düşünülmektedir. Zaten nispeten gelişmiş olan sentetik sesin özellikle ses kopyalama ve etkileşimli seslendirmelerde daha da gelişmesi beklenmektedir. Bu eksende sentetik içeriklerin tespit edilmesi daha da zorlaşabilecektir ve medya içeriklerini ayırt edebilme bağlamında içinden çıkılmaz bir durum yaşanabilecektir (DRCF, 2024).

Artı ve eksileri bağlamında irdelendiğinde, sentetik medya ve sentetik haberciliğin doğru ve uygun bir biçimde kullanılması beklenmektedir. Aksi durum yaşandığı takdirde deepfake teknolojisinde olduğu gibi medya içeriklerinin gerçekliği her zaman soru işareti olarak kalacaktır, bu durum sadece medya sektöründe değil her sektörde ayrı bir tehdit oluşturabileceği için bu anlamda güçlü bir reaksiyon verilmesi gerekmektedir. Yeterli önlem alınmadığı takdirde dijital kullanıcı konumundaki milyarlarca insanı söz konusu tehditle karşı karşıya kalması an meselesidir, çünkü sentetik medya içerikleri her görüntüyü her içeriğe entegre edebilecek kapasitededir. Habercilik alanında da bu durum söz konusudur, bu nedenle teknolojinin imkânlarını medyanın ve haberciliğin avantajları çerçevesinde kullanmak ve kitlelere doğru/güvenilir bilgi aktarmak gerekmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Mevcut çalışmada haberciliğin medya alanındaki konumlandırılması ve dijital teknolojilerin ulaştığı tehditkâr süreç üzerinden hareket edilmiştir. Bu durum yapay zekânın sentetik haberciliği ortaya koymasından kaynaklanmaktadır ve artık kitleler doğruyla yanlışı ayırt etmek de büyük bir problem çekmektedir. Aynı zamanda hukuki anlamda problem doğuran bu durum, birçok içerikte hem yazınsal olarak hem de görsel bağlamda manipülatif unsurları ortaya koymaktadır. Dolayısıyla etik açıdan da ciddi bir sıkıntı söz konusudur, sentetik habercilik bağlamında haberin sunucusu bile sahtedir. Zira teknolojinin birçok olanağı varken ve bunlar habercilik alanında yer edinebilirken sentetik habercilik bu algıyı tam tersi bir sürece yöneltmiş vaziyettedir. Özellikle küresel dünyada milyarlarca internet kullanıcısının var olduğu düşünüldüğünde, bu tarz sentetik habercilik içeriklerine ciddi bir kitlenin maruz kalabileceği anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan, bilgi kirliliğinin çok fazla olduğu sosyal medya ortamında bu tarz içeriklere dikkat edilmelidir. Gerekirse medya okuryazarlığı konusunda bireyler bilinçlendirilerek doğru

ve yanlışı, gerçek ve sahteyi, güvenilir ve aldatıcı olanı ayırt edebilecek bir anlayışın yerleştirilmesi gerekmektedir. Medya sektörünün yetkilileri de bu anlamda güçlü adımlar atmalıdır, aynı zamanda eğitim alanında her yaştan kitleye bunun bilgisi verilmelidir. Çünkü sentetik habercilik tehlikeyi daha ileri safhalara taşıyabilecek bir görünüm arz etmektedir, haber içeriklerinde yapay zekâyla oluşturulan görseller başlı başına bir sıkıntı oluşturmaktadır. Netice olarak haberin ve gazetecinin güvenilirliğini sürdürülebilir kılmak için sentetik habercilik olgusu kontrol altına alınmalıdır ve yapay zekânın bu alandaki kullanımı daha kontrol edilebilir ve güvenli boyuta getirilmelidir.

KAYNAKÇA

Bendaş, K. (2022). Dijitalleşen Dünyada Medyanın Dönüşümü: Geleneksel Medyadan Yeni Medyaya Geçiş ve Türkiye'de İnternet Haberciliği. *Anasay*, 22, 373-396.

Binark, M. & Löker, K. (2011). Sivil Toplum Örgütleri İçin Bilişim Rehberi. Ankara: Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Yayını.

Demirel, S. (2018). Dijital Medyada Haber Üretim Sürecinde Okuyucu Odaklılık. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(25).

DRCF (2024). The Future of Synthetic Media. https://www.drcf.org.uk/siteassets/drcf/pdf-files/the-future-of-synthetic-media.pdf?v=385978 Erişim Tarihi: 24.09.2026.

Jenkins, H. (2006). Convergence Culture; Where Old and New Media Collide. New York University Press.

Meriç Fermanoğlu, Ö. (2020). Medyanın Dijital Dönüşümü ve Dijital Medya Türleri. Dijital Dönüşüm. İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları.

Novikov R. & Zohrabyan E. (2023). Digital Transformation of Media: Challenges and Opportunities. *Journal of Digital Economy Research*, 1(4), 102–125.

Rana, B. (2025). Synthetic Media: How AI-Generated Content is Reshaping Trust, Truth, and The Role of Human Reporters. Medium.

URL 1: Geleneksel Medyadan Yeni Medyaya Gizemli Yolculuk https://uskudar.edu.tr/haber/geleneksel-medyadan-yeni-medyaya-gizemli-yolculuk/ Erişim Tarihi: 24.09.2026.

URL 2: Synthetic Media and Its Identification and Detection. https://ico.org.uk/about-the-ico/research-reports-impact-and-evaluation/ Erişim Tarihi: 24.09.2026.

URL 3: Synthetic Media: The Strange New Face of Journalism https://medium.com/bhagyarana80/synthetic-media- Erişim Tarihi: 24.09.2026.

URL 4: Synthetic Media & Deepfakes. https://cnti.org/issue-primers/synthetic-media-deepfakes/ Erişim Tarihi: 24.09.2026.

URL 5: Artık Türkiye'nin de Bir Yapay Zekâ Haber Sunucusu Var https://www.turkiyegazetesi.com.tr/ teknoloji/yapay-zeka- Erişim Tarihi: 24.09.2026.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Vales, A. (2019). An Introduction to Synthetic Media and Journalism. https://medium.com/the-wall-street-journal/an-introduction-to-synthetic-media-and-journalism Erişim Tarihi: 24.09.2026.

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

POLITENESS AS A LINGUISTIC AND PRAGMATIC CATEGORY IN ENGLISH AND UZBEK DISCOURSE

Mavlonova Ugiloy Khamdamovna

PhD, Professor of Zarmed University

email: mavlyaugiloy18@gmail.com – ORCID: 0000-0003-0505-9311

ABSTRACT

Politeness is a fundamental linguistic and pragmatic category that regulates interpersonal communication and reflects culturally specific norms of social behavior. This article investigates politeness from a comparative English–Uzbek perspective, aiming to reveal both universal and culture-bound features of polite interaction. Drawing on pragmatic theory, particularly Brown and Levinson's face-oriented model, as well as later discursive approaches to politeness, the study analyzes how politeness is realized through lexical choices, grammatical structures, and discourse strategies in the two languages.

The research demonstrates that while English and Uzbek share common pragmatic principles such as the protection of interlocutors' social face and the mitigation of imposition, they differ significantly in the linguistic means used to achieve these goals. In English discourse, politeness is frequently expressed through indirectness, modal verbs, and conventionalized courtesy markers. In contrast, Uzbek politeness is more strongly associated with honorific forms, kinship-based address terms, and culturally embedded expressions reflecting collectivist values and social hierarchy.

The findings support the view that politeness should not be treated as a fixed set of formulas but as a dynamic, context-dependent practice shaped by cultural norms, social relations, and communicative intentions. The article contributes to pragmatics and intercultural linguistics by offering a systematic comparison of English and Uzbek politeness strategies and by highlighting their relevance for foreign language teaching, translation studies, and intercultural communication. The study is particularly relevant for PhD and DSc-level research concerned with linguistic pragmatics and cultural discourse analysis.

Keywords: politeness, pragmatics, face, English discourse, Uzbek discourse

1. Introduction

Politeness occupies a central position in linguistic pragmatics, as it governs how speakers manage social relationships through language. In both English and Uzbek communicative traditions, politeness functions as a mechanism for maintaining harmony, expressing respect, and avoiding conflict. However, the ways in which politeness is linguistically encoded vary considerably across cultures.

This article aims to provide a comparative analysis of politeness in English and Uzbek discourse, focusing on its pragmatic foundations and linguistic realization. By examining politeness strategies in the two languages, the study seeks to identify shared pragmatic principles as well as culturally specific patterns of polite behavior.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

The theoretical framework of this study is based primarily on Brown and Levinson's theory of politeness, which introduces the concept of face as a universal aspect of human interaction. According to this model, speakers employ politeness strategies to mitigate face-threatening acts and to maintain social equilibrium. Positive politeness strategies aim to emphasize solidarity and shared identity, whereas negative politeness strategies focus on respecting personal autonomy and minimizing imposition.

In recent decades, this model has been complemented by discursive and interactional approaches, which argue that politeness emerges dynamically in context rather than being encoded solely in linguistic forms. These approaches are particularly useful for comparative studies, as they account for cultural norms and locally defined expectations of polite behavior.

2. Research Methodology (Experimental Research)

This article adopts a qualitative and comparative research methodology grounded in linguistic pragmatics and discourse analysis. The primary objective of the methodological framework is to identify and compare politeness strategies in English and Uzbek discourse, taking into account both universal pragmatic principles and culture-specific realizations.

The research is based on a **contrastive pragmatic analysis** of English and Uzbek communicative data. A descriptive-analytical approach is employed to examine how politeness is encoded through lexical, grammatical, and discourse-level means in the two languages. The study combines insights from **theoretical pragmatics** with **empirical discourse analysis**, allowing for an integrated examination of politeness as both a linguistic and social phenomenon.

The empirical material consists of authentic language data drawn from:

- contemporary English and Uzbek literary texts,
- spoken dialogues from media interviews and everyday conversational contexts,
- examples from pedagogical and institutional discourse where politeness norms are explicitly observable.

The selected data represent a range of communicative situations, including requests, apologies, refusals, expressions of gratitude, and forms of address, which are traditionally considered politeness-sensitive speech acts.

The analysis is primarily informed by **Brown and Levinson's politeness theory**, with particular attention to the concepts of *positive face*, *negative face*, and *face-threatening acts*. Politeness strategies are classified into positive and negative types and examined in relation to their linguistic realization in each language.

In addition, **discursive and interactional approaches to politeness** are applied to account for context-dependent interpretations. This allows the study to move beyond fixed politeness formulas and to consider how politeness is negotiated dynamically in interaction, shaped by social roles, power relations, and cultural expectations.

The study employs the following methods:

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

- **Pragmatic analysis** to identify politeness strategies and their communicative functions;
- **Contrastive analysis** to reveal similarities and differences between English and Uzbek politeness systems;
- **Contextual analysis** to interpret linguistic forms within their socio-cultural and situational contexts.

Examples are analyzed qualitatively, focusing on how politeness is achieved through indirectness, modality, honorifics, address terms, and culturally embedded expressions.

To ensure analytical reliability, multiple examples are examined for each politeness strategy, and interpretations are grounded in established pragmatic theory. The comparative approach enhances validity by highlighting systematic patterns rather than isolated instances, while cultural interpretation is supported by sociolinguistic and ethnographic insights.

In English discourse, politeness is often associated with indirectness and mitigation. Requests, for example, are frequently realized through modal verbs (could, would, might) and interrogative structures that soften the illocutionary force. Lexical markers such as please, thank you, and sorry function as conventional signals of politeness.

Uzbek politeness, by contrast, relies heavily on morphological and lexical markers of respect, including honorific suffixes, polite verb forms, and kinship terms used as address forms. The frequent use of respectful pronouns and formulaic expressions reflects the importance of age, social status, and group affiliation in Uzbek culture.

Despite these differences, both languages demonstrate a shared pragmatic orientation toward face protection and social harmony, confirming the relevance of universal pragmatic principles alongside culture-specific realizations.

3. RESULTS AND DISCUSSION

The analysis of English and Uzbek discourse data reveals both convergent and divergent patterns in the realization of politeness strategies, confirming the dual nature of politeness as a universal pragmatic phenomenon shaped by culture-specific norms. The findings are discussed in relation to linguistic form, pragmatic function, and socio-cultural context.

The results demonstrate that both English and Uzbek exhibit a shared orientation toward the protection of interlocutors' social face, as conceptualized in Brown and Levinson's model. In both languages, politeness strategies are employed to mitigate face-threatening acts, particularly in communicative situations involving requests, refusals, and disagreement.

In the analyzed data, speakers in both linguistic communities show sensitivity to power relations, social distance, and the degree of imposition. This is evident in the careful selection of linguistic forms that reduce potential threat to the addressee's negative face or enhance positive face through expressions of respect and solidarity. These findings support the universality of core pragmatic principles underlying polite interaction, irrespective of linguistic and cultural differences.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

The results indicate that politeness in English discourse is predominantly realized through syntactic and pragmatic strategies rather than overt morphological marking. Indirectness emerges as a key feature, particularly in the formulation of requests and suggestions. Modal verbs (*could, would, might*) and interrogative constructions function as mitigation devices that soften illocutionary force and signal deference to the interlocutor's autonomy.

Lexical politeness markers such as *please*, *thank you*, and *sorry* are frequently used as conventionalized indicators of politeness. However, their pragmatic value is highly context-dependent, and overuse or inappropriate use may lead to pragmatic infelicity. The findings align with discursive approaches to politeness, which emphasize that politeness in English is often inferred rather than explicitly encoded.

In contrast, Uzbek politeness is characterized by a higher degree of explicit linguistic marking. The data reveal extensive use of honorific forms, polite verb morphology, and respectful address terms, particularly those derived from kinship vocabulary. These forms serve not only pragmatic but also social-indexical functions, signaling age differences, hierarchical relations, and group membership.

The frequent use of respectful pronouns and formulaic expressions reflects the collectivist orientation of Uzbek culture, where social harmony and respect for hierarchy are central values. Politeness strategies in Uzbek discourse are therefore more closely tied to culturally institutionalized norms, and deviation from these norms may be interpreted as impolite or socially inappropriate.

A key finding of the study is that the differences between English and Uzbek politeness strategies are closely linked to broader cultural values. English politeness reflects an individualistic orientation that prioritizes personal autonomy and non-imposition, resulting in preference for indirectness and mitigation. Uzbek politeness, on the other hand, reflects collectivist values, emphasizing respect, solidarity, and social responsibility through explicit linguistic forms.

These cultural orientations influence not only linguistic choices but also expectations of appropriate behavior in interaction. As a result, direct transfer of politeness strategies from one language to another may lead to pragmatic failure in intercultural communication.

The findings support the view that politeness should be understood as a dynamic and context-sensitive phenomenon rather than a fixed set of linguistic formulas. While Brown and Levinson's model provides a valuable theoretical framework, the results highlight the importance of discursive and interactional perspectives that account for cultural variability and contextual negotiation.

From an applied perspective, the results have significant implications for foreign language teaching and translation studies. Learners and translators must be made aware not only of linguistic forms but also of the underlying cultural norms governing politeness. Developing pragmatic competence is therefore essential for effective intercultural communication.

4. Conclusion

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

This study has examined politeness as a linguistic and pragmatic category through a comparative analysis of English and Uzbek discourse. By integrating classical politeness theory with discursive and interactional approaches, the research has demonstrated that politeness functions as a universal pragmatic mechanism aimed at maintaining social harmony and protecting interlocutors' face, while simultaneously reflecting culturally specific norms and values.

The findings reveal that although English and Uzbek share core pragmatic principles such as mitigation of imposition and sensitivity to social relations, they differ substantially in their linguistic realization of politeness. English discourse predominantly relies on indirectness, modalization, and conventionalized lexical markers to signal politeness, emphasizing personal autonomy and non-imposition. In contrast, Uzbek discourse employs explicit morphological and lexical markers, including honorifics, kinship-based address terms, and formulaic expressions, reflecting collectivist values, social hierarchy, and respect for age and status.

The study confirms that politeness cannot be reduced to a fixed inventory of polite expressions; rather, it should be understood as a dynamic, context-dependent practice shaped by cultural expectations, social roles, and communicative intentions. These findings underscore the importance of adopting a culturally informed pragmatic perspective in both theoretical and applied linguistic research.

From an applied standpoint, the results have important implications for foreign language teaching, translation, and intercultural communication. Developing learners' pragmatic competence and raising awareness of cross-cultural differences in politeness strategies can help prevent misunderstandings and enhance communicative effectiveness.

Overall, this research contributes to the field of linguistic pragmatics and intercultural discourse analysis by offering a systematic comparison of English and Uzbek politeness strategies. Future studies may extend this research by incorporating quantitative methods, larger corpora, or additional languages to further explore the interaction between politeness, culture, and discourse.

References

1. Brown P., & Levinson, S. C. *Politeness: Some universals in language usage.* Cambridge: Cambridge University Press, 1987. pp. 1–61, 129–210.
2. Goffman E. *Interaction ritual: Essays on face-to-face behavior.* New York: Anchor Books, 1967. pp. 5–45, 213–231.
3. Leech G. N. *Principles of pragmatics.* London: Longman, 1983.pp. 79–121, 132–165.
4. Watts R. J. *Politeness.* Cambridge: Cambridge University Press, 2003. pp. 1–34, 183–211.
5. Eelen G. *A critique of politeness theories.* Manchester: St. Jerome Publishing, 2001. pp. 1–28, 239–264.
6. Mills S. *Gender and politeness.* Cambridge: Cambridge University Press, 2003. pp. 57–94, 165–188.
7. Locher M. A., & Watts, R. J. Politeness theory and relational work. *Journal of Politeness Research,* 1(1), 2005. pp. 9–33.
8. Spencer-Oatey H. *Culturally speaking: Culture, communication and politeness theory.* London: Continuum, 2008. pp. 11–46, 96–128.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

9. Blum-Kulka S., House, J., & Kasper, G. *Cross-cultural pragmatics: Requests and apologies.* Norwood, NJ: Ablex, 1989. pp. 1–34, 123–154.
10. Yule G. *Pragmatics.* Oxford: Oxford University Press, 1996. pp. 60–78, 88–96.
11. Holmes J. *An introduction to sociolinguistics* (4th ed.). London: Routledge, 2013. pp. 286 –312.
12. Thomas J. *Meaning in interaction: An introduction to pragmatics.* London: Longman, 1995.
pp. 149–173, 195–215.
13. Rahmatullayev Sh. *O‘zbek tilining izohli lug‘ati.* Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2006. pp. 412–415.
14. Abdullayev A. *Nutq madaniyati va pragmatika.* Toshkent: Fan, 2010. pp. 87–102, 145–158.
15. Yusupova D. O‘zbek tilida xushmuomalalik kategoriyasining pragmatik xususiyatlari. *O‘zbek tili va adabiyoti*, 2018.3, pp. 45–52.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

ANNE BRONTE'UN "AGNES GREY" ESERİNDEN HAREKETLE İNGİLİZ ARİSTOKRASİSİNDE KADININ ÇALIŞMA KOŞULLARINA BAKIŞ

Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI
Herhangi Bir Kuruma Bağlı Değil
ORCİD: 000-0003-1052-6092
sevrafirinci@gmail.com

Özet

Bu çalışmada Anne Bronte'un "Agnes Grey" eseri analiz edilmiştir. Eser, İngiliz aristokrasisi içinde kadının konumu, kadının çalışma şartları ve imkânları, aristokrasi içinde kadının özgürlük alanları ve bunun imkanları konusunda oldukça geniş bilgi vermektedir. Agnes, alt sınıf aristokrat bir ailenin kızıdır ve ailesinin ekonomik yükünü hafifletmek üzere çalışmaya karar verir. Bu karar öncelikli olarak para kazanma isteğini içerse de Agnes, dönemin koşullarının zorluğuna rağmen özgürlüğünü arayan bir kadın figür olarak çizilmiştir. 18. ve 19. yüzyıl İngiltere'sinde bir kadının çalışma yaşamında yer alabilmesinin olanakları oldukça kısıtlıdır. Çalışmaya karar veren bir kadının birçok zorluğu ve engeli göz önünde bulundurması gerekmektedir. Aynı zamanda bu dönemde kadının çalışabileceği meslekler ev içi işler veya mürebbiyelik gibi alanlarla sınırlıdır. Agnes, kendi yaşındaki genç kızların evlilik ile yaşamını garanti altına alma çabasından farklı olarak aldığı eğitim ile yaşama dâhil olmayı ve çalışmayı seçmiştir. Yazar Agnes karakteri ve başından geçenleri öyküleştirirken kendi yaşamından biyografik izleri de eser içinde işlemiştir. Bilindiği gibi Bronte kardeşler rahibin kızları olarak dönemin koşulları içinde isimlerini gizleyerek romanlarını bir mahzende yazan ve eserlerini erkek adları ile basmak zorunda kalan edebiyatçılardır. Dolayısıyla günümüzde edebiyat tarihine mal olmuş bu kült eserleri yazarken de kendi dönemlerinin kısıtlı koşulları içinde sıkışan ve koşullarını zorlayan kadınlardır. Agnes Grey karakteri dönemin İngiltere'si içinde tüm cesaretiyle çalışma hayatına giren ve toplumsal sistemdeki tüm zorluklara rağmen tek başına yaşamının sorumluluğunu almaya çalışan bir kadının öyküsünü anlatmaktadır. Agnes, aristokrasi içinde alt, orta ve üst sınıfların hepsinde yer alır ve bu yapılarda devam eden, aile, evlilik, çocuk yetiştirme tutumları gibi bir çok gerçekliği yolculuğu devam ederken aktararak dönemin İngiltere'sine ayna tutar. Eser, dışarıdan oldukça konforlu ve görkemli görünen ilişkiler içindeki çözülmeyi, çelişkileri ve uyumsuzluğu ana karakterin gözünden ortaya koyar. Bu bağlamda ana karakter Agnes, aristokrat sınıfın tüm katmanlarında bir kadın olarak gezerken hem çalışma yaşamının zorluklarını hem de toplumsal sistem içindeki çelişkileri gözlemler. Eser kadının konumu ve dönemin aristokrasisi, aritokrasi içinde evlilik, aile, eğitim,

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

kadının çalışma şartları gibi bir çok konuyu inceleme olanağı tanıdığından bu çalışma içinde analiz edilmeye değer görülmüştür. Bu çerçevede yazarın eleştirel perspektifinin ışığında hem betimsel hem de eleştirel bir okuma ile analiz gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Bronte Kardeşler, Kadın, Aristokrasi, Evlilik

A LOOK AT WOMEN'S WORKING CONDITIONS IN THE BRITISH ARISTOCRACY, BASED ON ANNE BRONTE'S NOVEL "AGNES GREY"

Abstract

This study analyzes Anne Bronte's "Agnes Grey." The work provides extensive information on the position of women within the English aristocracy, their working conditions and opportunities, and the scope and possibilities of their freedom within the aristocracy. Agnes is the daughter of a lower-class aristocratic family and decides to work to alleviate her family's economic burden. While this decision primarily stems from a desire to earn money, Agnes is portrayed as a woman seeking her freedom despite the harsh conditions of the time. In 18th and 19th-century England, the opportunities for women to participate in the workforce were quite limited. A woman who decides to work must consider many difficulties and obstacles. At the same time, during this period, the professions a woman could pursue were limited to domestic work or governessing. Agnes, unlike young girls her age who sought to secure their lives through marriage, chose to engage in life and work thanks to her education. While fictionalizing the character of Agnes and her experiences, the author also incorporated biographical elements from her own life into the work. As is known, the Bronte sisters, daughters of a clergyman, were writers who, given the circumstances of the time, concealed their names, wrote their novels in a cellar, and were forced to publish their works under male pseudonyms. Therefore, the authors of these iconic works that have become part of literary history today were women who were confined within and challenged the limited conditions of their time. The character of Agnes Grey tells the story of a woman who, with all her courage, enters the workforce in England and tries to take responsibility for her life alone despite all the difficulties in the social system. Agnes is present in all classes of the aristocracy—lower, middle, and upper—and reflects many realities of the time, such as family, marriage, and child-rearing attitudes, through her journey, holding a mirror to England. The work reveals the disintegration, contradictions, and incompatibilities within relationships that appear quite comfortable and magnificent from the outside, through the eyes of the main character. In this context, the main character, Agnes, observes both the difficulties of working life and the

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

contradictions within the social system as she navigates through all layers of the aristocratic class. The work is considered worthy of analysis in this study because it provides an opportunity to examine many issues such as the position of women and the aristocracy of the period, marriage, family, education, and women's working conditions within the aristocracy. Within this framework, an analysis is carried out through both descriptive and critical reading, illuminated by the author's critical perspective.

Keywords: Bronte Sisters, Women, Aristocracy, Marriage

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

SİBER PSİKOLOJİNİN ÖNEMİ, ALINACAK ÖNLEMLER ve GELİŞTİRİLECEK YÖNLER

Öğr.Gör.Burcu GÜLDÜREN FİDANCI[1]

İstanbul Beykent Üniversitesi

burcufidanci@beykent.edu.tr - 0000-0003-4077-4345

ÖZET

Son yıllarda gelişen ve dönüşen teknoloji ile birlikte bireylerin teknoloji kullanımındaki ihtiyaçları, bakış açıları, tutumları ve davranış şekilleri de değişiklik göstermeye başlamıştır. Bütün bilim alanlarında olduğu gibi teknolojide bir ihtiyaç doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Fakat günümüzde bireyler teknolojiyi ihtiyaç dâhilinde kullanmaktan ziyade, günlük yaşantılarında dahi teknolojiyi bir araç olarak görmek yerine neredeyse bir insan uzvu haline dönüştürmüştür. Akabinde bu davranış eğiliminde meydana gelen artışı fark eden bilişim dünyası da kendi ivmesini artırarak sosyal medya, dijital oyun, sosyal kimlik vb. kavramları bünyesine ekleyerek yoluna devam etmiştir. Bilişim dünyasına eklenen bu tarz yeni kavramlar ise bireylerin sosyal davranışlarını, kimliklerini ve psikolojilerini doğrudan etkileyen birer nitelik haline dönüşmüştür. Zamanla bu kavramların oluşturduğu davranış biçimleri ve/veya bu davranış biçimlerinin oluşturduğu bu kavramlar dizini sayesinde psikoloji alanında da yansımaları olduğu görülmeye başlanmıştır. Özellikle sosyal medya mecralarında geçirilen sürelerin uzaması, ortaya çıkan paylaşım isteğinin sürekli olarak hissedilmesi ve paylaşımların beğeni için yapılması, paylaşımların gerçeği yansıtmaması, bireylerin kimliklerini ve/veya benliklerini daha çok sosyal mecralarda göstermeye çalışması ile beraber bu tür davranışlar doğal bir hal gibi algılanmaya başlanılmıştır. Ortaya çıkan bu yeni davranış biçimlerinin artması bizleri bilinen psikolojik davranışların dışında farklı bir alana yönlendirmektedir.

Bu çalışmada, son dönemlerde karşılaşılan bu tutum ve davranışların incelenerek siber psikoloji alanı açısından karşılaşılan durumlar açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca ülkemizde ve dünyada siber psikolojiye verilen önem de vurgulanmaktadır. Çalışmanın sonuç kısmında ise, çalışmaya konu olan tutum ve davranışlar için karşılaşılan durumlara yönelik olarak alınacak önlemler ve geliştirilecek yönler ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siber Psikoloji, Adli Bilişim, Siber Güvenlik, Dijital Bağımlılık.

[1] İstanbul Beykent Üniversitesi, burcufidanci@beykent.edu.tr, 0000-0003-4077-4345.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

THE IMPORTANCE OF CYBER PSYCHOLOGY, MEASURES TO BE TAKEN and AREAS FOR DEVELOPMENT

ABSTRACT

In recent years, alongside the rapid advancement and transformation of technology, individuals' needs, perspectives, attitudes, and behavioral patterns regarding technology use have undergone significant changes. As with all fields of science, technology initially emerged to address human needs. However, rather than utilizing technology solely as a means of fulfilling such needs, individuals today have increasingly integrated it into their daily lives to the extent that it is no longer perceived merely as a tool but has become almost an extension of the human body.

Recognizing this growing behavioral trend, the information technology sector has accelerated its development by incorporating concepts such as social media, digital gaming, virtual communities, and digital identity into everyday life. These emerging digital concepts have gradually evolved into influential factors that directly shape individuals' social behaviors, identities, and psychological well-being. Over time, it has become evident that the behavioral patterns generated by these concepts and, conversely, the concepts arising from these behavioral patterns have significant implications for the field of psychology.

In particular, the increasing amount of time spent on social media platforms, the persistent desire to share content, the tendency to seek social approval through likes and reactions, the presentation of idealized or unrealistic online content, and individuals' efforts to express their identities and sense of self primarily through digital environments have gradually come to be perceived as normal patterns of behavior. The growing prevalence of these emerging behavioral tendencies has directed researchers toward a new domain that extends beyond the scope of conventional psychological phenomena.

This study examines these recently observed attitudes and behavioral patterns from the perspective of cyber psychology, with the aim of explaining the psychological implications associated with digital environments. Furthermore, it highlights the increasing significance attributed to cyber psychology both in Türkiye and internationally. Finally, the study discusses precautionary measures and future directions for addressing the behavioral and psychological challenges identified throughout the research, offering recommendations for the advancement of cyber psychology as an emerging interdisciplinary field.

Keywords: Cyber Psychology, Digital Forensics, Cyber Security, Digital Addiction.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

1. GİRİŞ

Teknolojinin tarihsel gelişimine bakıldığında insanların yaşamlarını kolaylaştırmak, karşılaşılan problemlere çözüm üretmek ve fiziksel ya da zihinsel faaliyetleri daha etkili biçimde gerçekleştirmek amacıyla farklı teknolojik araçlar olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Beraberinde internetin kullanılmaya başlanması ile birlikte, mobil iletişim teknolojilerinin ve akıllı cihazların yaygınlaşmasıyla da teknoloji yalnızca belirli ihtiyaçların karşılanmasında kullanılan yardımcı bir araç olmaktan çıkarak günlük yaşamın merkezi haline gelen bir bileşene dönüşmüştür. Sosyal ilişkilerden eğitime, çalışma yaşamından eğlenceye, alışverişten sağlık hizmetlerine kadar birçok faaliyet alanının dijital ortamlara taşındığı bilinmektedir. Özellikle sosyal medya platformları, çevrim içi oyunlar, mobil uygulamalar, görüntülü iletişim sistemleri, sanal gerçeklik uygulamaları ve yapay zekâ tabanlı teknolojiler bireyin çevresiyle kurduğu etkileşimin niteliğini değiştirmekte ve farklılaştırmaktadır. Yaşanılan bu değişim bireylerin teknolojiyle olan ilişkisini değiştirdiği kadar insan davranışlarının gözlemlendiği ortamları da çeşitlendirmektedir. Bireyin fiziksel dünyadaki davranışlarının yanında çevrim içi ortamlarda gerçekleştirdiği davranışlar, oluşturduğu kimlikler, diğer kullanıcılarla geliştirdiği ilişkiler ve dijital içeriklere verdiği tepkiler psikolojik araştırmalar açısından yeni çalışma alanlarının oluşmasına neden olmuştur. Siber psikoloji bu bağlamda birey ile dijital teknolojiler arasındaki etkileşimin bilişsel, davranışsal, duygusal ve sosyal boyutlarını ele alan disiplinlerarası bir çalışma alanı olarak değerlendirilmektedir. Elhai ve Rozgonjuk (2020) ise siber psikolojiyi, bilgisayar teknolojilerinin kullanımı ile insan davranışlarının kesişiminde ortaya çıkan psikolojik süreçlerin incelenmesi olarak ifade etmektedir. Suler (2004:322) buna ek olarak, dijital ortamların anonimlik, görünmezlik, sürekli erişilebilirlik, hızlı geri bildirim, içeriklerin kalıcılığı ve çok geniş izleyici gruplarına ulaşabilmesi gibi özellikleri sayesinde insan davranışının niteliğini değiştirebildiğini öne sürmektedir. Öne sürülen bu davranış biçimleri, sosyal medya platformlarında bireyin kendisini nasıl sunduğu, kimlerle iletişim kurduğu, hangi içeriklere tepki verdiği ve diğer bireylerle kendisini nasıl karşılaştırdığı olarak şekillenebilmektedir. Hatta Attrill-Smith ve diğ.(2019), siber psikolojinin çevrim içi ilişkilerden sosyal medyaya, dijital oyunlardan siber suçlarda insan faktörüne kadar genişleyen kapsamına dikkat çekerek bu alanı daha da görünür hale getirmektedir. Bu gelişmelerle siber psikolojinin çalışma alanlarını da genişlettiği görülmektedir. Bireylerin dijital ortamlarda gerçek yaşamdan farklı davranış biçimleri sergileyebilmesi, çevrim içi kimlikler oluşturabilmesi, anonim iletişim kurabilmesi, algoritmalar tarafından kişiselleştirilen içeriklerle sürekli karşılaşması, dijital benlik, sosyal onay ihtiyacı, dijital mahremiyet, çevrim içi romantik ilişkiler, FOMO, sosyal karşılaştırma, siber zorbalık ve problemli sosyal medya kullanımı gibi kavramların ele alındığı görülmektedir. Bu nedenle, siber psikoloji sadece bireylerin teknoloji kullanımı ve teknoloji kullanım süresinin bireyler üzerindeki etkilerini araştıran bir alan olmaktan ziyade bireyin teknolojiyle nasıl, neden, hangi psikolojik ihtiyaçlarla ve hangi dijital tasarım özelliklerinin etkisi altında etkileşim kurduğunu anlamaya çalışan daha kapsamlı bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada, insan davranışlarını merkezine alan ve sanal/çevrimiçi ortamlarda ortaya çıkan bu davranışların siber psikoloji ile açıklanmaya çalışılması ele alınmaktadır. Dijitalleşme sonucunda ortaya çıkan bu yeni davranış biçimleri siber psikoloji çerçevesinde

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

değerlendirilerek; alanın önemini ortaya koyarak birey, aile, eğitim kurumları, teknoloji geliştiricileri ve kamu politikaları açısından alınabilecek önlemler ile geliştirilmesi gereken yönleri incelemek hedeflenmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Siber Psikoloji Kavramı ve Kapsamı

Siber psikoloji, teknolojinin ve sanal ortaların bireyin duygu, düşünce, davranış ve fizyolojisindeki etkilerini incelemektedir. Siber psikoloji, sanal ortamdaki bireyin beyin ve davranış gelişimini anlamaya, anlamlandırmaya ve açıklamaya çalışmaktadır (Günüç,2021:26). Bir başka ifade ile siber psikoloji, insanların internet, mobil bilişim teknolojileri, cep telefonları, oyun konsolları, sanal gerçeklik, yapay zekâ ve insan davranışını değiştirme kapasitesine sahip olduğu kanıtlanmış diğer teknolojilerle olan etkileşimlerinin incelenmesine vurgu yapan bir alan olarak gösterilmektedir(Ertürk ve diğ.,2025:109). Bu bakımdan özellikle günümüzde teknolojiyle bağlantılı gelişen psikolojik bozukluklar siber psikoloji bağlamında değerlendirilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla siber psikolojinin problem alanı çevrimiçi insan psikolojisi ve davranışı olarak gösterilmektedir. **S**iber psikolojinin, insan davranışlarının teknoloji aracılığıyla nasıl değiştiğini ve dijital teknolojilerin bireyin düşünce, duygu ve davranış süreçleri üzerindeki etkilerini incelediği, alan olarak psikoloji, iletişim bilimleri, sosyoloji, bilgisayar bilimleri, eğitim bilimleri, hukuk, siber güvenlik ve yapay zekâ gibi çeşitli disiplinlerle de yakından ilişkili olduğu bilinmektedir.

Siber psikolojinin temel çalışma alanları şu şekilde sınıflandırılabilir:

- Çevrim içi kimlik ve benlik sunumu,
- Sosyal medya kullanımı ve psikolojik etkileri,
- İnternet ve sosyal medya bağımlılığı,
- Çevrim içi oyun davranışları ve/veya Oyun Oynama Bozukluğu,
- Siber zorbalık ve çevrim içi saldırganlık,
- Dijital mahremiyet ve güven,
- Çevrim içi romantik ve sosyal ilişkiler,
- İnternet üzerinden psikolojik danışmanlık,
- Sanal ve artırılmış gerçeklik,
- Dijital iyi oluş,
- İnsan-yapay zekâ etkileşimi,
- Algoritmik yönlendirme,
- Online kumar bağımlılığı,
- Dijital gözetim ve davranış analizi.

Siber psikoloji açısından en önemli noktalardan biri, teknolojinin birey üzerindeki etkilerinin her birey için aynı olmadığıdır. Bu bilgiden yola çıkarak bireyin yaşı, kişilik özellikleri, sosyal

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

çevresi, psikolojik dayanıklılığı, öz denetim becerileri, aile yapısı, dijital okuryazarlık düzeyi, ekonomik özellikleri ve kullanılan platformun tasarımı gibi özellikler teknoloji deneyiminin sonuçlarını değiştirebilmektedir. Bu nedenle dijital teknolojilerin tamamen zararlı ya da tamamen yararlı olarak değerlendirilmesi bilimsel açıdan yeterli olmamaktadır. Amerikan Psikoloji Birliği'ne göre, sosyal medyanın gençler açısından kendi başına iyi veya kötü olarak değerlendirilmemesi gerektiği; sonuçların kullanım biçimi, gelişim düzeyi ve bireysel koşullara göre değişebileceğini vurgulamaktadır(American Psychological Association,2023).

2.1. Siber Psikolojinin Önemi

Geleneksel psikolojide incelenen kişilik, benlik, kimlik, motivasyon, sosyal aidiyet, saldırganlık, kişilerarası ilişkiler ve karar verme gibi kavramlar dijital ortamlarda yeni biçimler kazanabilmektedir. Baumeister ve Leary (1995), sosyal aidiyet ve kişilerarası bağ kurma ihtiyacını insan davranışının temel motivasyonlarından biri olarak değerlendirmektedir. Dijital ortamlar bu ihtiyacın karşılanması için bireylere yeni olanaklar sunmaktadır. Sosyal medya platformlarında gruplara katılmak, diğer kullanıcılarla iletişim kurmak, paylaşım yapmak ve geri bildirim almak bu çerçevede değerlendirilebilmektedir. Ancak dijital teknolojilerin yüz yüze iletişimde bulunulma zorunluluğu olmaması sebebi ile kullanıcıların gerçek kimliklerini gizleyebilmesi, fiziksel olarak birbirlerinden uzakta olmaları, mesajların eş zamanlı olmak zorunda bulunmaması ve çevrim içi davranışların sonuçlarının fiziksel ortamda olduğu kadar doğrudan algılanmaması ortaya bu davranış biçimlerini etkileyen farklı psikolojik durumları çıkarmaktadır(Cheung ve diğ.,2021:50). Bu nedenledir ki siber psikoloji yalnızca insanların teknolojiyi nasıl kullandığıyla değil, teknolojik ortamların insan davranışını nasıl dönüştürdüğüyle ilgilenmektedir.

2.1.1. Çevrim İçi Ketlenmenin Azalması ve Davranışsal Dönüşüm

Siber psikolojinin temel kuramsal yaklaşımlarından biri Suler(2004) tarafından geliştirilen çevrim içi ketlenmenin azalması etkisidir**.** Bu yaklaşım bireylerin çevrim içi ortamlarda, fiziksel dünyada göstermedikleri veya göstermekte zorlandıkları bazı davranışları daha kolay sergileyebilmelerini açıklamaktadır. Hatta kişilerin internet ve dijital platformlarda, yüz yüze iletişimde olduklarından çok daha rahat, sınırsız, hatta bazen saldırgan ve dürtüsel davranması durumunu ifade etmektedir(Uslu,2026:17). Bu davranışların meydana gelmesinde ayrışmış anonimlik, görünmezlik, eşzamansız iletişim, zihinsel içselleştirme, ayrışmış hayal gücü ve otoritenin daha az hissedilmesi gibi faktörlerin etkisinin olması savunulmaktadır(Hollenbaugh ve Everett,2013:286).Çevrim içi ketlenmenin azalması her zaman olumsuz bir durum oluşturmamaktadır. Bireyin fiziksel ortamda açıklamakta zorlandığı düşüncelerini ifade edebilmesi, sosyal destek araması veya psikolojik sorunlarını anonim bir ortamda paylaşabilmesi olumlu sonuçlara da yol açabilmektedir. Buna karşılık aynı mekanizma saldırgan davranışların ortaya çıkmasını kolaylaştırabilmektedir. Hakaret, tehdit, nefret söylemi, çevrim içi taciz ve siber zorbalık gibi davranışlar bazı kullanıcılar açısından anonimlik veya fiziksel uzaklığın etkisiyle daha kolay gerçekleştirilebilmektedir (Suler,2004:331-322). Dolayısıyla çevrim içi ortamda meydana gelen insan davranışlarının değerlendirilmesinde yalnızca kullanıcının kişilik özelliklerinin dikkate alınması yeterli değildir. Kullanılan platformun yapısal özellikleri ve bireyin bu ortamı nasıl algıladığı da değerlendirilmelidir.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

2.1.2. Sosyal Medya, Dijital Kimlik ve Benlik Sunumu

Siber psikolojinin önem kazandığı başlıca alanlardan bir diğeri de sosyal medya olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal medya platformlarında kullanıcıların yalnızca diğer bireylerle iletişim kurmadıkları, aynı zamanda kendileri hakkında bir anlatı oluşturdukları görülmektedir. Profil fotoğrafları, paylaşımlar, hikâyeler, takip edilen hesaplar, beğeniler, yorumlar ve diğer dijital etkileşimler kişinin çevrim içi kimliğinin bileşenleri hâline dönüşmektedir. Huang ve diğ.(2021)' ne göre, çevrim içi ortamların bireylere kimliklerini yeniden yapılandırma konusunda önemli olanaklar sunduğunu ifade etmektedirler. Birey çevrim dışı kimliğine paralel bir dijital kimlik geliştirebileceği gibi stratejik veya gerçek yaşamından kısmen farklı bir kimlik sunumu da gerçekleştirebilmektedir(Zhao ve diğ.,2008:1830-1832). Bireyler sosyal medyada yaşamlarının genellikle paylaşılabilir, dikkat çekici ve olumlu kabul edilen bölümlerini göstermektedir. Bunun sonucunda dijital ortamda idealize edilmiş bir gerçeklik oluşabilmektedir. Twomey ve O'Reilly(2017:587)'nin sistematik incelemesine göre sosyal medya üzerindeki benlik sunum biçimlerinin öz saygı, sosyal destek, sosyal kaygı, iyi oluş, stres ve çeşitli kişilik özellikleriyle ilişkili olabileceğini göstermektedir. Paylaşımların aldığı beğeni ve yorumların sayısallaştırılmış olması da sosyal onayın görünür hâle gelmesine neden olduğunu göstermektedir. Böylece "beğenilmek", yalnızca öznel bir değerlendirme olmaktan çıkarak kullanıcı açısından görülebilir bir sayıya dönüşebilmektedir. Bu yapı özellikle benlik algısı gelişmeye devam eden genç kullanıcılar açısından önemli olarak görülmektedir. Nesi ve diğ.,(2018:276)'ne göre, sosyal medyanın ergenlerin akran ilişkilerini; iletişimin sürekliliği, geniş izleyici kitlesi, görünürlük ve ölçülebilir geri bildirim mekanizmaları üzerinden dönüştürdüğü şeklindedir.

2.1.3. Psikolojik İyi Oluş

Sosyal medya araştırmalarındaki en önemli tartışmalardan biri sosyal medya kullanımının ruh sağlığı üzerindeki etkisi olarak görülmektedir. İlk dönem araştırmaların bir bölümü toplam kullanım süresini temel değişken olarak ele almış olsa da güncel çalışmalar kullanım süresinin tek başına yeterli bir gösterge olmadığını ortaya koymaktadır. Orben ve Przybylski(2019)'nin 355.358 katılımcıyı kapsayan büyük ölçekli çalışması, dijital teknoloji kullanımı ile ergenlerin psikolojik iyi oluşu arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak ölçülebilir olmakla birlikte oldukça küçük olduğunu göstermektedir. Benzer biçimde Odgers ve Jensen(2020) ise güçlü nedensel sonuçlara ulaşılmasını engelleyen önemli metodolojik sınırlılıkların bulunduğunu belirtmektedir. Valkenburg(2022) tarafından gerçekleştirilen incelemede 2019–2021 dönemindeki 27 derleme çalışma değerlendirilmiş ve sosyal medya kullanımı ile iyi oluş arasındaki sonuçların kullanılan ölçüt ve araştırma yaklaşımına göre değişebildiği söylenmektedir. Bu durum "sosyal medya kullanımı" kavramının tek bir davranış olarak ele alınmasının yeterli olmadığını göstermektedir. Aktif sosyal medya kullanımının her zaman yararlı, pasif kullanımın ise her zaman zararlı olduğu yönündeki yaygın varsayımın araştırma bulguları tarafından tutarlı şekilde desteklenmediğini ortaya konulmaktadır. Bu nedenle siber psikoloji açısından temel sorun teknoloji kullanımından ziyade problemli, kontrol edilemeyen ve günlük işlevleri bozan kullanım örüntüleri olarak belirtilmektedir.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

2.1.4. Teknoloji ve Sosyal Medya Problemli Kullanımı

Teknoloji günlük yaşamın doğal bir parçası hâline geldiği için yoğun kullanım ile problemli kullanım arasında ayrım yapılması büyük önem taşımaktadır. Problemli sosyal ağ kullanımının; kullanıcının sosyal ağları yoğun biçimde düşünmesi, kullanma konusunda güçlü bir dürtü hissetmesi ve kullanımın sosyal ilişkiler, eğitim, iş veya psikolojik iyi oluş üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmasıyla ilişkilendirilebileceği belirtilmektedir(Andreassen,2015:175). Kuss ve Griffiths(2017)'de problemli sosyal ağ kullanımını değerlendirirken sosyal medya, sosyal ağ, mobil telefon, FoMO ve diğer dijital davranışların kavramsal olarak birbirinden ayrılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Güncel araştırmalarda toplam kullanım süresi ile problemli kullanım arasında ayrım yapılması gerektiğini göstermektedir. Ansari ve diğ.(2024)'i 51 araştırmayı ve 680.506 kişiyi kapsayan çalışmalarındaki analizlere göre problemli sosyal medya kullanımının öznel ve psikolojik iyi oluş ile olumsuz yönde ilişkili olabileceğini söylemektedirler. Ahmed ve diğ.(2024), geniş kapsamlı bir inceleme ve analiz sonucunda ise genel sosyal medya kullanımının depresyon ve kaygıyla ilişkilerinin görece küçük olduğu; buna karşılık problemli sosyal medya kullanımının depresyon, kaygı, düşük iyi oluş ve uyku sorunları ile daha tutarlı ilişkiler gösterdiğini ifade etmektedir. Kişilik özellikleri de problemli kullanımı anlamada önemli konulardan birisi olarak görülmektedir. Meynadier ve diğ.(2024), 113 örneklemi kapsayan çalışmalarında yüksek nevrotiklik ve düşük öz disiplin başta olmak üzere bazı beş faktör kişilik özellikleri ile problemli sosyal medya kullanımı arasında ilişkiler bulunduğunu belirtmektedirler. Wu ve diğ.(2024) ise araştırmalarında sosyal kaygı ile problemli sosyal medya kullanımı arasında pozitif ilişki bulunduğunu söylemektedirler. Kısacası problemli sosyal medya kullanımı; bireyin sosyal medya kullanımını kontrol etmekte zorlanması, platformlara yoğun zihinsel odaklanma geliştirmesi ve kullanım nedeniyle akademik, sosyal, mesleki veya günlük yaşam işlevlerinin zarar görmesi ve yerine getirilememesi ile karakterize edilmektedir.

2.1.5. Beğeni, Sosyal Karşılaştırma ve Onaylanma İhtiyacı

Sosyal medya, bireyin diğer kullanıcıların yaşamlarıyla sürekli karşılaşmasına imkân sağlamaktadır. Ancak çevrim içi içeriklerin günlük yaşamın tamamını değil, genellikle seçilmiş bölümlerini temsil ettiği bilinmektedir. Doğal olarak bu durum başarı, mutluluk, fiziksel görünüm, seyahat, sosyal yaşam ve tüketim biçimlerinin idealize edilerek paylaşılmasını sağlayarak kullanıcılarda yukarı yönlü sosyal karşılaştırmayı artırabildiği gerçeğini ortaya koymaktadır. Bonfanti ve diğ.(2025)'nin 83 çalışma ve 55.440 katılımcıyı kapsayan araştırmasında çevrim içi sosyal karşılaştırmanın daha yüksek beden imajı kaygısı ve yeme davranışı sorunları ile anlamlı biçimde ilişkilide olduğu öne sürülmektedir. Bununla birlikte çalışmalardaki heterojenlik, sonuçların bütün kullanıcılar açısından aynı olmadığını da göstermektedir. Davranışlar içerisinde etkili bir diğer kavram da FoMO(Fear of Missing Out) olarak karşımıza çıkmaktadır. FoMO genel manasıyla, gelişmeleri kaçırma korkusu olarak ifade edilmektedir(Przybylski ve diğ.,2013:1845). Bu davranış kişinin sürekli olarak sosyal medya uygulamalarına yönelmesine, beğeni sayılarını kontrol etmesine, başka kişilerle kıyaslamasına ve nicelik olarak onaylanma ihtiyacı duymasına yol açmaktadır. Bireyler bu durumu o kadar benimsemiştir ki devamlı aynı davranış şeklini sergilediklerinin farkında olmamakla birlikte bu davranışı da normal karşılamaktadırlar.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

2.1.6. Çevrim İçi Oyun Davranışları ve/veya Oyun Oynama Bozukluğu

Dijital oyunlar günümüzde yalnızca eğlence aracı olarak tercih edilmemektedir. Çevrim içi oyunlar sosyal iletişim, takım çalışması, rekabet, statü kazanma, kimlik oluşturma ve sanal topluluklara katılım gibi çok sayıda psikolojik ve sosyal işlev içerebilmektedir. Ancak oyun davranışının kontrol edilemediği ve bireyin akademik, sosyal veya mesleki işlevselliğini etkilediği bazı durumlarda problemli kullanım gündeme gelebilmektedir. Bununla birlikte yüksek düzeyde oyun oynayan tüm bireylerin tamamının bağımlı olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Przybylski ve diğ.(2017)'inin geniş örneklemli araştırması, yoğun oyun davranışı ile klinik düzeyde bozukluk arasında doğrudan eşitlik kurulmasının uygun olmadığını ve klinik sonuçlar bakımından daha dikkatli değerlendirme yapılması gerektiğini belirtmektedir. Özellikle Dünya Sağlık Örgütü, çocukların fiziksel ve dijital dünyalarının giderek iç içe geçtiğine dikkat çekmekte ve çevrim içi ortamların gelişim, ruh sağlığı, mahremiyet, şiddet ve istismar açısından çocuk merkezli politikalarla düzenlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır(Dünya Sağlık Örgütü,2026).

2.1.7. Siber Zorbalık ve Çevrim İçi Saldırganlık

Siber zorbalık, bilişim ve iletişim teknolojileri aracılığıyla bireyin aşağılanması, tehdit edilmesi, dışlanması, taciz edilmesi veya zarar görmesine neden olacak içeriklerin paylaşılması biçiminde ifade edilmektedir(Dursun ve diğ.,2020:468). Geleneksel zorbalıktan farklı olarak zararlı içerik çok kısa sürede geniş kitlelere ulaşabilmekte, kopyalanabilmekte ve çevrim içi ortamda uzun süre erişilebilir halde kalabilmektedir. Kowalski ve diğ.(2014)'nin çalışmasında siber zorbalığın gençler açısından önemli psikolojik ve sosyal sonuçlarla bağlantılı olduğu belirtilmektedir. Arif ve diğ.(2024)'nin üniversite öğrencilerini kapsayan çalışmasında ise siber zorbalık mağduriyetinin depresyon, kaygı, stres ve diğer olumsuz ruh sağlığı sonuçlarıyla ilişkili olduğu söylenmektedir. Siber zorbalığın değerlendirilmesinde yalnızca mağdura odaklanılması yeterli bulunmamaktadır. Failin davranışı, çevrim içi grubun tepkileri, anonimlik, izleyici kitlesi, platform tasarımı ve çevrim içi ketlenmenin azalması gibi faktörlerin birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

2.1.8. Dijital Mahremiyet ve Kişisel Veriler

Siber psikoloji ile siber güvenliğin kesiştiği önemli alanlardan biri de kişisel veri güvenliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Kullanıcıların hangi bilgileri paylaştıkları, verilerinin nasıl işlendiğini anlayıp anlamadıkları ve çevrim içi mahremiyet algıları psikolojik davranışları etkileyebilmektedir. Dijital davranışlardan ruh hâli veya sağlık durumuna ilişkin çıkarımlar yapılmasını amaçlayan dijital fenotipleme uygulamaları psikolojik sağlık alanında yeni olanaklar yaratırken mahremiyet, açık rıza, algoritmik önyargı, veri güvenliği, şeffaflık ve açıklanabilirlik gibi etik sorunlara da yol açabilmektedir(Martinez ve diğ.,2018:1-4). Türkiye'de Kişisel Verileri Koruma Kurumu, çocukların sosyal medya kullanımında kişisel verilerinin korunmasına ilişkin riskler nedeniyle TikTok, Instagram, Facebook, YouTube, X ve Discord platformları hakkında re'sen inceleme başlatıldığını 2026 yılında duyurması ile dijital mahremiyet ile çocuk psikolojisinin de birlikte değerlendirilmesi gerektiğini gözler önüne çıkarmaktadır(KVKK,2026).

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

2.1.9. Algoritmik Yönlendirme

Modern platformlarda kullanıcılara gösterilen içerikler büyük ölçüde algoritmalar tarafından belirlenmektedir. Kullanıcının izleme süresi, beğenileri, yorumları ve önceki davranışları gelecekte gösterilecek içeriklerin belirlenmesinde kullanılabilmektedir. Bu sistemler kullanıcı deneyimini kişiselleştirebilmekle birlikte kişinin benzer görüş ve içeriklerle sürekli karşılaşmasına, zararlı içerik döngülerine veya davranışsal bağımlılığı güçlendiren kullanım biçimlerine neden olabilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü, algoritma tabanlı platformların özellikle gençlerin zararlı içeriklerle karşılaşmasını artırabileceğine ve dijital belirleyicilerin ruh sağlığı politikalarının bir parçası olarak ele alınması gerektiğine dikkat çekmektedir (Dünya Sağlık Örgütü,2026).

3. SİBER PSİKOLOJİ KAPSAMINDA ALINABİLECEK ÖNLEMLER

3.1. Dijital Okuryazarlığının Artırılması

Dijital okuryazarlık yalnızca cihazların veya yazılımların kullanılmasını bilmek olarak değerlendirilmemelidir. Bireylerin;

- Algoritmik sistemlerin çalışma mantığını,
- Dijital ayak izi kavramını,
- Sosyal medya manipülasyon tekniklerini,
- Güvenli iletişim kurallarını,
- Kişisel veri güvenliğini,
- Çevrim içi sosyal karşılaştırmanın psikolojik etkilerini,
- Dezenformasyon ve doğrulama yöntemlerini öğrenmesi ve kullanması gerekmektedir.

Bu eğitimlerin ilkokuldan üniversiteye kadar farklı gelişim dönemlerine uygun biçimde müfredatlara dâhil edilmesinin yararlı olacağı görüşü savunulmaktadır(Grizzle ve diğ.,2021:20).

3.2. Ailelerin Dijital Ebeveynlik Becerilerinin Güçlendirilmesi

Çocukların teknoloji kullanımını yalnızca yasaklamak çoğu zaman sürdürülebilir bir çözüm oluşturmamaktadır. Bunun yerine ebeveynlerin çocuklarıyla açık iletişim kurması, dijital ortamları birlikte değerlendirmesi ve çocuklara güvenli kullanım alışkanlıkları kazandırması gerekmektedir. Problemli sosyal medya kullanımı ve ebeveynlik arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar da aile faktörlerinin önemli olduğunu, ancak katı kontrol yerine farklı ebeveynlik davranışlarının birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir(Vossen ve diğ.,2024:523–524).

3.3. Okullarda / Üniversitelerde / Kurum-Kuruluşlarda Siber Zorbalık Önleme Programlarının Oluşturulması

Eğitim kurumları ile farklı kurum ve kuruluşlarda siber zorbalığın tanımı, bildirim mekanizmaları ve yaptırımlar açık biçimde belirlenmelidir. Öğrencilere/ bireylere empati, dijital vatandaşlık, çevrim içi etik, mahremiyet, güvenli iletişim ve yardım alma yolları

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

konusunda eğitim verilmesi gerekmektedir. Siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerin/bireylerin psikolojik danışmanlık servislerine ulaşabilmesi kolaylaştırılmalıdır(Arif ve diğ.,2024:10-11).

3.4. Dijital İyi Oluş Programlarının Geliştirilmesi

Amaç yalnızca ekran süresini azaltmak değil, teknoloji ile dengeli ilişki geliştirmektir. Bu nedenle dijital iyi oluş kapsamında; bildirimlerin sınırlandırılması, uyku öncesi teknoloji kullanımının azaltılması, fiziksel aktivitenin desteklenmesi, teknoloji dışı sosyal faaliyetlerin artırılması ve dijital mola uygulamalarının geliştirilmesinin yararlı olabildiği görülmektedir. Dünya Sağlık Örgütü, bireylerin dijital iyi oluşunun bir halk sağlığı önceliği hâline getirilmesi gerektiğini önermektedir(Dünya Sağlık Örgütü,2026).

3.5. Ruh Sağlığı Profesyonellerinin Eğitilmesi

Psikologlar, psikolojik danışmanlar ve diğer ruh sağlığı profesyonellerinin danışanların dijital yaşamlarını değerlendirebilecek bilgiye sahip olmaları gerekmektedir.

Psikolojik değerlendirmelerde;

- Sosyal medya kullanım biçimi,
- Çevrim içi sosyal ilişkiler,
- Dijital oyun davranışları,
- Siber zorbalık deneyimleri,
- Uyku ve ekran kullanımı,
- Çevrim içi kimlik,
- Teknoloji kaynaklı stres gibi faktörlerin değerlendirilmesinde fayda bulunmaktadır. Ayrıca bu psikolojik desteğe katkı sağlayacak olan YEDAM, Sağlık Bakanlığı gibi kurum ve kuruluşların da artırılması önem arz etmektedir.

3.6. Platformların Sorumlu Tasarım İlkelerini Benimsemesi

Siber psikolojik risklerin yalnızca bireyin sorumluluğu olarak değerlendirilmesi doğru değildir. Dijital platformların tasarımı da kullanıcı davranışını etkilemektedir. Bu kapsamda platformların;

- Çocuk hesaplarını varsayılan olarak daha korumalı hâle getirmesi,
- Kolay erişilebilir engelleme ve bildirme araçları geliştirmesi,
- Zararlı içerik önerilerini sınırlandırması,
- Sonsuz kaydırma ve benzeri davranışsal tasarım yöntemlerinin etkilerini değerlendirmesi,
- Yaşa uygun kullanıcı deneyimleri geliştirmesi,
- Kullanıcıya öneri algoritmaları üzerinde daha fazla kontrol sağlaması gerekmektedir.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Avrupa Birliği'nin Dijital Hizmetler Yasası kapsamında yayımlanan çocukların korunmasına ilişkin yönergelerde de bağımlılık yaratıcı tasarım, siber zorbalık, zararlı içerik ve yabancılardan gelen istenmeyen iletişim/mesaj temel risk alanları arasında sayılmaktadır(Avrupa Komisyonu,2025:17-19).

3.7. Problemli Kullanımın Erken Belirlenmesi

Problemli teknoloji kullanımının değerlendirilmesinde yalnızca kullanım süresine odaklanılmamalıdır. Odaklanılması gereken davranış ve tutumlar;

- Kullanım üzerinde kontrol kaybı,
- Akademik veya mesleki sorumlulukların aksaması,
- Uyku düzeninin bozulması,
- Yüz yüze ilişkilerin belirgin şekilde geri plana itilmesi,
- Kullanım azaltıldığında yoğun huzursuzluk hissedilmesi,
- Teknolojinin olumsuz sonuçlara rağmen kullanılmaya devam edilmesi olarak

nitelendirilebilir. Ansari ve diğ.(2024)'nin araştırmasına göre problemli kullanım ile çeşitli psikolojik değişkenler arasındaki ilişkileri göstermesi, erken belirleme çalışmalarının önemini desteklemektedir.

4. SİBER PSİKOLOJİDE GELİŞTİRİLMESİ GEREKEN YÖNLER

Siber psikoloji araştırmalarının Türkiye'de psikoloji, bilişim, iletişim ve adli bilimler disiplinleri arasında daha görünür hâle getirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle bireylerin farkındalıklarının artırılması, eğitimler – seminerler düzenlenmesi, farklı kurum – kuruluşlara olanak tanınarak katkı sunulması gibi çalışmalara da yer verilmesi önem arz etmektedir. Siber psikoloji açısından daha doğru tanımı yapacak olan soru, "hangi birey, hangi dijital teknolojiyi, hangi amaçla, hangi içeriklerle, hangi psikolojik ve sosyal koşullar içerisinde kullanmaktadır?" olacaktır. Dolayısıyla siber psikolojinin geliştirilmesi gereken yönleri de tek taraflı değil çok boyutlu bir değerlendirme ve bütünleşik bir yapı içerisinde gerçekleştirilmelidir.

- Siber psikoloji alanında çalışmaların artırılması,
- Boylamsal araştırmaların geliştirilmesi,
- Kültürlerarası araştırmaların gerçekleştirilmesi ve artırılması,
- Güçlü politikaların benimsenmesi, hazırlanması ve yürürlüğe alınması,
- Siber psikoloji ile siber güvenliğin bütünleştirilmesi,
- Etik ve veri koruma standartlarının geliştirilmesi,
- Dijital ve siber psikoloji okuryazarlığının eğitim sistemine dâhil edilmesi,
- Çocuk, ergen ve yetişkinlere yönelik siber zorbalık önleme programlarının geliştirilmesi,
- Dijital iyi oluş programlarının yaygınlaştırılması,

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

- Kişisel veri ve dijital mahremiyetin korunması hakkında daha fazla bilgilendirme yapılması,
- Psikologların siber psikoloji alanındaki mesleki yeterliliklerinin geliştirilmesi,
- Yapay zekâ-insan etkileşimine ilişkin araştırmaların artırılması,
- Siber psikoloji ve adli bilişim uzmanlarının disiplinlerarası çalışmalar yürütmesi,
- Algoritmik sistemlerin psikolojik ve etik etkilerinin bağımsız biçimde incelenmesi,
- Türkiye'ye özgü kapsamlı ve uzun dönemli araştırmalar yürütülmesi siber psikoloji

alanında geliştirilmesi gereken yönler olarak sıralanabilir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Siber psikoloji, dijitalleşen toplumlarda insan davranışlarını anlamak açısından giderek önem kazanan disiplinlerarası bir araştırma alanı olarak değerlendirilmektedir. Sosyal medya, çevrim içi oyunlar, yapay zekâ sistemleri, sanal gerçeklik uygulamaları ve her türlü algoritmik platformlar bireylerin düşünce, duygu ve davranışlarını çeşitli biçimlerde etkileyebilmektedir. Siber psikolojik risklerinin azaltılması amacıyla yalnızca bireylerin teknoloji kullanımını sınırlamaya dayalı yaklaşımlar yeterli olmamaktadır. Teknoloji kullanımının sadece "ekran süresi" üzerinden değerlendirilmesi yetersiz kalmakla birlikte farklı faktörlerinde değerlendirilmesi gerekliliği göz önüne çıkarılmaktadır. Siber psikoloji alanındaki mevcut araştırmalar değerlendirildiğinde dijital teknoloji kullanımının psikolojik etkilerinin tek boyutlu olmadığı görülmektedir. Dijital ortamlar bir yandan sosyal destek, iletişim, eğitim, kendini ifade etme ve bilgiye erişim olanakları sunarken diğer yandan problemli kullanım, siber zorbalık, mahremiyet kaybı, sosyal karşılaştırma ve davranışsal manipülasyon gibi çeşitli riskler meydana getirebilmektedir. Aynı süre içerisinde bir birey sosyal destek alabilir, eğitim materyallerine erişebilir veya ailesiyle iletişim kurabilirken başka bir birey yoğun sosyal karşılaştırmaya, siber zorbalığa veya problemli kullanım davranışlarına maruz kalabilmektedir. Yapay zekâ alanındaki gelişmeler ise siber psikolojiyi klasik internet ve sosyal medya çalışmalarının ötesine taşımaktadır. Kullanıcı ile teknoloji arasındaki ilişki artık yalnızca insanın bir aracı kullanması biçiminde değil, belirli durumlarda sosyal ve duygusal etkileşime benzeyen bir yapıda gerçekleşmektedir. Bu nedenle insan-yapay zekâ ilişkisinin psikolojik sonuçlarının araştırılması geleceğin en önemli çalışma alanlarından biri olacaktır.

Bu çalışmada, 30(otuz) farklı araştırma ve çalışma incelenmiş olup, incelenen literatür doğrultusunda sosyal medya ve dijital teknolojilerin etkilerinin bütün bireyler açısından aynı olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Aynı zamanda sadece olumlu ya da sadece olumsuz olarak değerlendirmekte mümkün değildir. Teknolojinin bireyin yaşamında olumlu veya olumsuz sonuçlar oluşturmasında kullanım biçimi, psikolojik özellikler, gelişim dönemi, sosyal çevre ve platform tasarımı gibi faktörler belirleyici olduğu kanısına varılmaktadır. Genel sosyal medya kullanımının depresyon ve kaygı ile ilişkisi çoğunlukla küçükken, problemli ve kontrolsüz kullanım biçimlerinin psikolojik sorunlarla ilişkisi daha tutarlı görünmektedir. Bununla birlikte teknoloji kullanımına ilişkin değerlendirmelerde determinist yaklaşımdan kaçınılmalıdır. Sosyal medya kullanan veya dijital oyun oynayan her bireyin psikolojik sorun yaşayacağını düşünmek mevcut bilimsel bulgularla desteklenmemektedir.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Çalışmaya dair bir diğer önemli konu sorumluluğun yalnızca kullanıcıya yüklenmemesidir. Kullanıcıların öz denetim becerilerinin geliştirilmesi gerekli olmakla birlikte platformların davranışsal tasarım özelliklerinin kullanıcı davranışına etkisi göz ardı edilmemelidir. Tasarım etiği, çocukların korunması, algoritmik şeffaflık ve kullanıcı özerkliği siber psikolojinin gelecekteki temel konuları arasında yer almalı ve bütünleşik bir yapı içinde değerlendirilmesi gerektiği bilinmelidir. Bu nedenle siber psikoloji kapsamında geliştirilecek uygulamalarda yasaklayıcı ve genelleyici yaklaşımlar yerine bilinçlendirme ve öz düzenlemeyi geliştiren yaklaşımların benimsenmesi gerekmektedir. Teknoloji şirketleri kullanıcıların dikkatini mümkün olduğunca uzun süre platformda tutmayı amaçlayan tasarımlar yerine insan odaklı ve sorumlu tasarım ilkelerini benimsemelidir. Çocuk ve ergenlere yalnızca teknolojinin teknik kullanımının değil, çevrim içi davranışların psikolojik ve etik boyutlarının da öğretilmesi önem taşımaktadır. Çocuklar ve psikolojik açıdan savunmasız kullanıcılar için ek koruyucu mekanizmalar geliştirilmelidir. Bu doğrultuda dijital ve siber psikoloji okuryazarlığının eğitim sisteminin farklı basamaklarında geliştirilmesi gerekmektedir. Eğitim kurumları, aileler, psikologlar, teknoloji şirketleri, kamu kurumları ve araştırmacılar arasında iş birliği kurulması gerekmektedir.

Sonuç olarak siber psikoloji, dijital teknolojilerin insan davranışı üzerindeki etkilerini açıklamanın yanı sıra geleceğin dijital ortamlarının insan merkezli, etik, güvenli ve psikolojik iyi oluşu destekleyecek biçimde geliştirilmesi açısından katkı sağlayabilecek önemli bir çalışma alanı olarak görülmektedir. Dijital toplumun sürdürülebilir ve sağlıklı biçimde gelişebilmesi için psikoloji, eğitim, siber güvenlik, hukuk, iletişim bilimleri ve yapay zekâ alanlarının siber psikoloji ekseninde daha güçlü bir iş birliği geliştirmesi gerekmektedir. Ayrıca siber psikolojinin; psikoloji, adli bilişim ve siber güvenlik arasında bir köprü oluşturabilecek potansiyele sahip olduğu fikri değelendirilmelidir. Bütün bu bilgilerin doğrultusunda siber psikolojinin gelecekteki akademik ve uygulamalı öneminin de artacağını, dijital ve fiziksel yaşam arasındaki sınırların giderek azalması ile birlikte gelecekte siber psikolojiye duyulan ihtiyacın daha da artacağını göstermektedir.

KAYNAKÇA

1. Ahmed, O., Walsh, E. I., Dawel, A., Alateeq, K., Espinoza Oyarce, D. A. ve Cherbuin, N., Social media use, mental health and sleep: A systematic review with meta-analyses, Journal of Affective Disorders, 367, 701–712, 2024. https://doi.org/10.1016/j.jad.2024.08.193

2. American Psychological Association, *Health advisory on social media use in adolescence*, American Psychological Association, 2023. https://www.apa.org/topics/social-media-internet/health-advisory-adolescent-social-media-use

3. Andreassen, C. S., Online social network site addiction: A comprehensive review, Current Addiction Reports, 2, 175–184, 2015. https://doi.org/10.1007/s40429-015-0056-9

4. Ansari, S., Iqbal, N., Asif, R., Hashim, M., Farooqi, S. R. ve Alimoradi, Z., Social media use and well-being: A systematic review and meta-analysis, Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, 27(10), 704–719, 2024. https://doi.org/10.1089/cyber.2024.0001

5. Arif, A., Qadir, M. A., Martins, R. S. ve Khuwaja, H. M. A., The impact of cyberbullying on mental health outcomes amongst university students: A systematic review, PLOS Mental Health, 1(6), e0000166, 2024. https://doi.org/10.1371/journal.pmen.0000166

6. Attrill-Smith, A., Fullwood, C., Keep, M. ve Kuss, D. J. (ed.), *The Oxford handbook of cyberpsychology*, Oxford University Press, 2019. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198812746.001.0001

7. Avrupa Komisyonu, *Communication from the Commission—Guidelines on measures to ensure a high level of privacy, safety and security for minors online, pursuant to Article 28(4) of Regulation (EU) 2022/2065 (C/2025/5519)*, Official Journal of the European Union, 2025. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ%3AC_202505519

8. Baumeister, R. F. ve Leary, M. R., The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation, Psychological Bulletin, 117(3), 497–529,1995. https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497

9. Bonfanti, R. C., Melchiori, F., Teti, A., Albano, G., Raffard, S., Rodgers, R. ve Lo Coco, G., The association between social comparison in social media, body image concerns and eating disorder symptoms: A systematic review and meta-analysis, Body Image, 52, 101841,2025. https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2024.101841

10. Cheung, C. M. K., Wong, R. Y. M. ve Chan, T. K. H., Online disinhibition: Conceptualization, measurement, and implications for online deviant behavior, Industrial Management & Data Systems, 121(1), 48–64, 2021. https://doi.org/10.1108/IMDS-08-2020-0509

11. Dursun, S., Gökçe, A. ve Aytaç, S., Siber zorbalık: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma, International Journal of Social Inquiry, 13(2), 465–485, 2020. https://doi.org/10.37093/ijsi.837694

12. Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölge Ofisi, Protecting the mental health of children and young people in the digital sphere: High-level policy dialogue in the Republic of Moldova, Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölge Ofisi, 3 Eylül 2026. https://www.who.int/republic-of-moldova/events/item/2026/09/03/default-calendar/protecting-the-mental-health-of-children-and-young-people-in-the-digital-sphere--high-level-policy-dialogue-in-the-republic-of-moldova (Erişim tarihi: 15.09.2026)

13. Elhai, J. D. ve Rozgonjuk, D., Editorial overview: Cyberpsychology: Reviews of research on the intersection between computer technology use and human behavior, Current Opinion in Psychology, 36, iv–vii, 2020. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2020.11.001

14. Ertürk, S., Yıldırım, G. ve Çalık, T., Cyber Psychology from Educational Administration Perspective: Teachers and School Administrators' Qualitative Insights, Kastamonu Education Journal, 33(1), 108–123, 2025. https://doi.org/10.24106/kefdergi.1628420

15. Grizzle, A., Wilson, C., Tuazon, R., Cheung, C. K., Lau, J., Fischer, R., Gordon, D., Akyempong, K., Singh, J., Carr, P. R., Stewart, K., Tayie, S., Suraj, O., Jaakkola, M., Thésée, G. ve Gulston, C., *Media and information literate citizens: Think critically, click wisely!*,UNESCO,2021. https://www.unesco.org/mil4teachers/sites/default/files/medias/fichiers/2023/10/Part_1_CI%20MIL_CURRICULUM.pdf

16. Günüç, S. (ed.), *Siber Psikoloji*, Anı Yayıncılık, 2021. https://aniyayincilik.com.tr/urun/Siber-Psikoloji-96663

17. Hollenbaugh, E. E. ve Everett, M. K., The effects of anonymity on self-disclosure in blogs: An application of the online disinhibition effect, Journal of Computer-Mediated Communication, 18(3), 283–299, 2013. https://doi.org/10.1111/jcc4.12008

18. Huang, J., Kumar, S. ve Hu, C., A literature review of online identity reconstruction, Frontiers in Psychology, 12, 696552, 2021. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.696552

19. Kişisel Verileri Koruma Kurumu, *Çocukların sosyal medya kullanımında kişisel verilerinin korunmasına ilişkin kamuoyu duyurusu*, KVKK, 2026. https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/8666/cocuklarin-sosyal-medya-kullaniminda-kisisel-verilerinin-korunmasina-iliskin-kamuoyu-duyurusu

20. Kowalski, R. M., Giumetti, G. W., Schroeder, A. N. ve Lattanner, M. R., Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth, Psychological Bulletin, 140(4), 1073–1137, 2014. https://doi.org/10.1037/a0035618

21. Kuss, D. J. ve Griffiths, M. D., Social networking sites and addiction: Ten lessons learned, International Journal of Environmental Research and Public Health, 14(3), 311, 2017. https://doi.org/10.3390/ijerph14030311

22. Martinez-Martin, N., Insel, T. R., Dagum, P., Greely, H. T. ve Cho, M. K., Data mining for health: Staking out the ethical territory of digital phenotyping, npj Digital Medicine, 1, Article 68, 2018. https://doi.org/10.1038/s41746-018-0075-8

23. Meynadier, J., Malouff, J. M., Schutte, N. S. ve Loi, N. M., Meta-analysis of associations between five-factor personality traits and problematic social media use, Current Psychology, 43, 23016–23035, 2024. https://doi.org/10.1007/s12144-024-06052-y

24. Nesi, J., Choukas-Bradley, S. ve Prinstein, M. J., Transformation of adolescent peer relations in the social media context: Part 1—A theoretical framework and application to dyadic peer relationships, Clinical Child and Family Psychology Review, 21(3), 267–294,2018. https://doi.org/10.1007/s10567-018-0261-x

25. Odgers, C. L. ve Jensen, M. R., Annual research review: Adolescent mental health in the digital age: Facts, fears, and future directions, Journal of Child Psychology and Psychiatry, 61(3), 336–348, 2020. https://doi.org/10.1111/jcpp.13190

26. Orben, A. ve Przybylski, A. K., The association between adolescent well-being and digital technology use, Nature Human Behaviour, 3, 173–182, 2019. https://doi.org/10.1038/s41562-018-0506-1

27. Przybylski, A. K., Murayama, K., DeHaan, C. R. ve Gladwell, V., Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out, Computers in Human Behavior, 29(4), 1841–1848, 2013. https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.02.014

28. Przybylski, A. K., Weinstein, N. ve Murayama, K., Internet gaming disorder: Investigating the clinical relevance of a new phenomenon, American Journal of Psychiatry, 174(3), 230–236, 2017. https://doi.org/10.1176/appi.ajp.2016.16020224

29. Suler, J., The online disinhibition effect, CyberPsychology & Behavior, 7(3), 321–326, 2004. https://doi.org/10.1089/1094931041291295

30. Twomey, C. ve O'Reilly, G., Associations of self-presentation on Facebook with mental health and personality variables: A systematic review, Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, 20(10), 587–595, 2017. https://doi.org/10.1089/cyber.2017.0247

31. Uslu, B., Yetişin Bireylerde Duygusal İstismar Algısı ile Siber İnsani Değerler Odaklı Davranışların İncelenmesi, Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi, 9(18), 7–20, 2026. https://doi.org/10.56955/bpd.1691045

32. Valkenburg, P. M., Social media use and well-being: What we know and what we need to know, Current Opinion in Psychology, 45, 101294, 2022. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.12.006

33. Vossen, H. G. M., van den Eijnden, R. J. J. M., Visser, I. ve Koning, I. M., Parenting and problematic social media use: A systematic review, Current Addiction Reports, 11(3), 511–527,2024. https://doi.org/10.1007/s40429-024-00559-x

34. Wu, W., Huang, L. ve Yang, F., Social anxiety and problematic social media use: A systematic review and meta-analysis, Addictive Behaviors, 153, 107995, 2024. https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2024.107995

35. Zhao, S., Grasmuck, S. ve Martin, J., Identity construction on Facebook: Digital empowerment in anchored relationships, Computers in Human Behavior, 24(5), 1816–1836,2008. https://doi.org/10.1016/j.chb.2008.02.012

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

REASSESSİNG DEİSM THROUGH MĀTURĪDĪ THEOLOGY: REASON, REVELATİON AND HUMAN RESPONSİBİLİTY

Doctoral Lecturer, ASLI MENEKŞE

Selcuk University, Faculty of Theology, Kalam, Selçuklu, Konya.

asli.menekse.90@gmail.com - 0000-0003-3532-9706

Abstract

Contemporary deism has re-emerged as a significant intellectual current, particularly among individuals who question institutional religion and advocate belief in a creator accessible only through reason. Its core claims- the sufficiency of human reason, the rejection of revelation and prophecy, and the all-encompassing nature of God as a non-intervening creator- continue to shape contemporary debates on religion, secularism, and faith. While the proliferation of these issues within Western philosophy of religion has been examined, they have received limited attention from the perspective of classical Islamic theology. This study re-examines the fundamental tenets of deism within the theological frameworks of Abu Mansur al- Abū Manṣūr al-Māturīdī (d. 333/944), a leading representative of Sunni Kalam. Using qualitative textual analysis, this work comparatively analyzes deist traditions in light of al-Maturidi's discussions of reason (ʿaql), revelation (waḥy), human responsibility (taklīf), and divine wisdom (ḥikmah). This analysis primarily refers to Kitāb al-Tawḥīd and Taʾwīlāt al-Qurʾān. The findings show that Māturīdī neither rejects what is accepted nor attempts to reinforce unlimited epistemic authority. Instead, by establishing a complementary relationship between reason and revelation, it argues that reason does not make it possible to sever God and the maintenance of finance, while revelation independently relinquishes separation beyond certainty. Furthermore, the study shows that Māturīdī's understanding of divine wisdom and human action is a theological response to deist criticisms concerning divine intervention, revelation, and the responsibility of accountability. Rather than presenting revelation as an alternative to questioning, Māturīdī integrates the solution of thinking into the foundation of faith. This article argues that Maturidi theology, without reducing itself to mutually exclusive sources of knowledge- either rational or revelation- is based on an epistemological framework that can interact with contemporary deist thought. In this context, the study explores the continuing enrichment of classical Kalam in addressing modern challenges, the chemistry of religion, and its engagement with contemporary debates in Islamic theology.

Anahtar Kelimeler : Kalām, Deism, Māturīdī, Reason, Revelation, Human Responsibility.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

1. Introduction

Deist arguments about natural religion raise an enduring epistemological question, can reflection on the world and ordinary moral experience provide all the religious knowledge human beings need? Some deist writers criticized the credibility or necessity of revealed religion while affirming a creator. Their positions differed, especially concerning providence, miracles, and the content of natural religion. The comparison undertaken here concerns the sufficiency of reason, not an allegedly uniform deist account of a creator withdrawn from the world.[1]

Among the leading representatives of Sunni Kalam, Abū Manṣūr al-Māturīdī (d. 333/944) developed a comprehensive epistemological framework that assigns a central role to reason without reducing religious knowledge to rational speculation alone.[2] For Māturīdī, reason is an indispensable means of recognizing God, reflecting upon creation, and establishing human responsibility. However, reason does not function independently of revelation; rather, revelation complements reason by providing certainty concerning matters that transcend unaided human cognition. This balanced understanding offers an important theological perspective for reassessing deist claims regarding the sufficiency of reason and the alleged redundancy of revelation.[3]

The present study examines the principal tenets of deism through the theological perspective of Māturīdī. Focusing on the concepts of reason (ʿaql), revelation (waḥy), human responsibility (taklīf), and divine wisdom (ḥikmah), it comparatively analyzes deist arguments alongside Māturīdī's discussions in Kitāb al-Tawḥīd and Taʾwīlāt al-Qurʾān.[4] Rather than portraying reason and revelation as competing sources of knowledge, this study argues that Māturīdī establishes an epistemological harmony between them. In doing so, it demonstrates that Māturīdī's theological system provides a coherent and intellectually robust response to contemporary deist critiques concerning revelation, divine action, and human accountability, while illustrating the continuing relevance of classical Kalam to modern philosophical and theological debates.

[1] Baker, L., The Deistic Legacy of Edward, Lord Herbert of Cherbury: Effects and Influences of a Seventeenth Century Life on the Emergence of Deism in England, Mount Saint Vincent University, 2007, 17-19; Berg, J. van den, A Forgotten Christian Deist: Thomas Morgan, Routledge, New York, 2001, 56-60; Betts, C. J., Early Deism in France, Kluwer Academic Publishers, 1984, 152.
[2] Mâtürîdî, E. M., Kitâbü't-Tevhîd, thk. F. Huleyf, Dârü'l-Meşrik, Beyrut, 1970, 3-4.
[3] Alper, H., İmam Mâtürîdî'de Akıl-Vahiy İlişkisi: Aklın Önceliği ve Vahyin Gerekliliği, Milel ve Nihal, 7(2), 27-47, 2010.
[4] Doko, E. ve Bulgen, M., Akıl Bilim ve İnanç: Günümüz Kelamının Yeni Meseleleri, Timaş Akademi, İstanbul, 2026, 28-33.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

2. The Epistemological Foundations of Deism

2.1.Reason as the Sole Source of Religious Knowledge

The central issue is the authority assigned to reason in matters of religion. Early modern debates about natural religion questioned whether historical revelation supplied knowledge unavailable through reflection on nature and morality.[5] This debate cannot be reduced to a list of Enlightenment philosophers: Locke, Descartes, Hume, and Spinoza held different views, and their presence in the broader intellectual setting does not make them representatives of one deist school. Accordingly, the present argument focuses on a narrower thesis: that generally accessible rational inquiry can make prophetic mediation epistemically dispensable.[6]

Some advocates of natural religion argued that human beings can infer a creator from the order of the world and identify basic moral obligations without recourse to a particular scriptural tradition. This claim establishes neither that every deist rejects providence nor that belief in a creator logically requires denial of miracles. The relevant question is whether the knowledge available through reason is complete enough to settle specifically religious obligations and claims about ultimate accountability.[7]

Criticism of established religious institutions formed part of the setting in which early modern arguments about natural religion emerged. Confessional conflict and disputes over authority helped make the evidential standing of inherited doctrine a pressing question. Such circumstances can illuminate why some authors found deist arguments attractive, but a social account of distrust does not by itself establish whether revelation is true or false.[8]

Contemporary discussions of religious disaffiliation also include New Age spirituality, individualized belief, and altered understandings of transcendence. These phenomena should not be equated with deism.[9] Their literature is cited here only to distinguish neighboring patterns of religious change from the specific epistemological challenge examined in this paper.

Changes in social life and patterns of religious affiliation offer a further context for modern discussions of individual belief.[10] They should, however, be distinguished from the

[5] Hudson, W., The English Deists: Studies in Early Enlightenment, Pickering & Chatto, London, 2009, 41; Herbert of Cherbury, De Veritate, çev. M. H. Carre, University of Bristol, Bristol, 1937, 289-292; Paine, T., The Ages of Reason, ed. M. D. Conway, Dover, 2004, 46-48.
[6] Leland, J., A View of the Principle Deistic Writers, Garland Publishing, New York, 1978, 3-5; Feil, E., Deism, Encyclopedia of the Enlightenment, ed. M. Delon, Routledge, New York, 2013, 1/362.
[7] Wainwright, W. J., Deism, The Cambridge Dictionary of Philosophy, ed. R. Audi, Cambridge University Press, New York, 1999, 216; Hudson, The English Deists, 34-37.
[8] Berger, P. L., The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion, Anchor Books, New York, 1967, 84-88.
[9] Ertit, V., Sekülerleşme Teorisi, Liberte Yayınları, Ankara, 2019, 47.
[10] Ertit, V., Din (İslâm) Merkezli Sekülerleşme Kavramı Yerine Metafizik Merkezli Sekülerleşme Kavramı, Mütefekkir Dergisi, 4(8), 2017, 297-300; Hanegraaff, W. J., New Age Religion and Western Culture: Esotericism in the Mirror of Secular Thought, E. J. Brill, Leiden, New York ve Köln, 1996, 23-27.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

historical emergence of early modern deism.[11] It would be anachronistic to describe industrialization or contemporary individualization as direct causes of writings produced earlier. The present study therefore uses social context only to frame the continuing appeal of the question of religious authority; its central assessment remains epistemological.[12]

2.2.The Deist Critique of Revelation, Prophethood, and Divine Intervention

For the strand of deist criticism examined here, the availability of natural reason makes a further claim to revelation appear unnecessary or unusually difficult to verify. If human beings can know a creator and basic moral duties without a prophet, the proponent of revelation must explain what additional knowledge prophecy provides. Even an explanation of its potential value is insufficient on its own: a second argument is needed to identify a trustworthy prophetic claimant.[13]

Early modern criticism of ecclesiastical claims sharpened questions about the evidence for revealed religion. Natural religion could be presented as knowledge accessible across communities without dependence on one institution's interpretive authority. This was neither a single movement nor a uniform denial of all divine action. The range of positions matters because a Māturīdī reply should address the specific objection to the necessity and credibility of prophecy rather than an overly simple portrait of its opponent.[14]

The Christian setting of many early modern debates is historically important, but the doctrines of incarnation and the finality of revelation cannot be treated as a direct explanation of the deist rejection of all revelation. The relevant arguments concern whether a publicly available rational religion is sufficient and whether historically mediated testimony can meet an appropriate standard of credibility. These are the points to which the subsequent comparison responds.

The writings commonly grouped under deism require differentiation. Criticism of clerical authority, preference for natural religion, skepticism toward miracles, and rejection of

[11] Aydın, M. K. ve Cüneyd, A., Yeni Çağ İnanışları Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 35, 2013, 17-19; Bucke, R. M., Kozmik Bilinç: İnsan Zihninin Evrimi Üzerine, çev. C. Yücel, Lotus Yayınevi, 2024.
[12] Ahmedi, E. Ş., Yeni Çağ İnanışlarının Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: Bursa Örneği, Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, 26(1), 2022, 1341-145; Arslan, M., Postmodern Yeni Dinsel Kimlik ve Paranormal İnançlar, Milel ve Nihal, 12(2), 2015, 61-65.
[13] Bâkıllânî, E. B., Kitâbü't-Temhîd, nşr. R. J. McCarthy, el-Mektebetü'ş-Şarkıyye, Beyrut, 1957, 136-145; Beyhakî, E. B., Delâʾilü'n-Nübüvve ve Maʿrifetü ahvâli sâhibi'ş-şerîʿa, 462-513; Bozkale, L., Kādî Abdülcebbâr'da Nakille Olan İlişkisi Bağlamında Aklın Önemi, Diyanet İlmi Dergi, 60(2), 2024.
[14] Koperski, J., Teizmin Fiziği: Tanrı, Fizik ve Bilim Felsefesi, çev. M. Bulgen, Albaraka Yayınları, İstanbul, 2025, 18-23; Byrne, P., Natural Religion and the Nature of Religion: The Legacy of Deism, Routledge, London ve New York, 1989, 56-57.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

prophecy do not necessarily occur together or with the same force in every author. Nor should Spinoza or Hume be described as straightforward members of a deist school merely because their arguments influenced debates about scripture or miracles. The following discussion therefore treats the claim of rational sufficiency as an analytical position rather than assigning one doctrine to a list of thinkers.

The credibility of miracles is a separate question from the value of a stable natural order. A critic may contend that extraordinary reports are insufficiently supported, a theologian may reply that regularity does not make exceptional divine action impossible. Neither proposition establishes the authenticity of a specific reported event. The argument for prophethood consequently requires attention to evidence and reliable transmission as well as to the possible purpose of divine guidance.[15]

3. Māturīdī's Theological Framework: Reason, Revelation and Human Responsibility

3.1.Revelation and Prophethood in Classical Kalām

The wider kalam tradition supplies additional comparisons concerning transmitted knowledge and proofs of prophethood. Works from Muʿtazilī, Ashʿarī, and later Sunnī authors are valuable for mapping the problem, provided that their arguments are identified as comparative material rather than retroactively assigned to al-Māturīdī. Modern studies of kalam and science likewise illuminate contemporary reception without constituting evidence for what a tenth-century author personally held.[16]

Classical Kalam regards revelation (waḥy) and prophethood (nubuwwah) as indispensable components of the divine-human relationship. While reason is recognized as a fundamental means of acquiring knowledge and affirming the existence of God, Muslim theologians maintain that reason alone cannot provide comprehensive guidance concerning divine commands, acts of worship, moral obligations, or matters of the unseen. Accordingly, revelation is understood as God’s communication of His will to humanity through prophets, thereby complementing rather than replacing the cognitive function of reason.[17]

[15] Bulgen, M., Kelâm Atomculuğu ve Modern Kozmoloji, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2022.
[16] Cüveynî, İ., Kitâbü’l-İrşâd: İnanç Esasları Kılavuzu, 4. basım, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2022, 58; Kâdî Abdülcebbâr, Tesbîtü Delâili’n-Nübüvve, thk. A. Osman, Dârü’l-Arabiyye, Beyrut, 144; İsfahânî, E. N., Delâʾilü’n-Nübüvve, thk. M. R. Kalʿacî ve A. Abbâs, 2 cilt, Dârü’n-Nefâis, Beyrut, 1406/1986; Mâverdî, E. H., Aʿlâmü’n-Nübüvve, thk. H. A. el-Akk, Dârü’n-Nefâis, Beyrut, 1414/1994; Nesefî, E. M., Tabsıratü’l-Edille fî Usûli’d-Dîn, thk. H. Atay, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003.
[17] Ardoğan, R., Akîdeden Kelâma: Kelâm Tarihi, KLM, İstanbul, 2017, 33-38; Erdemci, C., Kelam İlminde Haberin Epistemolojik Değeri, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 6(4), 2006, 154-155.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

In Sunnī kalam, discussions of revelation address the possibility of divine communication, the means of its transmission and grounds for treating a purported message as authoritative. These questions do not have a single answer across all theologians. Reports about a prophet require evaluation; their epistemic status cannot be secured merely by defining them as revelation. This distinction is especially important when an argument is addressed to a critic who does not already accept the authority of scripture.[18]

Māturīdī's theological system provides one of the most systematic articulations of this relationship. He establishes an epistemological balance between reason and revelation by identifying three legitimate sources of knowledge: sense perception, authentic report (khabar), and rational inquiry (ʿaql). Reason enables human beings to reflect upon creation, recognize the existence of God and evaluate knowledge critically. Nevertheless, it requires revelation to attain certainty regarding truths that transcend empirical observation and rational deduction. In this sense, revelation does not compete with reason but confirms, completes and directs its proper operation. Unlike fideistic approaches that subordinate reason entirely to revelation, Māturīdī argues that genuine revelation can never contradict sound reason. The Qur'an repeatedly invites human beings to observe, reflect, and employ their intellect, indicating that rational inquiry constitutes an essential element of faith rather than an alternative to it. Revelation therefore functions as a divinely guided source that illuminates realities beyond the limits of unaided human reason while preserving its epistemic value.[19]

Classical theologians also discussed signs associated with prophetic claims and the credibility of their transmission. An extraordinary event could be offered as evidence only if its occurrence and relation to a claimant were established. Scriptural testimony has a different role for an audience that already accepts a scripture and for a critic who questions its authority. Both rational and transmitted arguments appear in the tradition, but their respective starting points must remain clear.

Consequently, the classical Kalam tradition rejects the deist assertion that reason alone is sufficient for religious guidance. While affirming the authority of reason, it argues that revelation and prophethood are indispensable for completing human knowledge and fulfilling moral responsibility. The harmony established between reason and revelation, particularly in Māturīdī theology, constitutes one of the most distinctive theological responses to the deist reduction of religion to natural reason alone.

[18] Yurdagür, M., Akaid ve Kelam İlimlerinde Peygamberlik Konusu, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2024, 11-19.
[19] Bergson, H., Dinin ve Ahlâkın Kaynakları, çev. M. Özdil, Sayfa Yayınları, İstanbul, 2013, 11-14.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

3.2.Divine Wisdom (Ḥikmah), Human Agency, and Moral Responsibility

Divine wisdom (ḥikmah) is central to the Māturīdī account of God's acts. It permits the theologian to ask how creation, guidance and moral responsibility are related without treating every proposed benefit as a demonstrable obligation imposed on God. In this framework, prophetic communication may be understood as fitting the guidance of responsible agents. The claim concerns coherence within a theological account and should not be confused with independent verification of any particular message.[20]

According to Māturīdī, human beings are endowed with reason (ʿaql), enabling them to recognize the existence and unity of God and to distinguish, to a certain extent, between right and wrong. Nevertheless, the human intellect remains limited in matters that transcend empirical experience, including metaphysical realities, the details of religious obligations, the nature of the Hereafter and the ultimate purposes underlying divine legislation. For this reason, God revealed His guidance through prophets. Revelation does not replace or invalidate reason; rather, it perfects and directs human rationality by providing certainty where reason alone cannot attain definitive knowledge. Thus, reason and revelation function as complementary sources of knowledge within a coherent epistemological framework. From this perspective, the institution of prophethood is itself a necessary consequence of divine wisdom. Māturīdī argues that if God holds human beings morally accountable, His justice and wisdom require that He provide them with reliable guidance through revelation. Although reason is capable of recognizing God's existence and certain universal moral principles, it cannot independently determine the proper manner of worship, the specific content of religious obligations, or the full ethical framework required for human flourishing. Consequently, prophethood does not diminish human freedom but serves as a divine means of enabling individuals to make informed and morally responsible choices.

Māturīdī's anthropology establishes an inseparable relationship between knowledge, free will and moral responsibility. God has endowed human beings with intellectual capacity, the ability to deliberate and genuine freedom of choice while simultaneously clarifying the right path through revelation. Human accountability therefore rests not upon deterministic necessity but upon conscious and voluntary action. Māturīdī maintains that divine justice presupposes the existence of meaningful human choice; individuals are morally and religiously responsible because they willingly choose their actions. His position rejects both theological

[20] Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Teʾvîlâtü'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Vanlıoğlu; ilmî kontrol Bekir Topaloğlu. Cilt 2. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005 II/239.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

determinism (jabr) and the notion of complete human autonomy, affirming instead a limited yet genuine sphere of human freedom that operates within God's creative power. Within this theological framework, divine wisdom does not restrict human freedom but rather provides the conditions that make responsible freedom possible. God's commands and prohibitions are neither arbitrary nor merely expressions of absolute power; they are grounded in wisdom and directed toward the well-being of both individuals and society.[21]

The purpose of religion, therefore, extends beyond prescribing acts of worship. It seeks to cultivate human reason, moral character and responsible agency, guiding individuals toward a life consistent with the purpose of their creation. Revelation thus functions as the divinely ordained guide that nurtures moral maturity and directs human freedom toward truth and righteousness. In conclusion, Māturīdī's doctrine of divine wisdom presents a balanced theological model that reconciles divine sovereignty with human freedom. The principle of ḥikmah explains the necessity of revelation and prophethood while providing the foundation for moral accountability.[22] Human beings are therefore understood as rational and responsible agents who seek truth through reason, attain certainty through revelation, and bear responsibility for the choices they freely make under the guidance of divine wisdom.

4. Reassessing Deism through Māturīdī Theology

4.1.Defending the Necessity of Prophethood through Māturīdī Theology

Contemporary deism is distinguished not merely by its rejection of revelation but by its confidence that autonomous human reason is sufficient to establish both religious truth and moral responsibility. Recent scholarship on Māturīdī theology has shown that this assumption does not accurately reflect Māturīdī's epistemology. Rather than questioning the value of reason, Māturīdī expands its role while simultaneously demonstrating its intrinsic epistemic limits. Modern studies therefore identify Māturīdī's theology as one of the classical Islamic models capable of integrating rational inquiry with revealed knowledge without subordinating either to the other.[23]

A defense of the intelligibility of prophethood begins with the limits of unaided reason concerning determinate acts of worship and ultimate consequences. It need not claim that reason cannot recognize any moral truth. Nor does identifying a possible need for guidance

[21] Mavil, K. A., Mâtürîdîler'e Göre Nübüvvetin Kapsam ve Gerekliliği, Dergiabant, 5(9), 2017, 78-79.
[22] Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhîd, 170.
[23] Abduh, M., Tevhîd Risâlesi, çev. M. B. b. M. Sâlim, ed. M. M. Dündar ve H. Kartaloğlu, Fecr Yayınları, Ankara, 2021, 28: Yar, E., Abdullatif Harputi ve Yeni Kelam İlmi, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2, 1997, 258-259.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

prove that a particular prophet delivered it. The question of need and the question of authentication require distinct lines of argument; keeping them separate prevents the response from assuming the contested authority of revelation. Recent discussions of Māturīdī theology have further emphasized that revelation should not be interpreted as an alternative to critical thinking. Instead, revelation establishes the normative framework within which reason can operate coherently and consistently. This perspective offers a significant response to contemporary deist discourse, which often assumes that revelation necessarily limits intellectual freedom. From a Māturīdī perspective, the absence of revelation would not increase human autonomy but would leave moral judgment vulnerable to subjectivism, historical contingency and conflicting rational conclusions.[24]

The relevance of this argument to contemporary ethics should be expressed carefully. Persistent disagreement about justice or human dignity does not establish that people without revelation cannot reason morally. The more specific claim is that reason alone may not identify the content of an alleged divine command or details of eschatological accountability. Whether a particular revelation supplies trustworthy knowledge on these matters remains an evidential question.[25]

Consequently, the Māturīdī defense of prophethood should not be understood merely as a historical response to medieval theological debates. Rather, it offers a constructive epistemological model for contemporary discussions on religion and reason. By presenting revelation as the perfection of rational inquiry rather than its negation, Māturīdī theology challenges the deist assumption that religious commitment and intellectual autonomy are mutually exclusive. Instead, it proposes that genuine human responsibility emerges through the harmonious interaction of reason, revelation and divine wisdom.

4.2.The Contemporary Relevance of Māturīdī Theology for Deist Debates

Twentieth-century reformulations of theology, accounts of religious experience, and debates about science may clarify why this older question remains interesting. They cannot function as direct historical documentation for early deism or textual proof of al-Māturīdī's position. The interdisciplinary works listed in the notes serve only that limited contextual purpose. The renewed interest in deism has generated important discussions concerning the relationship between faith, rationality and religious authority. Contemporary deist discourse

[24] Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhîd, 198-199.
[25] Özdemir, M., Mutezile'nin Nübüvvet Müdafaası, Din Felsefesi Açısından Mutezile Gelen Ek-i II, ed. Recep Alpyağıl, İz Yy., İstanbul, 2017, 393.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

often presents religion as a choice between autonomous reason and revealed belief, assuming that intellectual freedom requires the exclusion of revelation from the process of acquiring religious knowledge. Recent studies on Māturīdī theology, however, have highlighted that this binary opposition does not adequately reflect the epistemological structure of classical Islamic theology. Instead, Māturīdī offers a model in which rational inquiry and revelation operate in a mutually reinforcing relationship.[26]

This perspective has attracted increasing attention in contemporary Māturīdī scholarship because it provides an alternative to both religious literalism and secular rationalism. Rather than reducing religion to unquestioning obedience or limiting knowledge to empirical reason, Māturīdī theology recognizes the autonomy of human intellect while maintaining the normative significance of revelation. Consequently, it offers a balanced theological framework capable of engaging modern philosophical discussions without abandoning the foundational principles of Islamic belief.

In contemporary discussions of moral and religious knowledge, Māturīdī's epistemology invites attention to the relationship between rational assessment and warranted testimony. Reflection is required both when assessing ethical claims and when examining an alleged report from a prophet. A revealed source, if authenticated, could provide guidance on questions not settled by reason alone. This conditional formulation avoids treating revelation as an automatic solution to all moral disagreement and leaves room for serious scrutiny of the claim to authority.[27]

Accordingly, the significance of Māturīdī theology extends beyond its historical context. Its enduring value lies in presenting a coherent theological paradigm in which reason, revelation, and moral responsibility are integrated without compromising the integrity of either rational inquiry or religious commitment. As contemporary debates increasingly seek models that reconcile critical thinking with faith, Māturīdī's theological vision continues to offer a constructive and intellectually persuasive contribution to discussions surrounding deism and modern religious thought.

[26] Aydın, N., Yunus Öztürk, Kelâm-Metafizik İlişkisi Fârâbî Eksenli Bir İnceleme, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 63, 2022, 94-95.
[27] Mavil, Mâtürîdîler'e Göre Nübüvvetin Kapsam ve Gerekliliği, 80.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

5. Sonuç ve Değerlendirme

This study has reassessed the principal epistemological and theological claims of deism through the framework of Māturīdī theology, with particular reference to reason, revelation, prophethood, divine wisdom, and human responsibility. The analysis demonstrates that the fundamental disagreement between deism and Māturīdī theology does not concern the value of reason itself. Rather, it concerns the scope and limits of rational knowledge and, consequently, whether reason alone can provide a sufficient foundation for religious knowledge and moral responsibility.

Deism attributes to human reason a largely self-sufficient epistemic role. From this perspective, the existence of God, the intelligibility of the universe and fundamental moral principles can be established without recourse to revelation or prophetic mediation. Revelation and prophethood therefore appear epistemologically unnecessary, while divine action is predominantly understood through the stable order of nature. Māturīdī theology, however, offers a substantially different model. It affirms the indispensable role of reason in recognizing God, examining the created order, evaluating claims to knowledge, and establishing the basis of human accountability, but it does not extend rational competence beyond its epistemic limits.

The central finding of this study is therefore that Māturīdī's epistemology avoids a simple opposition between reason and revelation. Reason and revelation are neither mutually exclusive nor competing authorities. They perform distinct but complementary epistemological functions. Reason enables human beings to inquire, reflect, distinguish, and recognize; revelation provides authoritative guidance concerning realities and obligations that unaided reason cannot determine with sufficient certainty. Revelation, in this respect, does not suspend rational inquiry but completes and directs it. Consequently, the acceptance of revelation does not require the abandonment of intellectual autonomy, just as the affirmation of reason does not logically entail the rejection of revelation.

This epistemological framework also provides the basis for reconsidering the necessity of prophethood. From a Māturīdī perspective, prophethood should not be understood merely as the transmission of information inaccessible to ordinary human beings. It represents a dimension of divine guidance consistent with both divine wisdom (ḥikmah) and human moral responsibility (taklīf). If human beings are accountable for their choices, the conditions of such accountability require not only rational capacity and freedom of choice but also reliable guidance concerning the ultimate meaning and consequences of those choices. Prophethood

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

therefore does not diminish human agency; on the contrary, it establishes the epistemic conditions under which responsible agency can be exercised more fully.

The concept of divine wisdom further reveals a fundamental difference between the Māturīdī and deist conceptions of the God–world relationship. The regularity of the created order does not require the theological conclusion that God is detached from creation. Within Māturīdī theology, divine sovereignty, cosmic order, human freedom, and moral responsibility can be maintained within the same conceptual framework. God's relationship with creation is neither arbitrary intervention nor complete withdrawal. Rather, creation, guidance, moral obligation, and accountability are understood within an order grounded in wisdom and purpose.

The findings also indicate that Māturīdī theology remains relevant to contemporary debates because it challenges the assumption that modern religious thought must choose between rational autonomy and revealed religion. Such a binary formulation inadequately represents the epistemological possibilities available within classical Kalam. Māturīdī's approach recognizes rational inquiry as constitutive of responsible faith while simultaneously acknowledging that reason is historically situated, epistemically limited, and capable of producing divergent judgments. Revelation can therefore be understood not as a rival to reason but as a normative horizon within which rational and moral agency acquires theological orientation.

This comparison offers a way of formulating the dispute without presuming its resolution. The question is not whether reason should be abandoned in favor of authority, but whether its genuine accomplishments establish its complete sufficiency for religious knowledge. The Māturīdī response identifies a possible role for further guidance while requiring rational consideration of testimony and prophetic evidence. The latter task cannot be replaced by an assertion of the usefulness of revelation.

Ultimately, the Māturīdī model presents faith as an intellectually and morally responsible process in which reason, revelation, divine wisdom and human agency operate within an integrated structure. Human beings are neither passive recipients of religious authority nor entirely self-sufficient producers of religious truth. They are rational and responsible agents who are expected to investigate, deliberate, choose, and respond to divine guidance. From this perspective, classical Kalam should not be regarded merely as a historical body of doctrinal debates. Its epistemological resources remain capable of contributing to contemporary discussions concerning deism, religious authority, moral objectivity, and the relationship between faith and critical reason. The enduring significance of Māturīdī theology

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

therefore lies in its capacity to preserve rational inquiry within faith while grounding human freedom and responsibility within a meaningful relationship between God, revelation, and the moral order.

KAYNAKÇA (TAVSİYE)

(Kitap Örneği)

1. Abduh, M., Tevhîd Risâlesi, çev. M. B. b. M. Sâlim, ed. M. M. Dündar ve H. Kartaloğlu, Fecr Yayınları, Ankara, 2021.
2. Ardoğan, R., Akîdeden Kelâma: Kelâm Tarihi, KLM, İstanbul, 2017.
3. Bâkıllânî, E. B., Kitâbü't-Temhîd, nşr. R. J. McCarthy, el-Mektebetü'ş-Şarkıyye, Beyrut, 1957.
4. Berg, J. van den, A Forgotten Christian Deist: Thomas Morgan, Routledge, New York, 2001.
5. Berger, P. L., The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion, Anchor Books, New York, 1967.
6. Bergson, H., Dinin ve Ahlâkın Kaynakları, çev. M. Özdil, Sayfa Yayınları, İstanbul, 2013.
7. Betts, C. J., Early Deism in France, Kluwer Academic Publishers, 1984.
8. Beyhakî, E. B., Delâʾilü'n-Nübüvve ve Maʿrifetü ahvâli sâhibi'ş-şerîʿa.
9. Bucke, R. M., Kozmik Bilinç: İnsan Zihninin Evrimi Üzerine, çev. C. Yücel, Lotus Yayınevi, İstanbul, 2024.
10. Bulgen, M., Kelâm Atomculuğu ve Modern Kozmoloji, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2022.
11. Byrne, P., Natural Religion and the Nature of Religion: The Legacy of Deism, Routledge, London ve New York, 1989.
12. Cüveynî, İ., Kitâbü'l-İrşâd: İnanç Esasları Kılavuzu, 4. basım, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2022.
13. Doko, E. ve Bulgen, M., Akıl Bilim ve İnanç: Günümüz Kelamının Yeni Meseleleri, Timaş Akademi, İstanbul, 2026.
14. Ertit, V., Sekülerleşme Teorisi, Liberte Yayınları, Ankara, 2019.
15. Feil, E., Deism, Encyclopedia of the Enlightenment, ed. M. Delon, Routledge, New York, 2013.
16. Hanegraaff, W. J., New Age Religion and Western Culture: Esotericism in the Mirror of Secular Thought, E. J. Brill, Leiden, New York ve Köln, 1996.
17. Herbert of Cherbury, De Veritate, çev. M. H. Carre, University of Bristol, Bristol, 1937.
18. Hudson, W., The English Deists: Studies in Early Enlightenment, Pickering & Chatto, London, 2009.

19. İsfahânî, E. N., Delâʾilü'n-Nübüvve, thk. M. R. Kalʿacî ve A. Abbâs, 2 cilt, Dârü'n-Nefâis, Beyrut, 1406/1986.

20. Kâdî Abdülcebbâr, Şerhu'l-Usûli'l-Hamse: Mu'tezile'nin Beş İlkesi, çev. İ. Çelebi, ed. M. Yurdagür, 2 cilt, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2013.

21. Kâdî Abdülcebbâr, Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve, thk. A. Osman, Dârü'l-Arabiyye, Beyrut.

22. Koperski, J., Teizmin Fiziği: Tanrı, Fizik ve Bilim Felsefesi, çev. M. Bulgen, Albaraka Yayınları, İstanbul, 2025.

23. Leland, J., A View of the Principle Deistic Writers, Garland Publishing, New York, 1978.

24. Mâtürîdî, E. M., Kitâbü't-Tevhîd, thk. F. Huleyf, Dârü'l-Meşrik, Beyrut, 1970.

25. Mâtürîdî, Ebû Mansûr. Teʾvîlâtü'l-Kur'ân. thk. Ahmed Vanlıoğlu; ilmî kontrol Bekir Topaloğlu. Cilt 2. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005.

26. Mâverdî, E. H., Aʿlâmü'n-Nübüvve, thk. H. A. el-Akk, Dârü'n-Nefâis, Beyrut, 1414/1994.

27. Nesefî, E. M., Tabsıratü'l-Edille fî Usûli'd-Dîn, thk. H. Atay, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003.

28. Özdemir, M., Mutezile'nin Nübüvvet Müdafaası, Din Felsefesi Açısından Mutezile Gelen Ek-i II, ed. Recep Alpyağıl, İz Yy., İstanbul, 2017.

29. Paine, T., The Ages of Reason, ed. M. D. Conway, Dover, 2004.

30. Yurdagür, M., Akaid ve Kelam İlimlerinde Peygamberlik Konusu, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2024.

(Sözlük)

30. Wainwright, W. J., Deism, The Cambridge Dictionary of Philosophy, ed. R. Audi, Cambridge University Press, New York, 1999.

(Tez Örneği)

31. Baker, L., The Deistic Legacy of Edward, Lord Herbert of Cherbury: Effects and Influences of a Seventeenth Century Life on the Emergence of Deism in England, Mount Saint Vincent University, 2007.

32. Berg, J. van den, Thomas Morgan (1671/2–1743): From Presbyterian Preacher to Christian Deist: A Contribution to the Study of English Deism, Doktora Tezi, Leiden University, Faculty of Humanities, Leiden, 2018.

(Makale Örneği)

33. Ahmedi, E. Ş. (2022). Yeni Çağ İnanışlarının Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: Bursa Örneği. Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, 26(1), 135-152. https://doi.org/10.18505/cuid.1080308

34. Alper, H. (2010). İmam Mâturîdî'de Akıl-Vahiy İlişkisi: Aklın Önceliği ve Vahyin Gerekliliği. Milel ve Nihal, 7(2), 7-29. https://izlik.org/JA96WP78YD

35. Arslan, M. (2015). Postmodern Yeni Dinsel Kimlik ve Paranormal İnançlar. Milel Ve Nihal, 12(2), 55-72. https://doi.org/10.17131/milelnihal.88195

36. Kaya, M., & Aydın, C. (2013). Yeni Çağ İnanışları Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 35(35), 5-19. https://doi.org/10.17120/omuifd.48485

37. Aydın, N. (2022). Yunus Öztürk, Kelâm-Metafizik İlişkisi Fârâbî Eksenli Bir İnceleme, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2021, 442 sayfa. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 63(63), 93-98. https://doi.org/10.15370/maruifd.1162988

38. Yar, E. (1997). Abdullatif Harputi ve Yeni Kelam İlmi. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2. https://izlik.org/JA23BA86YK

Bozkale, L. (2024). Kādî Abdülcebbâr'da Nakille Olan İlişkisi Bağlamında Aklın Önemi. Diyanet İlmi Dergi, 60(2), 703-728. https://doi.org/10.61304/did.1450040

Erdemci, C. (2006). Kelam İlminde Haberin Epistemolojik Değeri. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 6(4), 153-176. https://izlik.org/JA68EG95JY

Ertit, V. (2017). Din (İslam) Merkezli Sekülerleşme Kavramı Yerine Metafizik Merkezli Sekülerleşme Kavramı. Mütefekkir, 4(8), 297-312. https://doi.org/10.30523/mutefekkir.375188

Mavil, K. A. (2017). Mâtürîdîler'e Göre Nübüvvetin Kapsam ve Gerekliliği. Dergiabant, 5(9), 76-88. https://izlik.org/JA85ZC69LU

Ünverdi, V., & Ünverdi, M. (2021). Kâdî Abdülcebbâr'da Hz. Peygamber'in Nübüvvet Delilleri. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 21(2), 671-703. https://doi.org/10.33415/daad.923912

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

REVITALIZATION OF TRADITIONAL BATIK ART THROUGH CONTEMPORARY DESIGN PRACTICES IN INDONESIA

Prof. Dr. Agus Santoso, Rina Prameswari
Institut Seni Indonesia Yogyakarta, Faculty of Fine Arts, Department of Craft Arts, Yogyakarta, Indonesia
Institut Teknologi Bandung, Faculty of Art and Design, Textile Craft Study Programme, Bandung, Indonesia

ABSTRACT

Batik is one of the most recognised expressions of Indonesian cultural heritage, combining wax-resist dyeing techniques with motifs that carry philosophical, social and regional meanings. Patterns such as parang, kawung and truntum were historically associated with courtly hierarchies in Yogyakarta and Surakarta, while coastal centres such as Pekalongan, Lasem and Cirebon developed vibrant styles shaped by trade and intercultural exchange. Recognition of Indonesian batik by UNESCO as intangible cultural heritage stimulated national pride and renewed public interest. Nevertheless, traditional hand-drawn batik faces serious pressures, including competition from cheap printed imitations, the declining number of young artisans and the high time and labour costs of production. This study investigated how contemporary design practices contribute to the revitalisation of traditional batik in Indonesia. A qualitative research design was employed, combining fieldwork in batik-producing communities in Central Java, Yogyakarta and the northern coast with interviews involving master artisans, young designers, entrepreneurs, curators and educators. Visual analysis of selected collections was used to examine how motifs, colours and compositions have been reinterpreted. The findings reveal that designers revitalise batik by adapting it to new products, including ready-to-wear fashion, interior textiles and accessories, while experimenting with natural dyes, simplified motifs and asymmetrical layouts that appeal to younger consumers. Collaborations between designers and artisan workshops were most successful when they respected the symbolic integrity of classical patterns and ensured fair remuneration. Digital platforms and social media expanded markets and encouraged storytelling about the origins and meanings of motifs. However, tensions emerged between commercial demands for speed and the slow, meditative nature of hand-drawn work. Gender roles also shaped workshop participation. The study concludes that sustainable revitalisation requires design education rooted in heritage knowledge, protection against counterfeit products and support for artisan livelihoods.

Keywords: Batik, Cultural heritage, Contemporary design, Craft revitalization, Natural dyes, Indonesia

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

CULTURAL SYMBOLISM IN BALINESE PAINTING AND ITS TRANSFORMATION IN MODERN VISUAL ARTS

Dr. Made Wirawan, Ketut Sari
Institut Seni Indonesia Denpasar, Faculty of Fine Arts and Design, Department of Fine Arts, Denpasar, Bali, Indonesia
Universitas Udayana, Faculty of Cultural Sciences, Department of Archaeology and Art History, Denpasar, Bali, Indonesia

ABSTRACT

Balinese painting has developed within a cosmological and religious framework in which art serves as an offering, a narrative medium and a means of maintaining harmony between humans, nature and the divine. The classical Kamasan style, rooted in wayang shadow puppet aesthetics, depicted episodes from the Ramayana, the Mahabharata and Balinese mythology, using strict conventions of figure types, colour and spatial organisation. In the twentieth century, encounters with foreign artists and the growth of tourism contributed to the emergence of new styles in Ubud, Batuan and other villages, introducing everyday scenes, landscapes and new materials. Contemporary Balinese artists continue to negotiate between sacred symbolism, market expectations and global art discourses. This study examined cultural symbolism in Balinese painting and its transformation in modern visual arts. A qualitative approach combining iconographic analysis, art historical research and interviews was adopted. The study analysed works from traditional and modern schools and engaged painters, priests, gallery owners, curators and art students in Bali. The analysis focused on symbols related to the concept of Tri Hita Karana, the duality of rwa bhineda, cosmological orientation and the representation of deities and demonic figures. The findings indicate that core symbolic structures remain influential even in experimental works, although their meanings are frequently reinterpreted. Contemporary artists use traditional iconography to address issues such as environmental degradation, overdevelopment, cultural commodification and identity in a globalised island society. The tourist market encouraged decorative repetition, yet it also provided economic support that enabled some artists to pursue innovative practices. Younger artists combined painting with installation and digital media while maintaining connections to ritual life. The approach proved transferable to comparable settings elsewhere in the wider region. The study concludes that Balinese visual culture demonstrates a dynamic capacity to transform tradition without severing its spiritual foundations.

Keywords: Balinese painting, Cultural symbolism, Kamasan style, Iconography, Modern visual arts, Bali

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

CONTEMPORARY FILIPINO STREET ART AS A MEDIUM OF POLITICAL EXPRESSION AND SOCIAL COMMENTARY

Carlos Dela Cruz, Assoc. Prof. Dr. Miguel Reyes, Ayu Lestari
Polytechnic University of the Philippines, College of Arts and Letters, Department of Humanities, Manila, Philippines
University of Santo Tomas, College of Fine Arts and Design, Department of Painting, Manila, Philippines
Institut Seni Indonesia Denpasar, Faculty of Fine Arts and Design, Department of Fine Arts, Denpasar, Bali, Indonesia

ABSTRACT

Street art in the Philippines has a long and distinctive history connected to traditions of protest and popular visual culture. During the Martial Law period, artists produced posters, murals and effigies that challenged authoritarian rule, and the burning of satirical effigies during political demonstrations remains a recognisable form of public dissent. In recent decades, murals, graffiti, stencils, wheatpaste posters and paste-ups have proliferated in Metro Manila and regional cities, addressing issues such as human rights, corruption, poverty, labour exploitation, territorial disputes and environmental destruction. Because street art occupies public space and is often produced outside institutional frameworks, it offers a unique lens for understanding how citizens articulate political opinions and claim visibility. This study examined contemporary Filipino street art as a medium of political expression and social commentary. A qualitative and visual ethnographic approach was adopted, involving the documentation of works in urban neighbourhoods, analysis of their imagery and text, and interviews with street artists, collectives, activists, residents and local officials. The research also traced the circulation of street art images on social media platforms. The findings indicate that street artists use humour, satire, religious and folk imagery, and references to national heroes to communicate critical messages in an accessible visual language. Collective projects frequently emerged in response to political events, natural disasters and community struggles against eviction. Social media amplified the reach of works that were often quickly erased, transforming local interventions into national conversations. At the same time, artists faced risks of harassment, legal sanctions and the co-optation of street aesthetics by commercial and government campaigns. The approach proved transferable to comparable settings elsewhere in the wider region. The study argues that street art functions as an important arena of democratic participation and calls for greater recognition of its cultural and civic value.

Keywords: Street art, Political expression, Social commentary, Public space, Protest art, Philippines

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

PRESERVATION OF INDIGENOUS ART FORMS IN PHILIPPINE RURAL COMMUNITIES THROUGH DIGITAL ARCHIVING

Dr. Liza Fernandez, Ana Santos, Roberto Villanueva
University of the Philippines Baguio, College of Arts and Communication, Baguio City, Philippines
University of San Carlos, School of Arts and Sciences, Department of Fine Arts, Cebu City, Philippines
University of the Philippines Baguio, College of Arts and Communication, Baguio City, Philippines

ABSTRACT

Indigenous communities in the Philippines maintain a diverse body of artistic traditions, including textile weaving, tattooing, woodcarving, epic chanting, music, dance and ritual performance. Among the Cordillera peoples, the Lumad of Mindanao, the Mangyan of Mindoro and many other groups, these art forms are intimately connected with identity, spirituality, land and social relationships. Many practices are transmitted orally and through direct apprenticeship, making them vulnerable to disappearance as elders pass away, young people migrate and communities experience economic and cultural pressures. Digital archiving has been proposed as a means of documenting and safeguarding this heritage, yet it raises important questions about ownership, consent, access and the appropriate representation of sacred knowledge. This study examined the preservation of indigenous art forms in Philippine rural communities through digital archiving initiatives. A participatory action research design was employed in partnership with selected communities in the Cordillera Administrative Region and Mindanao. Data were collected through community consultations, interviews with culture bearers, elders, youth and local cultural workers, and the collaborative production of audio, video and photographic records. The study also analysed existing digital collections maintained by universities, museums and cultural agencies. The findings indicate that community-led archiving increased the involvement of young people, who acquired documentation skills while learning from elders, thereby strengthening intergenerational transmission. Communities emphasised the importance of free, prior and informed consent, control over sensitive materials and the use of indigenous languages in metadata. External archives were sometimes perceived as extractive when materials were stored far from communities and inaccessible to them. Limited connectivity, equipment costs and the need for technical training posed practical challenges. Local conditions clearly mattered. The study recommends community-controlled archives, ethical protocols grounded in indigenous rights and sustained institutional partnerships.

Keywords: Indigenous art, Digital archiving, Cultural heritage preservation, Participatory research, Intangible heritage, Philippines

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

THE ROLE OF FILIPINO CINEMA IN SHAPING NATIONAL IDENTITY IN THE 21ST CENTURY

Prof. Dr. Juan Bautista, Elena Garcia, Marco Lopez
University of the Philippines Diliman, College of Mass Communication, Film Institute, Quezon City, Philippines
De La Salle University, College of Liberal Arts, Department of Communication, Manila, Philippines
University of the Philippines Diliman, College of Mass Communication, Film Institute, Quezon City, Philippines

ABSTRACT

Cinema has long been one of the most influential cultural forms in the Philippines, shaping popular imagination, collective memory and conceptions of what it means to be Filipino. The legacy of directors such as Lino Brocka and Ishmael Bernal established a tradition of socially conscious filmmaking that addressed urban poverty, injustice and political repression. In the twenty-first century, the industry has been transformed by digital filmmaking technologies, the rise of independent film festivals such as Cinemalaya, the global visibility of directors such as Brillante Mendoza and Lav Diaz, and the growing influence of streaming platforms. These changes have diversified the stories, languages and regional perspectives represented on screen. This study examined the role of Filipino cinema in shaping national identity in the twenty-first century. Drawing on film studies, cultural studies and theories of national cinema, the research combined textual analysis of selected mainstream and independent films with interviews involving filmmakers, critics, festival organisers, educators and audiences. The analysis focused on representations of history, family, religion, migration, class, gender and regional identity. The findings reveal that independent cinema has expanded the boundaries of national identity by foregrounding marginalised communities, regional languages and critical engagements with colonial and authoritarian histories. Films dealing with overseas Filipino workers have articulated the experience of a nation shaped by diaspora and separation. Mainstream romantic comedies and family dramas, meanwhile, continue to reinforce shared values of kinship, resilience and faith, reaching large audiences. Streaming platforms have increased international circulation but also raised concerns about market concentration and the pressures of global formats. The approach proved transferable to comparable settings elsewhere in the wider region. The study concludes that Filipino cinema functions as a contested space in which multiple versions of national identity are negotiated, and recommends stronger support for diverse film production and film education.

Keywords: Filipino cinema, National identity, Independent film, Diaspora, Film culture, Philippines

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

VISUAL NARRATIVES IN FILIPINO CONTEMPORARY PHOTOGRAPHY AND URBAN TRANSFORMATION

Dr. Teresa Aquino, Assoc. Prof. Dr. Paolo Mendoza
Mapúa University, School of Media and Arts, Department of Digital Film and Photography, Manila, Philippines
Far Eastern University, Institute of Architecture and Fine Arts, Department of Fine Arts, Manila, Philippines

ABSTRACT

Rapid urban transformation in the Philippines has reshaped the physical and social fabric of its cities. In Metro Manila, the expansion of business districts, gated communities, shopping malls and transport infrastructure has taken place alongside the persistence of informal settlements, congested streets and vulnerable riverside communities. These contrasts have become a major subject for contemporary Filipino photographers, who use the camera to document, interpret and question the consequences of development. Photography, circulated through exhibitions, photobooks, journalism and social media, has thus become an important medium for constructing visual narratives about the city and its inhabitants. This study examined visual narratives in contemporary Filipino photography and their relationship to urban transformation. Drawing on visual culture theory, documentary studies and urban sociology, the research combined analysis of selected photographic series and photobooks with interviews involving documentary photographers, photojournalists, fine art photographers, curators and residents of photographed communities. The analysis focused on themes such as displacement and demolition, labour and informal economies, public transport, flooding and disaster, nightlife and the changing urban skyline. The findings indicate that photographers construct narratives that reveal the hidden costs of development, giving visibility to communities often excluded from official representations of progress. Long-term engagement with neighbourhoods allowed photographers to move beyond images of victimhood toward portrayals of resilience, solidarity and everyday creativity. Fine art photographers employed staged and conceptual approaches to explore memory, alienation and the disappearance of familiar places. However, participants raised ethical concerns regarding consent, the aestheticisation of poverty and the power relations between photographers and subjects. Social media expanded audiences but also accelerated the consumption of images. Implementation varied considerably. Documentation of local knowledge was identified as a clear priority. The study argues that contemporary photography offers a critical archive of urban change and recommends collaborative and ethically grounded photographic practices.

Keywords: Contemporary photography, Visual narratives, Urban transformation, Documentary practice, Visual ethics, Metro Manila

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

TRADITIONAL WEAVING TECHNIQUES AND THEIR INTEGRATION INTO MODERN FILIPINO FASHION DESIGN

Assoc. Prof. Dr. Regina Salazar, Isabel Cruz, Daniel Torres, Maria Velasco
University of the Philippines Diliman, College of Home Economics, Department of Clothing, Textiles and Interior Design, Quezon City, Philippines
Philippine Women's University, School of Fashion and the Arts, Manila, Philippines
University of the Philippines Diliman, College of Home Economics, Department of Clothing, Textiles and Interior Design, Quezon City, Philippines
Philippine Women's University, School of Fashion and the Arts, Manila, Philippines

ABSTRACT

The Philippines is home to a remarkable variety of handwoven textiles produced by communities across the archipelago. Examples include the inabel of the Ilocos region, the t'nalak of the T'boli people woven from abaca, the colourful geometric textiles of the Yakan, the piña cloth of Aklan and the hablon of Iloilo. Each tradition reflects specific knowledge of fibres, looms, dyeing methods and patterns that carry cultural meanings related to identity, cosmology and social status. As global interest in sustainable and slow fashion increases, Filipino designers have increasingly incorporated these textiles into contemporary garments, from formal wear such as the barong Tagalog to everyday ready-to-wear and accessories. This study examined the integration of traditional weaving techniques into modern Filipino fashion design. A qualitative research design was adopted, involving fieldwork in weaving communities, interviews with weavers, designers, cooperative leaders, retailers and government cultural agencies, and analysis of selected fashion collections. The study explored design processes, collaboration models, pricing, intellectual property and consumer perceptions. The findings clearly indicate that integration into fashion has increased demand for handwoven textiles and provided additional income for weaving households, particularly women. Designers valued the texture, durability and cultural narratives of woven fabrics, adapting them through tailoring, colour innovation and combinations with other materials. Successful collaborations were characterised by co-design, advance payments, transparent pricing and acknowledgement of weavers as creators. However, challenges included inconsistent supply, the shortage of young weavers, the high cost of natural fibres and the misuse of sacred patterns without community permission. The study therefore concludes that fashion can contribute to safeguarding weaving traditions when guided by ethical partnerships, and recommends training programmes, collective trademarks and policies recognising indigenous cultural rights.

Keywords: Traditional weaving, Filipino textiles, Fashion design, Sustainable fashion, Cultural rights, Philippines

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

AFRICAN MASK ART AND ITS INFLUENCE ON CONTEMPORARY SENEGALESE SCULPTURE

Prof. Dr. Mamadou Diop, Aissatou Ndiaye
Université Gaston Berger de Saint-Louis, Faculty of Civilizations, Religions, Arts and Communication, Department of Arts, Saint-Louis, Senegal
École Nationale des Arts et Métiers de la Culture, Department of Visual Arts, Dakar, Senegal

ABSTRACT

Masks occupy a central place in many African artistic and religious traditions, serving as instruments of ritual, social regulation, initiation, entertainment and communication with ancestral and spiritual forces. In Senegal and the wider Senegambian region, mask traditions such as the Kumpo and Kankurang of the Jola and Mandinka peoples are associated with initiation, protection and community order, and the Kankurang has been recognised by UNESCO as intangible cultural heritage. African masks also had a profound influence on European modernism, inspiring artists such as Picasso and the Cubists, a history that has long been interpreted through a Eurocentric lens. Contemporary Senegalese sculptors engage with this complex legacy, drawing on the forms, materials and meanings of masks while reinterpreting them in new artistic contexts. This study examined African mask art and its influence on contemporary Senegalese sculpture. A qualitative approach was adopted, combining art historical and iconographic analysis with interviews involving sculptors, ritual practitioners, curators, art educators and collectors in Dakar, Saint-Louis and Casamance. Selected works by established and emerging sculptors were analysed in terms of form, material, symbolism and context of display. The findings indicate that contemporary sculptors appropriate the formal vocabulary of masks, including stylised facial features, geometric abstraction and the combination of natural materials, while separating these forms from their ritual functions. Many artists use recycled metal, wood and found objects to create mask-inspired works that comment on urbanisation, consumption, migration and spiritual loss. Some practitioners expressed concern that the commercialisation of mask imagery for tourist markets undermines its sacred significance. Implementation varied considerably. The study argues that contemporary sculpture enables a reappropriation of mask heritage by African artists themselves, and recommends greater dialogue between artists and ritual custodians.

Keywords: African masks, Contemporary sculpture, Ritual art, Kankurang, Cultural heritage, Senegal

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

DIGITAL TRANSFORMATION AND PRODUCTIVITY GROWTH IN CENTRAL EUROPEAN SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES: EVIDENCE FROM HUNGARIAN MANUFACTURING FIRMS BETWEEN 2010 AND 2024

Prof. Dr. László Kovács, Eszter Szabó, Dr. Gábor Tóth
Corvinus University of Budapest, Institute of Economics, Budapest, Hungary
University of Debrecen, Faculty of Economics and Business, Debrecen, Hungary
University of Szeged, Faculty of Economics and Business Administration, Szeged, Hungary

ABSTRACT

Small and medium-sized enterprises form the backbone of Central European economies, yet in Hungary they have long lagged behind large, often foreign-owned firms in terms of productivity, technological capability and integration into international markets. This dual structure, characterized by a highly productive export-oriented sector dominated by multinational automotive and electronics companies alongside a less productive domestic segment, has been identified as a key constraint on convergence with Western European income levels. Digital transformation, encompassing the adoption of enterprise resource planning systems, cloud computing, industrial automation, data analytics and e-commerce, is increasingly regarded as a means of closing this productivity gap. This study examines the relationship between digital transformation and productivity growth in Hungarian manufacturing small and medium-sized enterprises over a period of more than a decade. The theoretical framework draws on endogenous growth theory, the literature on technology diffusion and absorptive capacity, and the concept of complementary intangible investments, which emphasizes that the benefits of digital technologies depend on organizational change and workforce skills. The empirical analysis combines firm-level balance sheet data with survey information on digital technology adoption and applies panel econometric methods, including fixed effects and instrumental variable estimation, to address endogeneity. The results indicate that the adoption of digital technologies is associated with significant improvements in labour productivity and total factor productivity, particularly when combined with investment in employee training and management practices. Firms participating in supplier networks of multinational enterprises and those benefiting from European Union cohesion funds and national digitalization programmes experienced stronger gains. However, smaller firms and those located in less developed regions show slower adoption due to financial constraints and skill shortages. The study concludes that targeted support for digital skills, managerial capabilities and regional innovation ecosystems is essential for productivity convergence.

Keywords: digital transformation, productivity growth, SMEs, manufacturing, Hungary, Central Europe

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

INFLATION EXPECTATIONS, MONETARY POLICY CREDIBILITY AND HOUSEHOLD CONSUMPTION BEHAVIOUR IN HUNGARY DURING THE POST-PANDEMIC PRICE SHOCK

Assoc. Prof. Dr. Katalin Horváth
Eötvös Loránd University, Faculty of Social Sciences, Institute of Economics, Budapest, Hungary

ABSTRACT

Following the pandemic, Hungary experienced one of the most severe inflationary episodes in the European Union, driven by rising energy and food prices, supply chain disruptions, a weakening currency and fiscal expansion. The surge in prices eroded real incomes and raised serious concerns about the anchoring of inflation expectations and the credibility of monetary policy. In response, the Magyar Nemzeti Bank implemented a sharp tightening cycle, including substantial increases in the policy rate and the introduction of an extraordinary deposit facility, while the government introduced price caps on selected food products and fuel. This study investigates the relationships among inflation expectations, monetary policy credibility and household consumption behaviour in Hungary during the post-pandemic price shock. The theoretical framework draws on rational and adaptive expectations theories, the literature on central bank credibility and communication, and the permanent income and life-cycle hypotheses of consumption. The empirical analysis combines household survey data on perceived and expected inflation with macroeconomic indicators and central bank communication measures, applying econometric techniques such as ordered probit models and vector autoregression analysis. The findings reveal that household inflation expectations rose sharply and remained above official forecasts, particularly among lower-income, older and less educated households, who are more exposed to food and energy prices. Higher expected inflation was associated with precautionary saving among some groups and with brought-forward purchases of durable goods among others. Trust in the central bank and clear communication helped moderate expectations over time, while price caps produced temporary relief but also generated shortages and distortions. The study concludes that transparent communication, coordination between monetary and fiscal policy and targeted support for vulnerable households are essential for restoring price stability and protecting household welfare.

Keywords: inflation expectations, monetary policy credibility, household consumption, price shock, Hungary

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

THE ROLE OF REMITTANCES IN POVERTY REDUCTION AND HOUSEHOLD INVESTMENT DECISIONS IN ALBANIA: A REGIONAL ANALYSIS OF RURAL AND URBAN AREAS

Prof. Dr. Arben Hoxha, Elira Dervishi, Assist. Prof. Dr. Klodian Shehu, Ermira Leka
University of Tirana, Faculty of Economy, Department of Economics, Tirana, Albania
Agricultural University of Tirana, Faculty of Economics and Agribusiness, Tirana, Albania
Fan S. Noli University, Faculty of Economy, Korçë, Albania
Eqrem Çabej University, Faculty of Natural Sciences and Economics, Gjirokastër, Albania

ABSTRACT

Albania has one of the highest emigration rates in Europe, and remittances sent by migrants living mainly in Italy, Greece and other European countries have long represented an important source of household income and foreign exchange. Since the collapse of the communist regime, remittances have helped families cope with economic transition, unemployment and the weakness of social protection systems. However, their role in long-term development remains debated, as they may support consumption and poverty alleviation without necessarily promoting productive investment. This study examines the role of remittances in poverty reduction and household investment decisions in Albania, with a regional analysis comparing rural and urban areas. The theoretical framework draws on the new economics of labour migration, which views migration as a household strategy for income diversification and risk management, as well as on theories of consumption smoothing and investment under credit constraints. The empirical analysis uses household survey data, including the Living Standards Measurement Survey and the Household Budget Survey, and applies propensity score matching and instrumental variable methods to estimate the effects of receiving remittances on poverty status, consumption, education, health expenditure, housing improvement and business investment. The findings indicate that remittances significantly reduce the probability of poverty, particularly in rural and mountainous regions where alternative income sources are limited. Remittance-receiving households spend more on housing construction, education and durable goods, while investments in agriculture and small businesses are more common in urban and peri-urban areas with better access to markets and financial services. However, dependence on remittances may reduce labour force participation among some household members. The study concludes that policies facilitating productive investment of remittances, financial inclusion and regional development are essential for maximizing their long-term benefits in Albania.

Keywords: remittances, poverty reduction, household investment, migration, rural development, Albania

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

TOURISM-LED GROWTH HYPOTHESIS AND ITS SUSTAINABILITY IN THE WESTERN BALKANS: AN ECONOMETRIC ASSESSMENT OF THE ALBANIAN COASTAL ECONOMY

Dr. Blerina Kola, Ardit Muça
Ismail Qemali University of Vlora, Faculty of Economics, Vlorë, Albania
Aleksandër Moisiu University of Durrës, Faculty of Business, Durrës, Albania

ABSTRACT

Tourism has emerged as one of the fastest-growing sectors in the Western Balkans, and Albania in particular has experienced a remarkable increase in international arrivals attracted by its Adriatic and Ionian coastlines, cultural heritage and relatively low costs. The tourism-led growth hypothesis suggests that expansion of international tourism can stimulate overall economic growth through foreign exchange earnings, investment, employment creation and spillover effects on related sectors such as construction, transport, agriculture and retail. However, concerns have been raised about the sustainability of tourism-driven growth, including environmental pressures, seasonality, informal construction, dependence on a single sector and vulnerability to external shocks such as the pandemic. This study provides an econometric assessment of the tourism-led growth hypothesis and its sustainability in the Albanian coastal economy. The research employs time series and panel data techniques, including autoregressive distributed lag bounds testing for cointegration and Granger causality tests, using national and regional data on tourism receipts, arrivals, gross domestic product, investment and employment, with particular attention to the coastal regions of Durrës, Vlorë and Sarandë. The findings provide evidence of a long-run positive relationship between tourism and economic growth, with causality running mainly from tourism to growth, thereby supporting the tourism-led growth hypothesis. Tourism has contributed significantly to employment and income in coastal regions. However, the results also reveal strong seasonality, limited linkages with local agriculture and manufacturing, and growing environmental pressures from coastal urbanization. The study further identifies the pandemic as a severe but temporary shock, followed by a rapid recovery. The paper concludes that diversification of tourism products, extension of the tourist season, stronger local value chains and environmental regulation are essential for ensuring the sustainability of tourism-led growth in Albania.

Keywords: tourism-led growth, sustainability, coastal economy, cointegration, Western Balkans, Albania

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

FOREIGN DIRECT INVESTMENT, INSTITUTIONAL QUALITY AND EXPORT DIVERSIFICATION IN NORTH MACEDONIA: IMPLICATIONS FOR EUROPEAN UNION ACCESSION

Prof. Dr. Aleksandar Stojanovski, Marija Petrovska, Assoc. Prof. Dr. Nikola Trajkovski, Elena Georgievska, Dr. Besim Ademi
Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Faculty of Economics, Skopje, North Macedonia
University St. Kliment Ohridski Bitola, Faculty of Economics, Prilep, North Macedonia
Goce Delčev University of Štip, Faculty of Economics, Štip, North Macedonia
University American College Skopje, School of Business Economics and Management, Skopje, North Macedonia
South East European University, Faculty of Business and Economics, Tetovo, North Macedonia

ABSTRACT

Attracting foreign direct investment has been a central pillar of North Macedonia's development strategy, as the country seeks to accelerate economic growth, create employment and integrate more deeply into European value chains. Through the establishment of technological industrial development zones offering tax incentives, subsidies and infrastructure, the government has attracted multinational companies, particularly in the automotive components, electrical equipment and chemical sectors. These investments have contributed to a notable transformation of the export structure, moving away from traditional products such as textiles, steel and agricultural goods toward more technologically sophisticated manufactured products. This study examines the relationships among foreign direct investment, institutional quality and export diversification in North Macedonia and discusses their implications for European Union accession. The theoretical framework draws on the eclectic paradigm of international production, new institutional economics and the literature on export sophistication and diversification. The empirical analysis employs time series econometric techniques and sectoral data on investment flows, exports and institutional indicators such as the rule of law, regulatory quality, control of corruption and government effectiveness, complemented by interviews with policymakers, investment agency officials and business representatives. The findings indicate that foreign direct investment has significantly contributed to export diversification and to the increase in the technological content of exports. However, linkages between foreign firms in the free zones and domestic suppliers remain relatively weak, limiting technology spillovers and the development of local capabilities. Institutional quality emerges as a crucial determinant of investment inflows and their developmental impact, while shortcomings in judicial efficiency and corruption control continue to deter certain investors. The study concludes that strengthening institutions, promoting supplier development programmes and aligning industrial policy with European standards are essential for sustainable diversification and successful accession.

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

Keywords: foreign direct investment, institutional quality, export diversification, European Union accession, North Macedonia

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

YOUTH UNEMPLOYMENT, SKILLS MISMATCH AND LABOUR MIGRATION FROM NORTH MACEDONIA TO THE EUROPEAN UNION: CAUSES, CONSEQUENCES AND POLICY RESPONSES

Ivana Dimitrova
Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Institute of Economics, Skopje, North Macedonia

ABSTRACT

Youth unemployment has been one of the most persistent socio-economic challenges in North Macedonia, where young people face considerable difficulties in transitioning from education to stable employment. Although unemployment rates have declined in recent years, this improvement partly reflects the large-scale emigration of young and educated people to countries of the European Union, particularly Germany, Austria, Slovenia and Italy. The resulting loss of human capital raises serious concerns about the country's long-term development, demographic sustainability and competitiveness. This study examines the causes and consequences of youth unemployment, skills mismatch and labour migration from North Macedonia to the European Union and evaluates existing policy responses. The theoretical framework draws on human capital theory, job search and matching models, and the neoclassical and new economics of labour migration, which explain migration decisions in terms of expected income differentials, risk diversification and relative deprivation. The research combines an analysis of labour force survey data and migration statistics with a survey of young people and interviews with employers, education institutions and public employment service officials. The findings reveal that youth unemployment is strongly linked to a mismatch between the skills provided by the education system and those demanded by employers, with an oversupply of graduates in certain social science fields and shortages in technical, vocational and digital occupations. Low wages, limited career prospects, perceived nepotism and dissatisfaction with public services are major push factors, while higher incomes and better working conditions in European Union countries act as powerful pull factors. Emigration has eased labour market pressures in the short term but has created labour shortages in sectors such as health care and construction. The study concludes that reforming vocational education, implementing the Youth Guarantee effectively and fostering circular and return migration are essential policy priorities.

Keywords: youth unemployment, skills mismatch, labour migration, brain drain, North Macedonia

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

FISCAL DECENTRALIZATION AND REGIONAL ECONOMIC DISPARITIES IN NORTH MACEDONIA: A PANEL DATA ANALYSIS OF MUNICIPAL REVENUES AND PUBLIC SPENDING EFFICIENCY

Assist. Prof. Dr. Dragan Nikolovski, Snezhana Ristovska, Prof. Dr. Vesna Angelovska, Goran Jovanovski, Dr. Ardita Rexhepi, Filip Velkovski
University of Tetova, Faculty of Economics, Tetovo, North Macedonia

ABSTRACT

Fiscal decentralization has been an important component of public sector reform in North Macedonia, particularly following the Ohrid Framework Agreement, which emphasized the transfer of competences and resources to local self-government units as a means of strengthening democracy, interethnic cohesion and the efficiency of public service delivery. Municipalities have since assumed responsibilities in areas such as primary and secondary education, local infrastructure, urban planning, culture and social protection, financed through own-source revenues, shared taxes and intergovernmental transfers. Despite these reforms, significant regional economic disparities persist, with the Skopje region concentrating a large share of economic activity, while the northeastern and Polog regions lag behind. This study examines the relationship between fiscal decentralization and regional economic disparities in North Macedonia through a panel data analysis of municipal revenues and public spending efficiency. The theoretical framework draws on fiscal federalism theory, the decentralization theorem and the literature on local government efficiency, which suggest that decentralization can improve the allocation of resources but may also increase inequalities if fiscal capacities differ widely. The empirical analysis uses municipal budget data and socio-economic indicators for all municipalities, applying panel regression techniques to assess the determinants of own-source revenue capacity and data envelopment analysis to measure the efficiency of public spending in education and infrastructure. The findings reveal substantial differences in fiscal capacity, with urban municipalities generating considerably higher revenues from property taxes and communal fees than rural municipalities, which remain heavily dependent on transfers. Spending efficiency varies widely and is positively associated with administrative capacity, population size and transparency. Equalization transfers have only partly and unevenly reduced fiscal disparities. The study concludes that strengthening local administrative capacity, reforming equalization mechanisms and promoting intermunicipal cooperation are essential for reducing regional disparities.

Keywords: fiscal decentralization, regional disparities, municipal finance, public spending efficiency, North Macedonia

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

PSYCHOLOGICAL DISTRESS, POST-TRAUMATIC STRESS SYMPTOMS AND ACCESS TO MENTAL HEALTH SERVICES AMONG INTERNALLY DISPLACED ADULTS IN POST-CONFLICT REGIONS OF NORTHERN IRAQ: A CROSS-SECTIONAL STUDY

Prof. Dr. Ahmed Kadhim Al-Saadi, Zainab Hussein Jaber, Dr. Mustafa Abdulameer Al-Khafaji, Assoc. Prof. Dr. Noor Sabah Al-Obaidi

University of Baghdad, College of Medicine, Department of Psychiatry, Baghdad, Iraq
University of Mosul, College of Nursing, Department of Community Health Nursing, Mosul, Iraq
University of Kufa, Faculty of Medicine, Department of Community Medicine, Najaf, Iraq
Hawler Medical University, College of Medicine, Department of Psychiatry, Erbil, Iraq

ABSTRACT

The armed conflict in northern Iraq, including the occupation of large areas by armed groups and the subsequent military operations, resulted in widespread violence, destruction of homes and infrastructure and the displacement of millions of people. Although many displaced persons have returned to their areas of origin, a considerable number remain in camps and informal settlements in Nineveh, Kirkuk, Salah al-Din and the Kurdistan Region, where they continue to face insecurity, unemployment, inadequate housing and uncertainty about the future. Exposure to traumatic events such as killing, kidnapping, sexual violence and family loss places internally displaced adults at high risk of mental health problems. This cross-sectional study investigates the prevalence of psychological distress and post-traumatic stress symptoms among internally displaced adults in post-conflict regions of northern Iraq and examines their access to mental health services. Data were collected through structured interviews in selected camps and host communities using validated Arabic and Kurdish versions of the Kessler Psychological Distress Scale, the PTSD Checklist and the Harvard Trauma Questionnaire, together with questions on sociodemographic characteristics, trauma exposure, daily stressors, social support and service utilization. The findings reveal high levels of psychological distress and post-traumatic stress symptoms, particularly among women, older adults, people who experienced multiple traumatic events and those who lost close relatives. Ongoing daily stressors, including unemployment, poor living conditions and lack of documentation, were strongly associated with symptom severity. Despite the high burden, only a small proportion of participants with significant symptoms had received any mental health care. Major barriers included stigma, limited knowledge of available services, transportation costs, shortage of trained professionals and a preference for religious or traditional healing. The study concludes that integrating mental health services into primary care, community-based psychosocial support and training of non-specialist health workers are needed.

Keywords: internally displaced persons, psychological distress, post-traumatic stress, mental health services, northern Iraq

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

PREVALENCE AND PSYCHOSOCIAL PREDICTORS OF DEPRESSIVE SYMPTOMS AMONG OLDER ADULTS RECEIVING PRIMARY HEALTH CARE IN KARAGANDA REGION: IMPLICATIONS FOR GERIATRIC MENTAL HEALTH SERVICE PLANNING

Assoc. Prof. Dr. Gulnara Ospanova, Askar Temirbekov, Madina Kassymova
Karaganda Medical University, School of Public Health, Department of Public Health and Social Sciences, Karaganda, Kazakhstan
Karaganda Buketov University, Faculty of Philosophy and Psychology, Department of Psychology, Karaganda, Kazakhstan
Astana Medical University, Department of Psychiatry and Narcology, Astana, Kazakhstan

ABSTRACT

Population ageing is gradually transforming the demographic structure of Kazakhstan, and the mental health of older adults is becoming an increasingly important public health concern. Depression is one of the most common mental disorders in later life and is associated with reduced quality of life, functional decline, increased use of health services and higher mortality. Yet depressive symptoms in older adults frequently remain unrecognized in primary care, where they may be mistaken for normal ageing or masked by somatic complaints. The Karaganda region, an industrial area with a history of mining, environmental challenges and significant outmigration of younger people, presents a particular context for examining late-life depression. This study investigates the prevalence and psychosocial predictors of depressive symptoms among older adults receiving primary health care in the Karaganda region and discusses implications for geriatric mental health service planning. A cross-sectional survey was conducted among older adults attending urban and rural polyclinics and family medicine centres. Depressive symptoms were assessed using the Geriatric Depression Scale, while additional instruments measured loneliness, perceived social support, functional status, chronic diseases, cognitive function and socioeconomic characteristics. The findings indicate that depressive symptoms are common among older patients, with higher prevalence among women, those living alone, widowed individuals and residents of rural areas. Loneliness, low perceived social support, multimorbidity, functional limitations and financial difficulties emerged as the strongest predictors of depressive symptoms, whereas regular social participation and close family relationships were protective. Most participants with significant symptoms had never been diagnosed or treated for depression, and many expressed reluctance to seek psychiatric help due to stigma. The study concludes that routine screening for depression in primary care, training of family physicians, community-based social activities and integrated geriatric services are essential for improving mental health among older adults in Kazakhstan.

Keywords: depressive symptoms, older adults, primary health care, geriatric mental health, Kazakhstan

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

PATIENT SATISFACTION, THERAPEUTIC ALLIANCE AND TREATMENT ADHERENCE IN OUTPATIENT PSYCHIATRIC SERVICES OF ALMATY AND ASTANA: A MULTICENTER EVALUATION OF SERVICE QUALITY IN KAZAKHSTAN

Aigerim Bekova, Prof. Dr. Yerlan Serikbayev, Dana Zhumabekova, Dr. Nurlan Abdikarimov, Assel Tulegenova
Al-Farabi Kazakh National University, Faculty of Medicine and Health Care, Almaty, Kazakhstan

ABSTRACT

Mental health care in Kazakhstan has undergone significant reform in recent years, moving away from a hospital-centred model inherited from the Soviet period toward community-based outpatient services, including mental health centres and psychiatric offices integrated into primary health care. In this transition, the quality of outpatient care and the experiences of patients have become key concerns. Patient satisfaction and the therapeutic alliance, defined as the collaborative relationship between patient and clinician based on agreement on goals, tasks and mutual trust, are recognized as important determinants of treatment adherence and clinical outcomes in psychiatry. Poor adherence to medication and follow-up appointments remains a major challenge, contributing to relapse, rehospitalization and increased costs. This multicentre study evaluates patient satisfaction, therapeutic alliance and treatment adherence in outpatient psychiatric services in Almaty and Astana, providing an assessment of service quality in Kazakhstan. A cross-sectional design was employed in selected outpatient mental health centres. Adult patients with diagnoses such as depressive disorders, anxiety disorders, bipolar disorder and schizophrenia completed validated instruments, including the Client Satisfaction Questionnaire, the Working Alliance Inventory and the Medication Adherence Rating Scale, available in Kazakh and Russian. Clinical and sociodemographic data were obtained from medical records, and semi-structured interviews were conducted with patients and clinicians. The findings indicate generally moderate to high satisfaction with outpatient services, especially regarding the professionalism of psychiatrists, while dissatisfaction centred on short consultation times, waiting periods, limited access to psychotherapy and insufficient information about treatment. A stronger therapeutic alliance was significantly associated with higher satisfaction and better adherence. Stigma, side effects of medication and financial barriers were identified as additional factors undermining adherence. The study concludes that expanding psychotherapeutic services, improving communication skills of clinicians and involving patients in treatment decisions are essential for improving outpatient mental health care quality in Kazakhstan.

Keywords: patient satisfaction, therapeutic alliance, treatment adherence, outpatient psychiatry, service quality, Kazakhstan

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

DIGITAL MENTAL HEALTH INTERVENTIONS AND TELEPSYCHOLOGY USE AMONG ADOLESCENTS IN URBAN AND RURAL AREAS OF EAST JAVA: ACCEPTABILITY, ENGAGEMENT AND PERCEIVED EFFECTIVENESS

Assist. Prof. Dr. Nur Aini Wulandari
Universitas Airlangga, Faculty of Psychology, Surabaya, Indonesia

ABSTRACT

Adolescence is a critical period for the onset of mental health problems, and Indonesian adolescents face growing psychological pressures related to academic expectations, family conflict, bullying, social media use and economic uncertainty. However, access to mental health professionals in Indonesia remains limited, especially outside cities, and stigma toward psychological help-seeking is widespread. Digital mental health interventions, including mobile applications, online counselling platforms, chat-based support services and telepsychology sessions via video calls, have expanded rapidly and offer a promising way to reach young people who might otherwise remain without support. This study examines the acceptability, engagement and perceived effectiveness of digital mental health interventions and telepsychology use among adolescents in urban and rural areas of East Java. The theoretical framework draws on the technology acceptance model, the health belief model and the concept of mental health literacy. A mixed-methods design was employed, combining a survey of secondary school students in the Surabaya metropolitan area and rural regencies with in-depth interviews involving adolescents who had used digital mental health services, school counsellors, parents and psychologists providing telepsychology. Measures included awareness and use of digital services, perceived usefulness and ease of use, privacy concerns, engagement patterns and self-reported changes in wellbeing. The findings show that adolescents generally view digital mental health services as acceptable and less intimidating than face-to-face counselling, valuing anonymity, convenience and familiarity with digital platforms. Urban adolescents reported greater awareness and use of such services, while rural adolescents faced barriers related to internet connectivity, device access and limited information. Users reported improvements in emotional coping and reduced feelings of isolation, although engagement often declined after initial sessions. Concerns about confidentiality, cost and the credibility of providers were also noted. The study concludes that school-based promotion, culturally adapted content and integration with professional services can strengthen adolescent mental health support.

Keywords: digital mental health, telepsychology, adolescents, acceptability, East Java, Indonesia

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL SUPPORT, RELIGIOUS COPING AND QUALITY OF LIFE AMONG CAREGIVERS OF PATIENTS WITH SCHIZOPHRENIA IN YOGYAKARTA AND CENTRAL JAVA, INDONESIA

Prof. Dr. Dewi Lestari Putri, Agus Wibowo, Dr. Rina Kartikasari, Muhammad Fajar Hidayat, Indah Permata Sari, Andi Prasetyo
Universitas Islam Indonesia, Faculty of Psychology and Socio-Cultural Sciences, Yogyakarta, Indonesia

ABSTRACT

Schizophrenia is a severe and often chronic mental disorder that affects not only patients but also their families, who in Indonesia frequently assume the primary responsibility for long-term care. Family caregivers face emotional, physical, social and financial burdens, including managing symptoms and medication, coping with stigma and dealing with limited access to mental health services. In some communities, the practice of pasung, the physical restraint or confinement of people with severe mental illness, still persists despite national efforts to eliminate it. Social support and religious coping may play important roles in helping caregivers maintain their wellbeing. This study examines the relationships among social support, religious coping and quality of life among caregivers of patients with schizophrenia in Yogyakarta and Central Java, Indonesia. The theoretical framework draws on the stress and coping model of Lazarus and Folkman, Pargament's theory of religious coping, which distinguishes between positive and negative religious coping, and the stress-buffering hypothesis of social support. A cross-sectional survey was conducted among primary family caregivers recruited from psychiatric outpatient clinics and community health centres. Validated Indonesian versions of the Multidimensional Scale of Perceived Social Support, the Brief RCOPE, the Zarit Burden Interview and the WHOQOL-BREF were used. Structural equation modelling was applied to analyse direct and indirect relationships. The findings reveal that perceived social support, particularly from family and community, is positively associated with caregivers' quality of life and negatively associated with caregiver burden. Positive religious coping, such as seeking spiritual support and finding meaning in caregiving, also contributes to better quality of life, partly through reduced burden, whereas negative religious coping is associated with greater distress. The study concludes that family psychoeducation, community support programmes and culturally sensitive spiritual care should be integrated into mental health services.

Keywords: schizophrenia, family caregivers, social support, religious coping, quality of life, Indonesia

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

HEALTH LITERACY, MENTAL HEALTH HELP-SEEKING ATTITUDES AND STIGMA TOWARD PSYCHIATRIC SERVICES AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN ISFAHAN AND SHIRAZ: A STRUCTURAL EQUATION MODELING APPROACH

Prof. Dr. Ali Asghar Mohammadi, Dr. Leila Hosseini Fard, Sara Jafari, Amir Hossein Sadeghi, Narges Bahrami

Isfahan University of Medical Sciences, School of Medicine, Department of Psychiatry, Isfahan,

Isfahan University of Medical Sciences, School of Health, Department of Health Education, Isfahan, Iran

ABSTRACT

University students represent a population at elevated risk for mental health problems, as they face academic pressure, financial concerns, separation from family and uncertainty about future employment. In Iran, studies have reported considerable levels of depression, anxiety and stress among university students, yet many of those affected do not seek professional help. Stigma toward mental illness and psychiatric services, limited knowledge about mental disorders and treatment options, and preferences for self-reliance or informal support are believed to be key barriers. Health literacy, and specifically mental health literacy, which refers to knowledge and beliefs that aid the recognition, management and prevention of mental disorders, may play an important role in shaping help-seeking attitudes. This study investigates the relationships among health literacy, mental health help-seeking attitudes and stigma toward psychiatric services among university students in Isfahan and Shiraz using a structural equation modelling approach. The theoretical framework is based on the theory of planned behaviour and models of mental health literacy and stigma, distinguishing between public stigma and self-stigma. A cross-sectional survey was conducted among undergraduate and postgraduate students from medical and non-medical universities. Validated Persian instruments were used, including the Mental Health Literacy Scale, the Attitudes Toward Seeking Professional Psychological Help Scale, the Self-Stigma of Seeking Help Scale and measures of perceived public stigma and psychological distress. The findings show that higher mental health literacy is directly associated with more positive help-seeking attitudes and indirectly through reduced self-stigma. Perceived public stigma contributes to greater self-stigma, which in turn negatively affects attitudes toward seeking help. Female students and those in medical fields demonstrated higher literacy and more favourable attitudes. The study concludes that mental health literacy programmes, anti-stigma campaigns and accessible university counselling services are essential for promoting help-seeking among Iranian students.

Keywords: mental health literacy, help-seeking attitudes, stigma, university students, structural equation modelling, Iran

GLOBE 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
October 1 - 6, 2026 – BARSELONA
ISBN NR.: 978-625-8795-55-4

THE EFFECTIVENESS OF GROUP-BASED ACCEPTANCE AND COMMITMENT THERAPY ON DEPRESSION, ANXIETY AND PSYCHOLOGICAL FLEXIBILITY IN WOMEN WITH TYPE 2 DIABETES ATTENDING PRIMARY HEALTH CARE CENTERS IN TEHRAN: A RANDOMIZED CONTROLLED TRIAL

Mohammad Reza Karimi, Assist. Prof. Dr. Fatemeh Moradi, Hossein Ahmadi Nejad, Maryam Rezaei Tabar

Tehran University of Medical Sciences, School of Medicine, Department of Clinical Psychology, Iran

ABSTRACT

Type 2 diabetes is a growing public health problem in Iran, and women with diabetes are particularly vulnerable to psychological difficulties such as depression and anxiety, which can impair self-management, glycaemic control and quality of life. Living with a chronic illness that requires continuous monitoring, dietary restrictions and medication often leads to emotional distress, avoidance and rigid patterns of thinking. Acceptance and Commitment Therapy, a third-wave cognitive behavioural approach, aims to increase psychological flexibility by helping individuals accept difficult thoughts and feelings, remain present-focused and engage in actions consistent with personal values. Although evidence for its effectiveness has accumulated in various populations, research on its group-based application for women with diabetes in primary care settings in Iran remains limited. This randomized controlled trial evaluates the effectiveness of group-based Acceptance and Commitment Therapy on depression, anxiety and psychological flexibility in women with diabetes attending primary health care centres in Tehran. Eligible participants were randomly assigned to an intervention group, which received weekly group sessions based on a structured Acceptance and Commitment Therapy protocol adapted to diabetes and Iranian culture, or to a control group receiving usual care. Outcomes were assessed at baseline, after the intervention and at follow-up using the Beck Depression Inventory, the Beck Anxiety Inventory, the Acceptance and Action Questionnaire and measures of diabetes self-care, with glycated haemoglobin recorded as a secondary outcome. The results show that women in the intervention group experienced significant reductions in depressive and anxiety symptoms and marked improvements in psychological flexibility compared with the control group, with effects largely maintained at follow-up. Improvements in diabetes self-care behaviours and adherence to dietary recommendations were also observed. The study concludes that group-based Acceptance and Commitment Therapy is a feasible, culturally acceptable and effective intervention that can be integrated into primary health care for women with diabetes.

Keywords: acceptance and commitment therapy, type 2 diabetes, depression, anxiety, psychological flexibility, randomized controlled trial

ISBN NR.: 978-625-8795-55-4